

SOFIA PERESWETOFF-MORATH

Vikingatida runbleck

Läsningar och tolkningar

Institutionen för nordiska språk
Uppsala universitet
2017

Dissertation presented at Uppsala University to be publicly examined in Ihresalen, Humanistiskt Centrum. Engelska parken, Thunbergsv. 3H, Uppsala, Saturday, 20 May 2017 at 13:15 for the degree of Doctor of Philosophy. The examination will be conducted in Norwegian and Swedish. Faculty examiner: Prof. Judith Jesch, University of Nottingham.

Abstract

Pereswetoff-Morath, S. 2017. Vikingatida runbleck. Läsningar och tolkningar. (Viking-Age runic plates. Readings and interpretations.) Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. 336 pp.

The aim of this dissertation is to represent as clearly as possible the genre of *Viking-Age runic plates* by developing readings and interpretations of the inscriptions on the 46 metal plates with runes from the Viking Age known today. Several investigations of the runic plates have been conducted with a stereomicroscope for this purpose. On the basis of the new readings thus established, new interpretations have been proposed for the most problematic sections of previously interpreted inscriptions. New interpretations are also offered for inscriptions on runic plates which have previously been considered non-lexical. As well as providing new readings and interpretations, this study has resulted in clarification of the relationship between the form and content of the inscriptions on the runic plates on the one hand and on their find circumstances and appearance on the other.

Keywords: runes, runic inscriptions, runic plates, runic inscriptions in metal, runes on non-monumental objects, cryptic runic inscriptions, reading and interpreting, methods of interpretation, Viking-Age, incantations, magic formulas, amulets, magic

Sofia Pereswetoff-Morath, Department of Scandinavian Languages, Box 527, Uppsala university, SE-75120, Uppsala, Sweden.

© Sofia Pereswetoff-Morath, 2017

*Памяти моего деда
Михаила Ивановича
Стеблин-Каменского
(1903–1981)*

Till minne av min farfar Michail Steblin-Kamenskij

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Figurer	8
Tabeller	10
Tablåer	10
Förkortningar	11
Förod	13
1 Inledning och materialredovisning	15
1.1 Runbleck – en orientering	15
1.1.1 Innehållslig orientering	15
1.1.2 Rumslig orientering	18
1.2 Forskningsläget	20
1.3 Avhandlingens syfte och disposition	24
1.4 Notation och materialredovisning	25
1.5 Terminologi	26
1.5.1 Allmänna termer	26
1.5.2 Runologiska termer	27
1.6 Dateringar	29
1.7 Läsnings- och tolkningsmetoder	30
1.8 Avgränsning av materialet	32
1.9 Presentation av materialet	34
1.9.1 Runblecken i tid och rum	35
1.9.2 Typologisk fördelning i tid och rum	37
1.9.3 Innehållslig fördelning i tid	38
1.10 Slutsatser	39
2 Jämförelsematerial	41
2.1 Äldre runor i yngre runinskrifter	42
2.2 Stavlösa runor	49
2.3 Bindrunor	50
2.4 Runor med icke-grafematiska bistavar	51
2.5 Koordinatrunor	53
2.6 Balansrunor (spegelrunor)	54
2.7 Runiformer, runliknande tecken och runliknande linjer	61
2.8 Slutsatser	62
3 Svenska runbleck av typ A med språkliga tolkningar	63
3.1 Hallbjänsblecket (G 361), Gotland	63
3.1.1 Fyndomständigheter	63
3.1.2 Tidigare läsningar och tolkningsförslag	64
3.2 Sigtunablecket 1 (U Fv1933;134), Uppland	66
3.2.1 Fyndomständigheter	66
3.2.2 Tidigare läsningar och tolkningar	68
3.2.2.1 Ivar Lindquists tolkningar 1932, 1936	71
3.2.2.2 Manne Erikssons och D. O. Zetterholms tolkning 1933	73

3.2.2.3	Otto von Friesens förståelse 1935.....	75
3.2.2.4	Hugo Pippings tolkning 1933	76
3.2.2.5	Magnus Olsens tolkning 1940	78
3.2.2.6	Arthur Nordéns tolkning 1943.....	80
3.2.2.7	Erik Moltkes förståelse av inskriften 1934	81
3.2.2.8	Wolfgang Krauses förståelse av inskriften 1970	81
3.2.2.9	Förståelsen av inskriften i McKinnell & al. 2004.....	81
3.2.2.10	MacLeods och Mees' förståelse av inskriften 2006	82
3.2.3	Slutsatser och frågeställningar.....	82
3.2.4	Ny translitterering och tolkning.....	83
3.2.4.1	Runorna 1–10 (rad A 1).....	83
3.2.4.2	Runorna 11–21 (raderna A 1–2).....	87
3.2.4.3	Runorna 22–36 (rad A 2).....	87
3.2.4.4	Runorna 37–73 (raderna B 1–2).....	88
3.2.4.5	Runorna 74–97 (rad B 3).....	93
3.2.4.6	Runorna 98–106 (raderna B 3 och A 1–2).....	97
3.2.5	Sammanfattning.....	100
3.2.5.1	Ulven och trollet – hur hänger de samman?	101
3.2.6	Sigtunableckets datering.....	104
3.3	Kvinnebyblecket (Öl SAS 1989;43), Öland.....	106
3.3.1	Fyndomständigheter	106
3.3.2	Tidigare läsningar och tolkningar.....	107
3.3.2.1	Bruce Nilssons tolkningar 1973 och 1976.....	109
3.3.2.2	Ivar Lindquists tolkning 1987.....	112
3.3.2.3	Börje Westlunds tolkning 1989	119
3.3.2.4	Ottar Grønviks tolkning 1992	120
3.3.2.5	Jonna Louis-Jensens tolkning 2001	122
3.3.2.6	McKinnell & al. förståelse av inskriften 2004.....	124
3.3.2.7	John McKinnells förståelse av inskriften 2005.....	124
3.3.2.8	Mindy MacLeod & Bernard Mees' förståelse	125
3.3.2.9	Lasse Sonnes läsning 2011	126
3.3.3	Slutsatser och nya frågor	126
3.3.4	Ny translitterering och tolkning.....	128
3.3.4.1	Runorna 1–19 (raderna A 1–2).....	128
3.3.4.2	Runorna 21–56 (raderna A 2–4).....	131
3.3.4.3	Runorna 57–91 (raderna A 4–5 och B 1).....	133
3.3.4.4	Runorna 92–115 (raderna B 1–2).....	137
3.3.4.5	Runorna 116–143 (raderna B 2–4).....	139
3.3.4.6	Bilden av fisken	139
3.3.5	Sammanfattning.....	142
3.3.6	Kvinnebybleckets datering	143
3.4	Solbergablecken 1 & 2 (Öl Fv1976;96A & Öl Fv1976;96B).....	143
3.4.1	Fyndomständigheter och bleckens skick.....	143
3.4.2	Helmer Gustavsons läsning och tolkning.....	146

3.4.3	Tolkning av Solbergablecket 1	147
3.4.3.1	Runorna 42–75 (raderna A 2 och B 1)	148
3.4.3.2	Runorna 76–100 (rad B 2)	149
3.4.3.3	Runorna 101–142 (rad B 3)	153
3.4.3.4	Runorna 1–41 (rad A 1)	154
3.4.3.5	Sammanfattning	156
3.4.4	Tolkning av Solbergablecket 2	157
3.4.4.1	Runorna 1–44 (raderna A 1 och 2)	157
3.4.4.2	Runorna 45–85 (raderna A 2 och B 1–2)	158
3.4.4.3	Sammanfattning	160
4	Svenska runbleck med språkliga tolkningar (typ B och fragm.)	161
4.1	Ulv sundablecket (U AST1;150), Uppland	161
4.1.1	Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick	161
4.1.2	Nordéns translitterering och ny translitterering	163
4.1.3	Nordéns tolkning och nya tolkningsförslag	163
4.2	Järfällablecket (U Fv1969;210), Uppland	165
4.2.1	Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick	165
4.2.2	Bleckets tidigare translitterering och tolkning	166
4.2.3	Ny translitterering och nya tolkningsförslag	167
4.3	Högstenablecket (Vg 216), Västergötland	169
4.3.1	Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick	169
4.3.2	Tidigare läsningar och tolkningar	170
4.3.3	Ny translitterering	174
4.3.4	Ny tolkning	176
4.3.4.1	Runorna 1–16 (rad A 1)	176
4.3.4.2	Runorna 47–65 (rad A 2)	179
4.3.4.3	Runorna 89–108 (rad B 2)	182
4.3.4.4	Runorna 22–42 (raderna A 1–2)	185
4.3.4.5	Människooffer i Sverige på 1000–1100-talet?	185
4.3.4.6	Sammanfattning	187
4.3.4.7	Högstenableckets datering	188
4.4	Gamla Uppsalablecket 1 (U ATA351-1796-2014), Uppland	188
4.5	Skänningeblecket (Ög NOR2001;32), Östergötland	190
4.6	Två problematiska runbleck – latin eller fornsvenska?	193
4.7	Vassundablecket 3 (U AST1;183), Uppland	193
4.7.1	Diskussion	195
4.8	Sigtunablecket 2 (U AST1;166 M), Uppland	196
4.8.1	Diskussion	199
5	Otolkade runbleck från Sverige	202
5.1	Otolkade bleck av typ A	202
5.1.1	Leksandsblecket (D Fv1984;250), Dalarna	202
5.1.2	Hovgårdsblecket (U NOR1994;26A), Uppland	206

5.1.3	Björköblecken 1 & 2 (U NOR2002;26 & U NOR2002;28), Uppland.....	208
5.1.4	Villbergablecket (U AST1;174), Uppland.....	210
5.1.5	Sunnerbyblecket (signum saknas), Västergötland.....	213
5.1.6	Klintageblecken 1 & 2 (Öl BN83 & Öl BN84), Öland.....	215
5.1.7	Solbergablecken 3 (Öl ATA6371/83), 4 (Öl ATA423-2541- 1996) och 5 (utan signum), Öland	216
5.2	Otolkade runbleck av typ B samt fragmentariska runbleck	219
5.2.1	Gamla Uppsalablecket 2 (utan signum), Uppland.....	219
5.2.2	Sigtunablecket 3 (U AST1;171), Uppland	220
5.2.3	Sigtunablecket 4 (U Fv1986;220B), Uppland	221
5.2.4	Sigtunablecket 5 (utan signum), Uppland	223
5.2.5	Sigtunablecket 6 (utan signum), Uppland	227
5.2.6	Sigtunablecket 7 (utan signum), Uppland	228
5.2.7	Eketorpsblecket (Öl ATA326-1087-2007), Öland	230
5.3	Otolkade bleck av typ C	231
5.3.1	Gällungsblecken 1 & 2 (G 261), Gotland.....	231
5.3.2	Hässelbyblecket (U FJÖLNIR1985:2;28), Uppland	233
5.3.3	Östra Arosblecket (U Uppl1969;32) †, Uppland.....	235
5.3.4	Sammanfattning.....	236
6	Danska runbleck	237
6.1	Danska tolkade bleck av typ A.....	237
6.1.1	Østermarieblecket (DR AUD1999;288), Bornholm.....	237
6.1.2	Roskildeblecket (DR 246), Sjælland	240
6.2	Danska fragmentariska tolkade bleck	244
6.2.1	Skørrebrovejblecket (DR DKBh63), Bornholm.....	244
6.2.2	Uppåkrablecket (DR NOR2000;8C), Skåne.....	246
6.3	Danska otolkade runbleck av typ A	248
6.3.1	Lundablecket 1 (DR Fv1993;226), Skåne	248
6.4	Danska otolkade bleck av typ B samt fragmentariska	249
6.4.1	Lundablecket 2 (DR Fv1988;238) †, Skåne	249
6.4.2	Lockarpsblecket (DR NOR2003;20), Skåne	250
6.4.3	Gyldensgårdsblecket (DR NOR2004;8), Bornholm.....	251
6.5	Slutsatser	252
7	Runbleck utanför Norden.....	253
7.1	Deernessblecket från Orkney (Or 21), Skottland.....	253
7.2	Runbleck från dagens Ryssland	256
7.2.1	Gorodiščeblecken 1 & 2 (RU Melnikova2001;181 & RU Melnikova2001;189)	256
7.2.1.1	Fyndomständigheter och skick	256
7.2.1.2	Tidigare läsning och tolkning	257
7.2.1.3	Gorodiščebleckens runor: ny translitterering.....	260

7.2.2	Ladogablecket (RU Melnikova2001;196)	262
7.2.2.1	Fyndomständigheter och bleckets skick	262
7.2.2.2	Tidigare läsningar och tolkningar	264
7.2.2.3	Ny translitterering	272
7.2.2.4	Lexem som kan förekomma på Ladogablecket	273
7.2.3	Sammanfattning	280
8	Resultat och sammanfattning	282
8.1.1	De vikingatida runbleckens utseende och runformer	282
8.1.2	De vikingatida runbleckens lexikon	289
8.1.3	Trollformlerna på de tolkade runblecken	299
8.1.4	Bleckens innehåll i relation till fyndmiljöer	300
8.1.5	Runbleckens runor: magiska tecken eller skrivtecken utan magisk funktion?	303
8.1.6	Slutord	304
	Summary	305
	Arkiv- och referensförkortningar	317
	Vikingatida och medeltida källor (jfr även referensförkortningar)	319
	Litteratur	320
	Internetkällor (senast konsulterade i april 2017)	336

Figurer

Figur 1.	Spridningskarta över de vikingatida runblecken	19
Figur 2.	Sölvesborgstenen DR 356	44
Figur 3.	Lillbjärsstenen G 268	46
Figur 4.	Roesstenen G 40	47
Figur 5.	Rökstenens okonventionella äldre och yngre runor	48
Figur 6.	Ingelstadstenen Ög 43	49
Figur 7.	Piepers (1987:71) exemplifiering av spegelrunor	55
Figur 8.	Den tänkta trappan före balansering	57
Figur 9.	Den tänkta trappan efter balansering	57
Figur 10.	De yngre runorna med sina balansformer	59
Figur 11.	Hallbjänsblecket	64
Figur 12.	Sigtunablecket 1	67
Figur 13.	Lindquists teckning (1932, Pl. 3)	71
Figur 14.	Erikssons och Zetterholms teckning (1933:130 f.)	73
Figur 15.	Kvinnebyblecket	107
Figur 16.	Kvinnebyinskriften enligt Jansson (1957:75)	108
Figur 17.	Solbergablecket 1	145
Figur 18.	Solbergablecket 2	145
Figur 19.	Ulvsundablecket	162

Figur 20. Järfällablecket.....	166
Figur 21. Högstenablecket.....	170
Figur 22. Gamla Uppsalablecket 1.....	189
Figur 23. Skänningeblecket.....	190
Figur 24. Vassundablecket.....	194
Figur 25. Sigtunablecket 2.....	197
Figur 26. Leksandsblecket.....	204
Figur 27. Hovgårdsblecket.....	206
Figur 28. Björköblecken 1 och 2.....	209
Figur 29. Villbergablecket.....	211
Figur 30. Sunnerbyblecket.....	214
Figur 31. Klintablecket 1.....	215
Figur 32. Klintablecket 2.....	216
Figur 33. Solbergablecket 3.....	217
Figur 34. Solbergablecket 4.....	218
Figur 35. Solbergablecket 5.....	218
Figur 36. Gamla Uppsalablecket 2.....	220
Figur 37. Sigtunablecket 3.....	221
Figur 38. Sigtunablecket 4.....	222
Figur 39. Sigtunablecket 5.....	223
Figur 40. Sigtunablecket 5: renritning av runtecknen.....	224
Figur 41. Symbolerna på Sigtunablecket 5.....	225
Figur 42. Symboler ur en isländsk svartkonstbok från 1500-talet.....	226
Figur 43. Blecket från Källa ödekyrka, Öland.....	226
Figur 44. Sigtunablecket 6.....	228
Figur 45. Sigtunablecket 7.....	229
Figur 46. Eketorpsblecket.....	230
Figur 47. Gällungsblecket 1.....	232
Figur 48. Gällungsblecket 2.....	233
Figur 49. Hässelbyblecket.....	234
Figur 50. Østermarieblecket.....	238
Figur 51. Roskildeblecket.....	240
Figur 52. Skørrebrovejblecket.....	245
Figur 53. Uppåkrablecket.....	246
Figur 54. Lundablecket 1.....	248
Figur 55. Lundablecket 2.....	250
Figur 56. Lockarpsblecket.....	251
Figur 57. Gyldensgårdsblecket.....	251
Figur 58. Deernessblecket.....	254
Figur 59. Gorodiščeblecket 1.....	256
Figur 60. Gorodiščeblecket 2.....	257
Figur 61. Ladogablecket.....	263

Tabeller

Tabell 1. Sammanfattande tabell över materialet.....	34
Tabell 2. Runbleckens kronologiska fördelning i rum.....	35
Tabell 3. Runbleckens fyndmiljöer.....	36
Tabell 4. Runbleckens typologiska fördelning i rum.....	37
Tabell 5. Runbleckens innehållsliga fördelning i tid.....	38
Tabell 6. Tolkade runbleck i relation till fyndmiljöer.....	301
Tabell 7. Otolkade runbleck i relation till fyndmiljöer.....	302

Tablåer

Tablå 1. Lindquists tydningsförslag för Kvinnebyblecket.....	113
Tablå 2. Tidigare tolkningar av Kvinnebyblecket. Översikt.....	127
Tablå 3. Konventionella runor.....	284
Tablå 4. Konventionella bindrunor.....	286
Tablå 5. Balansrunor.....	286
Tablå 6. Okonventionella bindrunor.....	287
Tablå 7. Äldre runor.....	287
Tablå 8. Övriga krypterade runor (Rökstenens runor).....	287
Tablå 9. Koordinatrunor (kvistrunor).....	287
Tablå 10. Stavlösa runor.....	287
Tablå 11. Runor med icke-grafematiska bistavar.....	288
Tablå 12. Okonventionella oidentifierade runor (urval).....	288
Tablå 13. Skiljetecken, hakkors och solhjul.....	288
Tablå 14. Egennamn.....	290
Tablå 15. Övriga substantiv.....	290
Tablå 16. Pronomen.....	293
Tablå 17. Adjektiv och presens particip.....	294
Tablå 18. Adverb.....	295
Tablå 19. Räkneord (ej alfabetiskt uppställda).....	295
Tablå 20. Verb (inkl. preteritum particip).....	295
Tablå 21. Prepositioner, partiklar, artiklar och konjunktioner.....	298

Förkortningar

& al.	<i>et alia</i> 'med andra'
4:o, 4to	kvarto
A	runbleck av typ A (hänge: med hål)
a. st.	anfört stycke
ack.	ackusativ
adj.	adjektiv
adv.	adverb
ALF	Arkeologiska Forskningslaboratoriet, SU
anaf. pron.	anaforiskt pronomen
anl.	anläggning
B	runbleck av typ B (icke-hänge: utan hål)
best.	bestämd form
best. art.	bestämd artikel
BM	Bornholms museum
C	runbleck av typ C (vikta eller rullade bleck)
dat.	dativ
dem. pron.	demonstrativt pronomen
el.	eller
eng.	engelska
f.	femininum
f./ff. (efter sidnummer)	följande sida/sidor
fe.	fornengelska
fht.	fornhögtyska
fisl.	fornisländska
fornl.	fornlämning
Fp	stilgruppen Fågelperspektiv (c:a 1010–1050)
fr.	fragmentariska runbleck
fsaxs.	fornsaxiska
fsv.	fornsvenska
fvn.	fornvästnordiska
förf.	författare
fön.	fornöstnordiska
gen.	genitiv
gno.	gammalnorska
inf.	infinitiv
kap.	kapitel
KNM	Nationalmuseet i Köpenhamn
konj.	konjunktion
kv.	kvarter
LHM	Lunds universitetets historiska museum
LKM	Lunds kulturhistoriska museum
m.	maskulinum
MHM	Malmö historiska museer
mV	mitten av vikingatiden (c:a 950–1050)
n.	neutrum
NHM	Novgorods historiska museum
nom.	nominativ

pers.	person (1, 2 och 3)
pers. pron.	personligt pronomen
Pl.	plansch
pl.	pluralis
poss. pron.	possessivt pronomen
prep.	preposition
pres.	presens
pres. ind.	presens indikativ
pres. konj.	presens konjunktiv
pres. part.	presens particip
pret.	preteritum
pret. ind.	preteritum indikativ
pret. konj.	preteritum konjunktiv
pret. part.	preteritum particip
pron.	pronomen
Pr 1	stilgruppen Huvud i profil 1 (c:a 1010–1040)
Pr 2	stilgruppen Huvud i profil 2 (c:a 1020–1050)
Pr 3	stilgruppen Huvud i profil 3 (c:a 1050–1080)
Pr 4	stilgruppen Huvud i profil 4 (c:a 1070–1100)
Pr 5	stilgruppen Huvud i profil 5 (c:a 1100–1130)
RAÄ	Riksantikvarieämbetet
RAÄ-nr	Sockennamn + nr i RAÄ:s fornminnesregister (FMIS)
RAK	stilgruppen RAK (c:a 800–1015)
refl.	reflexiv
refl. pron.	reflexivt pronomen
rel. part.	relativpartikel
runsv.	runsvenska
sV	sen vikingatid (c:a 1050–1150)
SF	Sigtuna fornhem
sg.	singularis
SHM	Statens historiska museum
SLM	Staraja Ladogas museum
SRD	Samnordisk runtextdatabas
st.	stycke/stycken
st. form	stark form
str.	strof
stl.	stavlösa runor
ty.	tyska
tV	tidig vikingatid (c:a 700–950)
UM	Upplandsmuseet
v.	verb
V	vikingatid
ÖM	Östergötlands museum

Förord

Denna avhandling började med ett tjuvlyssnat samtal. Detaljerna i denna historia sparar jag dock till dess att denna avhandling publiceras ”på riktigt”, och inte som stencil, för vem kommer annars att läsa förordet där? Läsaren får nu nöja sig med namnen på bland annat dem som gav startskottet till projektet och dem som hjälpte mig att ro det i land. Ledtrådar till vem som är vem får sökas i namnens huvudsakligen kronologiska ordning.

Jag tackar konstnären Serge de Rocambole, Petr Kocharov, prof. Jurij Kuz'menko och prof. Nikolaj Kazanskij. Särskilt tack till Jurij Konstantinovič för hans tilltro till mig, för runologiska böcker och för uppslaget till mitt ämne.

Tack till prof. Tomas Riad, som tog hand om mig mitt första år som gästforskare vid Stockholms universitet. En person hann jag inte tacka. Prof. Rune Palm gick oväntat bort den 12 oktober 2013. Både Tomas och Rune bidrog till att min flytt till Sverige blev så smidig som en flytt till ett annat land kan bli.

Tack till doc. Magnus Källström för vår första gemensamma fältundersökning av runbleck. Magnus blev också min biträdande handledare när Rune Palm gick bort. Jag är djupt tacksam för alla kommentarer, litteraturtips och snabba svar under det hektiska slutskrivandet. Jag hade också lyxen att få ytterligare en biträdande handledare i prof. Veturliði Óskarsson, som jag vill tacka varmt för hans engagemang. Veturliði har hjälpt mig med både innehåll och form, inte minst med många översättningar från fornisländska och källhänvisningar.

Min klippa har varit prof. Henrik Williams. Sedan han blivit min huvudhandledare, har jag aldrig känt mig ensam i mitt avhandlingsskrivande. För den generositet han alltid bemött mig med är jag djupt tacksam. Henrik kom med många briljanta idéer i försöken att rädda otillfredsställande tolkningar, men hans ständiga motto till mig var ”Kill your darlings, Sonia!” Jag har lydigt försökt att göra detta, men de har alltid fortsatt att födas i nästan samma snabba takt.

En stor grupp människor vill jag tacka för kommentarer till texten. Först och främst min skuggopponent, prof. Staffan Fridell, för kritiska invändningar, tolkningsförslag och litteraturtips, liksom för snabba svar på frågor som uppkommit efter skuggoppositionen. Prof. Klaus Düwel gjorde sig mödan att läsa igenom slutmanuset och kom med värdefulla kritiska kommentarer. Jag tackar Helmer Gustavson, Laila Kitzler, Anne-Sofie Gräslund, Gordon Wolmar och Basil Lourié för svar på frågor och för litteraturtips. Särskilt tack till Marco Bianchi, Alexandra Petrulevich, Hanna Åkerström, Jan Owe, Alessandro Palumbo, Simon Karlin Björk och Maja Bäckvall för sen läshjälp! Jan Owe har också hjälpt mig med statistiska uträkningar samt läst och kommenterat hela avhandlingen. Jag är skyldig Dr Mindy MacLeod ett stort tack för översättningen av sammanfattning och

”abstract”. Stort tack till Ksenija Dubrovina. Hennes fenomenala noggrannhet med varje liten prick på mina runbleck har möjliggjort illustrationer som är inte bara vackra utan också så materialförankrade som det bara går.

Lika många vänner och kolleger har hjälpt mig praktiskt i samband med mina fältundersökningar . Jag tackar varmt prof. Adrian Selin, Tatiana Matekhina, Marina Scherbakova, Anastasija Polikarpova, Jevgenija Nikitina, Vadim Frolov, Gunnar Andersson, Kerstin O. Näversköld, framlidna Hella Schulze, Max Jahrehorn, John Worley, Thorgunn Snædal, Lisbeth Imer och många andra.

Under mina många års arbete har Institutionen för nordiska språk varit en inspirerande arbetsmiljö, och institutionens ledning har sett till alla mina forskningsbehov. Jag vill tacka kolleger och administratörer. Särskilt vill jag nämna Ulrika Dennerstedt. Under åren som doktorand har jag delat kontor med Sara Myrberg, Marco Bianchi, Christian Sjögreen och Saga Bendegard. Jag är tacksam för att de förgyllt min vardag med samtal och skritt.

Under höstterminen 2013 fick jag vara en del av projektet ”Reading and interpreting runic inscriptions: the theory and method of runology” vid CAS i Oslo. Jag tackar prof. James Knirk och andra kolleger för en fantastisk forskningstid.

För stipendier tackar jag Svenska Institutet, SVEA orden, Nordiska studentkåren i Uppsala, Längmanska kulturfonden, Helge Ax:sons Johnsons stiftelse, Selma Anderssons stiftelse, Otto v. Friesens stiftelse och Kungl. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala. Dessa generösa stipendier har betalat forskningsresor, teknisk utrustning och illustrationer.

Tack till min stora familj i Petersburg, till mina föräldrar Olga och Ivan Steblin-Kamenskij, mina syskon Stepan, Nikolaj, Michail och Maria och min moster Lisa Mouraviova. Ni har alltid ställt upp när jag behövt hjälp och alltid uppmuntrat och beundrat det jag gör. Tack!

För många lugna timmar i det mest intensiva slutstadiet vill jag tacka våra kära barn, Ася-Erna och Яша-Jacob. Ernisens underbara fröknar, Pirjo, Helena, Marimba, Olga och Zejnije, vill jag också passa på att tacka här. Att kunna lämna sitt barn i omsorgsfulla händer och hämta henne redan påklädd har varit en oerhörd trygghet som hjälpt mig även med mitt skrivande.

Och tack till Alexander Pereswetoff-Morath, du som var med från början till slut, min outtömliga källa till hjälp, stöd och kunskap. Jag kan inte tacka dig nog, Санечка, för det oändliga antalet korrekturlästa texter, för den noggranna läsningen av hela avhandlingen inför detta tryck och för all markservice under slutstadiet, framför allt för alla varma ord och middagar, som har givit mig kraft att fortsätta.

Vallentuna och Uppsala,
skärtorsdagen 2017

Sonia Pereswetoff-Morath

1 Inledning och materialredovisning

gopr uar æin lutr
Góðr var einn hlutr.
'Detta var en god amulett.'

N B91

1.1 Runbleck – en orientering

1.1.1 Innehållslig orientering

Ämnet för denna avhandling föreslogs mig ursprungligen av professor Jurij Kuz'menko med motiveringen att det skulle vara intressant att ta reda på hur inskrifterna på de vikingatida metallplattor med runor som här kallas runbleck (se definition i avsnitt 1.5.1) egentligen skall tolkas. Skiljer sig deras språk väsentligt från det som vi finner på vikingatida runstenar och i så fall på vilket sätt? Finns det möjligen egendomliga eller ålderdomliga drag som inte förekommer på runstenarna eller som förekommer i mindre utsträckning? Det var emellertid först när jag började läsa in mig på ämnet som jag upptäckte hur mycket osäkerhet som råder kring runblecken från vikingatiden. Det visade sig att det inte gick att genomföra någon jämförande studie av språkformerna på de vikingatida runstenarna och runblecken, eftersom man nästan aldrig kunde lita på att de i litteraturen förekommande tolkningarna var ens någorlunda säkra. Det enda som framgick med någon tydlighet var att dessa texter utgjorde trollformler av något slag. När detta stod klart, beslöt jag mig för att genomföra en undersökning som kunde säkerställa bleckens ställning i runmaterialet och bli ett första steg på väg mot närmare kännedom om vikingatidens trolldomsspråk. Föreliggande avhandling utgör denna runologiska grundundersökning.

Som arbetshypotes gör jag antagandet att de olika runbleckens inskrifter hör till en och samma genre och därför kan sammanfogas i en enda korpus och undersökas med samma metoder. Min definition av genrebegreppet

lånar jag för detta ändamål av Per Lagerholm (2008:56): ”Genren är en del av en verksamhet med en given funktion och bestämda mål, och i denna verksamhet ingår att producera texter, talade eller skrivna, som ett led i att uppnå sina mål.” Pragmatiskt kan runblecken enkelt indelas i två grupper bestående av dem som har fått språkliga tolkningar respektive dem som ännu saknar tolkning. I bägge fallen har emellertid bleckens inskrifter betraktats som magiska (se avsnitt 1.2 om tidigare forskning). Väljer vi att betrakta bleckinskrifterna som magiska, är det fråga om en verksamhet i vilken det bl.a. ingår att producera talade eller skrivna texter och vilken har till mål att med dessa texter, liksom med andra medel, påverka omgivningen. Här närmar vi oss för övrigt den definition av genrebegreppet som föreslås av Per Ledin (2001:26): ”En genre kopplar texter till en återkommande social process där människor samhandlar genom texter.” Att runblecken, om vi förstår dem på detta sätt, utgör ett led i en social process – i en överföring av magisk kraft från den trolldomsförfarne till någon som kanske inte är kunnig i trolldom men som söker övernaturlig hjälp – är givet. Genren i fråga är *trollformeln*. De nordiska trollformlerna kan efter Ferdinand Ohrts modell (1917:9–13) indelas i fyra kategorier (jfr även af Klintberg 1988:39–57 och Bø 1974:677): 1) manande, 2) rituella, 3) episka trollformler samt 4) lönnformler. Alla de fyra typerna kan även kallas för *besvärjelser*.

Den första gruppen är den vanligast förekommande (af Klintberg 1988:39 f.) och består oftast av besvärjelser i *jag*-form med befallningar eller uppmaningar riktade till övernaturliga krafter och/eller textens mottagare; dessa adressater nämns också vid namn. Det magiska tänkandet bakom sådana formler baseras på tron att ett väsen eller en person kan betvingas genom vetskap om dess namn. Sådana formler brukar nämna de övernaturliga krafter som skall drivas bort (t.ex. sjukdomsdemoner) eller som skall hjälpa (t.ex. gudomliga väsen). Namnen brukar åkallas genom direkt tilltal, och inte sällan används i dessa formler *tretalet* för att ge anropet ytterligare kraft.

Den andra gruppen utgörs av formler där rituella handlingar kläds i ord samtidigt som de utförs. Det som af Klintberg skriver om rituella formler (s. 44) är av stort intresse, eftersom det både styrker typens höga ålder och förklarar varför den är svårbelagd:

Det är kanske den vanligaste av alla formeltyper, men också den konstlösaste i språkligt avseende. Mycket sällan har den kostats på en bunden form. [...] Man kan förutsätta att typen funnits i Sverige i uråldriga tider, fastän den genom sin anspråkslösa form inte ansetts värd att dokumenteras. I den isländska diktningen finner man flera exempel på den, bl.a. i Egil Skallagrimsons saga, när Egil reser en nidstav och säger: Här sätter jag upp en nidstav och riktar detta nid mot kung Erik. I skademagin är den utomordentligt vanlig: samtidigt som man högg kniven i ett spår, slog spik i ett målat öga, grävde ner hår eller naglar av sin

motståndare, slog knut på en trädgren e.d. så mumlade man i korta ord avsikten med sin trollkonst.

Den tredje gruppen omfattar formler som baseras på berättelser om historiska eller mytiska händelser. Formulerna i denna grupp kan också kallas för *liknelseformler*. Typen är också urgammal och finns belagd i Europa redan från 200-talet (af Klintberg 1988:45). Ett känt exempel på denna typ är Merseburgbesvärjelseerna, två magiska formler på fornhögtyska som blev nedtecknade på 900-talet i ett något äldre manuskript (Lundgreen & Beck 2001:601–605). Bakom denna typ torde finnas en övertygelse om att en berättelse om personer med magiska krafter (gudomar, helgon eller demoner) och ”erfarenheter” från analoga händelser kan överföra magisk kraft till besvärjelsens mottagare.

Lönnformlerna slutligen beskriver Bengt af Klintberg (1988:52) på följande sätt: ”Helt för sig själv står lönnformlerna: de obegripliga tecknen, bokstavsserierna och trollorden. De skiljer sig från de övriga trollformlerna även däri att de sällan levt i muntlig tradition utan nästan uteslutande förekommit i skriftlig form som amuletter och formellappar.” Denna grupp innehåller således såväl sådana ord som förlorat sin mening som symboler och alfabetserier som aldrig haft någon lexikal betydelse. I det runnordiska materialet skulle man hit kunna räkna futharkinskrifter, palindrom, serier av upprepade runor och runliknande tecken. Krypterade lexikaliska inskrifter bör emellertid enligt min mening inte föras till denna grupp. Benämningen *lönnformler* ter sig överhuvudtaget mindre lämplig just för runmaterial, då man lätt kan ledas till tanken att alla inskrifter med lönnrunor bör ingå i gruppen. Lönnrunor kan emellertid mycket väl användas i lexikaliska inskrifter med exempelvis manande eller rituellt innehåll. Vi kommer längre fram att kunna konstatera att lönnformler möjligen lyser med sin frånvaro på just de vikingatida runblecken: vi träffar varken på palindrom eller *futhark*-inskrifter på vikingatida runbleck, och även upprepade sekvenser av runor kan ges andra och mer övertygande förklaringar än att det skulle handla om magiska lönnformler. Sådana formler inkommer från kontinenten med personer som har kännedom – direkt eller indirekt – om antik och orientalisk magisk tradition. De innehåller böner och trolldomsord med ett ursprung i dessa traditioner, såsom *agla*-formeln, ”*abrakadabra*”, *sator*-formeln o. dyl. Hit hör emellertid även kristna latinska böner, kristna symboler och heliga namn ”som från början haft en officiell och av kyrkan godkänd ställning men sedan sjunkit ner genom folklagren och hamnat i svartkonstens gömmor” (af Klintberg 1988:53). Just denna grupp av texter blir mycket populär under medeltiden och dominerar nästan helt på de medeltida runblecken.

Enligt af Klintberg (1988:39) finns en väsentlig skillnad mellan typ 1 (manande formler) å ena sidan och typerna 2 och 3 (rituella och episka formler) å den andra. Skillnaden består i att typ 1 är ”subjektiv”, medan

typerna 2 och 3 är ”objektiva”. Den första, manande gruppen består, som redan sagts, oftast av formler i *jag*-form och uttrycker utövarens subjektiva viljeakt; de riktar sig vidare direkt till övernaturliga väsen (med en befallning/anmaning) samt till besvärjelsens mottagare. Typerna 2 och 3 kan kallas för objektiva, då de oftast består av analogiska narrativ, som verkar genom sympatisk magi. Typ 4 står, som konstaterats ovan, något för sig själv. De fyra typerna förekommer emellertid i själva verket sällan renodlat, utan konkreta formler kombinerar oftast manande och rituella fraser eller utgörs av analogberättelser som avslutas med manande ord och kanske dunkla symboler. Formlernas dramatiska nerv ligger oftast just i växlingen mellan dessa olika typer.

Vilka av dessa typer förekommer i mitt material? Detta är en fråga som kan få sitt svar endast efter en grundlig runologisk undersökning. En sådan kommer nämligen med största säkerhet att leda till nya förslag till läsningar och tolkningar av materialet, och tolkningen av inskriften ligger i sin tur till grund för dess typtilldelning.

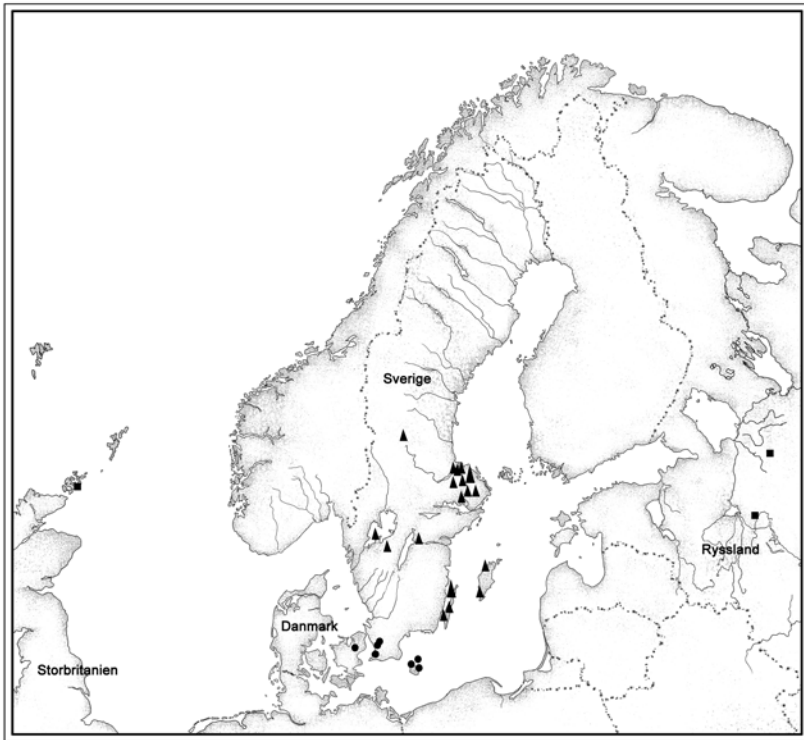
Den läsare som önskar få veta mer om besvärjelsernas ”Sitz im Leben”, t.ex. vilka sjukdomsdemoner man drev bort eller vilka episka föreställningar som kunde ligga bakom formlerna, men också den läsare som intresserar sig för trollformelstraditionen i Norden i stort, hänvisar jag med varm hand till de utmärkta inledningarna i ämnet av Bengt af Klintberg (1988:7–63), Ferdinand Ohrt (1917:1–58) och Olav Bø (1974:674–678). Mitt arbete behandlar endast inskrifter på vikingatida runbleck och har till syfte att läsa och tolka dem för att skapa en fastare grund för kommande och mer omfattande undersökningar av de nordiska trollformlernas historia och karaktär. Se närmare om avhandlingens syfte i avsnitt 1.3.

1.1.2 Rumslig orientering

På en spridningskarta (figur 1) över de 46 i dagsläget kända vikingatida runblecken ser vi omedelbart att merparten av dessa kommer från svensk mark. Dessa 34 bleck markeras på kartan med trianglar. De åtta från Danmark (hit för jag av historiska skäl Skåne) betecknas med cirklar, medan de utomnordiska (tre från dagens Ryssland och ett från de Brittiska öarna) markeras med kvadrater. Man skulle därför möjligen utifrån kartan kunna se en antydning om att runbleckens spridning sker från Sverige till Danmark och utanför Norden. Jag diskuterar nedan i avsnitt 1.10 huruvida detta kan ha varit fallet.

I Sverige kommer de flesta runblecken, närmare bestämt 18 stycken, från Uppland. Tre av dessa är från Birka-området (800–900-talet), sex bleck kommer från trakten kring Uppsala (1000–1100-talet), två bleck är från Stockholmstrakten (800–1000-talet), medan Sigtuna utmärker sig med sina sju runbleck (1000–1100-talet – vissa dock möjligen yngre). Sex av de uppländska blecken är gravfynd, medan resten kommer från boplatsmiljöer

eller har okänd härkomst. Långt från Uppland finner vi ett runbleck i en grav i Dalarna, vilket förmodligen är det äldsta runfyndet från detta landskap (1000–1100-talet).

Figur 1. Spridningskarta över de vikingatida runblecken. Ksenija Dubrovina's teckning.

Nio öländska runbleck kommer samtliga – med undantag för två gravbleck från 900-talet – från boplatsmiljö och dateras till 1000-talet eller senare. Sju av de öländska runblecken kommer från trakten kring Köpingsvik. Mot Ölands nio bleck svarar tre gotländska runbleck, som alla tre härrör från gravmiljö och är äldre än flertalet öländska bleck. Det sydligaste gotländska blecket är till och med det äldsta i korpusen och har daterats till första hälften av 700-talet. Avslutningsvis finner vi bland de svenska blecken två från Västergötland och ett bleck från östgötska Skåninge.

Av de 34 svenska runbleck saknar 22 språklig tolkning, medan 12 har blivit tolkade. Det går dock inte att på grundval av detta konstatera att majoriteten av svenska bleck är icke-språkliga (se avsnitt 8.1.4). Fem av de tolkade blecken har upphängningshål; resten saknar hål eller är fragmentariska. De fem tolkade blecken med hål utmärker sig som grupp, då de är förhållandevis stora med jämförelsevis långa inskrifter, vilka i sin tur

ofta har fått två eller fler tolkningsförslag. Detta är inte fallet med de sju tolkade runblecken utan hål: de är mindre i storlek, och deras inskrifter har som regel inte ägnats fler än ett eller möjligen två tolkningsförslag.

De åtta danska blecken har alla det gemensamt att de hör till vikingatidens senare del och kan dateras till 1050–1100-talet; endast hälften av dem är tolkade, och endast ett bleck härrör med säkerhet från en grav. Tre av de danska blecken är hängen, medan resten är utan hål eller fragmentariska. Om vi ser till deras geografiska fördelning, hittades ett bleck på Själland 1866; detta var det första fyndet av sitt slag, och dessförinnan var föremålstypen runbleck okänd. Tre runbleck kommer från Bornholm, och ett av dessa är unikt till sitt material, då det är korpusens enda silverbleck. Två bleck kommer från Lund och ett från Uppåkra. Det resterande blecket är från Lockarp, nära Malmö.

De fyra utomnordiska runblecken är unika på många sätt, samtidigt som de tydligt knyter an till den övriga korpusen. De är alla fyra hängen, och typologiskt – men även innehållsligt – liknar de mest de uppländska runblecken, i synnerhet de äldsta blecken från Birka-området. Ett av dem kommer från Deerness Brough på Orkney (Skottland, 1000–1100-talet), medan tre är från dagens Ryssland (900-talet): Staraja Ladoga ('Gamla Ladoga') och Rjurikovo Gorodišče ('Ruriks fornstad', nu inom Velikij Novgorods gränser). De kommer alltså alla från platser med mycket stark nordmannaanknytning.

Runblecken presenteras mer ingående i avsnitt 1.9.

1.2 Forskningsläget

Det kan på goda grunder hävdas att runblecken ur vetenskaplig synvinkel utgör ett sent tillskott till runmaterialet. Det första fyndet gjordes, som ovan noterats, 1866 (Roskildeblecket, Danmark), medan nästa fynd kom i dagen först mer än ett halvsekel senare, år 1920 (Högstenablecket, Västergötland). Under de därpå följande 95 åren har ytterligare 44 vikingatida runbleck och omkring dubbelt så många medeltida hittats. De senaste fynden har gjorts under de år som jag arbetat med föreliggande avhandling.¹ I detta arbete ligger fokus endast på de 46 vikingatida runblecken. Längre fram i texten behandlas tidigare forskning i separata avsnitt om de enskilda runblecken, och här kommer endast det allmänna forskningsläget att skisseras.

Såväl vikingatida som medeltida runbleck har väckt stort intresse i runforskningen. Eftersom vikingatida runbleck av många betraktas som amuletter, har de oftast kommit att behandlas tillsammans med andra

¹ År 2012 påträffades således ett bleck i Sunnerby (Västergötland) och två kopparbleck i Gamla Uppsala. 2014 påträffades i Sigtuna ytterligare tre kopparbleck.

runamuletter. Min sammanfattning om runblecksforskning kommer därför av nödvändighet att inkludera även viss forskning om runamuletter.

De tidigaste fynden av vikingatida nordiska runbleck finns beskrivna i geografiskt ordnade korpusutgåvor (t.ex. DR 246 Roskildeblecket, G 261 Gällungsblecken, G 361 Hallbjärnsblecket och Vg 216 Högstenablecket), medan senare fynd har rapporterats i *Fornvännen* och *Nytt om Runer (NOR)* samt i olika separatartiklar och monografier. Fynd från Danmark brukar idag publiceras digitalt i den danska runinskriftsdaten (se 'DK' under internetkällor), medan de svenska publiceras på RAÄ:s hemsida (Se 'Samla' under internetkällor).

Vad beträffar Danmark, där nästan bara kristna medeltida runamuletter påträffats, bör särskilt nämnas Marie Stoklund, som har behandlat danska runbleck i flera publikationer (bl.a. 2000, 2003). Svenska vikingatida runbleck finns även behandlade i artiklar och monografier av t.ex. Ivar Lindquist (1932, 1936, 1987), Arthur Nordén (1943), Hugo Jungner (1936), Elisabeth Svärdström (1967, 1969a), Helmer Gustavson (t.ex. 1969, 1984, 1994a, 2002b, 2004, 2009a m.fl.) och Magnus Källström (1998, 2013b, 2014b, 2014c m.fl.). De två senaste artiklarna om svenska runbleck har publicerats i samband med nya fynd från Sigtuna (Gustavson & Källström 2016) samt i samband med nya tolkningar av tidigare funna bleck (Gustavson 2017). De ryska runblecken har undersökts och tolkats av endast tre forskare, av vilka jag är en (Kuz'menko 1997b; Mel'nikova 2001; Steblin-Kamenskaya 2013). Till de nyare, mer övergripande undersökningarna på området hör Fanny Agåkers arkeologiska masteruppsats "Runic plates. Products of Cultural Fusion in Viking Age and Medieval Scandinavia" (2010) och kapitlet "Runeamuletter" i Rikke Steenholt Olesens avhandling om medeltida runinskrifter *Fra biarghrúnar til Ave sanctissima Maria* (2007:72–149) samt en artikel av samma forskare (2010).

Runblecken har således studerats sedan början av förra seklet, om än mest i tidskriftsartiklar eller i mindre avsnitt i vidare syftande verk. Under de senaste trettio åren har man emellertid funnit fler runbleck (vikingatida och medeltida) än någonsin förut, vilket har bidragit till att åter väcka intresset för magiska runföremål. Så här långt har detta resulterat i två monografier: *Runes, Magic and Religion: a Sourcebook* (McKinnell & al. 2004) och *Runic Amulets and Magic Objects* (MacLeod & Mees 2006). Det första arbetet ger översikter över det runmagiska materialet men utan att genomföra några studier i vad beträffar läsningar, ortografi, morfologi, lexikon eller syntax. Det bör också påpekas att materialet i monografien inte sällan kompilerats på ett inte helt pålitligt sätt samt att ingen kontroll skett av tolkningarnas kvalitet (ett exempel ges i avsnitt 7.2.2.2, där jag visar hur McKinnell & al. missförstår tolkningarna av Ladogablecket). Som en följd finns det en risk

att forskare utanför runologin utgår från mindre tillförlitlig information.² Också det andra arbetet, av MacLeod & Mees (2006), har kritiserats för flera väsentliga brister, bl.a. i vad gäller dess språkliga analys. Michael Schulte (2007:81) noterar särskilt som en svaghet ”a cursory and uncritical reading of several runic inscriptions with arbitrary linguistic analyses”. Schulte (s. 81) anger som slutsats att ”the linguistic part of the work does not stand close scrutiny” och noterar att författarnas källa för tolkningar oftast är just den opålitliga monografin McKinnell & al. 2004: ”Nowhere is it indicated which interpretations the individual analyses are based on. When scrutinizing the authors’ working methods, the impression arises that McKinnell and Simek 2004 – a fairly uncritical compilation of “magic” runic inscriptions written by non-runologists – is their basic source.”

Till dags dato har således runblecksforskningen föreslagit läsningar och tolkningar för 19 runbleck, ibland med flera skilda tolkningar för en och samma inskrift. De 27 runbleck som inte tolkats språkligt har likväl vanligen uppfattats såsom bärande magiska inskrifter. (Exempelvis skriver Thorgunn Snædal (i *GR* 3, G 261) att Gällungsblecken 1 och 2 är ”hednamagiska”.) Forskningen kring runbleck är således fortfarande starkt associerad med runmagiskt tänkande – ett paradigm som, om man undantar det senaste halvsekle, dominerat runforskningen och som utgår från att runor som tecken kan vara magiska i sig och vid sin tillkomsttid kunde uppfattas inte bara som enheter i ett skriftsystem utan också som magiska tecken eller symboler. Den stora tilltro till magiska förklaringar som vi finner i den tidigare forskningen har dock reviderats (t.ex. i Bæksted 1952), så att allt fler moderna forskare i stället kommit att förhålla sig synnerligen skeptiskt till antaganden om runor som magiska tecken (t.ex. Barnes 2012:143;³ frågans historiografi behandlas vidare i Barnes 2012:207 f.) och starkt tvivla på att runor alls kunde ha sådana funktioner. Svårbegripliga inskrifter med t.ex. oläsliga eller okonventionella runor, upprepningar av runor eller runföljder som inte ger språklig mening, uppfattas av dessa forskare oftast såsom producerade av okunniga ristare. Inte desto mindre är de runbleck som ingår i min korpus dock att betrakta som magiska föremål (se definition nedan i avsnitt 1.5.1) och jag kommer därför att kort diskutera frågan om huruvida

² Ett av de senaste exemplen finner vi i en artikel av Debora Moretti (2015:106), där författaren med hänvisning till McKinnell & al. (2004:155) anger att blybleck med ordet *agla* ”are quite unusual because they appear not to have been worn but rather to have been deposited in the foundations of buildings to prevent fire.” En sådan slutsats är förhastad, eftersom blybleck ofta upphittas med hjälp av metalldetektorer och därför ofta saknar närmare arkeologisk kontext. Vi finner dessutom blybleck med ordet *agla* även i gravar, t.ex. ett från Skänninge med runinskrift på såväl latin som runsvenska (Källström 2017a).

³ Michael Barnes (2012:143) skriver: ”Runes are an alphabetical form of writing, no more, no less. To associate them with the supernatural is to pervert the evidence. There is no more justification for considering runes magic symbols than the characters of the roman, greek or cyrillic alphabets.”

runor på runbleck kunde uppfattas som magiska skrivtecken eller ej (avsnitt 8.1.5).

Till de svaga sidorna i den existerande forskningen om runbleck kan räknas det preliminära publicerandet av flera av de senaste årens fynd. Detta har ofta skett innan fynden blivit tillräckligt rengjorda och konserverade, och följden har ofta varit att de resulterande läsningarna måste behandlas med stor försiktighet. De tidigast gjorda fynden har, som redan nämnts, ofta flera olika tolkningar (t.ex. Högstenablecket, Sigtunablecket och Kvinnebyblecket), vilket resulterat i svårigheter för forskare att utan vidare välja den mest pålitliga tolkningen. Flera varianter måste därför ofta anföras, såsom görs av McKinnell & al. (2004) och MacLeod & Mees (2006). Som en annan brist kan nämnas att de flesta runblecken har behandlats i separata artiklar. Inget arbete har någonsin analyserat dem som en korpus. Vi har förvisso Arthur Nordéns artikel från 1943, där han samlar och beskriver alla av honom kända magiska runinskrifter, och runblecken får här ett eget avsnitt (s. 143–188). Likväl omfattade den av Nordén kända korpusen endast tio runbleck. Planer på att författa en monografi om runamuletter fanns hos Ivar Lindquist (1987:7 f.), men dessa kom aldrig att förverkligas. Utan ett korpusgrepp är det emellertid nära nog omöjligt att få en samlad bild av materialet och att sedan använda det för jämförande studier. Behovet av en sådan samlad bild kan därför knappast förnekas. Även annars ligger de vikingatida runblecken på många sätt fortfarande utanför runforskningens allfarvägar, möjligen som en följd av att de inte var inkluderade i den runinskriftsdatabas på vilken Lena Petersons *Svenskt runordsregister* (2006) bygger. Om man vidare går igenom hela serien *Runrön* (i dagsläget 20 band) finner man att de endast omnämns ett fåtal gånger⁴ och att de inte sällan saknas också i diskussioner där ett omnämnande hade varit att vänta. Ett mer angenämt problem är att det ständigt kommer nya runbleck, framför allt som en följd av arkeologiska undersökningar och metalldetektering. Om bara ett par decennier kan antalet vikingatida runbleck ha ökat betydligt. Som en konsekvens kommer min statistik att snabbt bli föråldrad. Det är emellertid min förhoppning att avhandlingen inte kommer att åldras lika snabbt vad gäller metodik och tolkningar.

Ett stort problem för forskningen är att runblecken är så små föremål (i genomsnitt c:a 5 cm långa). De tenderar därför olyckligt nog dels att försvinna i museernas samlingar, dels att med tiden nötas sönder mer än runstenar. Två av de runbleck som ingår i korpusen har jag inte kunnat undersöka, eftersom de inte har gått att återfinna i samlingarna.

⁴ T.ex. Sigtunablecket 1 (Peterson 1994:241, Bianchi 2010:145), Ladogablecket (Larsson 2002:38, Bianchi 2010:202), Gorodiščeblecken 1 och 2 (MacLeod 2002:172 f., Bianchi 2010:145), Kvinnebyblecket (MacLeod 2002:169–173). Hovgårdsblecket (Bianchi 2010:202), Hallbjänsblecket (Snædal 2002:43 f.) och Sigtunablecket 2 (Bianchi 2010:145).

1.3 Avhandlingens syfte och disposition

Denna avhandling är tänkt som en monografi över alla hittills kända vikingatida runbleck. Syftet är att så långt som möjligt läsa och tolka runbleckinskrifterna för att kunna ge en så tydlig bild som möjligt av inskrifts-genren ”vikingatida runbleck”.

Avhandlingen består av åtta kapitel, av vilka fem är empiriska och baseras på läsningsrapporter i katalogen (se mer om denna nedan). Runblecken fördelas mellan kapitlen geografiskt (svenska, danska respektive utomnordiska föremål), innehållsligt (tolkade och otolkade inskrifter) och typologiskt. Jag väljer att behandla de svenska runblecken först, eftersom det är i Sverige som de tidigaste runblecken (700–900-talet) påträffats, medan alla danska runbleck stammar från 1000–1100-talet. Presentationen närmar sig på detta sätt en kronologisk genomgång, vilket underlättar förståelsen av inskriftstypens utveckling. Att de runbleck som påträffats utanför Norden behandlas i ett separat kapitel skall inte uppfattas som att de inte skulle höra till de svenska och danska runblecken typologiskt eller innehållsligt. Det gör de. De har emellertid presentationstekniskt förts till ett tredje avsnitt efter den mer sammanhållna genomgången av svenska och danska bleck för att tillåta läsaren att jämföra dem med sådant övrigt material som har en tydligare historisk kontext. Jag diskuterar i störst detalj de runbleck som har fått flera olika tolkningar, medan runbleck utan tolkningar behandlas mest kortfattat. Kapitlet om svenska runbleck av typ A inkorporerar delar av min C-uppsats, som jag skrev i Stockholm 2009 under handledning av framlidne professor Rune Palm. Härutöver innehåller avhandlingens huvudtext en inledning och en sammanfattning, i vilken alla säkra runformer, ord och namn förtecknas. Avslutningsvis följer en sammanfattning på engelska.

Avhandlingen kompletteras av en katalog. I denna ges translittereringar av runblecksinskrifterna samt, för de runbleck som jag undersökt, läsningskommentarer. Katalogen har en geografisk-alfabetisk ordning (land, landskap) samt ett rikt bildmaterial som finns tillgängligt digitalt.⁵ Katalogen innehåller även två bilagor. I bilaga 1 ges en fonografematisk analys av Ladogableckets runor. I bilaga 2 listas alla runbleck alfabetiskt, och annan relevant information än läsningar och tolkningar ges. Där återfinns också hänvisningar till på vilka sidor i huvudtext och katalog varje bleck behandlas.

⁵ Bilderna och katalogen ligger för tillfället i en dropboxmapp men kommer att flyttas därifrån när avhandlingen och katalogen har publicerats. Länken till mappen är: <https://www.dropbox.com/sh/6ml9glca3s7kc1f/AAACYYYfbFSYMTvf4aEoxMi70a?dl=0>

1.4 Notation och materialredovisning

I avhandlingen ges varje runbleck en benämning. Denna bildas normalt av namnet på den ort som ligger närmast runbleckens fyndplats. Jag ändrar dock inte sådana benämningar som har blivit etablerade i vetenskapen (t.ex. Østermarieblecket). För tydlighets skull använder jag generellt dessa benämningar i stället för runologiska signa. De senare kan lätt hittas med hjälp av innehållsförteckningen eller i bilaga 2 i katalogen; de anges också i huvudtexten när blecket i fråga behandlas.

De signa som jag har använt är de som återfinns i Samnordisk runtextdatabas (hädanefter SRD). Signa för runinskrifter består av en förkortning för en korpusutgåva (DR, U, Vg, Öl m.fl.) eller publikation ([U] Fv, [DR] NOR, [Öl] SAS [Öl] BN m.fl.) där föremålet i fråga presenteras; denna åtföljs av ett nummer. Detta är antingen det nummer som inskriften har i korpusutgåvan (t.ex. G 261) eller publikationen (Öl BN83) eller också publikationens årtal och sida (U FV1933;34). Förklaringar av alla signa återfinns i litteraturlistan, men de kan även slås upp i SRD. Ett kors (†) efter signumet betyder att objektet med ifrågavarande inskrift har gått förlorat. De övriga förkortningar som används i huvudtexten och i bilaga 2 i katalogen, men som inte avser referenslitteratur, återfinns i förkortningslistan.

I avhandlingen används flera ordböcker, vilka alla återfinns i litteraturlistan. I de fall där jag diskuterar ett ord och endast anger ordbokens namn (t.ex. *Lexicon Poeticum*, *Norrøn ordbok* eller *SAOB*) eller ger namnet på dess författare (t.ex. Fritzner eller Söderwall) utan vidare uppgifter, utgör det diskuterade ordet uppslagsord i respektive ordbok. När jag citerar Fritzner, ändrar jag substantivens inledningsversaler till gemener. I enstaka fall använder jag mig av icke publicerat arkivmaterial från Antikvarisk-topografiska arkivet, RAÄ (ATA), och Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU). I dessa fall följer jag respektive institutions sätt att referera till materialet.

I några fall låter jag fornsvenska och fornisländska citat förbli oöversatta, om jag bedömer dem vara fullt begripliga som de är. Jag översätter dock citerade texter, så fort det kan uppstå frågor och missförstånd vad angår deras betydelse. Om inget annat anges, är översättningarna mina. Jag översätter aldrig från engelska och endast i undantagsfall från tyska.

1.5 Terminologi

I vad som följer redovisas de mest frekventa termerna och begreppen i huvudtexten och i katalogen.

1.5.1 Allmänna termer

Runbleck är en övergripande term för en stor mängd olika lösföremål. Gemensamt för dessa föremål är att de är tillverkade av metall, att de är funktionellt platta, dvs. endast har två ristningsytor, och att de innehåller runor (eller runliknande linjer). Eftersom termen används så allmänt vill jag avgränsa den ytterligare för syftena i denna avhandling. Runbleck som ingår i min korpus bör motsvara den ovannämnda definitionen, men de bör inte ha haft tydliga vardagliga funktioner. På så sätt får vi en typologiskt mer homogen grupp av lösföremål. Detta betyder att om föremålet i fråga är ett mynt eller ett beslag, kommer det inte att ingå i korpusen, även om det i princip skulle kunna kallas för runbleck. De föremål som ingår i korpusen kan figurera under många andra benämningar i olika databaser (såsom SHM:s digitala katalog, SRD, DK eller RAÄ:s FMIS (kallas även Fornsök). Benämningarna *amulett*, *hänge*, *platta*, *remsa*, *bronsbit* är de mest frekventa.

Jag indelar typologiskt runblecken i tre grupper:

Typ A: hängen med hål för upphängning, som inte är vikta eller rullade;

Typ B: bleck utan hål, som inte är vikta eller rullade;

Typ C: vikta eller rullade bleck (bland dessa återfinns såväl hängen som andra föremål).

Denna typologi är en förenklad version av den som föreslås av Fanny Agåker (2010:26 f.). Man hade kunnat indela materialet typologiskt på andra sätt, och det kan diskuteras huruvida typ C behövs som en självständig typ, då den hade kunnat ingå som undertyper till typ A respektive B. Att separera dessa tre typer ger dock vissa presentationstekniska vinster; jag vill emellertid ändå understryka att typ C är mindre självständig än typerna A och B.

Ett antal bleck i korpusen har avbrutna ändar och kan inte typbestämmas med någon större säkerhet. Dessa kallas här alla fragmentariska. Det finns dock fragmentariska bleck som ändå kan typbestämmas, eftersom ett hål för upphängning eller spår av vikning finns kvar. I sådana fall hänförs de till typerna A resp. C.

Man kan ställa sig frågan om alla runbleck kan betecknas som amuletter. Även termen *amulett* är övergripande och omfattar många olika typer av föremål med skyddande eller avvärjande funktion, som kan bäras nära kroppen (pärlor, små stenar, pinnar, benbitar, metallplattor, björntänder och dylikt). Problemet med runbleck som kategori är att deras skyddande funktion endast kan konstateras genom tolkning av inskriften och genom föremålets typ. Om blecket i fråga tillhör typ A och om dess inskrift tydligt

riktas mot någon form av ont eller innehåller skyddande ord, kan det utan problem kallas *amulett*. Om bleckets inskrift däremot inte kan tolkas, eller om tolkningen antyder att funktionen var att t.ex. skada någon, eller formen inte tyder på att föremålet var avsett att bäras på kroppen, är det emellertid olämpligt att kalla det *amulett*. Jag undviker därför generellt denna term med avseende på runbleck, men kommer ibland att behöva använda den om föremålet i fråga motsvarar något/några av ovannämnda kriterier för amuletter. Något som däremot torde vara säkert är att korpusens samtliga runbleck, så som jag avgränsat termen, kan betecknas som magiska föremål eller trolldomsföremål.

Med detta sagt måste emellertid även termen *magiskt föremål* eller *trolldomsföremål* kort definieras. Jag undviker generellt att tala om *magi* i mitt arbete, eftersom avhandlingens syften är rent lingvistiska och runfilologiska. Mitt material utgörs dock av föremål som torde ha haft magiska funktioner, varför frågan om magi stundom uppkommer och begreppet kräver en definition. *Magi* eller *trolldom*, ”ett dolt hot i vardagen”, som det beskrivs av Raudvere (1993:174), är övergripande ord som täcker allt som har med det övernaturliga att göra. Ett magiskt föremål är således ett föremål som utgör en länk i överföringen av övernaturliga krafter från en avsändare till en mottagare. Syftet med överföringen kan vara helande eller skadande, och ristandet av magiska runor kan på en och samma gång ha inbegripit flera led, t.ex. rituella handlingar eller uttalade ord. Ordet *trollformel* kan i detta sammanhang definieras som utsagda eller nedskrivna ord eller tecken som utgör en länk i överföringen av övernaturliga krafter från en avsändare till en mottagare.

1.5.2 Runologiska termer

Ytterligare två ord som ingår i avhandlingens titel behöver definieras, nämligen *läsning* och *tolkning*. Med *läsning* avses här en identifikation och translitterering av inskriftens runor åtföljd av en läsningsrapport eller åtminstone av läsningskommentarer. Med *tolkning* menas en normalisering av inskriften i fråga till fornnordiska (det dominerande språket i Norden c:a 725–1100) jämte en översättning av denna normalisering till något modernt språk. Normalisering och översättning åtföljs av språkliga kommentarer. Om inskriften normaliseras och översätts utan språkliga kommentarer, talar jag i stället om någons *förståelse* av inskriften. I mitt material förekommer ibland att en (eller flera) författare har kombinerat två eller flera tolkningar och presenterar dem som en normalisering och översättning utan särskilda kommentarer. Inte heller sådana fall vill jag kalla för *tolkningar* utan för *kontaminationer*.

Med *translitterering* menas här överföring av runskrift till latinska bokstäver. För translittererings- och numreringsprinciper samt för övriga runografiska termer se katalogens inledning. Med *normalisering* menas en

tolkning som normaliseras till det fornspråk som inskriften i fråga kan anses vara avfattad på. I avhandlingen förekommer normaliseringar till rundanska, runsvenska (eller i något fall fornsvenska) och fornisländska. Själv normaliserar jag mina tolkningar till rundanska för de danska blecken och till runsvenska för de svenska och ryska blecken. Mina runsvenska normaliseringar baseras på Petersons *Runordsregister*, och jag tillämpar det sätt att normalisera som används där. Mina rundanska normaliseringar baseras på avsnittet *Transskriptioner* i *DRI* 1 (1942:597–619) men kompletteras med vokallängd. I lexikonet i kapitel 8 normaliserar jag alla säkra belägg till runnordiska för överskådlighetens skull. Normaliseringar anges alltid i kursiv. Om jag refererar och diskuterar en annan forskares tolkning, använder jag dennas normaliseringar även om de inte överensstämmer med hur jag själv väljer att normalisera inskriften. Användning av hakparenteser i normaliseringar betecknar att de omslutna ljuden/orden är rekonstruerade eller supplerade från äldre källor. Runda parenteser används för att markera utelämnade ljud eller ord. Liksom Källström (2007a:25) är jag sparsam med denna typ av markering.

När en läsning diskuteras, anges inte sällan vilken läsordning runorna på blecket har. Jag anger denna som *rak* om runorna går från vänster till höger (samt uppifrån och ned eller nedifrån och upp). Om runorna går från höger till vänster kallas läsordningen *omvänd*. Ett annat ofta förekommande sätt att rista runor på bleck är i så kallad *bustrofedon*, ”efter vändningen av plöjande oxar” (*NE*). Här vänds varje ny rad 180 grader i förhållande till föregående. Runorna i den första raden i bustrofedon går vanligtvis från vänster till höger, och läsningen kan gå uppifrån och ned (Kvinnebyblecket), nedifrån och upp (Sigtunablecket 1) eller i spiral (Østermarieblecket).

Runorna på blecken kan grovt indelas i *konventionella* och *okonventionella*. Med konventionella runor menas långkvistrunor och kortkvistrunor. Med okonventionella runor menas lönnrunor eller runliknande tecken. Lönnrunor kan här i sin tur identifieras som stavlösa runor,⁶ koordinatrunor, balansrunor,⁷ okonventionella bindrunor, äldre runor eller runor med icke-grafematiska bistavar. Som *runliknande tecken* betecknas sådana tecken som inte kan identifieras som koordinatrunor, balansrunor etc. Jag diskuterar dessa runtypsbenämningar närmare i kapitel 2.

⁶ Att runbleckens stavlösa runor i detta arbete räknas som okonventionella och krypterade behöver enligt min mening knappast motiveras (se diskussionen i Fridell 2011:83 f.), oaktat att Barnes (2012:144) menar att stavlösa runor ”can hardly count as [cryptic]”.

⁷ Denna term har jag infört för att beteckna vissa typer av runor. Den omfattar till en del det som vanligen kallas spegelrunor. Se närmare avsnitt 2.6.

1.6 Dateringar

De runinskrifter som nämns eller diskuteras i detta arbete dateras med hjälp av uppgifter i referenslitteratur. Inskrifterna kan ha runologiska eller arkeologiska dateringar. En särskild grupp av arkeologiska dateringar är stildateringar som utgår från runstenarnas ornamentik och använder Anne-Sofie Gräslunds typologi (för denna se senast Gräslund 2006). Stilgrupperna i denna typologi brukar förkortas och dateras på följande sätt: Fp (c:a 1010–1050), Pr 1 (c:a 1010–1040), Pr 2 (c:a 1020–1050), Pr 3 (c:a 1050–1080), Pr 4 (c:a 1070–1100) och Pr 5 (c:a 1100–1130). För mina syften behöver jag inte diskutera stildateringarna närmare, men jag är medveten om att Gräslunds konstruktion har vissa svaga punkter, framför allt vad gäller dateringen av stilgrupperna Pr 1–3 och överlappningen mellan dessa. För en utförlig diskussion se Magnus Källström (2007a:68–75) och Cecilia Ljung (2016:33–35).

I några fall anges stilgrupp RAK, vilket innebär att stenen i fråga saknar ornamentik. Oftast tillhör sådana runstenar det äldre skiktet, men det finns undantag, framför allt i Uppland (Källström 1998:11, 1999:13 och 2007a:65 f.). Jag anger därför denna stilgrupp endast om jag har kontrollerat att stenen i fråga sannolikt hör till det äldre skiktet (c:a 800–1015). Jag använder mig inte av stilgruppen Kb (Korsbandstenar), eftersom dess datering till 1000–1050 är osäker (Källström 2007a:67–69).

Runologiska dateringar baseras vanligen på runformer (runografiska dateringar) och språk. För några runbleck justerar jag den runologiska tidfästningen, men i de flesta fall accepterar jag de dateringar som ges i runologisk litteratur. De vikingatida runbleck som har en närmare datering kan schematiskt indelas i tre tidsperioder: tidig vikingatid (750–950), mitten av vikingatiden (950–1050) och sen vikingatid (1050–1150). Om ett runbleck dateras brett till 900-talet, räknas det till tidigvikingatida bleck; om det dateras brett till 1000-talet, hänförs det till mitten av vikingatiden; om dateringen anges till 1000–1100-talet, placeras runblecket bland de senvikingatida. Den tredje gruppen (1050–1150) hamnar utanför de historiska ramarna för vikingatiden men kan motiveras med att bruket av runor förblir vikingatida även efter 1050, för att så småningom övergå i medeltida bruk från mitten av 1100-talet.

Det kan diskuteras i vilken utsträckning denna indelning i tre grupper är motiverad: de runbleck som säkert kan dateras till mitten av vikingatiden (950–1050) är så få (7 stycken) att det möjligen vore lättare att indela korpusen i endast två grupper med en gräns c:a år 1000. Jag menar emellertid att denna indelning ger oss en tydligare bild av runbleckens fördelning i tid och rum.

1.7 Läsning- och tolkningsmetoder

För att uppnå mina syften behöver jag först kritiskt granska runbleckens till dags dato givna läsningar och tolkningar. Som resultat av en sådan granskning uppstår nya läsningar och tolkningar. Det blir också möjligt att sammanställa vad runblecken innehåller för runor och språk (vilket görs i kapitel 8). Jag lanserar dock inte några nya metoder utan arbetar med runologins traditionella verktyg när jag etablerar en ny läsning eller föreslår en ny tolkning. Det som kan skilja mina metoder från föregående forskares är den stringens med vilken jag försöker tillämpa dem. Som en ytterligare precisering av mina läsning- och tolkningsmetoder räknar jag även det terminologiavsnitt som finns i katalogen. Jag diskuterar där de runologiska och runografiska termer som används i huvudtext och katalog.

För att säkerställa läsningarna har jag själv undersökt runblecken. Målet har varit att göra detta flera gånger (två till fyra) vid flera olika tillfällen och alltid genom stereomikroskop med rörlig belysning. Jag dokumenterar runblecken inte bara med anteckningar och avritningar utan också med fotografier med förstoring på 2, 4 och ibland 6 gånger. De flesta runblecken har jag sett och fotograferat i stereomikroskop.⁸ Inga av de fotografier som används i katalogen har manipulerats på något sätt: varken skärpa, färg eller skuggor har justerats. Jag har fattat beslutet att inte göra några justeringar, eftersom det är så lätt att med modern teknik förändra fotografier till dess att de entydigt visar vad man vill att andra skall se. Katalogen och huvudtexten har emellertid också försetts med illustrationer utförda av Ksenija Dubrovina på grundval av mina avritningar och fotografier.

En viktig del av läsningmetoden är den genomgång av mitt jämförelsematerial som diskuteras i kapitel 2. Denna genomgång har jag gjort för att kunna producera säkrare läsningar av svåra runbleck med okonventionella runor. För ett av runblecken med okonventionella runor har jag även utfört en fonografematisk analys (detta är Ladogablecket, se bilaga 1 i katalogen). Denna metod har dock visat sig vara för tidskrävande, och jag fann att resultatet inte blev nämnvärt säkrare, trots att det stödde min läsning på två eller tre punkter. Jag har därför inte tillämpat metoden på fler runbleck.

När jag kritiskt granskar runbleckens tolkningar, försöker jag fastställa vilken tolkningsmetodik forskaren i fråga använder sig av och om denna kan

⁸ Av de 46 idag kända runblecken har jag undersökt 40 (antalet gånger jag undersökt varje enskilt bleck anges i bilaga 2 i katalogen). Av de resterande sex kunde två inte återfinnas i samlingarna (Lundablecket 2 och Östra Arosblecket). Fyra runbleck återstår således att undersöka, nämligen Østermarieblecket, Lockarpsblecket, Skänningeblecket och Sunnerbyblecket. Vad gäller Skänningeblecket och Sunnerbyblecket, bedömer jag dock deras inskrifter vara så tydligt ristade och de tillgängliga fotografierna så högupplösta att behovet av egen undersökning här är mindre. Det är emellertid mitt hopp att skall få tillfälle att själv undersöka Østermarieblecket och Lockarpsblecket inför den framtida egentliga publiceringen av detta arbete, som här läggs fram som stencilavhandling.

förmodas ge pålitliga resultat. Jag diskuterar alltså den aktuella tolkningsmetodikens starka och svaga sidor. Jag nalkas även sådana tolkningar som blivit etablerade i runforskningen och strävar efter att kontrollera också dem. Betydelserna av ord kontrollerar jag inte bara med hjälp av ordböcker utan i många fall också i de källor på vilka ordböckerna återgår. Detta görs i en strävan att kunna fastställa de enskilda ordens betydelser i de specifika källorna.

I äldre runologi var den metodologiska medvetenheten lägre än idag, varför det sällan sägs explicit vilka metoder en forskare har tillämpat. Svaren kan emellertid skymta fram. Således skriver t.ex. Nordén (1943:185) om Vassundablecket 3: ”Man tycker sig skymta brottstycken av en verkligt meningsfylld text och blir benägen att lämna ristaren en bred marginal för stavfel, förkortningar och avsiktlig kryptografi.” En sådan metod kan inte anses vara pålitlig. Översiktligt kan sägas att det brukar finnas två brister i de äldre tolkningsmetoderna: För det första har det funnits förutfattade meningar om inskriftens innehåll som givits mer eller mindre fritt spelrum, och för det andra har tolkningen tillåtits styra läsningen. Vad gäller den första bristen uppstår denna oftast när man sökt sig till inskrifter på liknande föremål eller till liknande texter: man har haft en naturlig tendens att fästa sig vid något känt och att utgå från detta i sin tolkningsprocess. I mitt material finns det flera tydliga exempel på detta, se t.ex. avsnitt 3.2.2. Den andra bristen är svårare att undvika, och här är det avgörande med vilken stringens läsningen åstadkommit.

Jag försöker således att svara på följande frågor när jag analyserar andra forskares tolkningar: Vilka metoder har använts i tolkningsprocessen? Vilka är de svaga och starka sidorna med dessa metoder? Hur används ordböcker, och varifrån kommer översättningarna? Hur presenteras tolkningen? Vilken argumentation används och vilka bevis framförs? (Jfr Barnes (1994b:11–29) för olika typer av argumentationsbrister.)

När jag själv ger en ny tolkning tillämpar jag de vanliga lingvistisk-filologiska metoderna men strävar efter att göra detta med större stringens än vad som vanligen varit fallet. Jag medger mindre plats för ristningsfel, förkortade ord och dylikt än vad som är brukligt i de tidigare tolkningarna, och jag försöker i möjligaste mån att helt undvika dem. Jag fixerar mig också mindre vid liknande texter eller vid inskrifter på liknande föremål för att inte påverkas av dessa utan kunna se på varje inskrift med deskriptivt filologisk blick (för denna term se Bäckvall 2013:48 f.).

Jag försöker föreslå en tolkning först när läsningsprocessen är avslutad för att minimera den påverkan som tolkningen kan ha på läsningen. Jag försöker vidare att alltid först söka stöd för mina tolkningar i den inomskriftliga kontexten (inre stöd), dvs. i själva inskriften, och först därefter i den utomskriftliga kontexten (yttre stöd). Jag försöker också att undvika en tolkning om läsningen är alltför osäker. I ett antal fall frångår jag likväl denna princip och presenterar mina tolkningsförslag, väl medveten om

att de pga. inte fullt säkerställda läsningar är problematiska (jfr s. 273). Jag gör detta i ett enda syfte, nämligen att bryta väg för kommande tolkningsförsök. I sådana fall försöker jag så gott jag kan hålla mig till en lexikal nivå och avstår från helhetstolkningar. Detta gäller exempelvis Solbergablecket 1 (inledningen), Deernessblecket och Ladogablecket, och det omtalas särskilt i varje enskilt fall. Jag är väl medveten om vilken risk jag tar som forskare när jag presenterar problematiska tolkningsförsök. Faran är nämligen att läsare utanför språkvetenskapliga miljöer kommer att använda tolkningsförsöken som sanningar oaktat alla mina reservationer. Jag håller dock helt med Lena Peterson (1997), som diskuterar problematiken ingående i sin artikel ”Tolkaren och texten, texten och tolkaren”, om att detta är ett nödvändigt steg på vägen mot bättre och säkrare tolkningar. Jag hänvisar till denna artikel i dess helhet för en fördjupning av diskussion och vill avsluta med författarens svar på Michael Barnes’ råd att avstå från att tolka vissa inskrifter (s. 147):

Den stora frågan jag nu vill ställa är: När skall vi ge tappt? Är det inte vår plikt som språkforskare att gå i närkamp med just de svåra inskrifterna och inte släppa dem vind för väg för att tas omhand av ’the fringe practitioners’?

1.8 Avgränsning av materialet

Det material som ingår i undersökning och korpus avgränsas genom flera parametrar: form, funktion, datering och språk. Man kan däremot notera att jag inte opererar med någon geografisk avgränsning. Undersökningens runbleck stammar såväl från Norden (från Norge och Island är förvisso i dagsläget inga vikingatida runbleck kända) som från andra områden där nordbornas närvaro var särskilt påtaglig under vikingatiden. Begränsningen till vikingatiden grundar sig på att medeltida bleck skiljer sig från de vikingatida både till fysisk form och till innehåll. Formmässigt är de för det mesta gjorda av bly, och inte sällan är de rullade eller vikta. De innehåller vidare vanligen inskrifter på latin, och innehållet i dessa är oftast av en annan typ än de vikingatida inskrifterna på runbleck. De består av latinska böner (*pater noster*, *ave maria* och trolldomsord av antik/orientalisk härkomst (*sator*-formeln, *agla*-formeln o. dyl.). Att inkludera dem skulle ofrånkomligen ha krävt skapandet av två skilda korpusar som hade behövt bearbetas med olika angreppssätt.

Vad den tidsmässiga avgränsningen beträffar, inkluderar jag alla runbleck som på olika grunder (arkeologiska, språkliga eller runografiska) kan dateras till perioden c:a 700–1150, dvs. till järnålderns slutfas, vikingatiden. Om ett runbleck daterats till 1100–1200, inkluderas det bara om det inte uppvisar (typologiska eller språkliga) medeltida drag: dess runor är således av vikingatida typ, och språket är ett av de fornnordiska språken (inte latin).

Om runblecket är odaterat eller dess datering problematisk, inkluderar jag det endast om ingenting i inskriften eller föremålets form tyder på ett medeltida ursprung.

Kopparbleck med inskrifter på latin (Spångablecket (U ATA322-1668-2011) och Vassundablecken 1 och 2 (U DLM 70 och U AST1;179)) utgår ur undersökningen på grund av sitt språk. Emellertid inkluderas två problematiska kopparbleck, Sigtunablecket 2 och Vassundablecket 3, eftersom det är oklart om deras inskrifter är avfattade på latin eller runsvenska. Detta är en fråga som jag kommer att försöka besvara.

Ett runbleck från Vä, Skåne (DR ATA5000/45), som i DK dateras till vikingatiden (DK nr Sk 16), utgår, eftersom blecket troligen är medeltida (Källström 2015a). Ett runbleck från Källa ödekyrka, Öland (Agåker 2010:57 f.; utan signum i SRD; förvaras i SHM under inventarienummer 31153:321), som Fanny Agåker (2010:98 f.) daterar till sen vikingatid-tidig medeltid, ligger typologiskt nära andra medeltida bleck: det förefaller vara gjort av bly (eller möjligen tenn), är vikt och innehåller runor och latinska eller kyrilliska bokstäver. Efter undersökning (den 18 november 2015) exkluderade jag därför detta bleck.

Jag utesluter vidare alla föremål som inte motsvarar den ovan givna definitionen av runbleck. Om föremålet har tre eller fler ristningssidor utgår det därför. Detta gäller exempelvis Hjortholmsbronsamuletten (DR DKSj24), Søllested Kirke-bronsamuletten (DR DKSyd15) och Hviding-amuletten (DR DKSJy76). Samma sak gäller om föremålet inte har runor eller runliknande tecken, utan bara oidentifierbara streck (t.ex. Sønderhøj Nord-blecket (DR DKBh66)). Föremål som med stor sannolikhet haft profana funktioner utgår också. Detta görs för att utkristallisera en så homogen grupp lösföremål som möjligt. Jag exkluderar av denna anledning ett silverbleck från Birka (U ANF1937;163), som är en del av ett hängsmycke (eventuellt en doftkapsel), ett bleck från Skänninge (Ög ATA5591/61), vilket av allt att döma tjänstgjorde som beslag, samt ett arabiskt mynt från Bornholm (DR 410).

Jag inkluderar både sådana runbleck som har fått tolkningar på något av de nordiska fornspråken och sådana som inte har fått någon tolkning. Om blecket i fråga endast har ett eller två ord som är säkert lästa och tolkade (såsom exempelvis Roskildeblecket), hänför jag det till tolkade bleck.

1.9 Presentation av materialet

Nedan presenteras runblecken i första hand typologiskt (tabell 2–4), och endast i mindre utsträckning innehållsligt (tabell 5), eftersom jag huvudsakligen behandlar innehållsliga aspekter efter det att alla strikt runologiska analyser är utförda (se tabell 6–7 i kap. 8). Jag föregriper dock min analys något och inleder presentationen med en övergripande tabell (tabell 1) över runbleckens innehållsliga och tidsmässiga fördelning.

Tabell 1. Sammanfattande tabell över materialet.

RUNBLECK		Typ				Innehåll		Fyndmiljö			Rum				Tid (700–1150)				Totalt
		A	B	C	fragm.	Tolkat	Otolkat	grav	boplats	okänd	Danmark	Ryssland	Sverige	Britt öar	tV	mV	sV	V	
Material	koppar	12	7	1	1	9	12	5	12	4	1	1	18	1	4	3	6	8	21
	brons	8	3	4	4	7	12	8	9	2	5	2	12	0	8	3	6	2	19
	silver	1	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1
	legering	1	0	0	4	2	3	0	5	0	1	0	4	0	0	1	3	1	5
Tid	tV	9	1	2	0	5	7	6	6	0	0	3	9	0					12
	mV	2	3	1	1	3	4	3	4	0	4	0	3	0					7
	sV	6	3	2	5	10	6	3	11	2	4	0	11	1					16
	V	5	3	0	3	1	10	1	7	3	0	0	11	0					11
Rum	Danmark	3	2	0	3	4	4	1	5	2									8
	Ryssland	3	0	0	0	3	0	0	3	0									3
	Sverige	15	8	5	6	12	22	12	18	4									34
	Br. öarna	1	0	0	0	0	1	0	1	0									1
Innehåll	Tolkat	9	5	1	4														19
	Otolkat	13	5	4	5														27
Fyndm.	grav	4	5	4	0	5	8												13
	boplats	15	4	1	7	11	16												27
	okänd	3	1	0	2	3	3												6
Runor	konv.	9	5	3	6	11	12	11	10	2	5	0	18	0	7	4	10	2	23
	okonv.	3	0	0	2	2	3	0	4	1	0	2	3	0	2	0	0	3	5
	konv. & okonv.	8	5	2	1	6	10	2	11	3	3	1	11	1	3	3	6	4	16
	runl.streck	2	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	2	2
Totalt		22	10	5	9	19	27	13	27	6	8	3	34	1	12	7	16	11	46

1.9.1 Runblecken i tid och rum

De 46 vikingatida runbleck som med mina definitioner är kända i dagsläget har påträffats i Danmark (8), Ryssland (3), Sverige (34) och de Brittiska öarna (1). I tabell 2 uppdelas dessa vidare grovt i: tidig vikingatid (tV: 750–950), mitten av vikingatiden (mV: 950–1050) och sen vikingatid (sV: 1050–1150). I de fall där dateringen inte kan preciseras närmare än till vikingatiden, betecknas de med V. De här givna dateringarna har hämtats ur referenslitteraturen (angiven i bilaga 2 i katalogen) och kommer i ett mindre antal fall att justeras i huvudtexten.

Tabell 2. Runbleckens kronologiska fördelning i rum.

	tV	mV	sV	V	Totalt
Danmark		4	4		8
Ryssland	3				3
Sverige	9	3	11	11	34
Brittiska öarna			1		1
Totalt	12	7	16	11	46

Man ser omedelbart i tabellen att merparten bleck kommer från svensk mark, och att de flesta av de tidigaste runblecken påträffats i Sverige. Dessa är Hallbjänsblecket, Gällungsblecken och Klintablecken från Gotland, Ulvsundablecket och Järfällablecket från Stockholmsområdet samt Hovgårdsblecket och Björköblecken från Birka-området.

För att illustrera i vilka fyndmiljöer runblecken påträffats, kan vi grovt indela dessa i två typer: gravmiljö och boplatSMiljö (tabell 3). BoplatSMiljöerna kan vidare grovt indelas i stadsmiljöer i vid bemärkelse och övriga miljöer.⁹ Bland boplatSMiljöerna väljer jag vidare att särskilt uppmärksamma fortifierade boplatser (i tabellerna betecknat fort.). Dessa utgörs av borgar, *gorodišča*, *broughs* och dylikt. Jag väljer också att uppmärksamma verkstadsmiljöer.

Vi ser att 13 runbleck påträffats i gravmiljö och 27 i boplatSMiljö, vilket motsäger det allmänt rådande antagandet att vikingatida runbleck vanligen utgör gravfynd. Detta antagande har sina rötter i Arthur Nordéns (1943:186 f.) övertygelse att runbleck för det mesta var amuletter mot gengångare, men det har anammats av många andra forskare. Man stöter därför inte sällan på överifierade utsagor av typen ”De runbleck där proveniensens kunnat styrkas har till största delen hittats i gravar” (Karlenby 1985:50).¹⁰

⁹ Det skulle möjligen vara bättre att här kalla stadsmiljöer för *tätortsmiljöer*, eftersom stadsformationer endast var på väg att etableras under vikingatiden. Jag väljer likväl termen *stadsmiljö* och räknar i denna kontext till stadsmiljöerna Birka, Eketorp, Köpingsvik, Lund, Rjurikovo Gorodišče, Sigtuna, Skänninge, Staraja Ladoga och Uppåkra.

¹⁰ Det bör påpekas att Karlenby inte hade helt fel, då man 1985 endast kände till 13 runbleck ur gravar, 12 från boplatSömråden och tre med okänd proveniens. Det är dock ändå en överdrift att göra gällande att ”den största delen” påträffats i gravar.

Av dessa tretton gravbleck härstammar endast ett från Danmark (Lundablecket 2) medan tolv är från Sverige. I två fall, Järfällablecket och Hässelbyblecket, handlar det om stensättningar utan benrester (möjligen är det fråga om symboliska begravningar eller kenotafer). I tre fall har vi mer precisa uppgifter om var på skeletten blecken låg: Leksandsblecket låg på skelettets panna, Lundablecket 2 på dess vänstra axel och Vassundablecket 3 vid dess högra sida eller vänstra höft (här råder viss osäkerhet). I samtliga tre fall är det sannolikt fråga om kristna gravar. Av de tolv svenska gravblecken kommer minst tre (men möjligen fyra) från gravar som har bedömts vara för kvinnor och som alla sannolikt är förkristna. Detta är Klintablecken 1 och 2, Hallbjänsblecket och möjligen Ulvsundablecket.¹¹ Det är också intressant att notera att alla runbleck av typ C (vikta bleck) med undantag för Sigtunablecket 2 (vars vikning sannolikt inte är avsiktlig) härrör från gravmiljö.

Tabell 3. Runbleckens fyndmiljöer.

Runbleck	Gravmiljö	Boplatsmiljö						Okänd	Totalt
		Stadsmiljö			Övrig miljö				
		stad	verkst.	fort.	land	fort.	okänd		
Sverige	12	9	2	3			4	4	34
Danmark	1	2			2		1	2	8
Brittiska öarna och Ryssland		1		2		1			4
Totalt	13	19			8			6	46

För sex bleck är informationen om den specifika fyndplatsen antingen osäker eller saknas helt. Vad gäller de 27 runblecken från boplatsmiljöer, är de inte sällan metalldetektorfynd som gjorts under arkeologiska utgrävningar av vikingatida och tidigmedeltida boplatssområden. Ibland vet vi dock mer än så. Ett runbleck påträffades i ruinerna av en byggnad som sannolikt hade kultisk funktion eller handelsfunktion (Ladogablecket), två bleck framkom i hantverkarmiljö (Solbergablecken 1 och 2) och två bleck låg i militär miljö i ett hus som har tillhört Birkas garnison. Inte sällan är det dock svårt att säkert fastställa anläggningarnas funktion, och ett stort antal bleck har påträffats i omrörda kulturlager på vikingatida och tidigmedeltida boplatser. I fördelningen mellan stadsmiljöer och andra miljöer, överväger stadsmiljöerna klart, vilket egentligen knappast förvånar. Koncentrationen både av runkunniga och av personer som var i behov av något slags runmagisk hjälp torde ha varit större i städer än på landsbygden. Man bör

¹¹ Trots mängden pärlor, är det oklart om denna grav tillhörde en kvinna eller en man.

dock notera att bevarandeförhållanden och undersökningsmetodik också kan ha spelat in i bilden.

1.9.2 Typologisk fördelning i tid och rum

Runbleck är fyrhörniga plattor, som till formen vanligen är rektangulära, kvadratiska eller trapezoida (dvs. smalnar av i ena änden). De kan vidare grovt indelas i typ A (hängen), typ B (plattor utan hål eller ögla för upphängning), typ C (rullade eller vikta bleck) och fragmentariska.

Tabell 4. Runbleckens typologiska fördelning i rum.

	Sverige	Danmark	Utomnordiska	Totalt
A	15	3	4	22
B	8	2		10
C	4+1(?)			5
Fragm.	6	3		9
Totalt	34	8	4	46

Av tabell 4 ser vi att 22 bleck hör till typ A och 10 till typ B. Av de 22 hängena är tre från Danmark, tre från Ryssland, 15 från Sverige och ett från de Brittiska öarna. Av de tio bleck som hör till typ B är två från Danmark medan resten kommer från Sverige. Till typ C hör med säkerhet fyra svenska bleck, och ett bleck förses med frågetecknen (Sigtunablecket 2). Resten av runblecken har avbrutna ändar eller är fragmentariska och kan därför inte indelas typologiskt.

Blecken har merendels gjorts av brons eller koppar. Här måste dock påpekas att gränsdragningen mellan brons och koppar är godtycklig. Så vitt jag vet, har det inte genomförts några kemiska analyser av runblecken, utan slutsatser om materialtyp baseras på en subjektiv känsla om materialets utseende. Jag behåller dock denna mer eller mindre subjektiva gränsdragning för att kunna se om den ger oss något intressant. De uträkningar som följer nedan måste följaktligen betraktas med viss försiktighet.

Fem av de danska blecken är gjorda av brons, ett är av koppar och ett av silver. Två ryska bleck är av brons, medan det tredje är av koppar. 12 av de svenska blecken är av brons, medan 18 är av koppar. Också blecket från de Brittiska öarna är av koppar.

Vad gäller den typologiska fördelningen i tid, kan bara noteras att både koppar och brons verkar användas i ungefär samma omfattning under hela vikingatiden. Man kan dock märka att koppar används något mindre under tidig vikingatid (och förmodligen mer under sen vikingatid, eftersom merparten av de runbleck som inte närmare kan tidsbestämmas snarare torde höra till mitten av vikingatiden eller till sen vikingatid).

Vad gäller den formmässiga fördelningen i förhållande till material, kan man notera att hängen i brons (8 st.) dominerar över ”icke-hängen” i brons

(3 st.). Samma fördelning gäller för kopparbleck (12 mot 7 st.). Detta är alltså en produkt av det faktum att vi har dubbelt så många hängen som icke-hängen.

1.9.3 Innehållslig fördelning i tid

Med innehåll avses i detta avsnitt runor och runinskrifter. Idag känner vi till 19 runbleck som av en eller flera forskare har bedömts bära runnordiska inskrifter. Resten av materialet (27 st.) består av otolkade bleck. Detta betyder dock inte att merparten vikingatida runbleck är icke-lexikaliska. Det faktum att ett bleck är otolkat kan bero på många faktorer. En del av de 27 otolkade blecken är alltför skadade eller fragmentariska för att de skall gå att tolka, medan en del bleck kan vara krypterade på ännu okända sätt. Några bleck är relativt nyfunna och kan komma att tolkas inom en snar framtid. Jag skulle göra bedömningen att antalet lexikaliska runbleck är ungefär lika stort som antalet icke-lexikaliska, om inte till och med större. Det är dock möjligt att det även bland de tolkade runblecken finns sådana som egentligen är icke-språkliga. Jag tar inte ställning till dessa problem på denna plats i avhandlingen utan utgår helt från befintliga tolkningar. Om en tolkning föreslagits, inkluderar jag runblecket i fråga i gruppen tolkade bleck, även om endast ett ord tolkats eller en krypteringsprincip är involverad som jag finner svår att godta.

Av de tolkade blecken är fyra från Danmark, tre från Ryssland, medan resten (12 st.) är från Sverige. Tidsmässigt fördelas de tolkade respektive otolkade runblecken på följande sätt:

Tabell 5. Runbleckens innehållsliga fördelning i tid.

	tV	mV	sV	V	Totalt
Tolkade	5	3	10	1	19
Otolkade	7	4	6	10	27
Totalt	12	7	16	11	46

De tolkade runblecken dominerar under sen vikingatid. Å andra sidan finns det 10 otolkade runbleck som inte gått att tidsbestämma närmare än till vikingatiden, och bland dessa 10 skulle merparten kunna stamma från mitten eller slutet av vikingatiden. Förhållandet mellan tolkade och otolkade runbleck skulle därför kunna tänkas vara relativt jämnt.

1.10 Slutsatser

Om de idag kända blecken är representativa, visar presentationen av materialet att runbleck av typ A (hängen) var populärare på vikingatiden än typ B (icke-hängen). Det är dessutom just bland hängena som vi finner exempel på reparerade bleck (Ladogablecket och möjligen Lundablecket 1) liksom på bleck som kan ha återanvänts (Solbergablecket 3).

Den tidsmässiga fördelningen av de vikingatida runblecken visar på något synnerligen intressant, nämligen att de tidigaste runblecken kommer från svenskt område, från Gotland och Mälardalen. Detta leder tanken till att också de tidiga ryska blecken från Staraja Ladoga och Rjurikovo Gorodišče, som har daterats till 900-talet (och även kan vara äldre), är en produkt från Östnorden som med vikingar har hamnat i Rus'. Vi måste först undersöka inskrifterna på de ryska blecken för att kunna jämföra med de tidiga svenska blecken, men redan nu märker man att de ryska blecken i form mest liknar blecken från Birka–Alsnö hus-komplexet och Öland. Hedenstierna-Jonson (2006:75) noterar likheter i den materiella kulturen mellan Birka å ena sidan och Staraja Ladoga och Rjurikovo Gorodišče och den andra. Hon anger (2009:161) även att skandinaver av svensk härkomst dominerade med sin närvaro i Rus':

The Scandinavian finds in ancient Russia mainly originate from central Sweden. The distribution of finds and runic inscriptions shows that people from all parts of Eastern Sweden participated in the easterly journeys, but the closest ties were with the Lake Mälaren region and the Åland islands, and to a lesser extent with Östergötland and Öland [...]. The only direct central Swedish parallel to the Russian towns was the proto-town of *Birka*, founded, like Staraja Ladoga, c. 750.

Brons och koppar verkar ha använts i nästan lika stor utsträckning för tillverkning av bleck. Brons används dock något oftare under tidig vikingatid, medan antalet kopparbleck tycks växa mot slutet av perioden. Det förefaller som om bly under vikingatiden av någon anledning inte har ansetts lämpligt för att tillverka runbleck. (Det var känt som material och kunde användas för tillverkning av olika föremål, framför allt vikter, som en sökning (bly, vikingatid) i SHM:s samlingar visar.) Runbleck av bly blir emellertid populära under medeltiden, antagligen under påverkan från kontinenten. Silver ansågs av allt att döma inte heller lämpligt för ändamålet (om inte silverbleck göts om på grund av materialets höga värde). Vi känner åtminstone endast till ett enda bleck av silver (Østermarieblecket). Varför just koppar och brons ansågs lämpliga är svårt att säga säkert, men det finns otvivelaktigt flera faktorer som talar för materialen. Föremål av kopparlegering är tillräckligt tåliga (hållbarare än bly), samtidigt som de inte är så dyra som ädla metaller. De är dessutom rödgula och blanka när de är nya, vilket är både vackert och kan ha haft ett symboliskt värde. Att bleck av

just koppar, eller av en kopparlegering såsom brons, ansågs ha helande egenskaper är också en möjligt faktor som talade för valet av just dessa metaller (Seligmann 1927:160, 169–170).

Av de vikingatida runbleck som har en fyndkontext härrör 13 stycken från gravar och 27 stycken från boplatSMiljöer. Detta innebär att de vikingatida runblecken inte är så entydigt kopplade till gravmagi som man tidigare ofta menat, även om andelen gravbleck under vikingatiden förvisso är stor. Medeltida bleck påträffas å andra sidan sällan i gravar. Stoklund (1987:198) och Steenholt Olesen (2010:167) noterar att medeltida runamuletter endast undantagsvis påträffas i gravmiljö, och Agåkers katalog (2010:109–138) över vikingatida och medeltida runbleck (såväl nordiska som utomnordiska) innehåller endast sju medeltida bleck som påträffats i gravmiljö.

Fyra av de 13 blecken är av typ A och fem av typ B. Man kan alltså inte säga att vare sig typ A eller B skulle ha en särskild koppling till gravar. Det är då anmärkningsvärt att de runbleck som säkert hör till typ C i samtliga fyra fall stammar från gravmiljö. (Det enda undantaget är Sigtunablecket 2, vars vikingning sannolikt inte var avsiktlig.) Det har ibland antagits att vikingningen av runbleck har att göra med sådana magisk-rituella handlingar som utfördes i samband med begravningen (Nordén 1943:188; Svärdström 1969a:36), och detta antagande får alltså visst stöd i mitt material. Att vika eller rulla bleck blir under medeltiden typiskt för epokens blybleck med latinska runinskrifter. De vikingatida gravblecken av typ C kommer i två fall från sannolikt kristna gravmiljöer (Hässelbyblecket och Östra Arosblecket), medan de övriga två fallen är osäkra: Gällungsblecken 1 och 2 härstammar från nordvästra delen av gravfältet i Gällungs, där år 1973 tjugo gravar undersöktes. Av dessa var tolv stycken skelettgravar (varav en ryttagrav), medan fyra var säkra brandgravar. Samtliga gravar är vikingatida, men det är okänt exakt från vilken grav Gällungsblecken härrör. I ljuset av detta kan man överväga möjligheten att det fanns två oberoende traditioner, en inhemska (där man vek eller rullade runbleck och lade dem i gravar) och en kontinental. Den senare kommer in med de medeltida blyblecken (dvs. vikta bleck som inte påträffas i gravar). I tre fall har vi bleck från skelettgravar, där blecken lagts på den begravna personens kropp, och i två andra fall har ett slags besynnerliga gravar utan benrester. Det är lockande att i de båda senare fallen överväga att det kan vara fråga om symboliska begravningar av något slag. Med dessa resultat vill jag lämna presentationen och övergå till de detaljerade undersökningarna av de vikingatida runbleckens inskrifter.

2 Jämförelsematerial

æiki er : sliht sem munir

eigi er slikt sem munir(?)

'Inget kan jämföras med lust/intresse(?)'

N 122

I inledningen indelar jag runbleckens runor i två typer: konventionella och okonventionella. Med konventionella åsyftas vikingatida kortkvist- och långkvistrunor. I korpusen finns emellertid ett stort antal bleck vilkas inskrifter innehåller eller anses innehålla andra skrivtecken än de nyssnämnda, såsom stavlösa runor, äldre runor, koordinatrunor, spegelrunor (som jag kallar för balansrunor), runor med icke-grafematiska bistavar m.m. Dessa runor betecknas i detta arbete som okonventionella. För att kunna ge säkrare läsningar till runbleck med sådana runor krävs en inledande diskussion av andra vikingatida runinskrifter med liknande tecken. Vi kan konstatera att några runbleck utan tvekan är krypterade, och de okonventionella runorna på exempelvis Ladogablecket kan med rätta kallas för chifferrunor. Andra bleckinskrifter kan innehålla krypterade partier, såsom fallet är med t.ex. Kvinnebybleckets inledning eller framsidan av Solbergablecket 1. För åter andra runbleck kan det handla om allografisk variation i grafemuppsättningen; hit kan t.ex. inslagen av stavlösa runor på Sigtunablecken 1 och 2 räknas.

I det följande ämnar jag fokusera på de säkert lästa och tolkade inskrifter som har avvikande tecken liknande runbleckens, och jag kommer inte att diskutera olika chiffersystem. Jag vill notera att inte alla avvikande tecken bör uppfattas som representationer av ett annat avvikande skriftsystem; snarare bör man betrakta varje runbleck som ett exempel på den grafemuppsättning som ristaren behärskade och ville använda sig av. Liksom i det nyfilologiska förhållningssätt som låter varje skriven text ses som ett universum i sig, kan även varje runbleck ses som en egen liten värld med sin individuella grafemuppsättning. Så långt det går, kommer jag att försöka använda mig av den interna kontexten i mina läsningar, men jag kommer inte helt att begränsa mig till den utan söker också paralleller i andra runinskrifter med avvikande skrivtecken. För att kunna göra detta på ett kontrollerat sätt, vill jag först presentera dessa runinskrifter och de däri

ingående skrivtecknen samt analysera de föreslagna läsningarnas tillförlitlighet.

Mitt jämförelsematerial består således huvudsakligen av vikingatida runinskrifter med sådana avvikelser i skrivtecken eller skriftsystem som påminner om runbleckens okonventionella teckenuppsättningar, men som till skillnad från blecken redan är säkert lästa och tolkade. Jag avser inte ge en fullständig behandling av hela detta material, då detta skulle leda mig långt utanför avhandlingens ramar, utan har endast som mål att kunna skilja vad som är säkert från det som är osäkert.

2.1 Äldre runor i yngre runinskrifter

Fyra vikingatida runbleck har i litteraturen läsningar som innehåller en eller flera äldre runor. Således har Hallbjänsblecket en äldre **A**-runa i ett av Gustavsons läsningalternativ (i Gustavson & Snædal Brink 1981:187 f.). Också Villbergablecket har en **A**-runa i ett av Nordéns läsningalternativ (1943:174). Ladogableckets inskrift har flera äldre runor enligt Kuz'menko och Mel'nikovas läsningar (Kuz'menko 1997b:197 resp. Mel'nikova 2001:196). Det råder dock inte någon enighet om vilka dessa runor är: Kuz'menko räknar med **A**, **W**, **M** och **D**, medan Mel'nikova räknar med **M** och **H**. Gorodiščeblecket 1 har vidare enligt Mel'nikova (2001:182) de äldre runorna **W**, **G** och **D**. Som parallell till dessa runbleck brukar man nämna andra yngre runinskrifter med äldre runor. Det är därför av vikt att undersöka vilka äldre runor som överhuvudtaget kan betraktas som belagda i yngre runinskrifter.

Äldre runor anses kunna förekomma i runinskrifter med yngre runor i tre fall:

1) De kan påträffas i övergångsinskrifter (650–800-talet), som karakteriseras av en grafematisk övergång från den 24-typiga runraden till den 16-typiga. Enligt den klassificeringsmodell som föreslagits av Marie Stoklund (1996:200) ingår det dock äldre runor i den yngre futharkens grafematiska system. Med detta menas att de används som allografer till vissa grafem, som redan finns i den 16-typiga runraden; de utgör emellertid inte självständiga grafem. Det är förvisso även möjligt att de kan stå utanför den yngre runraden, såsom fallet är med exempelvis den i runforskningen accepterade **w**-runan på Sölvesborgstenen. Jag kommer nedan att närmare undersöka om den senare möjligheten stämmer med vad som faktiskt är belagt i materialet.

2) Vidare kan äldre runor påträffas i yngre inskrifter som ett separat grafematiskt system, som baserar sig på den 16-typiga runraden. Det enda exemplet här är Rökstenens (Ög 136) äldre runor. Det är viktigt att påpeka att det föreligger en skillnad mellan denna och föregående typ av användning. Rökstenens äldre runor används som ett chiffersystem och de

blandas inte in i grafemuppsättningen av yngre runor, trots att de samtidigt bygger på denna uppsättning och intar de platser i systemet som den dikterar. Skillnaden är alltså funktionell.

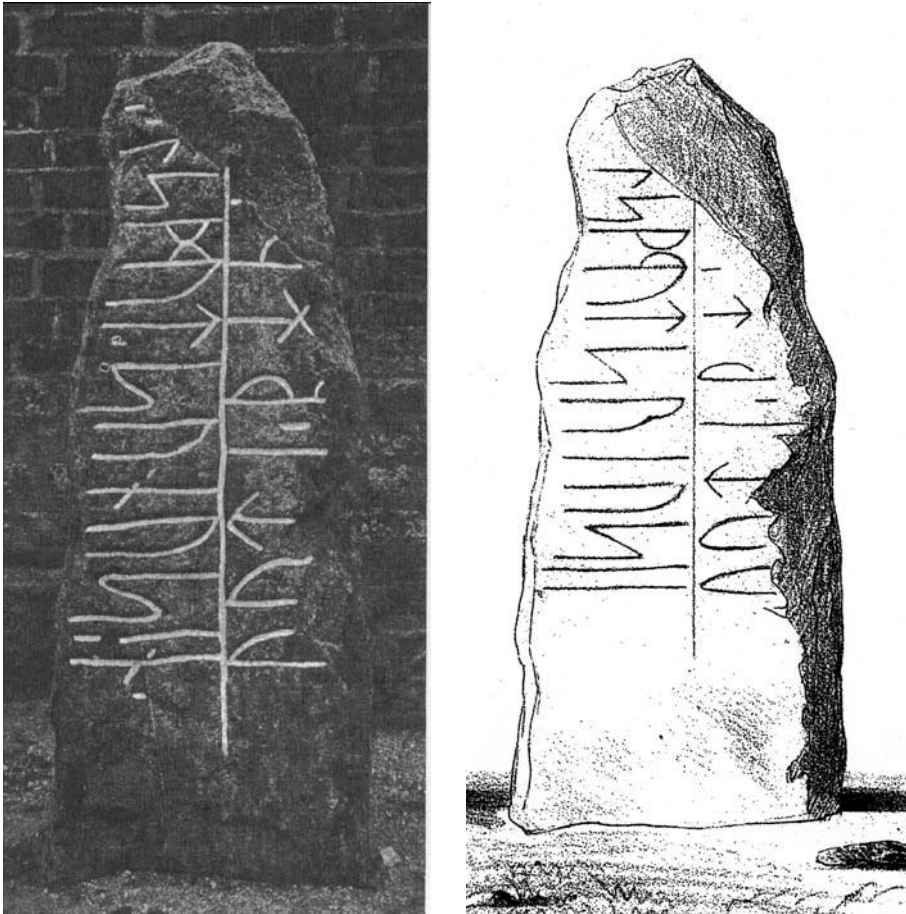
3) Den tredje möjligheten är att äldre runor kan användas som begreppsrunor.

För att först diskutera fall 1, övergångsinskrifterna, finns det i dessa flera säkra belägg på de äldre runorna **h**, **a** och **m**.¹² Vad gäller övriga äldre runor, har belägg föreslagits på ytterligare fyra äldre runor, **w**, **g**, **d** och **o**, men dessa är av olika anledningar osäkra – ett faktum som jag diskuterar nedan. (Jag utelämnar dock **o**-runan på runstenen från Vatn (N KJ68), eftersom inga äldre **o**-runor föreslagits på runbleck.) Startskottet till min skepsis mot beläggen på äldre runor i övergångsinskrifter var en diskussion med Magnus Källström 2008 (jag var vid tillfället hans student i runologi vid Stockholms universitet). Sedan dess har vi ofta oavhängigt av varandra studerat samma runinskrifter och ofta nått liknande bedömningar på denna punkt (jfr t.ex. Källström 2013a:102–105).

På Sölvesborgstenen (DR 356) har fler forskare tyckt sig finna ett belägg på en **w**-runa. Enligt min mening är detta emellertid i högsta grad osäkert, eftersom stenens högra kant, som rymmer det förmodade belägget, är kraftigt skadad, och bara den övre hälften av runan är synlig (figur 2). Man kan således inte utesluta att det på huvudstavens nedre del har funnits ytterligare en båge. Runan kan alltså ha varit **b**. Den antagna **w**-runan på Sölvesborgstenen förekommer i en runföljd som har lästs **urti wapi**. Dock urskiljer man nu endast de övre delarna av huvudstavarna, och de två sista runorna, **pi**, i det antagna namnet *Wadi* är knappt synliga. Redan på Worsaaes avbildning (1846, tavla XIII, se figur 2) är stenens högra kant defekt, och runorna i högra raden (förutom de tre eller fyra sista, som helt saknas) är skadade och endast deras övre delar synliga. I *DRI* 1 (1942:399) står visserligen att ”pladsen tillader ikke” att där läsa runan **b**. Med detta menas förmodligen att avståndet från runornas övre del till stenens kant är för litet för att runan skulle ha haft ytterligare en båge på huvudstavens nedre del. Detta kan dock ifrågasättas: stenens högra kant är så skadad att ytan mycket väl kan ha vara större än den är nu, i vilket fall dess två rader dessutom storleksmässigt bättre skulle motsvara varandra (i nuvarande skick är runorna i den vänstra raden något större än i den högra). Otto von Friesen (1916:55), som undersökte stenen två gånger 1913 och 1914, noterar att denna runa ”kan läsas som **w** eller **b**: kanske snarast **b**, därför att i

¹² Runorna **h**, **a** och **m** förekommer tillsammans på Ribekraniet, Nørrejylland, som dateras till början av 700-talet, eller närmare bestämt till 720–750 (DR EM85;151B). **h** och **m** finns tillsammans på Helnæsstenen, Fyn (DR 190), **m** och **a** på Sparlösaostenen (Vg 119), **m** på Sölvesborgstenen, Blekinge (DR 356), och **h** på Høje Tåstrup-stenen, Sjælland (DR 250), på Snoldelevstenen, Sjælland (DR 248), på Rävsaalstenen, Bohuslän (Bo KJ80), och möjligen på ett runstensfragment från Finsta, Skederid (U ATA39/47, Källström 2007b:50–55).

kantflagringen af stenen finns en jämn, ljus, smal streck som ser ut att vara botten [av ristningsspåret] till en nedre **b**-bistaf.” (Se von Friesens fotografi (1916, fig. 14) återgivet i figur 2, där han markerar detta streck.) Min slutsats om **w**-runans osäkra karaktär på Sölvesborgstenen är baserad på fotografier och läsningsrapporter, men den har senare bekräftats genom Magnus Källströms fältundersökning (föredraget ”På jakt efter vikingatidens skriftrationer”, Högre seminariet, Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet, den 30 november 2012, se också 2013a:105).

Figur 2. Sölvesborgstenen DR 356: O. von Friesens fotografi (1916, fig. 14) och J. J. A. Worsaaes avbildning (1846, tavla XIII).

En annan **w**-runa finns enligt Ivar Lindquist (1920) på Hogastenen, Orust (Bo Peterson 1992), men inte heller detta belägg är säkert: den antagna **w**-runan kan också läsas som **þ**, och enligt Magnus Källström (2007a:416) är den ”av formen att döma snarast **þ**”. Lena Peterson, som med Lindquist väljer att läsa **w** på Hogastenen, söker stöd för sin läsning i den ovan diskuterade Sölvesborgsinskriften (1992:104) samt i Rävsaalsinskriften

(s. 95), vars **w/p**-runa i namnet **hariwulfs/hariþulfs** dock också är suspekt (se nedan). Hogastenens förmodade **w**-runa skall ha förekommit i runföljden **tainwaniaromūā**, vilken Peterson (s. 100) tolkar som *stæin vann hēr ā mūla* 'utförde stenen här på mulen'. Man kan dock även med Källström läsa inskriften **tainþoniarbmūn** och tolka konstruktionen **tainþon** som *stæin þann* (vilket Peterson 1992:94 också föreslår som en variant). Källström (2007a:416) noterar också att denna konstruktion skulle motsvara den norska Tustenens (N 228) **stain þon**.

Rävsalsinskriften, Bohuslän (Bo KJ80), har en osäker **w**-runa i namnet **hariwulfs/hariþulfs**. På fotografier ser man att runans båge inte börjar precis vid huvudstavens topp utan något lägre, och den kan då helt enkelt inte skiljas från en **p**-runa. Den senare är visserligen annars inte belagd i denna inskrift men måste ha stått till ristarens förfogande. Sture Allén (2007:17) läser runan som **p** och argumenterar för detta på följande sätt: "Med sin långa, mjukt rundade och symmetriskt placerade bistav har den samma karaktär som motsvarigheterna på Rökstenen och Sparlösa-stenen." Allén (s. 17) hänvisar även till Bengt Odenstedt, Bengt Loman och Harry Andersen, som också uppfattar den femte runan på Rävstalstenen som **p**. Även Gustavson (1996) har undersökt stenen och kom fram till att runan bör läsas som **p**. Källström (2013a:105, n. 3) är av samma mening, och även Michael P. Barnes (1998:452) tvivlar starkt på den föreslagna **w**-runan på Rävstalstenen:

The uncertainty concerning **hariwulfs** spring from the mismatch between a linguistic form comparable to those found on the Blekinge stones and the younger *futhark* **a**, and is reinforced by the fact that a runic character that can only be represented as **ʀ** appears several times on the Västergötland Sparlösa stone with the value /θ/. As noted above, it has been argued that the Hoga stone contains **w** in the company of long-branch **a** (and some short-twig runes), but the identification of **w** is uncertain (the pocket connects with the vertical a little way below the top) and the interpretation of the inscription problematic. Given that clearer examples of **ʀ** on Sparlösa denote /θ/, it must be deemed far from proven that Hoga contains a **w**.

Michael Barnes (1998:452) menar förvisso att Sölvesborgstenen (DR 356) "almost certainly does contain **w**", men som jag har visat ovan, kan inte heller detta anses vara säkerställt. Man kan således konstatera att **w**-runan i övergångsinskrifter inte har några säkra belägg och alltså kanske inte förekommer alls.

Också de tre beläggen på **d**-runor i yngre runinskrifter är osäkra. Två antagna **d**-runor finner vi på bildstenen från Lillbjärs, Stenkyrka socken (G 268). Jag kan inte instämma i omdömet i *GR* 3 (G 268, s. 15): "Runorna kan karakteriseras som en blandning av urnordiska och kortkvistrunor." Inskriftens läsning, i synnerhet läsningen av de antagna kortkvistrunorna, är alltför osäker. Jag har undersökt inskriften (tillsammans med Magnus

Källström den 20 februari 2012) och menar att det är mycket tveksamt om det överhuvudtaget finns några kortkvistrunor i inskriften. Det är möjligt att **D**-runorna finns där, men de befinner sig i så fall inte tillsammans med några säkert belagda yngre runor. Jag har också noterat att några av inskriftens linjer kan utgöra fortsättningen på den bild som finns tätt nedtill (se figur 3, svarta pilar), nämligen en skeppsmast med segel. Källström (2012b:125) iakttar samma sak och konstaterar: ”I så fall försvinner några av de antagna kortkvistformerna och det är fullt möjligt att det i stället rör sig om en inskrift med enbart äldre runor.”

Figur 3. Lillbjärsstenen G 268.

På Roesstenen (G 40) ingår **D** i en ovanlig bindruna **ŪDR**, som vanligen förstås som ett personnamn *Uddr*. Inskriften, och särskilt denna bindruna, har dock flera läsningar och tolkningar (se t.ex. Lundberg 1949 och MacLeod 2002:98–101). Lundbergs förslag är att läsa inskriften som **iupin:ŪDRrak:** och tolka den som ’den här ristade Udd’. Alldeles oavsett den problematiska bindrunan råder det stor oenighet om hur man skall läsa

inskriftens sista runa. Om det rör sig om ett **k**, kan inskriften anses tillhöra den yngre runraden, men om dess läsning är någonting annat, blir det problematiskt att alls föra G 40 till de yngre inskrifterna. Bugge (1900) och Löffler (1901) läser denna och den föregående runan tillsammans som **d**. Olsen (1919) och Lundberg (1949) betraktar den som ett **k**, medan Marstrander (1952:173 f.) vill se **f** i slutet av inskriften. Ingen av läsningarna är särskilt sannolik, men den mest accepterade är **k**. Jag undersökte inskriften i november 2011 och kan konstatera att den aktuella runans bistav är alldeles för kort i jämförelse med de andra bistavarna (se figur 4). Den ser ut som ett litet streck, är egentligen placerad alldeles för högt på huvudstaven och rör inte helt vid den.

Figur 4. Roesstenen G 40.

Det att i sin tur bindrunan **ᚺ** har **u**-bistaven på sin högra huvudstav och inte på den vänstra leder tankarna till att ett **u** med den angivna läsriktningen bör läsas efter den antagna **d**-runan. Vad denna runa beträffar, kan jag bara konstatera att dess form är säker men att dess ljudvärde inte kan bedömas. Magnus Källström (Tredje heldagsrunrådet, Köpenhamn, den 26 november 2010) föreslog att uppfatta denna runa som en variant av en äldre **h**-runan, och som parallell anför han belägget på runstensfragmentet från Finsta, Skederid (U ATA3916/47). Jag håller med Källström om att en sådan variant kan ha existerat, och jag diskuterar detta i katalogen (se bilaga 1, multifonografemet $\langle h \rangle$). Belägget kan alltså inte räknas som säkert, eftersom bindrunans läsning är så kontroversiell och vi inte ens vet om

inskriften har några yngre runor: som vi har sett är inte heller **k**-runans förekomst i inskriften självklar.

Det finns även några osäkra belägg på användning av **g**-runan i yngre runinskrifter. På Ribe-kraniet (Moltke 1985:151 f.), i den tolkning som föreslås av Moltke, förekommer en **g**-runa, men enligt nyare undersökningar bör runan snarare läsas som **n** med en överlång bistav (i Stoklund & al. 2004a). På bildstenen från Gothem kyrka, Gotland (G 157), finns ett tecken som ser ut som en äldre runa **g**. Jag håller dock med Källström (2012b:123) i hans omdöme: ”Betydligt troligare är dock att det rör sig om ett avgränsningstecken. Runorna till höger om detta tecken är nämligen spegelvända och skall läsas från höger till vänster, medan de till vänster om samma tecken är rättvända och sannolikt löper från vänster till höger.”

Vi kan nu konstatera att det saknas säkra belägg på andra äldre runor i yngre runinskrifter än **H**, **M** och **A**, vilka alla tre kan utgöra allografer till den yngre runradens **h**-, **m**- och **a**-runor (jfr också Källström 2013a:105). Det är således inte troligt att det finns äldre **w**, **g** eller **d**-runor på vikingatida runbleck, om inte dessa ingår i ett chiffer på samma sätt som Rökstenens äldre runor.

Fall 2 kan endast exemplifieras med Rökstenens äldre runor. Det handlar inte här om några övergångsrunor som har fortsatt att traderas efter det att övergången från den 24-typiga runraden till den 16-typiga skett. I stället bildar de ett krypteringssystem baserat på den 16-typiga runraden, där varje yngre runa ersätts av en annan äldre runa (figur 5). Därför kan t.ex. runan **D** beteckna både fonemet /t/ och /d/, medan runan **w** kan stå för /u/. Rökstenens runor i de två krypterade raderna på baksidan kan med rätta kallas för okonventionella, eftersom de kan representera sådana fonem som yngre runor normalt står för.

Figur 5. Rökstenens okonventionella äldre och yngre runor.

På användning av äldre runor som begreppsrunor (fall 3) i yngre runinskrifter finns ett säkert belägg. På en bergsknalle i Ingelstad (Ög 43) finner vi en runinskrift bestående av två rader. Den första raden har en säker läsning och lyder **salsikarpisul** *Salsi gærði söl*. Nästa rad börjar med en **D**-runa inramad av två skiljetecken (:**W**:); därefter följer en sekvens som har tolkats på olika sätt. Några runor i den andra raden är skadade och tillåter därför olika läsningar. Nordén (1937:155) läser **:D: skutli pina hiu Dagr**

skutil þenna hiō 'Dag högg detta huggvapen' (*skutil* 'skudvaaben, især harpun' (Fritzner); normaliseringen och översättningen är min). Brate (i *SRI 2*, s. 43 f.) läser **∫D∫ skut-- þ--a hiu** *Dagr skuta i þætta hiō* 'Dag högg detta på bergknallen'. Inskriften anses alltså ha två ristare, Salse och Dag. Den första raden kan kopplas samman med en djup skålgrop omgiven av nio streck, som finns på stenens yta och som antagligen utgör den sol som *Salsi* gjorde. Den andra raden i Nordéns tolkning syftar på en annan ristning ovan inskriften (ett svärd eller ett spjut; se figur 6).

Figur 6. Ingelstadstenen Ög 43.

Gemensamt för tolkningarna är att de ser **D**-runan som ett ideogram för namnet *Dagr*. **D**-runan har blivit isolerad från inskriften med två skilje-tecken. Belägget kan betraktas som säkert.

Resultatet av min undersökning är att de äldre runorna **H**, **A** och **M** finns kvar i yngre övergångsinskrifter, men att vi under övergångsperioden saknar säkra belägg på **G**, **D** och **W**. Äldre runor kan vidare användas i yngre runinskrifter antingen i separata chiffersystem eller som ideogram.

2.2 Stavlösa runor

De har föreslagits att två runbleck har stavlösa runor i sina inskrifter, nämligen Sigtunablecken 1 och 2. Inkluderar vi dessa två bleck, är sammanlagt 20 inskrifter med stavlösa runor kända (se sammanfattningarna i Peterson 1994:223 och Fridell 2000:85). Termen *stavlösa runor* är som Fridell påpekar (2000:98; 2011:81) missledande, eftersom mindre än hälften av dessa runor skapas genom att staven tas bort. Resten tillkommer i stället genom andra förenklingar, som i nio fall till och med utgår just från staven. Termen *hälsingerunor* är heller inte tillfredställande, eftersom denna typ av runor påträffas inte bara i Hälsingland, utan även i Södermanland, Medelpad

och Sigtuna i Uppland samt i norska Bergen. Termen *förenklade runor* skulle möjligen passa bättre, men jag har inte ansett detta vara tillräckligt skäl för att i detta arbete ändra den etablerade benämningen.

För mina syften behöver vi bara konstatera att stavlösa runor har säkert stöd i vikingatida runinskrifter och kan förekomma både parallellt med den vanliga grafemuppsättningen (på Sö 137, Sö 148, Sö 154, Sö 159 och Sö 164) och som allografer till några av runorna i den vanliga grafemuppsättningen (Sö 106 samt sju inskrifter från Medelpad, se Bianchi 2010:150, fn. 29); de kan också bilda en egen grafemuppsättning (på Hs 8 †, Hs 10, Hs 12, Hs 14 och Hs 15).

Ändå kvarstår flera osäkra moment kring de stavlösa runorna. Vi vet inte säkert hur åsrunan ser ut i den stavlösa runraden, om vi bortser från två tveksamma belägg: på Hs 10 och på en runpinne med den stavlösa futharken från Bergen (N B41, se Fridell 2000:89 f.; 2011:80, 82), och någon klarhet över **f**-runans utseende fanns inte förrän 1990, då Lena Peterson kunde reda ut detta problem (se Peterson 1994). Marco Bianchi ger även några exempel på avvikande sörmländska stavlösa runor (2010:147), vilka visar att förenklingsprincipen kunde uppfattas på olika sätt i olika skriftmiljöer och att man följaktligen kan stöta på andra stavlösa runor än de förväntade.

2.3 Bindrunor

På runblecken kan bindrunor förekomma antingen som rättelser eller som ytterligare en komplicerande faktor i ett krypterat parti. I det första fallet har vi att göra med konventionella bindrunor och i det andra fallet med okonventionella. Bindrunor som rättelser uppträder på Sigtunablecket 1, Solbergablecket 1, Järfällablecket och möjligen Vassundablecket 3. Bindrunor ingående i en kryptering finns på Gorodiščeblecken, Ladogablecket, Roskildablecket, inledningen av Solbergablecket 1 samt möjligen på Sigtunablecket 2. Ytterligare några av de otolkade blecken förefaller ha många bindrunor (t.ex. Hovgårdsblecket och Deernessblecket). Mindy MacLeod (2002:156) urskiljer också ”cryptic bind-runes” i vikingatida runinskrifter. Hon indelar dessa i två grupper: ”same-stave runes” och ”runic crosses” (s. 157 f., 165 f.) och anger några säkra exempel samt diskuterar osäkra exempel. Bägge dessa typer saknas emellertid på runblecken. Samstavsrunic och runkryss kräver stor ristningsyta, vilket bara runstenar kan bistå med. Runbleckens kryptiska bindrunor kan se ut som konventionella bindrunor, men skiljer sig från dem genom att de oftast är många på ett och samma bleck samt genom att det alltid finns ytterligare en krypteringsprincip i inskriften i fråga, såsom balansrunor eller koordinatrunor. Bindrunorna får i dessa inskrifter därför snarare ses som ytterligare ett svårighetssteg på väg mot läsningen än som en krypteringsprincip i egen rätt.

I vikingatida runinskrifter används bindrunor nästan uteslutande för rättelser. MacLeod (2002:153 f.) sammanfattar sin analys av de vikingatida bindrunorna med följande ord:

It can be maintained that the overwhelming majority of bindrunes from the Viking Age (with perhaps some very few exceptions) result from textual emendation, where a rune may originally have been omitted, or wrongly included, and the mistake was most easily remedied by the insertion of one rune bound to another. [...] Viking-Age bind-runes can largely be attributed to carver error or oversight. In fact, nearly all of the bind-runes from intelligible texts can be accounted for in this way.

Med de vikingatida runblecken är emellertid situationen en helt annan. Bindrunor för rättelser förekommer sällan (tre eller fyra st.), medan de betydligt oftare används i syfte att komplicera läsningen (åtta fall). Detta saknar direkta paralleller i vikingatida monumentalt material, men det finns exempel på lösföremål där bindrunor används som ett slags kryptering. Hit hör runbenet från Långgränd i Sigtuna (U NOR1996;17B), vars inskrift har lästs och tolkats av Källström (2010b:77–83). Vi saknar alltså inte helt jämförelsematerial för runblecken i detta avseende.

2.4 Runor med icke-grafematiska bistavar

Benämningen ”runor med icke-grafematiska bistavar” används här för runor som försetts med extra linjer utan språklig mening i syfte att:

- 1) fördunkla innehållet i inskriften: ”krypterande icke-grafematiska bistavar”,
- 2) ge runan eller inskriften ytterligare magisk kraft: ”förstärkande icke-grafematiska bistavar”,
- 3) dekorera runan: ”dekorativa icke-grafematiska bistavar”.

Att det första syftet, fördunklandet, skulle vara för handen är mycket svårt att bevisa. Det har föreslagits av Elena Mel'nikova (2001:184–188) för Gorodiščeblecken och av Börje Westlund (1989:44 f.) för Kvinnebybleckets inledning. Vad som är viktigt att notera är att det inte finns några andra säkra belägg på denna form av kryptering, som skulle kunna tjäna som stöd för Mel'nikovas och Westlunds förslag. Två runstenar, U 163 och U 313, som av MacLeod (2002:166–169) och Thompson (1975:46) diskuteras som säkra exempel, bedöms av Källström innehålla korrigeringar av ristningsfel och inte någon kryptering av detta slag (Källström 2007a:209; Källström 2015b).

Några inskrifter ger dock verkligen intryck av att innehålla runor med ”bistavar” utan språklig mening. När man exempelvis ser inskriften på ett ben från Lund (DR Fv1993;225) eller Andreas V inskriften (IM MM111, Isle of Man) får man intrycket av att det här kan finnas ristningslinjer som inte var menade att ingå i läsningen utan avsedda att fördunkla inskriften.

Inga säkra tolkningar har dock föreslagits för någondera inskriften. Ett problem är att det är oerhört lätt för en ristare att dölja innehållet i en inskrift genom att lägga till en mängd extralinjer, medan det är mycket svårare att göra detta på ett sätt som skulle tillåta framtida läsare att ”knäcka” inskriften. Läsnings- och tolkningar av sådana inskrifter blir på så sätt per automatik ometodiska, eftersom det inte går att anvisa någon metod för att bestämma vilka linjer som är grafematiska och vilka som inte är det.

I fallet med Kvinnebyblecket finns det dock flera skäl som talar för att Westlunds förslag är berättigat (avsnitt 3.3.4.1). Vad Gorodiščeblecket beträffar, finns det emellertid inga bärande anledningar för att anta en sådan krypteringsprincip (avsnitt 7.2.1.2 och 7.2.1.3).

Det andra och tredje syftet – att öka inskriftens magiska kraft – är svåra att skilja åt. De är också i likhet med det första syftet svårbevisade. Det anges ibland att ett antal runbleck har förstärkta eller dekorerade runor, med vilket man menar att runornas bistavar och/eller huvudstavar har flerfaldigats i syfte att öka runornas magiska verkan eller att försköna dem. Mindy MacLeod (2002:173) kallar sådana runor för ”ornamental/multiplied runes”. Den mest typiska varianten utgör **p**-runan med flerfaldigade bågar (två, tre och ibland t.o.m. fyra eller fem bågar). Sådana runor föreslås t.ex. av Helmer Gustavson för några okonventionella runor i inledningen på Solbergablecket 1 och av Jurij Kuz’menko i en variant till en av runorna på Ladogablecket.

Det för forskaren besvärliga med sådana runor på runbleck är att undvika att blanda samman dem med bindrunor. Att läsa ett tecken \mathfrak{t} som ett förstärkt **t** kan i ett sammanhang vara helt berättigat (på Själlandsbrakteaten DR IK98 finns t.ex. knappast någon bättre lösning, jfr MacLeod & Mees 2004), medan det i ett annat sammanhang kan förefalla som ett högst ometodiskt försök att eliminera de bistavar (t.ex. på Gorodiščeblecken) som man inte kan förklara på annat sätt. Man bör också vara medveten om andra möjligheter som kan kräva upprepningar av runorna, såsom olika chifferade magiska formler av samma typ som *bistill-mistill*-formeln.¹³

Jag vill inte ta ställning här till hur mycket magiskt tänkande och/eller ornamentala avsikter som kunde läggas i en förstärkt/dekorerad runa, utan kan endast konstatera att runor med flerfaldiga bistavar finns i andra äldre (t.ex. Kylverstenen G 88) och vikingatida runinskrifter (t.ex. Maltstenen DR NOR1988;5). Det är därför inte omöjligt att vi skulle kunna träffa på sådana även på vikingatida runbleck. Stor försiktighet måste emellertid iaktas innan man föreslår att en given runa är just dekorerad/förstärkt med icke-grafematiska bistavar, och det är nödvändigt att först försäkra sig om att den inte går att läsa som en bindruna.

¹³ Se t.ex. Düwel (2008:98 f.) om denna formel.

2.5 Koordinatrunor

Benämningen *koordinatrunor* har föreslagits av Marco Bianchi (2010:117 f.) för alla typer av runor som baseras på en och samma sifferkod, det vill säga när futharken (vare sig den är 24-typig eller 16-typig) indelas i tre ätter (vilka räknas baklänges), och varje runa som ett resultat kan anges med två nummer: ättens nummer och runans nummer i ätten. De så erhållna två koordinaterna tillåter läsaren att identifiera den specifika runan. Runor som krypteras på detta sätt kan självfallet ha många olika utseenden, vilket är anledningen till att jag föredrar Bianchis term som överordnande benämning. Den utgår nämligen från principen som sådan och till skillnad från andra benämningar (*isrunor*, *kvistrunor* och andra) inte från runornas utseende. Bianchi ger dessa och andra benämningar och beskriver också kort hur de olika typerna av koordinatrunor ser ut, varför detta inte behöver göras här. En ingående presentation av *Geheimrunen* (dvs. koordinatrunor) ges också av Düwel (2008:183–188).

Det har föreslagits att några runbleck kan innehålla koordinatrunor. För Sigtunablecket 1 föreslår både Magnus Olsen (1940:13 f.) och Hugo Pipping (1933:10) att inskriftens sista del kan innehålla isrunor. För Sigtunablecket 2 föreslår Arthur Nordén (1943:160) att sida B kan innehålla ett antal kvistrunor. Gorodiščeblecken anser Elena Mel'nikova (2001:180–188) innehålla två kvistrunor. På Roskildeblecket finns det också enligt Ivar Lindquist kvistrunor (1932:66 f., fn. 1), medan Magnus Källström (2014b:4) försiktigt föreslår detsamma för Sunnerbyblecket. Bruce E. Nilsson (1976:242 f.) föreslår att Kvinnebybleckets fiskavbildning är en kvistruna.

För våra syften behöver vi här bara konstatera att användningen av koordinatrunor är välbelagd som krypteringsprincip på såväl runstenar som lösföremål under vikingatid och medeltid. Det finns exempelvis säkert lästa och tolkade kvistrunor på runstenarna Ög 136, Sö 47, Sö 112, Sö 130, Sö 164, Sö 167, Sö 170, Sö 352, Sö 367 och Sö Fv1948;295. Vidare finns det säkert lästa isrunor på U 1165. Även på Maeshowe-inskrifterna finns säkert lästa och tolkade kvistrunor (se t.ex. Or Barnes20 i Barnes 1994a:147 f.). Man noterar att det inte finns säkra belegg på att koordinatrunor kunde förekomma ensamma på runstenar (Or 4, Or 5 och Or 7 måste uteslutas som osäkra exempel). I detta skiljer de sig från inskrifter på lösföremål.

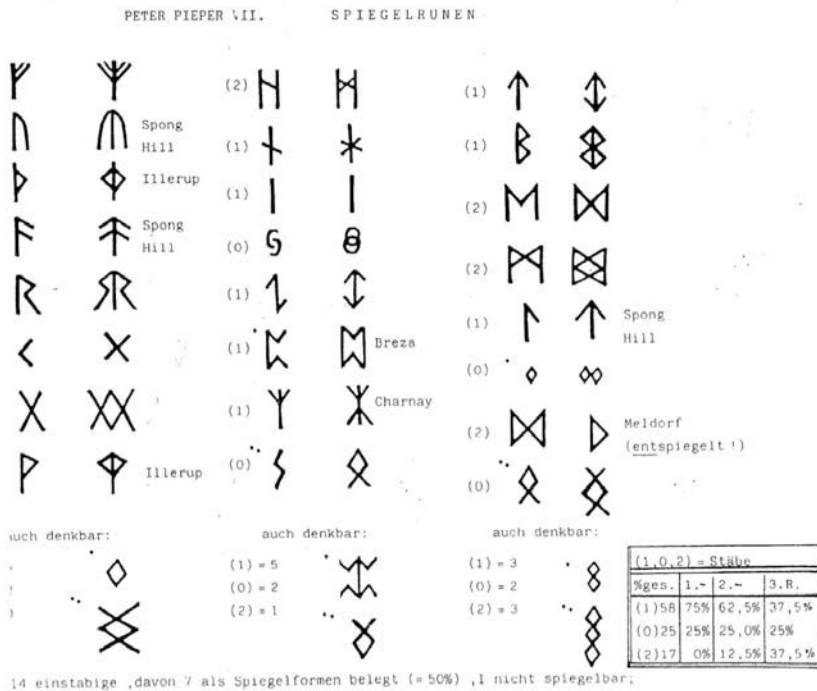
Bland lösföremål med koordinatrunor kan nämnas tre revben från Sigtuna, det ena med kvistrunor (kvarteret Guldet, U Fv1983;229, se också Sl 9) och de andra två med isrunor (kv. Professorn, U NOR2000;34A resp. U NOR2000;24; se också Sl 91 resp. Sl 72). Koordinatrunor kan således användas både som en komplicerad av ett annat skriftsystem (vare sig detta är krypterat eller ej) och som ett skriftsystem i egen rätt.

2.6 Balansrunor (spegelrunor)

Det har föreslagits att alla Ladogableckets runor är spegelrunor (Kuz'menko 1997b), medan det för Gorodišćebleckens del har menats att några av deras runor är speglade (Mel'nikova 2001:184–188). Vidare kan nämnas framsidan av Solbergablecket 1, som har ett antal speglade runformer, liksom några av runorna på Eketorpsblecket, Lundablecket 1, Sunnerbyblecket och Gamla Uppsalablecket 2. Jag väljer nedan att kalla dessa runformer för balanserade, eftersom jag menar mig kunna visa att principen bakom deras uppbyggnad inte är spegling, utan balans. Termen ”spegelrunor” (”mirror-runes”) är missledande också av en annan anledning: I litteraturen om olika skrift- och chiffersystem är begreppet ”speglad” (”mirror-writing”) normalt reserverat för skrivtecken som byter riktning och sedan går vidare åt ett annat håll. (De skulle i runologin kallas vändrunor.)

Begreppet ”Spiegelrunen” infördes i runologin av Peter Pieper (1987:67–72) när han föreslog att läsa ordet **alu** i stämplarna på en urna från Spong Hill. Principen för spegelrunor är enligt Pieper att en runa ges en symmetrisk bild genom att den så att säga sätts framför en spegel. I samma artikel diskuterar Pieper vilka former den äldre futharkens runor skulle ha i ett sådant spegelsystem, och han exemplifierar dessa hypotetiska symmetriska runformer (figur 7). En del av spegelrunorna i figur 7 är mycket riktigt belagda i runinskrifter, nämligen tre från Spong Hill-stämplarna (**a**, **l** och **u**), två i runinskrifterna på två sköldhandtagsbeslag från Illerup (**p**, **w**) samt två i futharkinskrifter: en **r**-runa på ett spänne (bygelfibula) från Charnay, Frankrike, och en **p**-runa i runinskriften på en pelare från Breza, Bosnien. Pieper (s. 71 f.) menar att också ett av tecknen på Meldorf-fibulan är en runa **d**, som är ”entspiegelt”, dvs. ”eine noch nicht gespiegelte Form der später symmetrifizierten **d**-Rune”. Om jag förstår Pieper rätt, menar han att **d**-runans form i den äldre futharken i själva verket är speglad, och att vi på Meldorf-fibulan ser dess ursprungliga icke-speglade form. (Detta betyder att **d** i Piepers presentation (figur 7) bör byta plats med sin spegelbild.) De övriga sexton runorna – eller snarare sjutton, då jag inte kan betrakta **d**-runan i Meldorfsinskriften som ett säkert belägg – är emellertid inte belagda i runinskrifter eller har åtminstone inte identifierats som just spegelrunor. Ett problem som jag ser med att identifiera en spegelruna just som sådan är att man behöver belägga den i en lexikalisk inskrift eller i en kontext där det inte kan finnas någon tvekan om runans användning. Futharkinskrifterna (Charnay och Breza) lämpar sig för det senare syftet, eftersom runornas plats i runraden avslöjar vad de representerar. Stämplarna med **alu**-formeln kan också räknas som goda exempel på en begriplig läsning och tolkning. Detsamma kan i princip vara sant också för Ladogableckets inskrift; denna måste åtminstone delvis vara lexikal, eftersom den utan tvekan innehåller ordet **runar**. Ladogableckets inskrift kunde således bereda oss en unik

möjlighet att fylla i några av luckorna i Piepers presentation, om det bara skulle gå att nå en säkrare läsning och tolkning för bleckets övriga runor. Det är därför av stor vikt att undersöka dess runor så noggrant som möjligt.

Figur 7. Piepers (1987:71) exemplifiering av spegelrunornas hypotetiska former.

Ett annat sätt att fylla i presentationens luckor är att göra precis som Pieper har gjort, nämligen att uppställa hypotetiska runformer. Men för att kunna identifiera dessa, om de sedan också verkligen dyker upp, bör man först vara säker på att man verkligen har förstått principen för hur runformerna skapas. Det första steget måste alltså vara en diskussion om principen för spegelrunsbildning. För att lättare förstå denna princip erfordras dock fler säkra belägg, vilket lätt resulterar i ett cirkelresonemang. Man riskerar nämligen att först försöka identifiera runformer med utgångspunkt i sin föreställning om hur spegelrunorna borde se ut, dvs. i sin hypotes om dem, och inte i någon djupare förståelse av deras struktur; därefter utvecklar man sin förståelse av deras principer på ett sätt som bygger på dessa särskilt utvalda belägg. Förståelsen av principen behöver då inte alls vara riktig, eftersom de runor som inte såg ut att vara spegelrunor, dvs. som inte bekräftade den ursprungliga hypotesen, aldrig inkluderades i analysen.

Jag vill illustrera detta med ett exempel: På Ladogablecket har vi, som redan sagts ovan, den begripliga och entydiga runföljden **runar**. De fyra

första runorna kan uppfattas som spegelrunor, men vad är då den sista runan (𐌲)? Hade **R** varit speglat, hade resultatet blivit 𐌲. Dock finns det redan ett **m** som har denna form i inskriften, och därför kan ristaren inte ge samma form även åt **R**. Frågan är då varför ristaren överhuvudtaget modifierar **R**-runans utseende? Varför låter inte ristaren den behålla sin ursprungliga form 𐌲 (som dessutom inte skulle kunna sammanblandas med någon annan runform) och varför tar han bort en del av runans stav? En runform 𐌲 blir ju inte speglad av att den berövas sin stav. Man kan konstatera att **R**-runans form därigenom faller ur det antagna spegelrunsparadigmet eller att den i alla fall blir en skönhetsfläck i det. Till samma slags skönhetsfläckar hör ett av Piepers egna belägg, nämligen **p**-runan i futharkinskriften från Breza, Bosnien. Mindy MacLeod (2002:116 fn. 133) påpekar att runan ”is usually read as an allograph of 𐌲, although it can be remarked that a true ’mirror’ version would be 𐌲 or 𐌲 rather than 𐌲.”

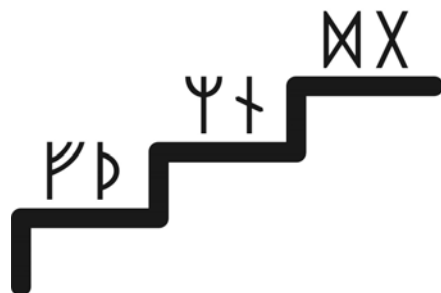
Det är således nödvändigt att fastställa vilken princip som används för att bilda de så kallade spegelrunorna, särskilt om vi vill återskapa spegelrunornas grafematiska system och föreslå hypotetiska runformer som inte finns belagda någonstans. Pieper antar att principen består i att förse runan med en spegelbild; han noterar (1987:70) också att ”Geeignet für eine Spiegelung im Sinne einer ’Symmetrifikation’ der gewöhnlichen Runenform sind in erster Linie einstellige Runen”, alltså runorna **f, u, þ, a, r, w, n, p, z/R, b, i, t** och **l**. Han menar vidare att runor med två huvudstavar (**h, e, m** och **d**) lämpar sig mindre för spegling, eftersom detta ger dem en tredje stav; men ”möglich wäre immerhin eine mehr ’interne’ Spiegelung der Zweige.” Han fastslår att runor utan stavar (**k, g, j, s, ŋ** och **o**) blir onödigt komplicerade i spegelform, men speglingsprincipen tvingar honom att ändå föreslå dylika (t.ex. 𐌲). Runor med två stavar borde enligt hans princip få en tredje stav, t.ex. borde **e**-runan ha fått formen 𐌲 i stället för 𐌲. Som Pieper för övrigt själv noterar, förklarar alltså hans princip inte varför en och samma spegelprincip inte går att tillämpa på alla runor och varför vi saknar belägg för flertalet av de runformer som återfinns i hans presentation.

Vi kan emellertid rekonstruera en annan princip, som inte tvingar oss att dela upp runor i sådana som passar principen bättre och sådana som passar den sämre, och vi befrias då från förteckningar över komplicerade runformer som ändå inte finns belagda någonstans. Principen jag vill föreslå är *balans*. Det viktigaste och mest avgörande för fullständig balans i en runa är att den för det första har jämvikt mellan sin högra och vänstra sida, för det andra har samma jämvikt mellan sin över- och underdel (topp och bas). En runa med balans mellan sin vänstra och högra sida samt mellan över- och underdel får dessutom automatiskt sin tänkta tyngdpunkt i mitten.

Jag har avsiktligt nämnt punkterna i just denna ordning, eftersom jag menar att den första punkten är mer avgörande än den andra för runornas balansering i vårt tänkta system. När runorna balanseras tar de så att säga ett enda steg mot balans (och i detta system aldrig två), och stegen prioriteras i

just denna ordning. Om vi föreställer oss en runa som saknar balans både mellan höger och vänster sida och mellan över- och underdel och som således inte har tyngdpunkten i mitten (𐀀), tillskapas en balansform genom att man tar ett enda steg och balanserar runans högra och vänstra sida (𐀁). Om däremot en runa redan har balans mellan sidorna, men inte mellan över- och underdel (𐀂), och den därför heller inte har tyngdpunkten i mitten, balanserar man i stället dess över- och underdel (𐀃). Har en runa balans mellan såväl sidorna som över- och underdelen, behöver den överhuvudtaget inte balanseras (𐀄). Runor som saknar balans (𐀀) kallar jag *icke-balanserade*, runor med balans mellan sidorna (𐀁) *halvbalanserade*, de runor som har fullständig balans (𐀄) *helbalanserade*.

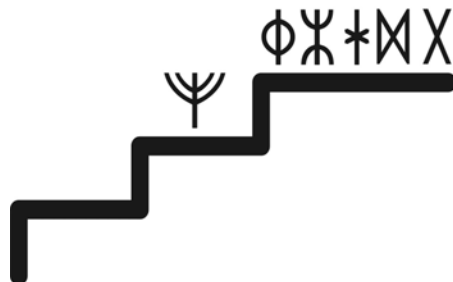
Man kan alltså föreställa sig runorna i vårt balanssystem såsom stående på en trappa på väg mot fullkomlig balans (figur 8):

Figur 8. Den tänkta trappan före balansering.

På det högsta trappsteget står redan balanserade runor. På det näst högsta trappsteget står halvbalanserade runor, som lätt kan ta ett steg uppåt genom balansering av över- och underdel. På det lägsta trappsteget står sådana icke-balanserade runor som kan genomgå en balansering av höger och vänster sida. Några icke-balanserade runor kommer då omedelbart att ansluta sig till de balanserade runorna, t.ex. 𐀁 och 𐀂; andra kommer att hamna bland de halvbalanserade runorna, såsom t.ex. 𐀀 och 𐀃.

Så här kommer samma trappa att se ut (figur 9), sedan runorna har genomgått balansering:

Figur 9. Den tänkta trappan efter balansering.

När man undersöker den äldre futharkens runor med avseende på balans, fördelar sig de tre typerna tydligt enligt följande:

1) Runorna χ | \diamond \mathfrak{M} kan räknas som helbalanserade runor, dvs. de har jämvikt mellan höger och vänster sida samt mellan över- och underdel och behöver därför inte balanseras bättre. Runformerna χ och \diamond förtjänar likväl att kommenteras särskilt. Dessa runor saknar huvudstavar men har balans mellan vänster och höger sida samt mellan under- och överdel; de placeras därför högst upp på trappan. De andra runorna utan stavar saknar balans antingen mellan sidorna eller mellan över- och underdel och placeras därför bland de halvbalanserade (ς \mathfrak{X} ζ) eller icke-balanserade runorna (\lt ξ). De halvbalanserade runorna behöver inte balanseras, och jag menar därför att runorna i denna grupp överhuvudtaget inte kommer att ha någon särskild ”balansform”.

2) Halvbalanserade runor, dvs. runor som har jämvikt mellan sin vänstra och högra sida, har antingen bistavar på bägge sidor om staven eller också är deras vikt fördelad på mellan två stavar. Som vi har sett, befinner de sig på det andra trappsteget (figur 8). De saknar inte balans mellan vänster och höger sida men väl mellan över- och underdel. Några av dem saknar tyngdpunkt i mitten och kan därför balanseras bättre: \mathfrak{H} \mathfrak{t} \mathfrak{l} Ψ \uparrow \mathfrak{M} \mathfrak{M} ς ζ \mathfrak{X} . Efter balansering kommer de halvbalanserade runorna att se ut enligt följande: \mathfrak{H} $*$ \mathfrak{t} \mathfrak{X} \mathfrak{t} \mathfrak{M} \mathfrak{M} ς ζ \mathfrak{X} . De runor som inte kan balanseras bättre (runorna utan stavar – \mathfrak{X} ς ζ) står kvar på sin plats bland halvbalanserade.

När runorna i den andra gruppen balanseras, räcker det med mindre förändringar, eftersom dessa runor redan har viss balans. Likväl kan de göras stadigare med hjälp av inre eller nedre bistavar. Om en halvbalanserad runa inte kan få en bättre balanserad form, eller om dess form då kommer att sammanfalla med någon annan runa i det grafematiska systemet i fråga, förblir den som den är.¹⁴

3) De icke-balanserade runorna, dvs. runor, som saknar jämvikt mellan sin högra och vänstra sida och bara kan ta det första steget mot balans, är: \mathfrak{P} \mathfrak{N} \mathfrak{D} \mathfrak{f} \mathfrak{R} \mathfrak{Y} \mathfrak{P} \mathfrak{L} \mathfrak{B} \mathfrak{I} \lt ξ . Efter att ha gått ett steg, kommer dessa att se ut enligt följande: Ψ \mathfrak{M} Φ \mathfrak{f} \mathfrak{R} Ψ \mathfrak{P} \mathfrak{M} \mathfrak{B} \uparrow \times $\mathfrak{X}(\mathfrak{B})$. Icke-balanserade runor förvandlas på detta sätt till halvbalanserade (Ψ , \mathfrak{P}) eller helbalanserade (Φ , \mathfrak{M}). Man noterar att \mathfrak{L} -runan enligt den princip jag föreslagit också skulle ha kunnat balanseras som \mathfrak{L} . Jag upprepar att runorna i detta balanssystem endast tar ett enda steg mot balans. Det är dock inte uteslutet att de i andra grafematiska system skulle kunna ta flera steg.

¹⁴ Såsom fallet är med runan \mathfrak{h} på Ladogablecket: om man försöker balansera runan \mathfrak{h} , kommer den att likna en \mathfrak{H} -runa i balansform, \mathfrak{H} , men formen ingår redan i Ladogablecket grafematiska system.

Jag menar att vi med balans som princip får en bättre förklaring till de skillnader som finns mellan de olika ”spegelrunornas” uppbyggnad och också till frånvaron av somliga runformer; eftersom runor inte speglas, utan balanseras, uppstår skillnader i vad som sker med olika runor, medan runor som inte behöver eller inte kan balanseras bättre förblir oförändrade. Den nya principen förklarar också **r**-runans form på Ladogablecket och **p** i Breza-inskriften: formerna är balanserade, inte speglade. Jag lämnar härmed också Piepers terminologi till förmån för benämningarna *balansprincipen* respektive *balansrunor*.

Jag började med att applicera balansprincipen på de äldre runorna, eftersom principen kan beläggas redan under urnordisk tid (400-talets Spong Hills-inskrifter) och eftersom jag tog min utgångspunkt i ett ifrågasättande av Piepers spegelprincip, som han applicerade just på de äldre runorna. Ladogableckets inskrift hör emellertid till den yngre runradens tid trots att den också innehåller några äldre runor. Bleckets inskrift består merendels av balansrunor, vilket är ett tecken på att ett skriftsystem med balansrunor var tillgängligt för ristaren eller på att ristaren försökte skapa ett sådant.

De yngre runorna brukar grovt indelas i två grupper, vilka med sina balansformer återfinns i figur 10:

Långkvistrunraden:

ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ	* † † † †	↑ Ɔ ʏ † † †
ʏ ʏ ʏ ʏ ʏ ʏ	* * * † †	↓ Ɔ ʏ † † †

Kortkvistrunraden:

ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ ƿ	† † † † †	† † † † † †
ʏ ʏ ʏ ʏ ʏ ʏ	† † † † †	† † † † † †

Figur 10. De yngre runorna med sina balansformer.

Det är viktigt att komma ihåg att indelningen i kortkvist- och långkviststyper av de yngre runorna endast är ett bekvämt redskap för runologer och inte en återspeglning av det verkliga vikingatida förhållandet mellan olika typer av runformer. Vi känner exempelvis till ett stort antal runinskrifter med övervägande långkvistrunor, som likväl innehåller några kortkvistrunor (t.ex. ¹ s). Vi känner också till flera kortkvistinskrifter med en långkvistruna **a**. Att hänföra en runinskrift till en viss grupp kan vara komplicerat, inte bara på grund av denna ”typologiska” blandning i en och samma inskrift, utan också på grund av att inte alla den yngre futharkens sexton runor behöver finnas med i samma inskrift (varför det i några fall blir svårt att avgöra vilken typ av runor som dominerar i inskriften, särskilt om den är fragmentariskt bevarad). Jag hävdar inte att det är ogörligt att typologiskt indela

runinskrifter med avseende på runformer, men jag menar ändå att vår bild blir alltför förenklad och indelningen med nödvändighet tämligen grov, om vi tvingar dessa två runrader på materialet. Jag håller också med Barnes (2006:11–29) om att det är problematiskt att använda de abstrakta, standardiserade runrader som ställs upp i olika hand- och uppslagsböcker i stället för att återge en futharkinskrift med signum och utan modifieringar. (Detta gäller både de yngre runraderna och de äldre.) De standardiserade yngre futharkerna cementerar en felaktig föreställning om att det fanns flera separata yngre skriftsystem och tillåter oss inte att närma oss den verkliga skriftmiljö som ristarna befann sig i. När man diskuterar en princip, är det emellertid praktiskt att också laborera med abstrakta runformer (och till och med abstrakta runrader), vilket är vad jag gjorde när jag ovan etablerade balansprincipen utifrån de äldre runornas standardformer.

Balansprincipen kan, som redan sagts, tillämpas både på de äldre och de yngre runorna, men en princip leder inte nödvändigtvis till ett fullständigt system. Jag har heller inte försökt föreslå något skriftsystem för balansrunorna, eftersom detta skulle medföra att man måste ta ställning till olika runformer och sannolikt välja en framför en annan. Jag gör således en distinktion mellan begreppen *skriftprincip* och *skriftsystem*. Inget system är utan princip, men det omvända behöver inte gälla. Man kan uppfinna en intressant skriftprincip, såsom balansering av runor, men sedan aldrig utforma ett konsekvent grafematiskt system utifrån den. För att skapa ett fungerande system, krävs mer än endast en grundprincip: denna behöver också appliceras på alla utgångssystemets grafem och det på ett sådant sätt att varje grafem har sitt distinktiva drag och alla grafem kan indelas i ett antal minimala grafiska par. Saken är den att, om man endast mekaniskt applicerar balansprincipen på en ensam kortkvist- eller långkvistrunrad, uppstår inte något fungerande system. Jag ser här likheter med principen bakom de stavlösa runorna, som antagligen har applicerats på ett slags ”blandad” yngre runrad med inslag av både långkvistrunor (ŷ, ʀ) och kortkvistrunor (1, ʹ). Vi kan därför nu inte avgöra om det stavlösa skriftsystemet stammar från långkvistrunorna eller kortkvistrunorna (se dock Fridell 2000, där den stavlösa runraden föreslås kunna härledas från långkvistrunraden).

Detsamma gäller balansrunornas skriftsystem: balansprincipen har säkert applicerats på ett slags ”blandad” yngre runrad. Jag kallar denna ”blandad” inte för att ristaren medvetet skulle ha blandat ihop två eller flera skriftsystem, utan för att vi är så vana vid denna stränga gruppering att vi kallar vanliga ostandardiserade runrader ”blandade”, om de inte helt sammanfaller med vår moderna standardbild. Det är främst för att visa läsaren hur det skulle kunna se ut som jag ovan applicerat balansprincipen på de två standardiserade runraderna. Här vill jag i stället med Barnes’ (2006:14) ord erinra om att: ”First, while it may be hard to do away entirely

with standardised futharks for the learner, they should, much as cigarettes, be accompanied by an appropriate health warning.”

Jag tar följaktligen inte upp andra möjliga runformer för den yngre ”blandade” runraden, såsom maskros-**m** (𐌚), dubbelsidigt **b** (𐌛) eller olika former av **o**. Det är lätt att inse att några av de mekaniskt balanserade runorna skulle sammanfalla i form. Detta gäller exempelvis **m** och **r** i långkvistrunraden, men även **a** och **n** i långkvistform skulle ha sammanfallit med ett **h**; maskros-**m** i balansform skulle vidare ha sammanfallit med långkvistrunan **b** i balansform. Vad gäller **a** och **n** blir den bästa lösningen att utgå från dessas kortkvistformer; **t** och **l** är däremot lämpligast att använda i långkvistform. Dubbelsidiga **o** och **b** skulle också sammanfalla, varför man antingen skulle kunna använda en långkvisttyp av **b**-runan (𐌛) eller kortkvistyperna av **o** och **b**.

Det är min förhoppning att denna diskussion bidrar till en bättre förståelse för balansprincipen, och att vi med hjälp av denna kan göra en säkrare läsning av Ladogableckets balansrunor, men också av andra runor på andra bleck, som förefaller vara balanserade.

2.7 Runiformer, runliknande tecken och runliknande linjer

Med termen *runliknande tecken* menas vanligen skrivtecken som har till uppgift att likna runor men som samtidigt inte är runor. Dessa kan bara uppkomma i miljöer där runskrift är känd, och det anses vanligen att upphovspersonerna till sådana runliknande tecken försökte efterlikna runor utan att behärska dem (det senare är synnerligen svårt att bevisa). Gränsen mellan chifferrunor och runliknande tecken är därför ofta svår att dra. Jag föredrar av denna anledning att i stället tala om *runiformer*. Denna term gör det tydligare att det inte handlar om något diffust runliknande, utan om tecken som påminner om runor, samtidigt som de inte kan identifieras som konventionella eller okonventionella runor. Bakom runiformer kan det dölja sig skriftprinciper som för oss är okända. Exempelvis ser några tecken på Hovgårdsblecket ut som förvanskade runor; de kallas därför lämpligen inte runor utan runiformer. Deras omgivning tyder dock på att Hovgårdsbleckets upphovsperson behärskade runor och möjligen även olika chiffersystem, varför det är opassande att endast kalla bleckets ”förvanskade runor” för *runliknande tecken*.

Jag talar däremot om *runliknande linjer* i de fall där vi har ristningslinjer som inte ser ut som runtecken, samtidigt som de påminner om runor. Detta gäller t.ex. Solbergablecken 4 och 5, vilka har ristningslinjer som samtidigt kan kallas runliknande och ornamentala.

2.8 Slutsatser

Denna översikt visar att det för några av runbleckens okonventionella runformer finns paralleller bland säkert lästa och tolkade inskrifter, t.ex. för koordinatrunor och stavlösa runor. För andra, exempelvis runor med icke-grafematiska bistavar, saknas säkra exempel bland annat material. För bindrunor som används för att komplicera läsningen, liksom för balansrunor, finns några säkra exempel, vilket visar att dessa sätt att försvåra lexikaliska inskrifter är möjliga. Jag har också diskuterat vilka äldre runor som utan tvekan förekommer i övergångsinskrifter, och i vilka kontexter äldre runor annars brukar användas i vikingatida inskrifter. Undersökningen hjälper oss att i några fall föreslå säkrare läsningar av runbleckens okonventionella runor. Jag föreslår i översikten termen *balansrunor* som ersättning för termen *spegelrunor*.

3 Svenska runbleck av typ A med språkliga tolkningar

...--stu · nipir · ok · rap · runur · si

[Sæ]ztu niðr ok rād, rūnar sē!

'Sätt dig ner och tyd, se runorna!'

Vg Fv1992;172

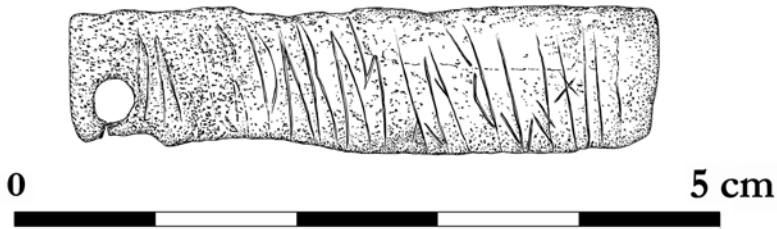
Vi känner idag till fem runbleck från svensk mark som kan hänföras till typ A (hängen). Dessa är Hallbjänsblecket, Sigtunablecket 1, Kvinnebyblecket och Solbergablecken 1 och 2. Det mest iögonfallande med dessa bleck är att fyra av dem i litteraturen uppgivits innehålla besvärjelser mot "tursar" (undantaget är Kvinnebyblecket). I undersökningarna nedan får vi möjlighet att se om detta verkligen stämmer samt om vi möjligen kan komma längre med tolkningarna för några av bleckens inskrifter.

3.1 Hallbjänsblecket (G 361), Gotland

3.1.1 Fyndomständigheter

Detta kopparbleck (figur 11), som genom sin arkeologiska datering kan anses vara korpusens äldsta. Det påträffades 1965 under arkeologiska utgrävningar av en gravhög (anläggning 2/65 vid Hallbjäns, Sunde socken) som har daterats till 700-talet.

Utgrävningarna leddes av Sture Engquist, och dateringen till 700-talet (snarare dess första hälft) baseras på de övriga föremålen i graven (se beskrivning av dessa i Gustavson & Snædal Brink 1981:186). Gravgåvorna tyder på att graven tillhört en kvinna. Blecket är 41,3 mm långt, 10,4 mm brett och 0,6 mm tjockt. Det är bevarat i sin helhet och har ett runt hål med diametern 2,7 mm, vilket är placerat i det nedre vänstra hörnet.

Figur 11. Hallbjänsblecket.

3.1.2 Tidigare läsningar och tolkningsförslag

Inskriften löper endast på framsidan och har undersökts av Helmer Gustavson (i Gustavson & Snædal Brink 1981:186–191); med undantag för små förändringar finns samma text i *GR* 3, G 361) samt hos Thorgunn Snædal (2002:43–45). Gustavsons (i Gustavson & Snædal Brink 1981:187 f.) translitterering lyder: **þuṅurþurus ṽ ---hatrn--**. Snædals translitterering (2002:43) är: **þuṅurþurus ṽ ---aatr--**.

Inskriften har ingen radindelning, men läsriktningen byts, så att man först läser runorna **þuṅurþurus** från vänster till höger från bleckets ena (vänstra) kortsida, varefter blecket vrids 180 grader, och de resterande runorna läses från bleckets andra kortsida, även nu från vänster till höger. I katalogen (nr 15) markeras bytet av läsriktning med pilar. På grund av inskriftens höga ålder är det problematiskt att ange en translitterering för ***** och **ǿ**. De så kallade övergångsinskrifterna (från perioden 600–800) använder runan ***** för oralt /a/, medan **ǿ** står för nasalt /ã/. Bägge tecknen finns med dessa värden på Avnslev-stenen (DR 182 †), Flemløsestenen 1 (DR 192), Snoldelevstenen (DR 248), Örstenen (DR 333) och Sølvesborgstenen (DR 356). Också på Tunestenen (DR 249 †) och Høje-Tåstrup-stenen (DR 250) finner vi ***** för /a/. Detsamma gäller Ribekraniet (DR EM85;151B), som arkeologiskt dateras till 700–750-talet. I några av dessa inskrifter används **ḥ** för /h/ samt **†** som en allograf till ***** /a/.

De tidigaste exemplen på ***** för /h/ är inskrifterna på Gørlevstenen (DR 239) och på silveramuletten från Birka (U ANF1937;163); dock är läsningen för den senare osäker, eftersom inskriften saknar en övertygande tolkning. Båda har dateras till slutet av 700-talet eller början av 800-talet. Hallbjänsblecket translitterering **---aotr--** vore därför att föredra för inskriftens andra del, men **---hotr--** kan inte uteslutas. Dock väljer Gustavson (i Gustavson & Snædal Brink 1981:188) och Snædal (2002:43)

att translitterera runan ƿ som oralt /a/, vilket förvånar. Vi saknar annars belägg på att runan ʀ skulle kunna stå för /a/ eller /h/ i ett system där ƿ samtidigt står för oralt /a/.

Gustavson har flera tolkningsförslag för inskriften. I runföljden **purus** vill han urskilja runsv. *þurs* m. 'jätte, demon' med en inskottsvokal [u] mellan **r** och **s**. För runföljden **þunur** ger han ytterligare någon tvekan förslaget att det skulle kunna handla om en sidoförm *þunarr* till gudanamnet *Þōrr*, som då skulle motsvara fornengelskans *þunor* och fornhögtyskans *thonar* (700-talet). I sådant fall skulle **þunurþurus** stå för 'Dunderturs'. Författaren nämner inte att på den bayerska Nordendorf-fibulan (McKinnell & al. 2004:48), som dateras till mitten av 500-talet, finns namnet **wigiponar** belagt. Detta har tolkas som 'battle-Donar' eller 'dedicating Donar' och åsyftar sannolikt just Tor. Vad som är svårt att förklara i Gustavsons förslag är runan **u** mellan **n** och **r** i **þunur**. Gustavson avvisar av ordbildningsskäl att det skulle kunna vara fråga om en inskottsvokal, men han nämner som försvar för sin tolkning att tursar kunde associeras med larm och väsen och anför härvid uttrycket *þrymiandi þurs* 'vrålande, tjutande turs', som finns belagt på Solbergablecket 2 (se avsnitt 3.4). Den andra möjligheten han föreslår är att tolka **þunur** som ett substantiv bildat av roten i ett adjektiv motsvarande fisl. *þunnr* (<*þunnu-) 'tunn, fin, späd' med en ursprunglig betydelse '(ut)sträckt'. Det skulle då ha avletts med ett ordbildningssuffix *-r* och haft en saklig betydelse, såsom att beteckna en viss egenskap hos tursen. Gustavson (i Gustavson & Snædal Brink 1981:190) medger dock att han inte kan ge "[n]ågot förslag om hur ordet närmare skall kunna sakligt förklaras utifrån denna etymologi."

Också för runföljden **---hatrn--** finns ett tolkningsförslag. Följden inleds med tre raka huvudstavar, vilka Gustavson (i Gustavson & Snædal Brink 1981:190) väljer att uppfatta "som en trefalt ristad *is*-runa, som i magiskt syfte ristats för att förinta tursen." Detta gör han eftersom han jämför dem med de liknande tre raka strecken på Sigtunablecket 1, vilka fått denna tolkning av Ivar Lindquist (1936:31). Jag diskuterar i avsnitt 3.2.4.4, s. 91 ff., varför det är osannolikt att dessa tecken på dessa två bleck skulle vara begreppsrunor.

De två sista runorna i runföljden läser Gustavson på flera olika sätt (i Gustavson & Snædal Brink 1981:188): **im**, **ir** och **lk**. För varianten **hatr nim** föreslår han tolkningen *hatr nim* med ett substantiv motsvarande fisl. *hatr* n. 'förföljelse, hat, fiendskap' och ett verb motsv. fisl. *nema* 'taga, fatta, nå, få' i 2 pers. sg. I sin helhet kommer förslaget att lyda: "Dunderturs, mottag förföljelse (dvs. undergång)!" Det hela bygger på författarens antagande att blecket bör innehålla en besvärjelse mot en turs eller en demon, och att inskriften därför kan bestå av ett tilltal, där tursen eller demonen typbestäms med ett adjektiv (**þunurþurus**) för att drivas bort på ett mer effektivt sätt, samt av en fördrivningsfras, genom vilken demonen förbannas (**hatr nim**).

Gustavson menar likväl att det är problematiskt att ordet *hatr* annars inte förekommer i ”besvärjelseformlernas ordförråd”, men han anför att ordet används i betydelsen ’fientligt sinneslag’ på runstenen Sm 37. Han menar samtidigt att det är oklart vilken betydelse verbet *nema* har i detta uttryck, eftersom dess betydelse växlar mellan ’taga’ och ’tilldela’. En slutgiltig tolkning kan därför ges endast när **þuþurþurus** blivit säkert tolkat.

Gustavson menar att det inte är omöjligt att finna inskottsvokalen [u] i vikingatida inskrifter, utan att det tvärtom finns gott om belägg på detta, t.ex. i ordet runsv. *brōðir* (exemplen anges av Gustavson på s. 189) eller i sådana namn som U 17 **þuruti** *Þrōtti* och U 1127 **þurot** *Þrōnd* (mina exempel). Enligt min mening är det troligt att runföljden **þuþurþurus** mycket riktigt innehåller inskottsvokalen [u], och det förefaller då sannolikt att inskottsvokalen finns i runföljdens bägge delar. Vad som förefaller problematiskt med författarens tolkningsförslag för den andra delen är emellertid inte i första hand ordvalet eller verbets betydelser utan den bakomliggande läsningen av runan ʀ som oralt /a/. Jag föreslår i stället följande translitterering (se kommentarer i katalogen, nr 15):

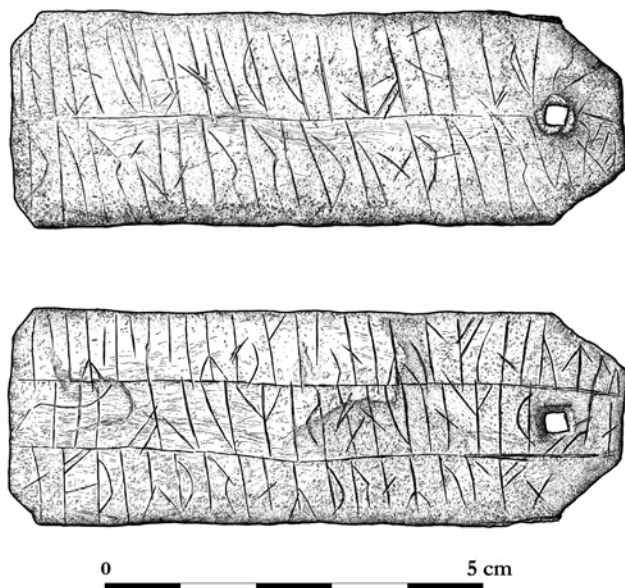
A: →þu[þur]þurus ʀ ←---ʀotrni-

Jag föreslår inte någon tolkning till inskriften; den är dock utan tvekan lexikalisk. Runföljden **otr** skulle kunna dölja ord med ljudkombinationen /andr/ eller /antr/ eller med andra vokalismer. Runa 20 kan i princip anknytas till runföljden **þurus** och bilda **þurusr** (se kommentarer i katalogen). Det finns således nya möjligheter att angripa inskriften.

3.2 Sigtunablecket 1 (U Fv1933;134), Uppland

3.2.1 Fyndomständigheter

Detta kopparbleck (figur 12) med ett fyrkantigt hål vid den avsmalnade kortsidan hittades i mars 1931 i Sigtuna. Blecket är 82 mm långt, 27,5–29 mm brett och c:a 1 mm tjockt. Det förvaras i SHM under inventarienummer 19692. Blecket påträffades i kvarteret Granhäcken. Ivar Lindquist (1932:8–10) ger en detaljerad beskrivning av fyndomständigheterna samt av de andra fynd som gjordes tillsammans med blecket. Han anger att föremålet hittades på c:a 1,2 meters djup. Tillsammans med amanuensen Erik Flodérus företog han (1932:10) i augusti samma år en arkeologisk undersökning av platsen men fann ingenting nytt av intresse.

Figur 12. Sigtunablecket 1.

Manne Eriksson och Delmar Olof Zetterholm (1933:137) föreslår att blecket av de andra fynden av döma kan ha härrört från gravgods. De hänvisar till Hallström (1922–1924:1–13), som grävde i närheten av fyndplatsen och fann såväl en brandgrav som skelettgravar, vilka han menade alla var hedniska. Enligt Erik Flodéus (Lindquist 1932:10) återfanns dock blecket inte i någon grav, utan i ”gammalt fyllnadsmaterial, hämtat från stadens medeltida kulturlager”. Hos Lindquist (1932:8) finner vi även uppgifter om rader av stenar under jorden, vilket snarare tyder på att det är fråga om syllstensrader till hus, inte om en grav. Ändå blev antagandet att blecket kan ha stammat från en hednisk grav populärt och accepterades av t.ex. Arthur Nordén (1943:169). Jag vill därför undersöka problemet något närmare.

Inget i fyndkontexten talar konkret för att det är fråga just om en grav; de upphittade lerskärvorna och benkammarna kan lika väl påträffas i stadsmiljö som på gravfält, och raderna av stenar pekar, som ovan konstaterats, snarare på ett hus. Det finns vidare ingen anledning att anta att den eventuella ursprungliga graven var förkristen. Att skilja kristna gravar från förkristna är ofta problematiskt även när man kan fastställa att det tveklöst handlar om en grav (Nilsson 1996:365–368, 381). Hallströms (1922–1924:9) slutsats om att de skelettgravar som han undersökt var hedniska grundar sig dessutom på hans antagande om att kristna skelettgravar inte skulle ”ha lagts sida vid sida med hedna brandgravar under en tid, då religionsnitet var så fanatiskt [...]”. Utgångspunkten har dock kritiserats av Anne-Sofie Gräslund (1989:35 f.),

som ger exempel på att under övergångstiden – som hon beskriver som en lång och mjuk process, och alls inte så fanatisk som Hallström ville mena – kunde ”halvkristna” (och möjligen även kristna) individer begravas på hedniska gravfält. Gräslund påvisar vidare att det utöver en brandgrav som Hallström grävde ut endast finns uppgifter om två andra brandgravar i Sigtuna. I det ena av fallen är det dock egentligen bara fråga om krukskärvor som påträffades 1924 i kvarteret Granhäcken. Uppgiften kommer från Flodérus, och enligt honom härrörde krukskärvorna från en urnebrandgrav.¹⁵ (Här är det intressant att notera att det var samme Flodérus som menade att det i fyndet av Sigtunablecket 1 inte var fråga om någon grav.) Det andra fallet gäller ett röse med rester av brandlager på Sigtunastiftelsens område (Gräslund 1989:37). Gräslund (s. 37) sammanfattar sin redogörelse med den mycket rimliga slutsatsen att ”[v]årt underlag för att tala om ett äldre skede med brandgravar är således synnerligen bräckligt”. Lika bräcklig är då grunden för att tala om Sigtunablecket såsom stammande från en hednisk grav. I Sigtunas arkeologi lyser brandgravarna med sin frånvaro om vi undantar dessa på goda grunder ifrågasatta exempel, och i stället talar allt för att Sigtuna redan från början grundades som en kristen stad (Tesch 2007a:249–251; 2007b:93, 101–107). De nya provundersökningar (Tesch 2006; Wikström 2009) som gjorts i kvarteret Granhäcken 1985 och 2006 har inte frambragt några förkristna föremål eller gravar, utan endast rester av tidigmedeltida bebyggelse, bl.a. syllstenshus. Vi måste därför lämna frågan om bleckets härstamning utan entydigt svar. Vi bör dock i första hand utgå från att det är ristat i en kristen kontext och stammar ur boplatsumiljö.

3.2.2 Tidigare läsningar och tolkningar

Inskriften löper över båda sidorna och består av två rader på framsidan och tre rader på baksidan. Inskriften går i bustrofedonordning. Runorna är av långkvisttyp med enstaka stavlösa varianter. Det finns även en bindruna som är resultatet av en rättelse. Inskriften är mycket omsorgsfullt och tydligt ristad: den innehåller flera rättelser, och de sista tre runorna, som inte fick plats på baksidan, ristades på framsidan mellan rad 1 och 2.

Inskriften tilldrog sig stort intresse i runologiska kretsar på 1930–40-talet, vilket resulterade i tolkningar från sex forskare: Ivar Lindquists upprepade tydningsförsök i tidningsnotiser i *Svenska Dagbladet* (tre från 1931) samt i en monografi och en artikel (1932, 1936), Manne Erikssons och Delmar Olof Zetterholms (1933), Hugo Pippings (1933), Magnus Olsens (1940) och slutligen Arthur Nordéns (1943). Blecket har blivit välkänt, och som ett resultat av detta omnämns det ofta inte bara i runologisk utan även i annan

¹⁵ Gräslund (1989:37) kommenterar att det möjligen var fråga om ”ett brandlager med urna; urnegrav är en mycket ovanlig gravform under vikingatiden”.

litteratur som på det ena eller andra sättet handlar om den vikingatida föreställningsvärlden.

Trots många tolkningsförsök har bleckets runor undersökts endast av Lindquist samt av Eriksson och Zetterholm, varför det bara finns två avritningar av blecket:¹⁶ den ena gjordes av Lindquist i samband med att han publicerade sin första tolkning (1932, Pl. 2, återgiven i figur 13 nedan), den andra är från Erikssons och Zetterholms artikel (1933:130 f., återgiven i figur 14 nedan). Alla andra forskare som försökt tolka inskriften har baserat sina tydningar på dessa två avritningar. Läsningen av inskriftens runor har därför inte omprövats i grunden sedan 1933. Även om några runologer, t.ex. Pipping och Olsen, har läst ett antal runor annorlunda än Lindquist eller Eriksson och Zetterholm, har de utgått från teckningarna och inte från egna iakttagelser. Blecket undersöktes visserligen ånyo av Helmer Gustavson (2009c) i samband med det 22:a internationella fältrunologmötet i Sigtuna, 11–13 september 2009. Hans läsning skiljer sig emellertid inte från den etablerade, och han föreslår inte heller någon tolkning till inskriften. Den läsning som har blivit etablerad (SRD) är:

A: þur×sarriþu × þursa trutin fliu þu nuñuntin is

B: af þir þirar þrar ulf × ¶ af þir niu noþir ulfr iii ¶ isir þis isir
auk is unir ulfr niut lu¶¶¶¶¶¶¶

Innan jag börjar granska de tidigare tolkningarna kritiskt, vill jag uppmärksamma det faktum att en delmetod bakom dessa tolkningar, framför allt vad gäller inskriftens svårtolkade partier, men även förståelsen av inskriften i dess helhet, bestod i att etablera överensstämmelser mellan blecket och den s.k. Canterburyformeln (E DR419): en nordisk besvärjelse i en anglosaxisk handskrift. (Cottonian Caligula A XV 4to, s. 123b–124a. på British Library. Delen med formeln dateras till tiden efter 1073). Denna text är påfallande lik den i inskriftens första två rader (translittereringen, normaliseringen och tolkningen är hämtade från Gustavson 2010:73):

**kuril sarþuara far þu nu funtin is tu þur uigi þik
þorsa trutin iuril sarþuara uipr aþra uari .**

Gyrils sārþvara far þū nū! Fundinn er þū! Þörr vígi þik, þursa dróttinn, Gyrils sārþvara. Viðr aðravari.

Gyrills sårtapp far du nu! Funnen är du! Tor vige dig, tursernas härskare. Gyrills sårtapp. Mot ådrors var (blodförgiftning).

¹⁶ Fotografier av blecket finns i samtliga dessa publikationer utöver Pipping 1933. Det finns ytterligare en teckning i MacLeod & Mees (2006:119). Denna är dock rent dekorativ, och runorna på den är oläsliga.

Denna delmetod leder dock till olika resultat. Lindquist (1932:40) ser i inledningen namnet på en sjukdomsdemon *Turr Sårfeberns* och förklarar själv att ”inskriften på framsidan av Sigtuna-amuletten har jag sålunda sökt att tolka jämsides med första delen av Canterbury-formeln”, medan Olsen (1940:3) i inledningen återfinner gudanamnet *Tor* och säger att: ”Overensstemmelsene med Canterbury-formelen taler efter min mening bestemt for at det er guden Tor (**þur**) som nevnes først i innskriften.” Eriksson och Zetterholm finner också gudanamnet *Tor* i inledningen samt modifierar avslutningen av rad 2 på sida A så att den överensstämmer med Canterburyformeln. Gerd Høst (1952:342–347) går så långt som att kalla Sigtunablecket för en kopia av Canterburyformeln. Hon föreslår (s. 346) att ”Sigtunaplatens **sarriþu** er feilkopiering for **saruiþr** med forveksling av **u** og **r** som i **trrtin** (rettet til **trutin**) i samme formel.”

Det finns även andra texter som har påverkat tolkningarna av Sigtunablecket. Således inspireras Nordén av Jungners tolkning av Högstenableckets inskrift och föreslår (1943:169) att även Sigtunainskriften är en besvärjelse mot gengångare.

En annan liknande text som emellertid inte påverkat tolkningarna av Sigtunablecket, eftersom den blev känd först mycket senare, är inskriften på det s.k. feberbenet från Sigtuna (U NOR1998:25). Translittereringen, normaliseringen och tolkningen är Gustavsons (2010:64, 69, 71). Jag återger dem med rättning av några smärre tryckfel.¹⁷ Inledningens första två ord har fått en nytolkning av Källström (2012a:37–43), vilka jag anger efter snedstreck i normaliseringen och översättningen:

A: ----- **¶ iorils × ouriþ × uaksna ur : kroke × bat han × riþu × bar-...**

B: **han : riþu × aok × siþa × sarþ × sararan × uara × hafir × fult ¶ fekit × fly : braot riþa**

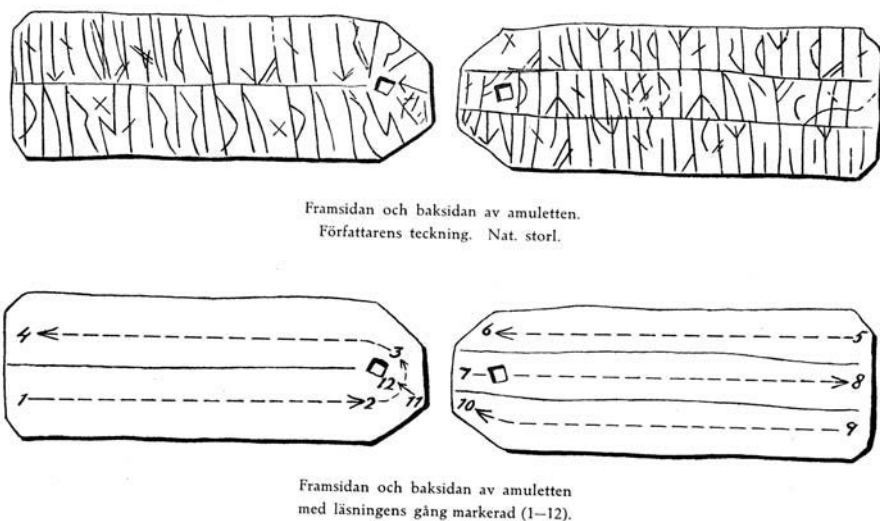
Iōrils vrið/Iōrils ðvrið! Vaksna ūr Krōki! Bant hann riðu, barði(?) hann riðu. Ok siða(?) sarð sāra-rann. Vara hafir (hann) fullt fengit. Flý braut riða!

Jorills (sår)pinne/Jorils abnormala vred! Väx ur Krok! Han (dvs. besvärjaren) band febern, krossade(?) febern. Och sejdandet gjorde slut på sårhuset. (Han) har fångat varet fullständigt. Fly bort feber!

¹⁷ Jag markerar med streck de åtta lönnrunor som står på framsidan ovanpå den första raden. Jag sätter vidare ut ett skiljetecken (:) som saknas mellan orden **fly** och **braot**. I normaliseringen rättar jag *hafir* till *hafir*. I översättningen ändrar jag Kroke till Krok och placerar det pers. pron. (han) i den nästsista meningen inom parentes, eftersom det saknar motsvarighet i inskriften.

Jag anför inskriften på feberbenet här för att kunna referera till den i fortsättningen men också för att visa att denna typ av besvärjelser mot sjukdomar, framför allt feber, alls inte var något främmande för Sigtuna.

3.2.2.1 Ivar Lindquists tolkningar 1932, 1936

Figur 13. Lindquists teckning (1932, Pl. 3).

Inskriften publicerades för första gången av Lindquist i en rad artiklar (1931a–c) innehållande såväl läsning som tydning av runorna. Året därpå kom i en omfattande monografi (1932) hans nästa tolkning av blecket, vilken inte skiljer sig från hans sista version (1936) mer än i den tredje raden på sida B. Lindquist tycks ha normaliserat inskriften till fornsvenska. Jag återger nedan hans normalisering men ersätter akut accent med streck (1936:44):

*Þurr sārriþu, þursa drōttinn,
fliū þū nū! Findinn es(tu).
(H)af þæR þrīar þrāar, ulfr!
(H)af þæR nīu nōþir, ulfr!
Īss, īss, īss.
Es ēR þæ(ŕ)s ī sēr ok es unīr ulfr. Niūt lyfia!*

I den första gruppen av runor – þur × sarriþu × – ser Lindquist (1936:39) demonnamnet *Þurr sārriþu* 'Sårfeberns Turr'. Fortsättningsvis läser han i rad 2 på sida A (s. 40): *þursa drōttinn! Fliū þū nū! Fundinn es(tu)* 'Trollens förste! Fly du nu! Funnen är du.' Det personliga pronomenet 'du' saknas i inskriften, liksom den **t**-runa som skulle krävas för att bilda *est* 'är' i 2 pers.

sg. pres. ind. Suppleringen av (*tu*) är en klar påverkan från Canterburyformeln, även om den förefaller rimlig.

I den första raden på sida B tolkar Lindquist (1932:54) runföljden **afþir** som verbet *hafa* (med *h*-bortfall) i 2 pers. sg. imp. *haf* med pleonastisk dativ *þær* 'dig' (1936:41): "Hav tre plågor, 'ulv', hav nio nöder, 'ulv'!". Han antar (1932:77 f., 1936:35, 45) att besvärjelsen är riktad mot en barnsängsfeberdemon, som plågar kvinnor vid barnafödelse. Han uppfattar vidare ordet *ulfr* som en tilltalsform för 'trollens förste' och sätter det kanske av den anledningen inom citationstecken – 'ulv'. Det betecknar således samma sjukdomsdemon som åsamkar kvinnor plåga.

Slutet av rad 2 och rad 3 på sida B skiljer sig år 1936 kraftigt från Lindquists första tolkningsförslag. Saken är den att Lindquist 1932 läste de stavlösa **r**-, **u**- och **þ**-runorna i dessa rader som olika typer av skiljetecken och fick på så sätt följande text (1932:68, 71):

in̄i is̄ir · is isira > kis > nir > if < niut lufia

Inni isir, es isir-a gēs. Nī(g)R, ef niūt lyfi-a

Du fasar för formelläsaren, som ej fasar för (demoners) framfart. Du segnar död ned, om han ej skulle bota innehavarinna (näml. av amuletten).

Inför sitt andra försök hade Lindquist ändrat sig och anslutit sig till Erikssons och Zetterholms (ursprungligen Otto v. Friesens) förslag att inskriften innehöll stavlösa runor. Han läser nu (1936:43) slutet av rad 2 och rad 3 som **iii is ir þis i sir auk is unir ulfr niut lufia**. De tre **i**-runorna tolkar han (s. 45) som en magisk upprepning av *iss*-runan, som "nyttjats till att framkalla död och fördärv". Han tolkar vidare **iii is ir þis i sir** som *Es ēR þæ(R)'s i sēR* 'Det är hjälp (läkedom, lindring) för dig, som ser på det'. Ordet 'hjälp' finner han i runföljden **ir**, vilken han tolkar som det fsv. *ēR*. Ordet *unir* i frasen **unir ulfr** tolkar han som verbet *una* i 3 pers. sg. pres. ind. och verbets betydelse anser han vara 'vilja hålla till (i)'. Han får därmed frasen *ok es unir ulfr* 'och som ulven vill hålla till i'. Den sista frasen *Niūt lyfia!* hämtar han från Eriksson & Zetterholm: 'Drag nytta av läkemedlen (läkeformlerna?)'.

Lindquists fullständiga översättning är (1936:39–44):

Sårfeberns Turr, trollens förste!

Fly du nu! Funnen är du.

Hav tre plågor, 'ulv'.

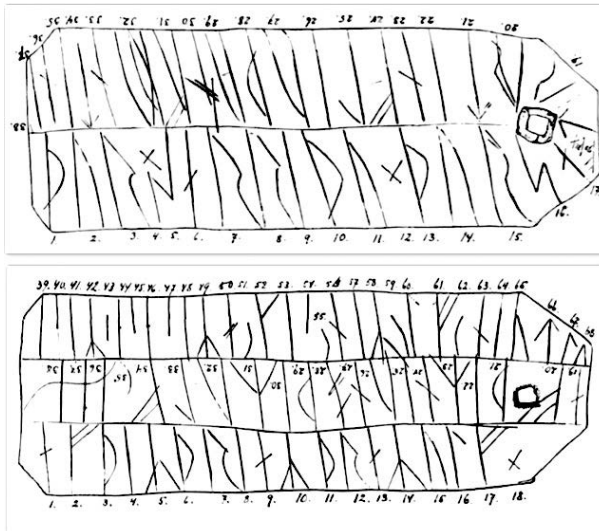
Hav nio nöder, 'ulv'.

Iss, iss, iss (enligt Sigurd Agrell dödsrunan, ristad tre gånger, således människorna till godo, ulven till men).

Det är hjälp (läkedom, lindring) för dig, som ser på det och som ulven vill hålla till i. Drag nytta av läkemedlen (läkeformlerna?).

Lindquists tolkning av de tre i-runorna är problematisk, som jag kommer att visa nedan, eftersom den baseras på den talmagi som Sigurd Agrell utvecklat för sin uthark-teori. Lindquist (1932:95–101) ger även utrymme åt en talmystisk uträkning av runorna som baseras såväl på Agrell som på Olsens teorier om talet 72.¹⁸ Lindquists tolkning av inskriftens första rad på sida A kan även diskuteras och ifrågasättas. Frågan är nämligen om det verkligen handlar om demonnamnet *Turr* och inte något annat namn eller ord. Lindquist styrs nämligen i sitt förslag av Canterburyformeln. Det är också viktigt att påpeka att Lindquist i sina tolkningsförsök (1932, 1936) i mångt och mycket styrs av sitt antagande att inskriften bör vara avfattad i ”ett parallelliserande versmått, som [...] framstår som karakteristiskt för magiens språk” (1936:32). Detta parallelliserande versmått kallar han för galderform. Lindquist (s. 42) kritiserar t.ex. Eriksson och Zetterholm hårt för deras ”haltande parallellism” och avvisar deras tolkning av rad 3 på sida B på grund av detta och andra upplevda stilistiska fel, samtidigt som hans slutgiltiga tolkning för rad 3 inte är i parallelliserande versmått och inte heller har regelbunden vers.

3.2.2.2 Manne Erikssons och D. O. Zetterholms tolkning 1933

Figur 14. Erikssons och Zetterholms teckning (1933:130 f.).

¹⁸ Anders Bæksted (1952:211 f., 285 f.) visar att Olsens teorier om talet 72, liksom Agrells om utharkens talsystem, knappast har någon grund att stå på. Se Bæksteds analys av Lindquists uträkning (s. 235–237).

Manne Erikssons och D. O. Zetterholms tolkning (1933) förelåg i tryckfärdig form redan i juni 1932 (Lindquist 1932:12, not 1). Lindquist använde inte författarnas uppsats när han arbetade med sin monografi (1932), medan de refererar till detta arbete av Lindquist. Jag har därför återgivit Lindquists tolkning först, trots att hans senaste version (1936) innehåller några förändringar som baseras på Erikssons och Zetterholms tolkning.

Författarna normaliserar inskriften till fornisländska (1933:145, 156):

Þór særir þú, (?)

þursa dróttinn!

Flý þú nú,

fundinn es(tu)!

Hefðir þriár þrár, ulfr!

Eller: *Af þér þriár þrár*

Hefðir nío nauðir, ulfr!

Eller: *Af þér nío nauðir, ulfr!*

Ósir þess,

ósir eykis!

Unir, ulfr! –

Niót lyfía!

Den första raden **þur** × **sarriþu** × **þursa trutin** tolkar de (s. 145) som 'Tor sårar du, (?), trollens furste!' med namnet som objekt. Svagheterna med detta förslag är den omkastning av **i**-runan som förutsätts i **sarri þu særir þú** samt att man väntar sig **r** i verbändelsen i enlighet med inskriftens övriga ortografi. Författarna är förvisso medvetna om detta (s. 140) och markerar förslaget med frågetecken. Vidare tolkar de rad 2 på samma sätt som Lindquist med suppling av det pers. pron 'du': 'Fly du nu, funnen är du'. Sida B, rad 1 inleds med runföljden **afþir** som de enligt Otto v. Friesens förslag (s. 141) tolkar som verbet 'hava' i 2 pers. sg. pret. konj. – *hefðir* – med *h*-bortfall i uddljud, så som fallet är i många uppländska runinskrifter; samtidigt anger de också möjligheten att orduppdelna runföljden som prep. *af* och pers. pron. i dativ. *þér* 'af dig'. Raden **afþirþriarþrarulfr** × och följande rad **afþirniunopirulfr** kan därför tolkas antingen som 'Have du tre trånader, ulv! Have du nio trångmål, ulv!' eller *Af þér þriár þrár...* 'Från dig (kommer) tre trånader...'. Rad 2 slutar med tre **i**-runor, vilka författarna (1933:152) förklarar som ett slags förstärkning av oklar betydelse för den förbannelse som står i de föregående raderna. Rad 3 på sida B och de tre sista runorna, som hamnat på sida A, **isir þis isir aukis unir ulfr niut lufia**, tyds av dem som *Ósir þess, ósir eykis! Unir, ulfr! – Niót lyfía!* 'Det driver därtill, det driver till ökning: Trivs med det, troll! – Njut läkedomen!' (eller 'Hav nytta av galdern!'). Runföljderna **isir** och **unir** betraktar Eriksson och Zetterholm som verb i 3 pers. sg. pres. ind. eller konj. av *ósa* – 'sätta i häftig rörelse' och *una* – 'ge sig ro, finna sig tillfreds' (översättningarna är deras). Ordet **þis** förklarar de som *þess* – m. sg. gen. av pronomenet *sá*. Runföljden **aukis** tolkar författarna som ett substantiv i n. sg. gen. *eykis* 'ökning'. Det är

oklart vad som då kan menas med frasen 'det driver till detta, det driver till ökning', men de föreslår med frågetecken att det driver till ökning av tre trånader och nio trångmål. Den följande frasen **unir ulfr** tolkar de (1933:144) "som direkt tilltal: [Ulv,] må du vara tillfreds (med det onda som önskas dig i det ovan sagda)." Den sista frasen **niut lufia** 'Njut läkedomen' antas av dem åsyfta bäraren eller, mindre troligt, *pursa dróttinn* eller *ulfr*, och då vara ironiskt menat. Dock är hela den sista raden mycket svårtolkad, och jag kommer att diskutera den i mer detalj vidare. I sin helhet lyder Erikssons och Zetterholms tolkning i författarnas översättning till svenska:

Tor sårar du (?),
 trollens furste!
 Fly du nu,
 funnen är du!
 Have du tre trånader, ulv! Eller: Från dig (kommer) tre trånader.
 Have du nio trångmål, ulv! Eller: Från dig (kommer) nio trångmål.
 Det driver därtill,
 Det driver till ökning:
 Trivs med det, troll! –
 Njut läkedomen! Eller: Hav nytta av galdern!

För att sammanfatta problemen med Erikssons och Zetterholms tolkning behöver den första raden en bättre förklaring (en omkastning av **i**-runan är inte tillfredsställande); den tredje raden saknar också en övertygande tolkning: att det driver till ökning av trånader och trångmål har jag svårt att finna rimligt. Att man dessutom skulle önska att ulven, som först förbannas med *þriár þrár* och *nío nauðir*, måtte trivas verkar osannolikt, även om författarna lägger till förklaringen (s. 144) "med det onda som önskas dig i det ovan sagda".

3.2.2.3 Otto von Friesens förståelse 1935 av Erikssons och Zetterholms tolkning

I 1935 års Julnummer av *Upsala Nya Tidning* lägger Otto von Friesen fram sin uppfattning om vad Sigtunainskriften kan tänkas handla om. Han formulerar (1935:3) sitt arbetssätt på följande vis: "På grundvalen av denna [Erikssons och Zetterholms] läsning och med fritt anlitande av deras och andra forskares utredningar kan man förslagsvis framställa följande fornsvenska text omskriven med våra bokstäver." Jag anger vidare hans normalisering men ändrar hans sätt att återge långa vokaler med ' efter vokalbokstav samt ändrar *ö* till *ó*:¹⁹

¹⁹ Jag behåller den vokallängd som författaren markerar i nästan varje ord, trots att vissa ord inte förväntas ha lång vokal, medan vi hade väntat oss lång vokal i pron. *thu*.

<i>Thórr sári,</i>	Tor jage dig,
<i>thu thúrsa dróttinn.</i>	du trollens furste.
<i>Fly þu nú!</i>	Fly du nu!
<i>Fúndinn áes (tu).</i>	Du är funnen (= upptäckt, eftersatt, hemsökt).
<i>Háfdir thríar</i>	Hade du (så) trefald
<i>thráar, úlf(r),</i>	trånad (= åtrå), ulv,
<i>háfdir níu</i>	hade du (så) nio
<i>nódir, úlf(r);</i>	nödtvång, ulv;
<i>ósir théss,</i>	står du efter detta (djur),
<i>ósir ókis;</i>	står du efter öket,
<i>únir úlf(r),</i>	hejda dig, ulv, (eller)
<i>niút lýfia.</i>	njut trolldomen(s påföljd).

von Friesen menar att inskriften är riktad mot vargar, dock kanske snarast sådana som menades ha skickats av trollkunniga och illsinniga människor och därför måste drivas bort med magiska åtgärder. Den varg som drivs bort i inskriften är således inte en vanlig varg, utan (s. 4) ”ett förkroppsligat troll”. von Friesen redogör även för sambandet mellan orden *tuss* (som är hans tolkning av inskriftens *purs*) och *varg*. Ordet *tuss* betecknar i flera svenska dialekter ’ulv, varg’. Med *ók* menar han ’nötkreatur’: ”Ök som jag läser i tredje raden från slutet avser i fornspråket också häst brukad som dragare eller riddjur men naturligtvis kan här också vara fråga om nötkreatur använda som dragare.” Enligt von Friesens förslag åkallas Tor i inskriften för att jaga ”trollens överste som kan vilja borgarens ök något ont.” Författaren anger även exempel på andra trollformler som är avsedda att driva bort skadedjur, bl.a. just varg.

Tyvär meddelar von Friesen ingenting om verbet *ósa* och var han funnit betydelsen ’stå efter, eftertrakta’ för detta verb. Hans förslag till inledningen, *Thórr sári*, förklarar inte dubbelskrivningen av **r**-runan lika övertygande som Lindquists *sārriða* ’sårfeber’, men idén om att uppfatta inskriftens ’ulv’ som en farlig varg sänd av en trolldomskunnig hand förefaller inte omöjlig.

3.2.2.4 Hugo Pippings tolkning 1933

Samma år som Eriksson och Zetterholm publicerade sin tolkning lade Hugo Pipping fram sin version. Han ville uppvisa förekomsten av siffermagi i inskriften och därför räknar han alla runor på blecket och antar att ristaren använt två talsystem, baserade på 24 respektive 17. Pipping menar att ristaren önskat ett bestämt antal runor (24 eller 17) i envar av de sex verser i vilka forskaren har indelat texten. Han knyter samman övergången från ett talsystem till ett annat med att ristaren blandar två skriftsystem i sin inskrift (ett fenomen som Lindquist samt Eriksson och Zetterholm förklarar med bristen på utrymme). Med en strävan efter talen 24 och 17 förklaras de två **r**-runorna i runföljden **sarriþu**, placeringen av skiljetecknen, utelämnandet av ’du’ i rad 2 på sida A samt det faktum att de tre sista runorna **fia** inte beretts

plats på sida B, utan flyttats till A-sidan. Enligt Pipping (s. 12 f.) skulle talet 24 ge inskriften ökad kraft, medan talet 17 kan ha varit ett personligt tal för den kvinna för vilken inskriften ristades. Anders Bæksted (1952:266–270) ger en detaljerad beskrivning av Pippings sätt att räkna och konstaterar (s. 270) att ”Allerede en kortfattet gennemgang af Pippings talmagiske undersøgelse af Sigtuna-amuletten godtgør, at hans resultater må karakteriseres som temmelig vilkårlige og usikre.” Pipping normaliserar inskriften till fornvästnordiska (1933:11):

*þurs sár-riðu, þursa dróttinn
 flý þú nú fuð, fundinn es(t)²⁰
 (h)af þér þríar þráar ulf
 (h)af þér níu nauðir ulf
 þí ísir þessir ísir
 auki es unír ulfr níót lyfia*

I inskriftens inledning ser Pipping ordet *þurs* (med dubbelläsning av **s**-runan) och han ansluter sig till Lindquists förslag att tolka **sarriþu** som ’sårfeberns’. Pipping använder teckningar och fotografier från Erikssons och Zetterholms artikel och gör gällande att man i tidigare läsningar har utelämnat en **þ**-runa, som ristats bakom en **u**-runa i rad 2 på sida A (r. 32, figurer 12–14). Som ett resultat läser han den andra raden på sida A som **fliu þu núfuþntin is** och ser runföljden **fup fuð** ’vulva’ mellan **nu** och **fundin**. Samma ord menar sig för övrigt Hugo Jungner (1936:300) se på Högstenablecket (Vg 216) och han uppfattar där ordet som en kränkande beteckning för en gengångare. Pipping (1933:6) antar vidare att barnsängsfeberdemonen ”tänktes som älskare till den kvinna han angrep”. Han föreslår (s. 7) att amuletten ”varit fäst vid ett snöre, som hängde ner från en livgördel. Amuletten hade sålunda sin plats mycket nära ingångsporten för den fruktade sjukdomen.” Frasen *Flý þú nú fuð, fundinn es(t)* översätter han till latin, *nunc fuge vulvam*, och omskriver den på svenska som ’tillträdet förbjudet’, fast enligt hans normalisering bör den snarare översättas som ’fly du nu vulvan (lämna nu vulvan), (du) är funnen’, vilket ger en radikalt annorlunda mening.

De tre **i**-runorna i rad 2 och den föregående **r**-runan uppfattar han som ett chiffer med koordinatrunor: **riii** – den första runan i den tredje ätten – **þ**. Denna runa och den nästföljande runan **i** tolkar han som dem. pron. *sá* ’den’ i n. sg. dat., *þí*. Den tredje raden lyder nu: **þí_ísir þisi ísir auki is unír ulfr**. Runföljden **ísir** vill han förklara som pluralis av runbeteckningen *íss* m. – *ísir*. Runföljden **auki** tolkar Pipping som verbet *auka* ’öka, foga’ i 3 pers. pl.

²⁰ Pipping anser att ett **t** är utelämnat i *es(t)*, trots att han (1933:8) med hänvisning till Noreen föreslår att tolka *is* som en möjlig form av 2 pers. sg. pres. av verbet *vesa*, *es* (jfr avsnitt 3.2.4.3).

pres. konj. Verbet *una* tolkar han med hänvisning till Fritznerns ordbok som 'bliva, förbliva, stanna där du är'; *unir* står enligt honom i 2 pers. sg. pres. konj. Han föreslår (1933:11) följande tolkning av inskriften:

Sårfeberns demon, furste bland demoner, *nunc fuge vulvam*, du är ertappad.

Håll till godo med trefaldig trånad, odjur!

Håll till godo med niofaldig nöd, odjur!

Därtill foge iss-runorna, dessa iss-runor, att du må stanna, där du är.

Må du drabbas av (mina) besvärjelser, odjur!

Även i den tredje raden bereder Pippings tolkning vissa problem. Jag har svårt att acceptera att ristaren skulle ha chiffererat ett så oviktigt ord som **þi**. Dessutom går det inte att tolka **isir** som *iss*-runor, eftersom det maskulina substantivet *iss* är en *a*-stam, vars väntade pluralis är *isar*. Dock menar Pipping (1933:9) att "därför följer ingalunda, att runnamnet *iss* böjts lika". Han påpekar att runan *iss* följer direkt efter runan *nauð* f. (i pluralis *nauðir*) och att de maskulina runbenämningarna *óss* och *løgr* i nominativ pluralis var *ósir* och *legir*. Detta beror emellertid knappast på att dessa ord är runbenämningar, utan snarare på att det förekom kontaminationer mellan böjningsmönstren för maskulina substantiv av *a*- och *i*-stammar. Det går därför inte heller att kategoriskt utesluta att runbenämningen kunde böjas som en *i*-stam, men faktum kvarstår att vi saknar specifika belägg för sådana former. Dessutom böjs i fvn. övriga runbenämningar i plural på samma sätt som motsvarande appellativ, vilket talar emot Pippings antagande. Tolkningen av *iss*-runor är dock på det hela taget mer plausibel än tidigare förslag och det är förmodligen därför som den har upprepats av Krause (1993[1970]:55).

En mycket tveksam läsning har ordet *fuð* i rad 2 på sida A. För att få detta ord, måste man dubbelläsa både **f**-runan och **u**-runan. Därtill kommer att den **þ**-runa som Pipping läser bakom **u**-runan inte liknar inskriftens övriga **þ**-runor. Dess bågformade bistav är för lång och för smal och slutar alltför lågt på huvudstaven; den liknar snarare en misslyckad bistav på **u**-runan, som sedan omsorgsfullt blivit rättad av ristaren.

3.2.2.5 Magnus Olsens tolkning 1940

Magnus Olsen läser runorna efter Erikssons och Zetterholms teckning, men hans tolkning av texten skiljer sig på några punkter från tidigare framlagda förslag. Olsen verkar normalisera inskriftens ord till fornvästnordiska men han anger varken någon fullständig normalisering eller tolkning.

Olsen (1940:3) tyder den inledande runföljden **þur** som gudanamnet *Tor*. Runföljderna **sar** och **ri** tolkar han (s. 6–11) som imperativa former av de fisl. verben *særa* 'såra' och *hrjá* 'driva, jaga, förfölja, plåga, misshandla'. Rad 1 läser han således som **þur sar ri þu þursa trutin**. Han ger dock inte

någon normalisering eller översättning för raden, och för mig förblir det oklart om frasen är vänd till Tor (**þur**) eller 'trollens furste' (**þursa trutin**). Olsen skriver på ett ställe (s. 11) att "Det er liv og anskuelighet i de knappe imperativer, og noget som sterkt bidrar hertil, er den brå overgang fra ene **þu** til det andet. [I fotnot 1:] Jfr vekslingen av subjekt i Canterbury-formelen." Han menar således att **þu** i denna fras inte är detsamma som i nästa fras **fliu þu nūfuntin is** (övers. från s. 7) "Flykt du nu! Funnen er du." I så fall är det Tor som ombeds att 'såra' och 'jaga' i den första frasen, eftersom enligt Olsen (s. 11) samma skadeväsen tilltalas i den andra frasen som vidare i inskriften kallas för 'ulv'.

Sida B, raderna 1 och 2, tolkar Olsen (1940:13 f.) på samma sätt som Lindquist *Haf þér þriar þraar, ulfr! Haf þér niu nauðir, ulfr!* "Ha' dig tre 'trä'er', ulv! 'ha' dig ni nød'er', ulv!"²¹ I rad 3 ser Olsen ett chiffer **is is is is ir þ is is ir auk is**, vilket han läser som början på en futharkformel – **fupo**. Det behövs en utförlig förklaring till hur han gör detta. Efter tre **i**-runor i rad 2 står runföljden **is**, vilken han tolkar som runbeteckning – *íss* 'is'; därpå följer **ir**, som han på liknande sätt förklarar som benämningen på runan **ᚱ** (fön. *īr*, fvn. *ýr* 'idegran'). Därefter står runan **þ**, två *íss*, och därpå ånyo *ýr*. Olsen tolkar **auk** som 'och', efter vilket återigen står *íss*. Olsen föreslår därför följande utseende för den krypterade raden (det bör noteras att han använder en kortkvistform på runan **ᚱ**): **||||,þ|||, 'och' |**. Han menar att detta är ett chiffer med koordinatrunor: den fjärde runan (fyra *íss*-runor – **||||**) i den första ätten (en *ýr*-runa – **|**) är **i**-runan, sedan följer **þ**, efter vilken står den andra runan (två *íss*-runor) i den första ätten (en *ýr*-runa) – nämligen **b**-runan. På sista plats står den första runan i någon av de tre ätterna – **t**-, **h**- eller **f**-runan. Eftersom **lþbt** inte ger någon mening, byter emellertid Olsen ordning på ätterna. Den tredje ätten (**fupork**) står nu först och den första ätten (**tbmlᚱ**) sist. På så sätt får han runföljden **opuf**, vilken han tolkar som futharkformeln i omvänd form. Det behöver knappast påpekas hur långsökt och omständlig denna läsning blir.

I allt annat ansluter sig Olsen till Lindquists tolkning. Han uppfinner dock sitt eget talsystem för isrunefutharken, vilket baseras på talen 31 och 51, som enligt hans mening ligger till grund för Sigtunableckets talmystik. Enligt Olsen ville ristaren uppnå talen 17, 51 och 31 i inskriften. Här vill jag åter hänvisa till Bæksteds redogörelse (1952:224 f.) för Olsens uträkningsätt och resultat. Bæksted (s. 227) konstaterar att "hans læsning af lønrune-afsnittet og den derefter opstillede "isrune-fupark" [er] et så usikkert foretagende, at der ikke tør bygges på det. [...] Det hele falder, i den form Magnus Olsen har givet det, i virkeligheden ganske uden for en kritisk vurderings muligheder."

²¹ Jag behåller författarens idiosynkratiska användning av citationstecken.

För att sammanfatta problemen med Olsen tolkning: den första radens 'Tor, sára, jaga du!' övertygar inte. Vi har också ett mycket tveksamt tolkningsförslag för den tredje raden på sida B.

3.2.2.6 Arthur Nordéns tolkning 1943

Nordén (1943:171 f.) ansluter sig delvis till Lindquists tolkning, delvis till Pippings men han uppfattar (s. 169) inskriften som en besvärjelse mot "en död, som man hade skäl att misstro ville gå igen som mara eller som 'nattulv'". Ordet **sarriþu** tolkar han därför inte som 'sårfeberns' utan som en beteckning för ett nattligt väsen i likhet med andra med efterleden *-riða*: *kveldriða*, *myrkriða*, *trollriða*. Ordet *ulfr* förstår han som en beteckning för en gengångare, "nattulv". Han föreslår vidare att det är "övervägande sannolikt" att blecket stammar från en grav, vilket han menar stöder hans förståelse av inskriften.

Nordéns läsning skiljer sig vidare från Lindquist vad beträffar den tredje raden på sida B, där han läser en stavlös **k**-runa i stället för en stavlös **s**-runa. Han normaliserar (1943:172) inskriften till fornsvenska:²²

[P]urs sarriþu, þursa drotin! Fly þu nu! Fundin es þu.
Haf þer þrear þrar, ulf! Haf þer niu nöþer, ulfr! |||
Ikir þik ikir auk ik. Uner, ulfr! Niut lyfia!

Sårridans tuss! tussarnas konung! Fly du nu! Funnen är du.
Hav dig tre trånader, ulv, hav dig nio nöder, ul[v]! |||
ikir þik ikir auk ik. Håll tillgodo! ulv! Njut galdern!

Den tredje raden lämnar Nordén alltså delvis utan översättning, eftersom han (1943:167) tolkar denna del av besvärjelsen som en magisk upprepning av runor. Detta gör han eftersom han har jämfört Sigtunablecket 1 med Sigtunablecket 2 och upptäckt att besvärjelserna liknar varandra. Texten på Sigtunablecket 2 inleds med en otolkad runföljd **ikakuk**, som Nordén också uppfattar som en magisk kombination av runor. Elisabeth Svärdström (1969a:37 f., i fotnoter) kommer dock senare att misstänka att det kan vara en latinsk formel och att hela inskriften skulle kunna vara avfattad på latin. Jag håller med Svärdström om att inledningen kan vara på latin (se avsnitt 4.8.1).

Nordéns förslag för den tredje raden är således problematiskt: jag ser inte några stavlösa **k**-runor i raden och inte heller några starka skäl att i raden se en magiskt ämnad upprepning av runor. Utgångspunkten bör vara att inskriften har en språklig mening.

²² Jag ändrar det förhållandet att Nordéns normalisering inte inleds med versal (jfr även hans normalisering av Ulvsundablecket). Jag rättar även författarens 'ulf' i översättningens rad 2.

3.2.2.7 Erik Moltkes förståelse av inskriften 1934

Erik Moltke (1934:436) anger följande översättning till inskriften:

Sårfeberens dæmon, dæmonernes drot, fly du nu, du er opdaget!
hav (for dig) trefoldig kval, udyr, hav nifoldig nød, udyr; I I I 3 isruner,
disse isruner volde, at du slår dig til ro, udyr. Brug amuletten!

Bakom Moltkes återgivning står Pippings tolkning. Moltke håller (s. 436) även med Pipping om att den sista frasen 'Brug amuletten' riktas till demonen. Moltke justerar dock den tredje raden på sida B något och i stället för att översätta verbet *auka* som 'foga' väljer han att översätta det som 'vålla'. Han förklarar inte var han kan belägga denna betydelse av verbet *auka*.

3.2.2.8 Wolfgang Krauses förståelse av inskriften 1970

Wolfgang Krause (1993[1970]:55 f.) anger följande översättning av inskriften:

Dämon des Wundfiebers, Herr der Dämonen, flieh du nun! Du bist gefunden!
Bekomm dreifaches Leiden, du Wolf! Bekomm dreifache Not, du Wolf! *iii*
die Eis(runen), diese Eis(runen) mögen bewirken, daß du dich zufrieden
gibst, du Wolf! Genieß des Zaubers!

Bakom Krauses tolkning ligger återigen Pippings tolkning. Tyvärr utvecklar Krause inte sin förståelse av inskriften vidare och anger inte heller vad som kan översättas 'mögen bewirken'. Han menar sannolikt runföljden **auki**, men någon betydelse 'förorsaka, åstadkomma' finns inte belagd för det fvn. verbet *auka*. Allt pekar på att Krause har inspirerats av Moltkes översättning av *auki*. Krause tar dock inte med Pippings förslag för rad 2 på sida A (ordet *fuð*). I stället följer han Lindquists och Erikssons och Zetterholms läsning och tolkning för denna rad liksom för avslutningsfrasen **niu lufia**. Jag ställer mig vidare frågande till varför Krause översätter inskriftens **niu nopir** som 'dreifache Not'. Denna felaktiga översättning har kommit att upprepas i Klaus Düwels *Runenkunde* (2008:135).

3.2.2.9 Förståelsen av inskriften i McKinnell & al. 2004

Krauses översättning har delvis upprepats i McKinnell & al. (2004:126 f.), som i sin tur föreslår följande översättning, vilket i själva verket är en kombination av olika tolkningar:

A: Thor (or 'Demon') of gangrene, Lord of demons, flee! You have been found!

B: Receive three torments, wolf! Receive nine-fold harm (or 'nine n-runes'), wolf! Three ice(-runes), these ice(-runes) may cause that you are satisfied,

wolf! (Or: 'This drives on, it drives on further, the wolf grants (or experiences?) it'.) Benefit from the charm!

Det är inte svårt att se att McKinnell & al. delvis använder Erikssons och Zetterholms tolkning (namnet *Tor* i den första raden samt en alternativ tolkning till den sista raden) och delvis förlitar sig på Krauses återgivning. Dock ändrar McKinnell & al. det felaktiga 'dreifache Not' till 'nine-fold harm'. Det förvånar något att både McKinnell & al. (2004:127) och Düwel (2008:135) tillskriver Krause tolkningen av tre *i*-runor som *íss*-runor, när denna egentligen tillhör Lindquist. Författarna menar att namnet *Tor* här syftar inte på en gud utan på en demon och furste över andra sjukdomsorsakande demoner.

3.2.2.10 MacLeods och Mees' förståelse av inskriften 2006

Även bakom återgivningen i MacLeod & Mees (2006:118) känner vi igen Krauses översättning:

Ogre of wound-fever, lord of the ogres! Flee now! (You) are found. Have for yourself three pangs, wolf! Have for yourself nine needs, wolf! *iii* ice (runes). These ice (runes) may grant that you be satisfied (?), wolf. Make good use of the healing-charms!

Man ser dock att författarna översätter **auki** inte som Krauses 'mögen bewirken' utan som 'grant', vilket saknar grund i inskriften och förändrar innehållet ännu mer.

3.2.3 Slutsatser och frågeställningar

Som framgår av översikten ovan, innehåller Sigtunainskriften ett svårtolkat parti i inledningen och ett i avslutningen. Just på dessa ställen råder också de största oenigheterna bland runologerna. Också den sista delen av besvärjelsen (**niut lufia**) har uppfattats på olika sätt, varför det vore intressant att se närmare på dessa två ord och på vad de kan tänkas betyda. Raderna 1 och 2 på sida B är nästan oproblematiske. Det som kan diskuteras här är vad som menas med tre trånader och nio nöder? Vad betyder de tre *i*-runorna i slutet av rad 2? Varför återges ordet *ulfr* en gång med nominativändelse och en gång utan? Man kan vidare fråga sig huruvida det finns någonting i inskriften som skulle kunna stödja tolkningen av **afþir** som 'hav dig' snarare än 'av dig'. Dessa är de frågor som jag avser att försöka besvara nedan.

3.2.4 Ny translitterering och tolkning

Jag har undersökt blecket med binokulärt mikroskop vid fyra tillfällen (december 2008, september 2009, december 2010 och maj 2011) och presenterar nedan min translitterering. En teckning baserad på mina undersökningar finns ovan i figur 12. I katalogen (nr 24) återfinns läsningsprotokoll, kommentarer och fotografier.

Ristaren har använt sig av två olika runtyper: långkvistrunor och stavlösa runor. Förekomsten av två olika runtyper kan ha sin förklaring i att ristaren hade ont om plats, t.ex. på sida A i den andra radens slut, där en stavlös runa **s** (r. 36) plötsligt dyker upp.²³ Denna **s**-runa är så liten att det inte är lätt att urskilja den, men dess läsning är säker. Stavlösa runor används också i raderna 2 och 3 på sida B. Även detta kan förklaras med brist på utrymme, eftersom inskriften tar slut här, och det inte fanns nog med plats för de sista tre runorna (104–106). Dessa placerar ristaren i stället på sida A mellan orden **pursa** och **trutin**.

Min läsning skiljer sig på två ställen från de föregående: jag markerar runorna 71–73 med streck, eftersom jag menar att det här rör sig om en rättning; vidare läser jag r. 75 som ett stavlost **f** och inte som ett stavlost **s**, vilket man tidigare gjort. Det finns då fem stavlösa runor på Sigtunablecket: **f**, **u**, **þ**, **r** och **s**.²⁴

- A: 1 **pur**×**sarriþu** × **pursa**
2 **trutin**fl*u***pun**u*f***untin**is
B: 1 **afþirþ**riarþr*ar***ulf** ×
2 **afþirniunopirulfr**---
3 **ifirþ**isisiraukisunirulfr*niutlu*
A: **fia** inskrivet mellan **pursa** och **trutin**

3.2.4.1 Runorna 1–10 (rad A 1)

Det har framlagts flera olika tolkningsförslag för den inledande runföljden **þur**. Eriksson och Zetterholm väljer, som nämnts ovan, att läsa gudanamnet *Tor* men föreslår samtidigt att läsa den nästföljande **s**-runan dubbelt, trots

²³ Eftersom inskriften inte innehåller några kortkvistrunor, vill jag med Lena Peterson (1994:241) föra **s**-runan på Sigtunablecket till den stavlösa runraden, samtidigt som det inte går att utesluta att **s**-runan kan tillhöra kortkvisttypen. Jag håller dock med Marco Bianchi (2010:151) som ifrågasätter om indelningen i kortkvist-, långkvist- och stavlösa runor överhuvudtaget är relevant i detta fall: ”Formen [ʰ] är så pass vanlig i senvikingatida inskrifter av alla tre typerna (jfr Fridell 2000:94) att en klassificering av ett enskilt belägg ofta är varken genomförbar eller ens meningsfull.”

²⁴ Stavlösa runor finns på två andra lösföremål från Sigtuna: bennålen U Fv1990:33 (Sl 14) med en inskrift i stavlösa runor **sipuhun** (Petersons läsning 1994:241) och hornskaftet U Fv1992:161C (Sl 28), ristat på tre sidor varav en sida med stavlösa runor: **burkaꝥ a naskal þina kuþumutr riti** (Petersons läsning 1994:242 med en nyläsning **naskal** från Bianchi 2010:145; jfr även Källström 2010a:121, 2014a:117, fn. 13).

närvaron av ett skiljetecken, för att få ordet **purs** 'troll'. Olsen väljer också att läsa namnet *Tor*. Lindquist förkastar denna möjlighet och föreslår demonnamnet *Turr*, medan Pipping accepterar dubbelläsningen som ger **purs** 'troll'. Att det handlar om ett demonnamn *Tor* föreslås av McKinnell & al. (2004:126). I deras förståelse av inskriften är det *Tor* som i sin egenskap av hednisk gud blir en demon ur ett kristet perspektiv.

Gudanamnet *Tor* förekommer på fyra vikingatida runstenar i frasen *Þōrr vīgi* 'Må *Tor* välsigna' (Vg 150, DR 110, DR 209, DR 220). Samma uttryck återfinns också i Canterburyformeln (E DR419). På Kvinnebyblecket (Öl SAS1989;43A) är namnet belagt i uttrycket *Þōrr gæti* 'Må *Tor* skydda'. Namnet finns även på en runpinne från Bergen (NB380, c:a 1185) i uttrycket *Þórr þik þiggi* 'Må *Tor* få dig'. I alla dessa exempel åkallar man *Tor* för att be honom göra något. På Rökstenen (Ög 136) står dock bara åkallelsen, om nu inte ett manande verb döljer sig någonstans i fortsättningen. Det förefaller ändå tveksamt att vi skulle kunna träffa på gudanamnet *Tor* utan åkallelse på Sigtunablecket 1. Olsen (1940:11) har visserligen försökt att skapa en åkallelse genom att dela upp runföljden i orden **þur sar ri þu** 'Tor, såra, jaga du!' Han har själv påpekat att det är lönlöst att söka en konjunktiv i frasen; han letar därför efter en imperativ och finner den såväl i **sar** av verbet *særa* 'såra' som i **ri** av verbet *hrjá* 'jaga'. Som redan påpekats är hans tolkning påverkad av Canterburyformeln och hänger dessutom inte samman med den följande frasen som åkallar 'trollens furste'.

Nästa möjlighet är att tolka **þur** som ett slags demonnamn. Lindquist har, som redan nämnts, fått denna tanke efter att ha jämfört blecket med Canterburyformeln. I båda inskrifterna omnämns 'trollens furste', och vidare drivs denne bort med nästan identiska ord. De inledande orden **kuril sarþuara** i Canterburyformeln har tolkats som ett demonnamn, *Gyrils sārþvara*: **kuril** är en personifiering som baseras på det fvn. ordet *gor* n. som betyder 'halvfördöjet föde i dyrs tarme' (DRI 1:658, *Gyril*)²⁵ och **sarþuara** är sg. gen. av 'sårstäng', med vilket kan menas en beteckning för 'kärnan' i en böld (Holtmark 1951:216). I Canterburyformeln finns också ordet **iuril**, vilket har antagits vara ett avskrivningsfel för **kuril** (DRI 1:658) eller en engelsk grafisk variant av *Gyril* (Genzmer 1950:150–153). Sedan man upptäckt feberbenet från Sigtuna (se ovan s. 70) med en inskrift som innehåller såväl **ioril** som Sigtunableckets **riþu**, kan man vara säker att det varken är fråga om en felskrivning eller om en grafisk variant, utan om ett nytt namn för samma eller för en liknande varelse (Källström 2012a:37–43). Det är därför tilltalande att få ett passande egennamn även i Sigtunableckets inledning. Lindquist föreslår att tolka **þur** som ett demonnamn *Turr* som är nära besläktat med ordet **purs**. Han skriver (1936:39) att 'ett ursprungligt

²⁵ Ordet *gorr* påträffas också i äldre nysvenska och i svenska dialekter, där det betyder bl.a. 'smuts, slam' eller 'i böld eller sår uppkommande var' (SAOB G 765).

**puriza-*, den urnordiska grundformen till **purrr*, är möjligen bevarat i det norska växtnamnet *turrhelma*, stormhatten, trolltörel.” Denna etymologi är dock osäker, jfr t.ex. etymologin för *turs* i *SAOB* (T 3239).

Ett nytt förslag till tolkning av inskriftens inledning gjordes av Lennart Moberg (1962). Han antar (s. 55) att **pur** är beteckningen på en sjukdom, såsom fallet också är med Canterburyformelns *Gyril* ’var, vardemonen’. Svaret på frågan om vilken sjukdom det kan vara tal om ser han i ett utdött nordiskt terrängbetecknande ord **tora* (Mobergs normaliseringar här och i vad som följer) ’något uppsvällt’, ’höjd’, som ingår i sådana ortnamn i sydvästra Uppland som *Toran* och *Långtora*. Moberg erkänner att ordet som appellativ är ”okänt inte bara i Sverige utan i hela Norden”, men han stöder sin teori om dess existens med de isländska avledningarna *þóri* och *þórir* ”som är beteckningar för feta, köttrika partier på framkroppen hos nötkreatur och fiskar” och med fornengelskans *þeor* ’svulst’. Med ordet *tora* avses således ”svulstliknande terrängformationer, dvs. höjder”, och tolkningen möjliggör att ordet *þor* skulle ha kunnat betyda ’böld, svulst’. Mobergs förslag om att ett ord som *þor* ’böld’ existerat verkar rimligt. Man skulle då kunna betrakta ordet som egennamnet på en demon, såsom man antar är fallet även i Canterburyformeln.

Förslaget i McKinnell & al. (2004) om att det handlar om en demon med namnet *Tor* är däremot problematiskt. Det är särskilt oklart hur den till demon förvandlade guden *Tor* kan bli *þursa dróttinn*, furste över sina värsta fiender, trollden. I *Lexicon Poeticum* finns en kenning för ’jätte’, *berg-Þórr*, som påträffas hos skalden Skraut-Oddr på 1000-talet och som i McKinnell & al. (2004:126) anges som ett stöd för förståelsen av namnet *Tor* som namnet på en trollfurste. Heimir Pálsson (pers. medd.) menar att kenningen *berg-Þórr* helt enkelt syftar på en mycket stark jätte som just är stark som *Tor*.

Den sannolikaste tolkningen av läsningalternativet **pur** är således *þör* ’böld’, vilket avser ett sjukdomstillstånd i ett sår. Denna tolkning har dessutom paralleller i både Canterburyformeln och inskriften på feberbenet från Sigtuna.

En tolkningsvariant där vi läser **purs** i början av inskriften har föredragits av Pipping, Nordén och Høst. Orsaken till att den inte accepterats av övriga forskare står att finna i den problematiska dubbelläsningen av **s**-runan över ett skiljetecken. Detta är ändå det alternativ som jag förordar. Moberg (1962:53) skriver att ”Ett *þurs* ’troll’ skulle passa förträffligt, om det inte vore så, att ristaren placerat ett tydligt ordskillnadstecken mellan *Pur* och *sarriþu*.” Man kan dock uppmärksamma att skiljetecknet i detta fall inte nödvändigtvis åtskiljer ord, eftersom det är placerat ovanför **s**-runan: **pur** och **sarriþu** är sammanskrivna utan att något större mellanrum uppstår mellan **r** och **s** än det vanliga avståndet mellan runorna på detta bleck. Detta märks ännu tydligare om vi jämför detta första skiljetecken med det andra – det som står efter ordet **sarriþu**, där mellanrummet är betydligt större. Med

det första skiljetecknet har ristaren antagligen bara på något sätt velat markera orden **purs** och **sarriþu** men inte avgränsa dem från varandra. Man kan också lägga märke till att ristaren valt en vänd form på **s**-runan (𐀱), förmodligen avsiktligt i syfte att kunna bibehålla det vanliga avståndet mellan runorna och inte öka det, vilket hade blivit fallet med formen 𐀨. (De andra **s**-runorna i denna inskrift har formerna 𐀨 eller 𐀩.) Vi har också minst två säkra runsvenska belägg på att runor kan dubbelläsas genom skiljetecken. Det ena finns på U 539: **uk** × **us mupir** ok *Guðs möðir*. Det andra finns på Öl Köping30: **santa** × **mari** × **auk** × *Sankta Maria* ok. Det finns ytterligare ett antal exempel, som dock alla kan problematiseras.²⁶

Ordet *purs* betyder 'jätte, troll' (*SAOB*, T 3239) och lever fortfarande i svenska dialekter som *tusse* 'jätte, varg' (Rietz, *turs*). I fornisländskan betyder ordet *purs/puss* 'troll, halvtroll; runen som betegner 𐀱' (Fritzner). Ordet *purs* förekommer också i andra runinskrifter på liknande föremål. Solbergablecken 1 och 2 innehåller en maning att driva bort **prymianti purs** 'det vrålände trollet' och **purs prihufþa** 'det trehövdade trollet' (se avsnitt 3.4.3.3). På en runpinne från Bergen (N B257) står det *Ríst ek bótrúnar, ríst ek bjargrúnar, einfalt við alfum, tvífalt við trollum, þrifalt við purs[um]* 'Jag ristar läkerunor, jag ristar hjälprunor, en gång mot alver, tvåfalt mot troll, trefalt mot tursar.' (se hela formeln på s. 279). Till slut finns förmodligen ordet **purs** 'jätte' eller **pursar** 'jättar' på en bronsamulett från Gammel Hviding, Sønderjylland (DR DKSJy76, daterad till sen vikingatid på arkeologiska och runografiska grunder). Till sambandet mellan ordet *purs* och olika sjukdomsbeteckningar kommer jag att återvända i avsnitt 3.2.5.1.

Runföljden **sarriþu** har tolkats av forskarna på olika sätt, men Ivar Lindquists (1932, 1936) förslag att läsa den som ett sammansatt ord **sarriþu** 'sårfebers' är det mest tilltalande. Det förklarar den ovanliga dubbelskrivningen av **r**. Man brukade inte dubbelskriva långa konsonanter under vikingatiden, men eftersom ordet är sammansatt, uppträder dubbelskrivningen på gränsen mellan två ord, **sar** och **riþu**. Ordet *sār* förekommer troligen också i Canterburyformeln i runföljden **kurilsarþuara** 'sårets varhärd?'. Ordet *riða* översätts av Fritzner med 'koldfeber'. Man kan alltså ana både frossa och feber i denna benämning. Samma ord förekommer dessutom på feberbenet från Sigtuna i runföljderna **bathan** × **riþu** 'band han feber' och **fly : braot riþa** 'Fly bort, feber!' I detta uttryck får vi dessutom samma verb som Sigtunableckets **fliu** 'fly'. Frasen är alltså en parallell till

²⁶ Mindre säkra belägg finns således på DR 1 **purlf** × **rispi** *Þōrulfir rēsti*, på DR 53 **purkisl** : **sun** *Þorgīsls sun* och på U 623: **sikuiþr** · **auk sikfast** · **raistu** *Sigviðr ok Sigfastr ræistu*. I alla dessa fall råder viss osäkerhet huruvida det handlar om dubbelläsning av nästföljande runa trots skiljetecken, eller om det är fråga om ändelsebortfall. I den försvunna delen av inskriften på Sö 30 skall det ha stått [**kiaru** · **at**] [*gǣrva at*], men detta belägg är osäkert, eftersom vi inte kan kontrollera läsningen. Ett osäkert belägg finns vidare på U 854, där det står **ak** · **unuiþr** ok *Gunnviðr*. Det är dock även möjligt att tolka detta som ok *Unnviðr* (Stille 1999:139), trots att det då blir fråga om hapaxnamn. Andra osäkra belägg är de med namnet *Þōrir/Þōri* (?) på Ög 123 †, Vg 112, Vg 114 och Vg 160 (se Larsson 2002:115 f.).

vår fördrivningsfras 'fly du nu, funnen är', och om mitt tolkningsförslag är riktigt, är det *þurs*, trollens furste, som här bestäms av *sārriðu* 'sårfeberns'. Vi får på så sätt i inledningen invokationen 'Sårfeberns troll, trollens furste'.

Jag stöder alltså Pippings och Nordéns tolkningar av det första ordet **þurs** samt Lindquists tolkning av **sarriþu**, och mitt bidrag här, som jag ser det, är att jag baserar min analys på inomskriftliga iakttagelser (det första skiljetecknets placering i jämförelse med det följande skiljetecknet samt **s**-runans form i förhållande till de övriga **s**-runorna i samma inskrift). Jag vill dock inte utesluta Mobergs tolkning av **pur** som en personifiering av ordet 'böld'.

3.2.4.2 Runorna 11–21 (raderna A 1–2)

Runföljden **þursatrutin** har övertygande tolkats som *þursa drōttinn* 'trollens furste' och syftar av allt att döma tillbaka på det första ordet, **þurs**. Detta uttryck påträffas i fornisländsk poesi i *Brymskviða*. Där är det jätten Trym som kallas för 'trollens furste'. Trym har stulit Tors hammare, med vilken Tor slår ihjäl honom och alla hans jättar i kvädets sista verser. Det påträffas även i Canterburyformeln, där både Tor och 'trollens furste' nämns.

3.2.4.3 Runorna 22–36 (rad A 2)

Runföljden **fliuþunūfuntinis** är entydigt läst och har av alla forskare tolkats som 'Fly du nu. Funnen är [du]'. Jag vill dock notera att runföljden **is** (r. 35–36) saknar den väntade **t**-runan för att bilda 2 pers. sg. ind. *ist* av verbet *vesa*. Också det pers. pronomenet *þū* saknas men suppleras av alla forskare under påverkan från Canterburyformeln. Detta är förståeligt, eftersom det är svårt att som underförstått subjekt här tänka sig någon annan än trollet. Det enklaste lösningen är då att anta, som i de tidigare tolkningsförsöken, att det handlar om ett ristningsfel. Då kan man supplera både **t**-runan och till och med det pers. pronomenet *þū* (eller *tu*). Problemet med detta förslag – förutom att det alltid måste vara en sista utväg att föreslå att ristaren har gjort fel – är att ristaren av denna inskrift är mycket noga med att rätta sina felristningar (se katalogen, nr 24). Hon eller han skulle säkert ha rättat även detta förmodade misstag. Dessutom placerade ristaren de sista tre runor som inte fick plats på sida B mellan raderna 1 och 2 på sida A. Ristaren hade säkert fortsatt frasen 'Funnen är' på sida B, om detta hade varit hans eller hennes avsikt. Jag menar därför att det borde finnas en bättre lösning på problemet.

Pipping (1933:8) uppmärksammar det faktum att Noreen (1904, §562) noterar att 2 pers. sg av det fsv. verbet *vara, væra* "æst, oft auch = 3. sg.". 2 pers. sg. kan alltså till formen sammanfalla med 3 pers. sg. *ær* (*es*). Söderwall (s. 924) redovisar några sådana belägg, men inget av dessa är riktigt tidigt. Noreen (1923, §532.3. Anm. 1) säger på annat ställe om det fisl. verbet *vesa* att "[s]ehr seltene alte nebenformen sind 2 sg. *es* (got. *is*),

er”. Det ter sig då möjligt att föreslå att Sigtunableckets **is** är en arkaisk form *es* ’är’ i 2 pers. sg. pres. Vi kan på detta sätt förklara avsaknaden av **t**-runan i formen *es* men inte frånvaron av subjektet i frasen ’Funnen är’.

En lösning på problemet med saknat subjekt har dock föreslagits av Staffan Fridell (pers. medd.). Han menar att frasen ’funnen är’ kan förstås som en relativsats utan relativpartikel. Wessén (1965c:248–250, 266) anger exempel på att en relativpartikel kan utelämnas i bisatser i urnordiska och fornsvenska, bl.a. på U 355, där vi finner: **ulmfriþ uk ulmfastr** [läto resa denna sten efter...] **sun kupriks i myriby buki** ’till Gudriks son, som bodde i Mörby’. Wessén konstaterar vidare att detta var särskilt vanligt i östnordiskt lagspråk. Meningen på Sigtunablecket 1 kan nu tolkas som ’Fly du nu, (du som) är funnen’.

Trots att både Pippings och Fridells förslag är möjliga, vill jag föreslå ytterligare en lösning som jag finner vara den bästa för dess enkelhets skull. Frasen **funtin is** skulle kunna vara tänkt att fortsätta på rad 1 på sida A **þurs sarriþu þursa trutin**. Vi får på så sätt ett *perpetuum mobile*, en mening som aldrig tar slut: ’Sårfeberns troll, trollens furste! Fly du nu! Funnen är sårfeberns troll, trollens furste. Fly du nu! Funnen är sårfeberns...’ och så vidare (jfr figur 12; man får också ha i åtanke att blecket snarare hade vertikal position när det hängde, inte horisontell som på avbildningen). Ett liknande sätt att binda ihop inskriftens början och slut har föreslagits för Oklundaristningen (Ög N288; se Lönnqvist & Widmark 1997:147 f. samt Fridell & Óskarsson 2012:143 f.).

3.2.4.4 Runorna 37–73 (raderna B 1–2)

Rad 1 lyder **afþirþriarþrarulf** och rad 2 är **afþirniunopirulfr---**. Som framgår av alla tolkningsförsök döljer dessa två rader inte några stora problem med undantag för någon osäkerhet vad gäller tolkningen av det inledande **afþir**. Det är också av intresse att försöka svara på frågan varför *ulfr* saknar nominativisk *r*-ändelse i ett av tre fall (r. 51–53). En annan fråga som inställer sig är vad ’tre trånader’ och ’nio trångmål’ kan ha för innebörd. För att kunna förstå innehållet i **þriar þrar** och **niunopir** och sambandet mellan dessa två led, måste vi se närmare på i vilka sammanhang substantiven i fråga används i runinskrifter respektive medeltida texter.

Eriksson och Zetterholm har tolkat runföljden **afþir** som *hefðir*, verbet *hafa* i 2 pers. sg. pret. konj. Författarna har också föreslagit att runföljden skulle tolkas som två ord **af þir** ’av dig’. Frasen förvandlas då från en förbannelse till ett slags anklagelse: ’Av dig (komma) tre trånader, ulv, av dig (komma) nio trångmål, ulv’. Efter fördrivningsfrasen i den föregående raden (’Fly du nu, funnen är.’) väntar man sig dock snarare en ny befallning. Lindquists förslag att här se verbet *hafa* i 2 pers. sg. imperativ ’hav dig’ verkar därför sannolikare. Dessutom träffar man också på verbet *flyja* i imperativform *fly* i den föregående raden och, som Lindquist (1936:33) själv antyder: ”preteritum konjunktiv passar – såsom irrealis – inte lika väl som

imperativ, den mest energiska formen.” Vi har exempel i fornisländskan där detta verb i pres. konj. används just i besvärjelser med en liknande betydelse: *Far þú nú, þars þik hafí allir gramir* ’Far du nu dit alla trollen tar dig’ och *Hafí þik allan troll* ’Må troll ta hela dig’ (citerat efter Fritzner, *hafa* 5). Det första exemplet har dessutom den med Sigtunablecket och Canterburyformeln parallella konstruktionen *far þú nú*. Jag ansluter mig därför till Lindquists förslag men vill också diskutera vad ’hava sig’ kan betyda i sammanhanget (detta görs i avsnitt 3.2.4.5).

Innan jag går in på **priar þrar** och **niu noþir**, är det emellertid nödvändigt att kort behandla frågan om hur ordet *ulfr* kan sakna nominativisk *r*-ändelse i ett fall av tre.²⁷ Avsaknaden av *r*-ändelse i ordet *ulfr* vill Lindquist (1932:58 f.) först förklara som en arkaism, närmare bestämt som en urgammal kasus vokativ jämförbar med gotiskans. Han kommer emellertid själv att i nästa andetag bestämt avvisa denna tanke som omöjlig. Dock ändrar han sig åter (1987:33) under sitt mångåriga arbete med Kvinnebyblecket, i vars inskrift han finner en ändelselös form av ordet *illvættR*. Han hävdar därför att Sigtunableckets ändelslösa former av ordet *ulfr* är ett ”ganska gott stöd” för att anta att kasus vokativ levtt kvar även i runsvenska.

Förklaringen kan dock ligga mycket närmare i tid. Det kan i stället vara fråga om ett tidigt exempel på ändrad kasusmorfologi, där akkusativformen har börjat användas i stället för nominativ. Salberger (1978:103 f.) ger flera exempel från uppländska runstenar, alla signerade av eller attribuerade till ristaren Visäte, som uppvisar denna företeelse (t.ex. U 337, U 669 †, U 180, U 333, U 503, U 511, U 243 †, U 237, U 614 samt U 350). Lindquist själv (1932:59) anger några sådana exempel (i sin första tolkning, där han avvisar vokativhypotesen), nämligen namnet **rhulf** *HrölfR* på Sm 52 och **ripulf** på Ög 207 (**uipulf** *ViðulfR* enligt en nyare läsning och tolkning av Strid 1984). Andra exempel som kan nämnas är **þurulf** *ÞörulfR* på U 201 och **ulf** *UlfR* på Ög 232. Bägge dessa är ganska tidiga och hör till början av 1000-talet.

I inskriften påträffas emellertid ordet *ulfr* ytterligare två gånger och i bägge fallen med nominativisk *r*-ändelse. I båda instanserna står nominativformen i subjektställning i en sats med subjekt och predikat. Den ändelslösa formen (en form identisk med akkusativformen i stället för väntad nominativ) återfinns där substantivet står isolerat i vokativfunktion. Staffan Fridell (pers. medd.) föreslår att detta möjligen inte är en slump: förklaringen kan vara att kravet på markerad nominativ kan ha känts starkare i subjektsposition än i vokativisk ställning. I stället för den av Lindquist föreslagna arkaismen (en rest av kasus vokativ) får vi en novation (ersättning av nominativ med akkusativ), som kan ha gynnats av den isolerade

²⁷ Enligt Lindquists första läsning (1932:18), saknas *r*-ändelse i *ulfr* två gånger, men i hans andra läsning (1936:32) verkar bara ett fall vara kvar, eftersom han då accepterar Erikssons och Zetterholms läsning av runorna.

ställningen i vokativfunktion. Lindquists observation är i så fall delvis riktig, men hans språkhistoriska förklaring är det inte.

Vi återkommer nu till passagerna **priar þrar** och **niu nōþir**. De två fvn. orden *þrá* och *nauðr* har en semantisk koppling, vilket framgår av en isländsk runramsa som inleds *nauð er þýjar þrá* 'nöd är trälinnors plåga' (Olsen 1940:15). Det föreligger emellertid en intressant skillnad i perspektiv, som redan Olsen uppmärksammade (1940:15): ordet *nauðr* f. syftar på omständigheter som tvingar och trycker, medan *þrá* f. innebär en plågsam längtan efter befrielse från tvång och tryck. Å ena sidan vill besvärjaren att *ulfr* skall hamna i nödomständigheter, å andra sidan vill han eller hon att *ulfr* sedan skall plågas av längtan efter att befrias. Fritzner tolkar ordet *nauðr* som 'tryk som hviler tungt paa en', 'trængsel som gjør ens stilling ubehagelig', 'nødvendighed som tvinger en til noget' samt 'runen som betegner bogstavet N'. Ordet *þrá* tolkas av Fritzner som 'længsel, savn'. Det kan vara saknaden efter något man förlorat, t.ex. i *Lokasenna* (39): *Handar em ek vanr, en þú Hróðrsvitnis; þol er beggia þrá* 'Handen mig rövats men Rodvitner dig, oss båda vållar saknaden sorg' (Brates översättning 1913). Ordet *þrá* påträffas inte i andra runinskrifter, men ingår möjligen i det urnordiska namnet **þrawijan** på Tanumstenen (Bo KJ61, se Grønvik 1990:284).

Ordet *nauðr* (eller runans benämning) finns belagt ett antal gånger. På en runpinne från Ribe (DR EM85;493), som dateras till c:a 1300-talet och som är ristad med en lång besvärjelse på fyra kanter, träffar vi på ordet i textens sista del (normaliseringen och översättningen är från DK SJy41; Moltke har inte någon normalisering av denna del av inskriften, och hans översättning är mindre precis än den i DK):

C: [...] *Svart hetær sten, han stær i hafæ utæ þær ligær a þe ni nouþær, þær ...*

D: *skulæ huærki søtæn sofæ æþ uarmæn uakæ förr æn þu þæssæ bot biþær, þær ak orþ æ kæþæ ronti. Amen ok þæt se.*

C: [...] A stone is called Svartr (Black), it stands out in the sea, there lie upon it nine needs, who ...

D: shall neither sleep sweetly nor wake warmly until you pray this cure which I have proclaimed in runic words. Amen and so be it.

Här är det tydligt att det med nio nöder inte utlovas något gott, och att endast ristarens runord kan skydda mot deras inverkan. Stenens namn *Svart* antyder detsamma. Det har också antagits att ordet *nauðr* återfinns på Sigtunablecket 2, men inskriftens läsning är för denna del mycket osäker, och jag tvivlar starkt på att den innehåller ordet 'nöd' (avsnitt 4.8.1). Det är möjligt att **n**-runorna på en amulett från Lindholmen (DR 261) står för 'tre nöder', och kanske de **n**-runor som vi finner på en trästicka från Lödöse (Vg 28) också gör det. Enligt Olsens förslag (hos Nordén 1937:159; Krause & Jankuhn

1966:49) finns ordet *nauðr* på ett urnordiskt bronsspänne (N 450 U) **siklis na hli Sigli's nauða hlé** 'Smycket är skydd mot nöd'. Denna inskrift har dock fått andra och bättre tolkningar, som inte innehåller detta ord.

Runan *nauðr* skulle märkas på naglar, medan *qlrúnar* 'ölrunor' skulle ristas på horn och hand till skydd mot svek (*Sigrdrífumál* 8). Här är det emellertid av intresse att notera att runans syfte inte är att skada, utan att skydda. På Lindholmen-amuletten står de dock tillsammans med *áss*-runor (och *purs*-runor i Lödöse-inskriften), som är kända från andra besvärjelser – t.ex. *kvennagaldur* (Árnason 1862 1:449). Denna galder användes för att tvinga en kvinna till kärlek och den inleds med frasen: *Risti eg þér ása átta, nauðir níu* 'Ristade jag dig åtta åsar, nio nöder'.

Vi kan se att de 'nio nöderna' får ännu mer vidsträckt användning i en isländsk svartkonstbok från 1500-talet (Lindqvist 1921:73), där de används i en besvärjelse som heter *Fjártrunor* och som innehåller följande instruktioner:

Skriv dessa stavar på vitt kalvskinn med ditt blod; tag blod på låret och säg "jag ristar dig åtta 'áss-runor', nio 'naud-runor', tretton 'purs-runor', vilka må plåga din buk med svår utsot och väderspänning; och alla dessa [runor] må pina din buk med våldsamt fjärtande.

Av dessa exempel blir det tydligt att 'nio nöder' uppfattades som ett kraftfullt magiskt medel med vilket man kunde straffa andra. Om tre typer av nöd – fångenskap, hungersnöd och brand – talas det i en frisisk lagtext som Olsen (1940:15) tar upp i sin artikel om Sigtunablecket. Det skulle därför inte förvåna om det även i det tidigmedeltida Sigtuna funnes föreställningar om vilka tre (eller nio?) typer av nöd man skulle drabbas av om man blivit föremål för en sådan besvärjelse.

Man kan skriva mycket om talen *tre* och *nio* i denna besvärjelse, liksom om talens syfte. Detta har dock redan gjorts flera gånger av de många forskare som försökt tolka inskriften, och som Anders Bæksted (1952:173 f.) har visat i sin kritiska analys av forskningen kring runtalmagin, hamnar man då lätt på mycket hal is. Det råder dock ingen tvekan om att tretalet och dess multipel nio varken förekommer slumpmässigt här eller har valts endast för att de allitererar med orden *þrār* och *nauðir*. I stället måste de ha tjänat ett visst syfte. Vilket detta syfte varit är svårt att uttala sig om idag, men möjligen har det varit fråga om att förstärka effekten av de ristade (och utsagda) orden.²⁸ Man kan i sammanhanget också lägga märke till att ordet *ulfr* förekommer tre gånger i inskriften.

Efter dessa två rader följer tre raka huvudstavar som anses vara tre *i*-runor. Lindquist (1936:31) förkastar Erikssons och Zetterholms förslag att betrakta dem som ett slags förstärkning av förbannelsens 'tre trångmål' och

²⁸ Grambo (1979:34) skriver att "[n]itallet må betraktes som en forsterkning av tretalet. Det brukes av den grunn ganske ofte i folkmedisinen."

'nio nöder', men hans eget förslag kan inte anses vara tillfredställande. Med hänvisningen till Sigurd Agrell vill han (s. 45) betrakta dessa tecken som ett slags magiska dödsrunor, som "efter betydelsen hos ordet, märk göra kall = 'döda' – nyttjats till att framkalla död och fördärv". Dock menade Agrell (1927:73) inte att det är runans namn *íss* som skapar betydelsen 'att göra kall', utan det att den upptog plats nummer tio i utharken. Agrell anger att tiotalet i grekisk-orientalisk talmystisk tradition ansågs vara 'själaskapande' och att människoanden redan före Platon torde ha ansetts ha två krafter – "den ena eldigt varm [...] den andra fuktigt kall". Eftersom det grekiska ordet för 'själ' på grund av ljudlighet associerades med ordet 'fuktig, kall', föreslår Agrell (1927:74) att "Runnamnet med betydelsen 'is' [...] därför [kan] tänkas stå såsom en symbol för köldens magiska kraft." Agrells förklaring är invecklad, och han erkänner själv att runan med talvärdet 10 "erbjuder ett rätt kinkigt problem". Men Agrells förklaring av runans betydelse var alltså menad för utharken, och inte för futharken; det förvånar mig därför att Lindquist accepterar den så lättvindigt. Jag skulle heller inte sätta likhetstecken mellan 'isa, göra kall' och 'döda'. Tvärtom, i fråga om febersjukdom kan 'att göra kall' vara ett läkemedel i sig. Jag tror således inte på 'dödsrunor' som förklaring. Något mer sannolikt skulle det möjligen vara med 'kylande' eller 'lindrande' runor, särskilt om man tänker på en sårfeber som måste kylas ner, men det finns en annan och bättre förklaring till runornas användning.

Tre lodräta linjer skulle nämligen också kunna användas som ett slags skiljetecken. Jag har funnit att tre i-liknande streck förekommer på ytterligare tre bleck. På Solbergablecket 1 sker det i början och slutet av en krypterad rad. På Hallbjänsblecket inleds inskriftens andra del med tre lodräta streck, som Gustavson (i Gustavson & Snædal Brink 1981:190) föreslår skall uppfattas som tre *íss*-runor, ristade i magiskt syfte. Jag menar dock att det även här snarare handlar om ett inledningstecken. Tre lodräta ristade linjer dekorerade med punkter (:|||:) inleder också Hovgårdsblecket och inskriften på Forsaringen (Hs 7), och tjänar av allt att döma som ett slags inledningstecken. Tre lodräta streck kunde således just på lösföremål användas som ett slags markör för textens inledningen eller för nya avsnitt i texten. Man kan notera att två andra skiljetecken i vår inskrift är kryssformade. Det finns dock en fin parallellism i det att både rad 1 och rad 2 på sida B avslutas med skiljetecken, oaktat att dessa har olika former.

I katalogen diskuterar jag möjligheten att betrakta de tre förmodade **i**-runorna som resultatet av ett ristningsfel. Det finns flera faktorer som talar för detta, t.ex. de tre runorna **fi**, som inte fick plats på sida B utan flyttades till sida A. Något som också kan tala för att det handlar om en rättning är den linje med vilken de tre **i**-runorna överstryks. Denna är svår att förklara som en del av ett skiljetecken. Det är av vikt i sammanhanget att ristaren rättade sina fel mycket noggrant, så att inskriften har rättelser på flera andra ställen (se katalog, nr 24). Något som skulle kunna tala emot förslaget om rättelse är

att det är baserat på antagandet att ristaren velat ha just en stavlös **f**-runa (\bar{I}) i den därpå följande sekvensen **ifi** och inte den vanliga formen (\mathcal{P}). I annat fall hade han inte behövt stryka över huvudstavarna utan hade kunnat förvandla den andra huvudstaven till ett **f** genom att helt enkelt rista två bistavar på den. Jag väljer ändå att i slutändan uppfatta de tre tecknen som resultatet av en rättelse.

3.2.4.5 Runorna 74–97 (rad B 3)

Rad 3 är den enda raden som fortfarande helt saknar en övertygande tolkning. På det fjärde heldagsrunrådet i Uppsala 13 maj 2011 föreslog jag att detta delvis beror på att en runa i raden har fått en felaktig läsning: runa 75, som tidigare lästs som ett stavlost **s**, borde egentligen läsas som en stavlös **f**-runa (se fotografierna och diskussionen i katalogen, nr 24).

Raden inleds på så sätt med runföljden **ifir**, och yrrunan visar att ordgränsen troligen ligger här. Det ligger närmast till hands att tolka **ifir** som runsv. verbet *hafa* i 3 pers. sg. pres. ind. Det faktum att verbet skulle sakna **h**-runan är inget problem för tolkningen: enligt Lindquists förslag innehåller inskriften redan *h*-bortfall i runföljden **af** i raderna 1 och 2 på sida B, vilket har tolkats som imperativ av verbet 'hava', *haf!* Tolkningen av **ifir** med *h*-bortfall ger på så sätt stöd för denna tolkning. Med samma *h*-bortfall förekommer verbet i 3 pers. sg. pres. *hafR afR* på Sö 195 (om de varierande böjningsformerna se Noreen 1904, §535.5); jfr också skrivningen med **i**-runa: **hifir** på Vg 59 och U 759). Runföljden **þisi**, som följer därefter, kan tolkas som dem. pron. *sā(R)si* i f. pl. ack., *þessi*. Detta pronomen pekar antagligen tillbaka på *naudir* och *þrār*, som är feminina ord. I formen **þisi** *þessi* används pronomenet på två runstenar (U 517 och U 519). Därefter följer **sir**, som kan tolkas som refl. pron. i sg. dat. *sēr* 'sig'. I denna form **sir** påträffas det även på U 347.

Rad 3 inleds således med orden **ifir þisi sir hæfir þessi sēr** 'har sig dessa'. Den runsekvens som föregår **ifir** är **ulfr**. De två föregående raderna förbannar *ulfr* (sjukdomsdemonen eller det personifierade sjukdomsnamnet) på följande vis: 'Ha dig tre plågor, ulv, ha dig nio nöder'. Man kan således tänka sig att subjektet för den inledande satsen på rad 3 är den föregående radens *ulfr*, som möjligen anknyts till den tredje raden genom sin sista runa, ett stavlost **r** (stavlösa runor används också vidare i rad 3). Å andra sidan står de tre ovan diskuterade **i**-runorna mellan orden *ulfr* och *hæfir*. Om de förstås som en rättelse, utgör de inte något problem för tolkningen; om de däremot tolkas som ett skiljetecken, blir det svårare att försvara *ulfr* som subjekt för det som följer. I sådant fall kan vi i stället förmoda att *ulfr* är det underförstådda subjektet för denna sats.

Konstruktionen med verbet *hafa* och det reflexiva pronomenet i dativ, *sēr*, var helt möjlig i fornvästnordiskan och fanns även i fornöstnordiskan. I fornisländskan har vi några exempel på konstruktionen. I *Sigrdrifumál* (str. 20) berättar Sigdriva för Sigurd om vilka runor han måste kunna och säger

att *hveim er þær kná óvilltar ok óspilltar sér at heillum hafa* 'dessa är för den som utan villa och utan spilla kan dem sig till hjälp (båtnad) hava.' I *Hervarar saga ok Heiðreks konungs* (kap. 11) ställer Gestumblinde (Oden) gåtor åt Hedrek. En av dessa handlar om ankaret; det sägs att det räddar folk och river i jorden *ef hann hefir sér vel traustan vin* 'om han har sig en säker vän', dvs. om ankaret ges av en säker vän. Sighvatr Þórðarson säger i *Austrfararvísur* (s. 139) att *Átt hafa sér, þeirs sóttu* 'De anföll för att komma i besittning (att ta sig, hava sig).' I fornöstnordiskan har vi också ett exempel på konstruktion *hafa* med refl. pron. *sēr* i *Gutasagan*, som uppmärksammades redan av Lindquist (1936:33 fn. 5, citeras efter Lindquist): *Land alt hafpi sir hoystu blotan miþ fulki, ellar hafpi huer þriþiungr sir, en smeri þing hafpu mindri blotan meþ fileþi matj oc mungati* "Hela landet hade det högsta blot med människor, eljest hade var treding sitt blot, och smärre ting hade mindre blot med boskap, mat och dryck." *SAOB* anger även exempel på konstruktionen i nysvenska (se 553 mom.), såsom också Lindquist (a. st.) anger. Lindquist (1932:55) har även påvisat att det finns analogiska konstruktioner i medelhögtytskan, och detta just i förbannelser som innehåller de motsvarande orden *hab dir* med en beteckning på en sjukdom som ackusativobjekt: *Ey des hab dir die welschen kretz!* "Ei, so mögest du die französische Krätze (d. h. die Lustseuche) bekommen!"²⁹ I fornengelskan har Lindquist (1932:55) också hittat exempel på uttrycket: *Hafa þe wunden gold!* "Tag ringguld!"

Jag menar alltså att runföljden **afþir** i raderna 1 och 2 på sida B av allt att döma snarare står för 'hav dig' än för 'av dig' och betyder 'ha, ta, grip', och att runföljden **ulfr--ifirþisisir** står för 'ulv har sig dessa', vilket betyder 'ulv tar/griper dessa (nöder och trångmål)'.

Det reflexiva pronomenet i dativ förekommer i runsvenskan med andra verb. På U 778 används det exempelvis "med starkt avbleknad betydelse" (Wessén 1965c:16) i meningen **is ati ain sir skib es ätti æinn sēr skip** 'han ensam ägde ett skepp'. Här är det intressant att notera ordföljden: efter subjektet och predikatet följer *sēr* som formellt objekt, därefter följer ett direkt objekt, *skip*. På Sigtunablecket har vi först ett direkt objekt (*þessi*) och sedan ett indirekt objekt (*sēr*). På DR 42 står det reflexiva pronomenet i sin vanliga grundbetydelse: **sa haraltr : ias : sor : uan : tanmaurk sā Haraldr æs sēr wan Danmork** 'den Harald som vann sig Danmark'. Här står det indirekta objektet *sēr* efter subjektet men före predikatet, och därefter kommer det direkta objektet 'Danmark'. Syntaxen liknar alltså något Sigtunableckets.

²⁹ Detta exempel inger dock någon skepsis: syfilis kommer till Europa först 1493, och sjukdomen torde inte omedelbart ha nått Tyskland och där börjat kallas "franska sjukan". Det förefaller därför osannolikt att exemplen är medelhögtytska i striktaste mening. Lindquists uppgifter har jag dock inte kunnat kontrollera.

Syntaxen i meningen *Ulfur hæfir þessi sēR* skiljer sig dock från den i de två föregående raderna: *Haf þēr þrīar þrār, ulf, haf þēr nīu nauðir!* Subjektet i den första meningen står först och följs av predikat, direkt objekt och indirekt objekt. Den följande meningen består i stället av två parallella delar med identiskt syntaktisk struktur. I varje sådan del står predikatet först – vilket är typiskt för imperativiska satser – därpå följer indirekt objekt och därefter direkt objekt. Meningen är subjektlös som i stort sett alla imperativa satser, och den förstärks med tilltalet *ulf(r)*, som står inskjutet mellan meningens två delar.

Hur två objekt placeras i förhållandet till varandra varierar mycket i fornspråken. I fornisländskan har vi många exempel på sådan variation: *Yrsa fekk Hrólfi kraka* (ind. obj.) *dýrshorn* (dir. obj.) ”Yrsa gav Rolf Krake ett djurshorn”. Men: *Adils konungr sendi boð* (dir. obj.) *Hrólfi kraka* (ind. obj.) ”Kung Adils sände bud till sin styvson Rolf Krake”. Det behöver alltså inte förvåna oss särskilt mycket att vi har en skillnad vad gäller placeringen av direkt och indirekt objekt i dessa två meningar. Denna skillnad kan förklaras på olika sätt, men det verkar som om rytmiska skäl är den primära anledningen till att den första meningen har indirekt objekt först, medan ordningen är den omvända i den följande satsen.

Nästa runföljd **auk** vill jag tolka som konj. *ok* ’och, men’. Det som återstår att tolka är då runföljden **isunirulfr**. Runföljden **is** skulle kunna tolkas som den relativa partikeln *es* ’som’ eller som det anaforiska pronomenet ’han’. Att denna relativa partikel (eller detta anaforiska pronomen) har formen **is** (och inte **ir**) stämmer väl överens med inskriftens ortografi i övrigt. Ulla Stroh-Wollin (1997:125) visar att en fonetisk utveckling från *s*-form till *r*-form för pronomenet/relativa partikeln *es/er* går helt parallellt med en motsvarande utveckling i presens- och preteritumformerna av verbet *vesa/vera*. I vår inskrift finns mycket riktigt verbet *vesa* i 3 pers. sg. på sida A i rad 2 – **is**. Stroh-Wollin noterar också att *s*-formen av pron./rel. part. i Uppland är vanligare än *r*-formen.

Runföljden **unir** kan tolkas som 3 pers. sg. pres. *unir*, som motsvarar det flisl. verbet *una* ’finde sig tilfreds, give sig til ro (paa et sted); blive, forblive; finde sig tilfreds med noget’ (Fritzner). Att verbet *una* kan stå för ’trivas, vara tillfreds med’ finns det många exempel på hos Fritzner, bl.a. från *Helgakviða Hundingsbana in fyrri* (55): *heill skaltu ... ok una lífi* ’lycklig skall du (vara) ... och trivas med livet’. Det finns också exempel hos Fritzner på betydelsen ’ge sig till ro (på en plats)’: *Tumi Sighvatsson undi eigi í Flateyju*. ’Tumi Sighvatsson slog sig inte till ro i Flatey’. Ett exempel med liknande betydelse påvisas av Olsen (1940:40). Verbet används här om Midgårdssormen, vars angrepp man självfallet fruktar: *unir Þjóðvitnis fiskr flóði í* ’fisken Þjóðvitnir håller sig lugn i havet’ (*Grimnismál* 21). Om den man fruktar håller sig lugn sedan besvärjelsen uttalats, kan den senare anses ha varit verksam. Jag menar därför att denna betydelse kan vara för handen i inskriftens **unir**.

Den nominativiska *r*-ändelsen i formen **ulfr**, som följer därefter, visar att ordet är subjekt. Det kan antingen inleda den följande frasen, dvs. *ulfr, njut lyfia*, eller stå som subjekt i den föreliggande satsen, dvs. *ok es unir ulfr*. Vilken variant man väljer beror på tolkningen av runföljden **is**, som kan stå både för relativpartikeln 'som' och för det anaforiska pronomenet 'han'. Ulla Stroh-Wollin (1994:114) påpekar att "[m]ånga gånger är det omöjligt att på strukturella grunder avgöra om en sats inledd med *es* eller *er* är en huvudsats eller en bisats", och att båda möjligheterna grammatiskt sett ofta är lika troliga, såsom t.ex. på U 661: *Gæirvi ok Gulla ræistu stæin þenna æftir Anund, faður sinn. Es vas austr dauðr með Ingvari*. Enligt Stroh-Wollins analys finns det endast en entydig huvudsats i runmaterialet som inleds med det anaforiska pronomenet *es*. Detta är: *Es kunni val knærri stýra* på U 654. Det är dock mycket svårare att entydigt peka ut huvudsatser än bisatser, och jag vill därför ange även andra helt möjliga huvudsatser, som Ulla Stroh-Wollin utesluter från sin stringenta undersökning: dessa finns på Vg 4, Vg 40, Vg 197, U 778 och U 802. Hon framhäver (s. 129) samtidigt att Mälärregionen inte hade någon entydigt utvecklade relativpartikel förrän *sum* började användas i denna funktion samt att flera av de satser som inleds med *es/er* "hellre eller lika gärna kan tolkas som huvudsatser i stället för relativsatser." Vi har därför möjligen något fler än bara ett exempel på att *es/er* inleder en huvudsats. Wessén (1965c:56) räknar exemplen på U 654 (*Es kunni val knærri stýra* och *Es vas austr með Ingvari*) som säkra: "Det är icke tänkbart, att dessa båda satser, inledda med **is**, skulle vara grammatiskt underordnade satser; de måste räknas som självständiga huvudsatser. **is** är m.a.o. ett anaforiskt pronomen 'han', icke ett relativt pronomen 'som'." Han (s. 56 not 2) antar vidare att det är helt möjligt att uppfatta satser inledda med **is** som självständiga även på U 439, U 611, U 802 och DR 192. Det finns således tillräckligt stöd för att även kunna tolka *es* på Sigtunablecket som det anaforiska pronomenet 'han'. Meningen *Ulfr hæfir þessi sēr ok es unir* kommer då att betyda: 'Ulv tar dessa och han håller sig lugn'.

Problemet är dock att det inte går att utesluta att *es* skulle stå för relativpartikeln 'som' i inskriften. I så fall skulle *es* syfta tillbaka på *þessi* och således stå för ett objekt i dativ (föranlett av verbet *una*) men syfta på ett objekt i akkusativ. Det kan förvåna att relativpartikeln *es* skulle stå efter konjunktionen *ok*, men det finns liknande konstruktioner på vikingatida runstenar. Ett exempel på att relativpartikeln kan stå efter konjunktionen *ok* finns på U 489: *Gullaug(?) lēt gæra brō fyr and Gillaugar, döttur sinnar ok sum ätti Ulfr*. Syntaktiskt finns det således ingenting som hindrar oss från att tolka *Ulfr hæfir þessi sēr ok es unir ulfr* som 'Ulv tar dessa (griper dessa), och med vilka Ulv håller sig lugn.'

Ett intressant exempel påträffas även på Vg 40: *Þörkell satti stæin þannsi æftir Gunna, sun sinn. Er varð dauðr i orrustu, er barðus kunungar*. Här används *er* två gånger: först som pron., 'han, som' och sedan som adverb, 'då, när'. Vi kan därför tänka oss en alternativ tolkning av inskriftens sista

rad som 'Ulv har sig dessa, och då håller sig Ulv lugn'. Jag väljer dock den andra varianten med *es* som rel. part.: 'Ulv tar dessa (trångmål och nöder) och med vilka ulv håller sig lugn.'

3.2.4.6 Runorna 98–106 (raderna B 3 och A 1–2)

Runföljden **niut lufia** har tolkats som ett uttryck som kan betyda 'Njut läkeformler' (Eriksson & Zetterholm, Lindquist) eller 'Få besvärjelser' (Pipping). För att kunna förstå uttrycket vill jag först utreda i vilka andra sammanhang de två orden påträffas. Verbet fisl. *njóta*, som konstrueras med genitiv, betyder 'have til brug og nytte' (Fritzner). Det används flera gånger i imperativformen *njót* i *Íslendinga sögur*. Av dessa är tre i uttrycket: *njót heill handa* (eller *njót þú heill handa*) 'må du ha lyckohand' (*Njáls saga* kap. 36, 39, 131). Ett annat fall är när Grettis mor ger honom ett svärd och säger: *njót vel* 'använd det med nytta'. (*Grettis saga Ásmundarsonar* kap. 17). Vidare möter man ordet i frasen *njót þú nú sem þú hefir aflað* 'Få nu vad du har förtjänat' (*Njáls saga* kap. 24). Vi träffar på verbet *njóta* flera gånger också i *Ljóðatal*, det sista avsnittet i *Hávamál* (164), som avslutas med orden: *heill sá, er kann! Njóti sá er nam! Heilir þeirs hlýddu* 'Lycklig den som kan! Få (Ta) den som begrep! Lyckliga är de som lyssnade'. Olsen (1940:43) menar att *njót*-formeln här fungerar som en avslutningsformel, liksom det gör i *Sigrdrífumál* (20), där kvädet om hur olika runor används avslutas med strofen: *Þat eru bókrúnar, þat eru bjargrúnar ok allar þrúnar ok mætar meginrúnar [...] njóttu, ef þú namt* 'Det är bokrunor, det är hjälprunor och alla ölrúnor och mäktiga kraftrunor [...] ta dem (använd dem), om du begrep'.³⁰

Verbet runsv. *niūta* är vidare belagt i tre inskrifter. På Sm 144 står verbet i 3 pers. sg. pret.: **sunur naut smiþa kata** 'Sonen fick Kåtes smiden'. Sonen fick alltså i arv de av hans far Kåte smidda föremålen eller hade nytta av Kåtes smiden. På DR 211 finns en kort inskrift: **þurmutr ¶ niqut : kubls Þormundr. Niut kumblys!** Erik Moltke (1985:157 f.) tolkar frasen **niqut : kubls** som 'Make use of the monument!' Namnet *Þormundr* står i nominativ, men kan funktionellt betraktas som vokativ. Om detta är ristarens eller den dödes namn är något oklart, men sannolikt är det den senares. Moltke betraktar denna text som ett slags avvärjande formel som binder den döde till sin grav. På DR 239 träffar vi på samma formel. Verbet har även här imperativform. Moltkes förslag om att det handlar om ett slags avvärjande formel kan här få stöd i närvaron av en futharkformel och av *þistill*-formeln, vilka här inte återges. Det är emellertid problematiskt att en formel med betydelsen 'få en god nytta av minnesmärket' riktas till en gengångare. Om den riktas till den som har dött, uppstår frågan vilken nytta den döde kan få av sin gravsten? Den nytta som Moltke anger för den dödes ande är egentligen en nytta för de levande, nämligen att den döde inte skall

³⁰ Det är av intresse att notera att detta är den strof som också har uttrycket *hafa sér*.

återvända i någon skepnad. Här är det intressant att uppmärksamma en utdöd betydelse hos verbet *njuta* som finns bevarad i uttrycket *njuta kyrkogården*. Enligt *SAOB* (N 589) betyder det: '(få) ha gravplats på kyrkogården', och exempel på konstruktionen finns belagda på 1600-talet. Vi kan tänka oss att uttrycket *njut kumls* inte med nödvändighet betyder 'ha nytta av kummel' utan kan förstås i samma praktiska anda: 'få en grav (efter dig)!' Uttrycket "njuta kyrkogården" visar att verbet "njuta" åtminstone senare kunde användas mycket praktiskt i fråga om gravplatser.

Substantivet *lyf* n. eller f. (enligt Noreen 1923, §369 resp. 382) i pl. gen. *lyfia* tolkas som 'kraftigt middel, der benyttes till et eller andet øiemed saasom lægedom, troldom' (Fritzner). I *Gripisspá* (17) lovar Gripe att han efter Fafners död skall lära Sigurd *lif med lækning*. Ordet används även i sammansättningar, exempelvis i *lyfsteinn* 'sten hos hvilken der findes særegne (især helbredende, beskyttende) kræfter' (Fritzner). I *Fjolsvinnsmaal* 36 säger Freja att hon länge väntade på sin älskare på *Lyffjaberg* – ett namn som i *Lexicon Poeticum* översätts 'lægemidlers bjærg'. Ordet kan således användas för såväl illagörande som helande troldom.

Undersöker man runinskrifter som innehåller detta ord, blir detta förhållande ännu tydligare. Man träffar på ordet *lyf* i sammansättningen **lufrunar** på Skänningeblecket (Ög NOR2001;32). I denna inskrift används ordet snarast för botande troldom. Nästa gång möter man det i en annan sammansättning, *lif-tungæ*, på en runpinne från Ribe (DR EM85;493). Här finns dessutom verbet *liuæ* (*lyfja*) 'hela': *þæt hann læ mik læknæshand ok lif-tungæ at liuæ* 'att han ger mig läkehänder och lövjotunga att hela'. Förutom dessa två fall förekommer ordet i dativformen *lyfum* på en träpinne från Bryggen (N B99), som dateras till c:a 1300-talet. Inskriften lyder i översättning: 'Aldri skulle kvinnen (= jeg) elske dem som stod imot trolldommen.' Betydelsen i denna inskrift blir 'illagörande troldom'. Jag tolkar *lyf* som 'botande troldom' också på Roskildeblecket (se avsnitt 6.1.2).

Även Fritzner anför v. *lyfja* 'helbrede en for noget'. Verbet *lyfja* förekommer inte särskilt ofta i fornvästnordiskan, men det finns belagt senare i nordiska språk. Vi finner t.ex. i *SAOB* (L 1970) verbet *lövja* belagt från 1500-talet, och som betydelse anges: 'med magiska konster (i synnerhet besvärjelser) stärka eller bota eller skydda (ngn eller ngt); äv. abs.: öva eller bruka troldom; trolla; signa'. I *SAOB* förklaras också sådana sammansättningar som *lövjekarl* 'mansperson som (yrkesmässigt) utövar troldom; trollkarl', och *lövjogalder* 'magisk besvärjelse; trolldomsformel'. Man finner för verbet *lövja* även betydelsen 'läsa trollformler mot något ont' och som exempel anges från Olaus Petri (citeras efter *SAOB*): *När man låther liffwia sich, sin barn, sin booskap, ath warghar och annat oondt skal icke skadha them* 'När man låter lövja sig (läsa besvärjelser över sig), över sina barn, sitt boskap, så att vargar och annat ont inte skall skada dem'.

Allt talar för att ordet *lyf* oftare användes i runinskrifter för att beteckna helande än illagörande troldom. Raudvere (2002:144) noterar att "in Old

Norse the nouns *taufr* and *lyf* can refer to knowledge of healing; but are mostly used in their negative meaning of damage or destruction.” Av våra exempel att döma används *lyf* tvärtom sällan för ’illagörande trolldom’. Sigtunableckets **lufia** skulle jag vilja översätta neutralt som ’trolldomsmedel’ eller som ’läkedom, läkeformler’.

Frågan är om denna fras riktas till sjukdomsdemonen som drivs bort eller till den sjuka människan? Eriksson och Zetterholm (1933:144) anser det vara troligare att den åsyftar bleckets bärare och betyder ’Njut läkedom!’ eller ’Hav nytta av galdern’, trots att författarna antytt att ordet **niut** ’kunde fattas såsom åsyftande *þursa dróttinn* på sida A eller *ulfr* i det föregående på sida B och vara ironiskt menat”. Eriksson och Zetterholm (s. 154) framhåller också att frasen stämmer överens med traditionen att avsluta en önskan om bot för den sjuke med slutorden: ”Giv N.N. hälsan igen”, ”Låt N.N. få sin hälsa igen”, ”Ta din ohälsa igen och giv mig min hälsa igen.” Här är det intressant att notera att dessa paralleller egentligen inte riktas till den sjuke utan är adresserade till onda väsen. De blir därför mindre lyckade, eftersom författarna menar att frasen ’Njut läkedom!’ eller ’Hav nytta av galdern!’ riktar sig till den sjuke.

Lindquist (1936:44) tyder frasen som ’Drag nytta av läkemedlen (läkeformlerna?)’ och även han riktar den till bleckets bärare eller, enligt hans tolkning av föregående mening, till den ”som ser på det och som ulven vill hålla till i”. Alla andra forskare som tolkat texten väljer samma alternativ med undantag för Pipping, som föredrar en mera ursprunglig betydelse för verbet *njóta* ’fånga’. Pipping (1933:10 f.) menar att ”*njóta* med följande genitiv kunde översättas med ’skörda frukten (även en bitter sådan) av någonting’, ’bära följderna av någonting’”. Hans tolkning av *njót lyfia* är därför ’Må du drabbas av (mina) besvärjelser.’

En betydelse som ligger nära ’bära följderna av någonting’ finner man i ett exempel från *Njáls saga* (kap. 24): *njót þú nú sem þú hefir aflað* ’få nu vad du har förtjänat’. Även runstenformeln *niut kumbls* betyder snarare något liknande, dvs. ’få ett kummel (efter dig)’ snarare än ’få nytta av’. Exemplet på Sm 144 visar också att verbet *niūta* kunde betyda ’få efter någon, komma i besittning av, njuta arv’. Även exemplen från *Hávamál* och *Sigrdrífumál* har snarare betydelsen ’taga, få’ än ’ha gagn av, använda med nytta’. Allt detta ger anledning att förstå verbet såsom riktat mot *ulfr* men inte på något ironiskt sätt, utan på fullt allvar. Det bör således tolkas som ’Få besvärjelsen!’. Det går dock inte helt att utesluta att avslutningsfrasen var flertydigt menad och kunde riktas såväl till sjukdomsdemonen som till den sjuke. Både den sjuke och *ulfr* får besvärjelsen, men en av dem får förhoppningsvis nytta av den, medan den andre skall lida följderna av sitt angrepp.

3.2.5 Sammanfattning

Mitt tolkningsförslag för hela inskriften lyder:

A: 1 þurs_× sarriþu × þursa

2 trutin fliu þu nufuntin is

B: 1 af þir þriar þrar ulf ×

2 af þir niu noþir ulfr---

3 ifir þisi sir auk is unir ulfr niut lu ¶ fia

A: Þurs sārriðu, þursa dröttinn!

Fly þū nū! Fundinn es (þurs sārriðu, þursa dröttinn...)

B: (H)af þēr þriar þrār, ulf, (h)af þēr niu nauðir!

Ulfr (h)æfir þessi sēr auk es unir ulfr. Niūt lyfia!

A: Sårfeberns troll, trollens furste!

Fly du nu! Funnen är (sårfeberns troll, trollens furste...)

B: Grip dig tre plågor, ulv, grip dig nio nöder!

Ulv tar dessa (plågor och nöder) och med vilka

ulv håller sig lugn. Åtnjut trolldomsmedlen!

Texten som vi får på Sigtunablecket är således en trollformel med flera element som är karakteristiska för den typiska manande formeln: 1) en direkt befallning till ett övernaturligt väsen, som benämns på flera sätt i syfte att driva bort det; 2) en delvis trefaldig upprepning av dessa benämningar ("ulv" upprepas tre gånger, medan "sårfeberns troll, trollens furste" i min nya tolkning upprepas ett oändligt antal gånger). Lindquists förslag om tre *iss-runor* skulle ha bibragt texten ett element av lönnformel, men hans tolkning är opålitlig.

Den största fördelen med min tolkning av inskriftens rad 3 på sida B är att den korresponderar med de föregående radernas 'Grip dig tre plågor, ulv, grip dig nio nöder!' och på så sätt utgör en naturlig fortsättning på dessa. Vi får således en mening som konstaterar resultatet av den föregående besvärjelsen och helt korresponderar med den. Sådana konstaterande formler finns även i andra besvärjelser. Så innehåller t.ex. feberbenet från Sigtuna (se avsnitt 3.2.2) frasen *Ok siða(?) sarð sāra-rann. Vara hafir (hann) fullt fengit* "Och sejdandet gjorde slut på sårhuset. (Han, Det) har fångat varet fullständigt." På Ribekraniet (DR EM85;151B) har vi, om Stoklunds (1996:201 f.) tolkning är korrekt, en liknande konstaterande fras: *Auk dverg unninn* "And the dwarf (is) overcome." Också inskriften på en runpinne från Ribe (DR EM85;493) avslutas med *Amen ok þat sé*, vilket även det kan tolkas som en resultatbekräftelse.

Något måste möjligen sägas om inskriftens sammantagna struktur. De tre första byggstenarna i besvärjelser mot sjukdomsdemoner etablerades redan av Lindquist (1936:40): 1) Demonen nämns vid namn: 'Sårfeberns troll, trollens furste'; 2) Demonen fördrivs: 'Fly du nu, funnen är...'; 3) Demonen förbannas: 'Hav dig tre trångmål, ulv, hav dig nio nöder!' Jag kan nu föreslå ytterligare två beståndsdelar: 4) Resultatet konstateras eller bekräftas: 'Ulv tar dessa (nöder och trångmål) och med vilka ulv håller sig lugn'; 5) Besvärjelsen avslutas med ytterligare ett kommando: 'Åtnjut trolldomsmedlen!'

Ytterligare stöd för att beståndsdelarna 4 och 5 har en mer allmän tillämpning finner vi i inskriften på feberbenet från Sigtuna är strukturen nästan identisk med Sigtunableckets; det saknas endast en förbannande fras (nr 3 på Sigtunablecket). Feberbenets inskrift består således av beståndsdelarna: 1) Demonen nämns vid namn: 'Jorils abnorma vred!'; 2) Demonen fördrivs: 'Väx ur Krok!'; 3) Resultatet konstateras: 'Han (besvärjaren?) band febern, krossade (?) febern. Och sejdandet gjorde slut på sårhuset. (Han, Det) har fångat varet fullständigt'; 4) Besvärjelsen avslutas med ett bifall (en ny fördrivningsfras): 'Fly bort feber!'

Det är också värt att upprepas att Sigtunableckets första fyra textrader är allittererande. Jag vågar emellertid inte avgöra huruvida inskriften är avfattad på något versmått, så som t.ex. Ros (1990:135) gör gällande då han föreslår att inskriftens versmått är *galdralag*. Jag är snarare benägen att tro att inskriften inte har något enhetligt versmått, eftersom den består av olika fördrivningsfraser, som antagligen varit utbytbara.

3.2.5.1 Ulven och trollet – hur hänger de samman?

Det återstår nu att försöka besvara frågan om vad det är för en ulv som drivs bort i denna inskrift. Eriksson och Zetterholm (1933:149 f.) har föreslagit att besvärjelsen är riktad "mot mara eller varulv" (s. 150). Inskriftens **ulfr** och **pursa trutin** åsyftar enligt deras mening (s. 149) en och samma sak, nämligen "det speciella slag av ont, som hela besvärjelsen gäller". Sitt förslag grundar de på att orden *tuss* och *tusse* (som motsvarar fornisländskans *purs* och *puss*) i flera svenska dialekter kan betyda bl.a. 'varg', varvid de hänvisar till Rietz' dialektordbok. Ordet *tuss* förekommer enligt Reichborn-Kjennerud (1928:55) i flera sjukdomsnamn, t.ex. i sådana namn som *tussebit*, *tuss-slag* och *tussegrep*. Reichborn-Kjennerud påpekar att "*tussemerke*, *tussesovl* og *tusseflette* svarer til *maremerke*, *marisovl* og *mareflette*." Det sägs vidare att "*tuss* om sykdom på dyr er det samme som *mara*." Det var detta som fick Eriksson och Zetterholm att tänka på maran. De skriver (1933:150), återigen med hänvisning till Reichborn-Kjennerud, att det finns ett samband mellan föreställningar om maran och om olika slags "ridor" som man träffar på i fornnordisk litteratur i sammansättningar som *trollriða*, *kvelдриða*, *hornriða* och *sjóriða*, vilka alla i ÅBM ges betydelsen 'mara'. Författarna föreslår dock inte att inskriftens **sarriþu** skall uppfattas

som ett sådant kvinnligt väsen. De anger (s. 149) två norska formler (Bang 1901–1902 nr 51 och nr 59) som på samma sätt som Sigtunainskriften tilltalar "ulven" tre gånger och manar ut honom. Enligt deras mening kan dessa formler vara riktade mot maran, men de har av Bang försetts med rubrikerna "Tillæg til Trollet" och "Ulv som hører till Trollet". I dessa formler blir sambandet mellan 'ulven' och 'trollet' ännu tydligare: 'ulven' kunde fungera som ett synonymt uttryck för 'trollet'.

Erikssons och Zetterholms förslag att inskriften även kan vara till skydd mot varulven kan emellertid ifrågasättas med att vi inte känner till några "formler eller läsningar mot varulvar, vilka aldrig betraktades som en sjukdom" (Raudvere 1993:159). Däremot är deras förslag om att det handlar om en besvärjelse mot maran mer tilltalande. Vi känner till trollformler där maran manas ut (Raudvere 1993:162), och maran kan ibland identifieras med djävulen (s. 168), trots att detta är "ovanligt i formeltexterna". Så varför då inte identifiera henne med trollet, en möjlighet som Eriksson och Zetterholm styrker med flera norska sjukdomsnamn där *mara* och *tuss* (*purs*) förs samman. Raudvere (s. 127) har även ett exempel på en uppteckning där maran kallas för troll: "Maran var 'eit troll som læg sej yver ein um nøtene'", även om hon anför detta i syfte att visa att uppteckningarna i hennes material inte sällan har suddiga gränser mellan olika väsenden: "Namnet på varelsen avslöjar en hel del om hur berättaren tänker sig väsendet, och primärt bör maran definieras efter vad hon gör (trycker, pressar, plågar), inte efter vad hon kallas." Det är dock tydligt att maran kunde tänkas som ett immateriellt väsen – en ande eller en gengångare. Bengt af Klintberg (1973:25) påpekar att gastkramningen och marritten ibland kunde sammanblandas i folktraditionen: "Det beror inte på några slående likheter mellan föreställningarna om deras ursprung och utseende utan på det folkmedicinska faktum att de båda har gett namn åt sjukdomstillstånd som inträffar nattetid."

Maran kunde även tänkas som ett djur, oftast en katt eller en mus, men stundom även ett annat diffust pälsförsett eller ludet djur (Raudvere 1993:124). Trollformlerna mot maran är inte många (s. 159) och "utgör en kvantitativt mycket liten del av de upptecknade traditionerna [om maran]", men de "förmedlar ett emotionellt presens som fortfarande drabbar i styrka. De är konstruerade som direkt tilltal och konfrontation. De är ofta uppbyggda med polarisering eller parallellisering och har vissa återkommande symboler. Maran definieras implicit i formlerna och läsningarna som en sjukdom hos människor och djur." Det är således långt ifrån omöjligt att Sigtunainskriften, som också är uppbyggd som direkt tilltal och som konfronterar det onda väsendet, är ett skydd mot maran. Det är dock lika möjligt att "trollet" och "ulven" som tilltalas i inskriften representerade något annat sjukdomstillstånd eller, som von Friesen föreslår, en varg som sänts av en trollkunnig hand och blivit till ett troll.

Lindquist (1936:35) finner dock Erikssons och Zetterholms förslag ”opåkallat och föga ägnat att rättleda”. Han själv föredrar en annan sjukdom, nämligen barnsängsfebern, en svår febersjukdom som angriper nyförlösta kvinnor. Till samma slutsats kommer han i ett tidigare arbete (1932:78 f.) med hjälp av Reichborn-Kjennerud, hos vilken han hittar en uppteckning från Sätedal (Norge) om att *tussen beit nedfallskona* ’tussen bet barnaföderskan’. Reichborn-Kjennerud antar (enligt Lindquist) att detta belägg i norsk folketro på att barnaföderskans plågor orsakas av tursen kan förklara raden *þurs vældr kuenna kuillu* ’tursen vållar kvinnors plåga’ i den norska rundikten, en versifierad minnesramsas över runornas namn. En liknande fras förekommer i en isländsk runramsas, vars avskrifter kan dateras till 1500-talet: *þ er kvenna kvöl ok kletta íbúi* (Page 1999, jfr Bauer 2003:141 f.). Något som ytterligare kan stödja tanken att en *þurs* kan vålla kvinnor plåga är den besvärjelse från *Skírnismál* med vilken Skirne hotar jättinnan Gerd om hon inte skänker sin kärlek åt Frej. Denna avslutas i strof 36: *Þurs rísti ek þér ok þrjá stafti, ergi ok æði ok ópola* ’Þurs må jag rista dig och tre stavar, lust, vrede och otålighet’. Efter denna strof kapitulerar Gerd och säger ja till Frej. Är det kanske så att bortdrivandet av troll/tursar antyder förekomsten av våld? Alaric Hall (2009:195) föreslår att orsaken till de sjukdomar som kallas *þursar* ”could be the transgression of moral norms”. I fallet med Gerd har *þursar* orsakat hennes undergång. Hall (s. 215) föreslår också att ”[t]hat *þurs* as sexual torment might overlap conceptually with the *þurs* as illness is consistent to some extent with the comparisons adduced above for the concept of monster as illness: the image of Anglo-Saxon *dweorgas* and *maran* inflicting fever by riding their victims arguably has sexual connotations.”

Man kan vidare uppmärksamma att Solbergablecken 1 och 2 har ristats för en födande kvinna i syfte att driva bort tursar från henne. På Sigtunablecket har vi dock inget namn på bäraren, och man kan därför inte med samma säkerhet säga att tursen drivs bort just från en kvinna i barnsnöd.

Nordén (1943:170) ser ordet *ulfr* som en beteckning för ’nattulv’: ”Och vad denna ’nattulv’ beträffar, kan han liksom *maran* vara uppenbarelsen av en redan död ond människa, behöver alltså ej vara den nattliga uppenbarelsen av en levande.” Pipping (1933:9) ser det som en allmän beskrivning av ett ont väsen, ett ’odjur’. Det är samma onda väsen som orsakar kvinnor plåga och som drivs bort i inskriften i Pippings tolkning. Denna breda betydelse ’odjur’ har redan Lindquist uppmärksammat (1932:59): ”Det är bekant, att ordet *ulfr* kunde brukas i en allmän betydelse ’skadeligt väsen, uhyre, røver’ i poesien.” Han noterar dock att ordet då brukar ledsagas av en bestämning, oftast i genitiv, och han väljer därför att inte uppfatta Sigtunableckets *ulfr* så allmänt. Jag håller med Lindquist om att denna lösning trots sin attraktiva enkelhet blir mindre sannolik just på grund av avsaknaden av attribut.

Möjligheten att betrakta ordet *ulfr* inte som en annan beteckning för tursen, utan som ett sjukdomsnamn i egen rätt, har Lindquist (1932:60) förkastat, trots att han anför en kort beskrivning av ett sådant sjukdomsnamn i olika språk. Han påminner oss om den västgermanska beteckningen på ”kräftan” (cancer) – *wolf* – och hänvisar till flera relevanta ordböcker. Efter denna redogörelse antar han att det motsvarande ordet *lou(p)/lupus* ’varg’, som påträffas i fornfranskan och medeltidslatinet, mycket väl kan vara ett översättningslån från germanerna. Jacob Grimm & Wilhelm Grimm (1960) anför att ”in der medizin. wie lat. *lupus*, frz. *loup* bezeichnet *wolf* ’verschiedene hauterkrankungen’”, varvid det äldsta exemplet som författarna anger är från 1470-talet.

Ordet *lupus* kom i svenskan att användas som beteckning för ”olika slag av omkring sig frätande sår” (Lagerkranz 1983:38), och har numera till och med kommit att beteckna kroniska hudsjukdomar av olika slag (Lindskog 2008:370). En särskild frätande sjukdom kallas således för *lupus vulgaris* (hudtuberkulos) och en annan hudsjukdom med typiska utslag på näsrygg och kinder *systemisk lupus erythematosus* (en kronisk autoimmun reumatisk sjukdom). Det att hudsjukdomarna kunde betecknas med namnet *ulv* eller senare *lupus* beror antingen på sårens utseende eller på sjukdomarnas frätande, förtärande karaktär. Det är också lätt att förklara varför beteckningen *lupus* kommit att användas i stället för *ulv*: förr i tiden undvek man att uttala flera farliga, tabubelagda namn och nyttjade i stället s.k. noa-ord. För *ulv* eller *varg* föredrog man t.ex. *tasse*, *gråben* eller *gullfot* (Lindquist 1932:64, se också Fridell 2005:30–31). Till detta kommer självfallet också en tendens till latinsk terminologisering av sjukdomstillstånd och läkemedel.

Det är frestande att försöka ställa en exakt diagnos för den åkomma bleckets bärare led av, men detta är tyvärr inte görligt. Vi kan därför heller inte fastslå att *ulfr* i besvärjelsen är en beteckning just för något slags hudsjukdom. Som jag visat ovan, kan vi nämligen inte utesluta att *ulfr* i inskriften används endast som ett slags synonym till *purs*.

3.2.6 Sigtunableckets datering

Den datering som anges för bleckets inskrift i SRD är 1000-talet. Eriksson och Zetterholm (1933:137) föreslog att man skulle datera inskriften till tiden omkring eller före år 1050, och de var tydliga med att påpeka att ”ristningen ej gärna kan ha tillkommit så sent som under slutet av 1000-talet.” Inskriften räknas dock ofta av andra forskare till tidigmedeltida runinskrifter och dateras till andra hälften eller slutet av 1000-talet. Man kan då fråga sig om

det finns någon outnyttjad runologisk möjlighet att avgöra om inskriften bör dateras till början, mitten eller slutet av 1000-talet.³¹

Yrrunan och redrunan hjälper oss i detta fall inte att datera inskriften: i inskriften används **ᚱ** i ställning efter vokaler, vilket var möjligt både på 1000- och 1100-talet (Larsson 2002:118–131). Åsrunan används endast en gång i inskriften, nämligen i ordet 'nöder' **noþir**, där den antagligen står för kontraktionsprodukten /ø:/ av den äldre diftongen /au/ (detta har även föreslagits av Källström 1999:110, n.1). Något som skulle kunna tyda på 1000-talets början är åsrunans form med dubbelsidiga bistavar som går upp till höger. Samma form används av ristaren Torbjörn (U 391), som var verksam i Sigtunatrakten omkring 1000–1050 (Källström 1999:37, 136). Torbjörn använder denna runform genomgående. Den är relativt sällsynt i Uppland, men är knuten till vissa ristare eller grupper av stenar, som t.ex. Ingvarstenarna och Jarlabankes självresarstenar (Källström 1999:110). Åsrunan på kamskenan U NOR2000;29, som dateras till 1000-talet, har också en liknande form. Den variant av **o**-runan som annars används oftast är den med bistavarna riktade nedåt höger.

Ett annat faktum, som talar för att en datering till 1000-talets början bör övervägas, är att verbet *fly* ristas **fliu**. Diftongen /iū/ gick efter konsonant + /r/ eller /l/ över till /y/ "redan förlitterärt" enligt Wessén (1965a:34). Man kan notera att verbet 'fly' ristas **fly** på Kvinnebyblecket och på feberbenet från Sigtuna. Om Sigtunablecket har bevarat diftongen /iū/ kan detta vara ett tecken på relativt hög ålder. Lindquist (1932:27) skriver att **iu** kan uppfattas "antingen som en digrafisk stavning av *fló* = fornisländskans *fló*, yngre *fly*, fornsvenskans *fly* [...], eller som stavning ljud för ljud av en uttalsform *fliu*". Lindquists normalisering antyder att han ansluter han sig till det andra förslaget och menar att Sigtunablecket har bevarat diftongen /iū/.

Williams (1996: 54 f.) utreder hur tidigt ljudövergången /iū/ > /y/ har kunnat ske i Sverige. Han ger exempel på två uppländska belägg som uppvisar övergången till y-vokalism: U 344 (Pr 3) och U 818 (Fp?). Dessa exempel tyder på att övergången har skett redan vid 1000-talets mitt i Uppland. Kan detta betyda att Sigtunainskriften hör till en äldre tidsfas? Digrafen **iu** för /y(:)/ är ju dessutom en ytterst ovanlig företeelse utan säkra belägg. Jag menar därför att skrivningen **iu** snarare återspeglar en bevarad diftong /iu/ än en digraf för fonemet /y/, vilket skulle betyda att Sigtunablecket snarare stammar från 1000-talets första hälft.

Sigtunableckets ristare använde sig inte av stungna runor, men detta hjälper oss inte med dateringen av blecket. Lagman (1990:154) kommer till slutsatsen att antalet stungna runor växer mot 1000-talets slut, men han

³¹ I MacLeod & Mees (2006:118) dateras blecket till "from the mid-to-late eleventh century". Även McKinnell & al. (2004:126) daterar det till slutet av 1000-talet eller senare. I Gustavson & Källström (2016:21) anges att blecket påträffades "där matjorden slutar och pinnmon tar vid", vilket innebär att blecket tillhör den äldsta bebyggelsefasen på platsen dvs. tiden efter 1050.

noterar samtidigt att ”[f]ör en närmare tidfästning lämpar sig de stungna runorna däremot inte.”

Inte heller inskriftens långkvistrunor kan säga mycket om inskriftens ålder. Det finns ingen skarp gräns mellan kortkvist- och långkvistformer i detta område som hade kunnat hjälpa oss vid dateringen, men långkvistformerna visar ändå att inskriften bör tillhöra 1000-talet snarare än 1100-talet. Dubbelskrivningen av **r**-runan i inskriftens första rad på sida A kan vara ett tecken på tillkomst vid vikingatidens slut, men vi har andra exempel på att sådant kan förekomma även tidigt under vikingatiden. Således används i Oklundaristningen (Ög N288), som dateras till början av 800-talet, **t**-runan två gånger i rad, förmodligen på grund av att ordgränsen ligger däremellan (Källström 2007a:100 f.).

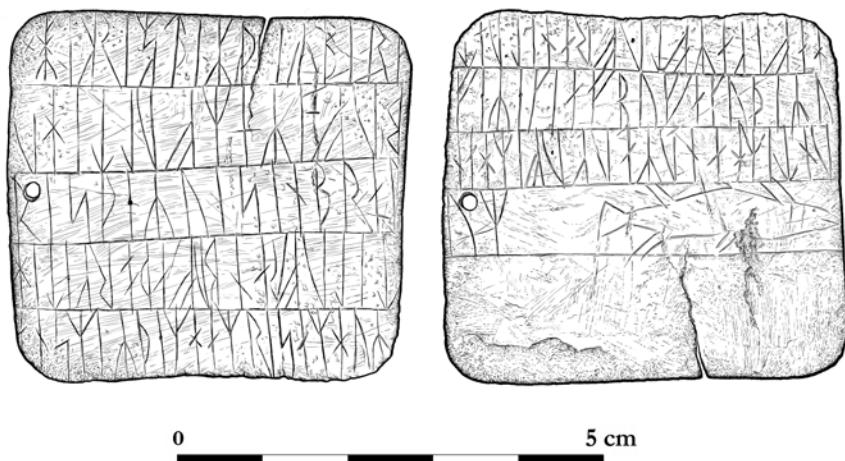
Den grafonomiska, ortografiska och språkliga analysen av inskriften talar för en datering till 1000-talet. Det går inte att utesluta att inskriften är senare än år 1050, men jag konstaterar att den inte innehåller några säkra indicier på en datering under 1000-talets andra hälft. Däremot finns det möjligen två indikationer på en relativt hög ålder: formen *es* för verbet *vesa* antingen i 3 pers. sg eller i 2 pers. sg. pres. och en form *fliū* som inte har övergått till *fly*. Också åsrunans form pekar möjligen mot en datering till 1000-talets första hälft.

3.3 Kvinnebyblecket (Öl SAS 1989;43), Öland

3.3.1 Fyndomständigheter

Blecket är tunt och fyrkantigt (figur 15) och mäter 52×49 mm; tjockleken är c:a 1,5 mm. Det påträffades 1955 på en gård i Södra Kvinneby i Stenåsa socken på sydöstra Öland. Det finns ett hål för upphängning vid ena kanten. Arkeologisk kontext saknas: föremålet upphittades av Dagmar Johansson när hon grävde i sin trädgård, men Ivar Lindquist (1987:11) uppger att upphitterskan för honom berättat att när grunden för hennes villa grävdes, träffade arbetarna på två forntida gravar. Dessa kom dock aldrig att undersökas. Föremålet kan emellertid ha utgjort gravgods. Det förvaras nu i SHM under inventarienummer 25654.

Inskriften på blecket går i bustrofedonordning och är placerad på två sidor: fem rader på sida A och fyra rader på sida B. Den sista raden på B-sidan avslutas med en fiskavbildning. Runorna är av långkvisttyp, och det finns tre stungna runor: **e**, **y** och **g**. För enkelhets skull kallar jag föremålet för Kvinnebyblecket i stället för det mer korrekta Södra Kvinnebyblecket.

Figur 15. Kvinnebyblecket.

3.3.2 Tidigare läsningar och tolkningar

Den första publikationen gjordes 29 januari 1957 av en anonym journalist i *Dagens Nyheter*; det rör sig om en helt liten notis med ett fotografi på föremålets framsida och med korta kommentarer om fyndomständigheterna. Samma år publicerade Sven B. F. Jansson (1957:75) en renritning av blecket tillsammans med sina läsningskommentarer. Det första försöket att tolka inskriften gjordes av Ivar Lindquist i *Stockholmstidningen* 28 februari 1957. Av oklar anledning hänvisar de andra forskare som tolkat inskriften till Lindquists tolkningsförsök i *Dagens Nyheter*. Jag har dock inte lyckats hitta något tolkningsförsök av honom där, och det verkar röra sig om ett missförstånd av det faktum att Lindquist baserade sin läsning på fotografiet från den anonyma notisen i *Dagens Nyheter*. Lindquist lyckades inte läsa runorna korrekt vid sitt första tolkningsförsök, vilket inte förvånar. Han hade tyvärr inte heller tillgång till något fotografi av bleckets baksida. Emellertid lyckades han tolka en mening korrekt, nämligen frasen 'Tor bevare honom med sin hammare'.

Nästa publikation kommer först tretton år senare, då Wolfgang Krause (1993 [1970]:56) presenterar sin uppfattning av inskriftens innehåll: "Es handelt sich bei dieser Inschrift zweifellos um einen Fischzauber, der sich gegen einen 'Buben' (*bove*) richtet, den 'Thor holen möge'." Efter Krause följer sju olika tolkningar och ett par tolkningskontaminationer, som jag skall presentera och kommentera nedan. Med hans förslag samt de två kontaminationerna har vi sammanlagt nio tolkningsförsök. Sist i avsnitt 3.3.3. finns en sammanfattning (tablå 2) över alla dessa tolkningsförsök. Ur tablå har jag dock exkluderat Bruce Nilssons första tolkning (1973),

McKinnells & al. (2004) kontamination samt Krauses (1970) och MacLeods & Mees' (2006) kontaminationer. (Nilssons första tolkning får anses ha ersatts av hans senare tolkningsförslag, medan kontaminationerna inte presenterar några för dem unika tolkningsidéer.)

Inledningsvis vill jag återge den renritning (figur 16) av bleckets runor som Jansson publicerade 1957 (den ges här dock i Westlunds (1989:45) kompletterade version). Janssons kommentarer till runornas läsning har ett stort värde, eftersom han gjorde dessa utan att försöka tolka inskriften. Det kan förefalla överflödigt att poängtera detta faktum. Dock är det av stor vikt, eftersom vi kan iaktta det motsatta i en del senare läsningar och tolkningar, där framför allt antaganden om förekomsten av stungna runor har gjorts beroende av tolkningsprocessen. Janssons renritning har förbättrats av Westlund (1989:45), som vände alla rader åt samma håll och kompletterade två runor: runa 3 har fått en övre båge, och runa 94 en stingning. Fortsättningsvis återger jag inte några andra läsningar, utan bara normaliseringar och översättningar. Läsningarna skiljer sig främst vad gäller inledningsrunorna och några stungna runor, varför jag menar att det är tillräckligt att endast kommentera dessa skillnader och vidare hänvisa till renritningen.

Figur 16. Kvinnebyinskriften enligt Jansson (1957:75) med kompletteringar av Westlund (1989:45).

Jag kommer här heller inte att ta ställning till huruvida läsningarna är riktiga eller inte (detta görs i katalogen, nr 40), utan ämnar endast kommentera tolkningarna språkligt. Jansons läsning (med Westlunds kompletteringar) kan translittereras enligt följande:

A: 1 × ✖|✖|✖|✖ ti K þ ir birk
 1 5 10 15

2 bufimirfultihu
 20 25

3 þisþeruisinbral
 30 35 40

4 tiluframbufaporketih
 45 50 55 60

5 ansmirþemhamrisamhur
 65 70 75 80

B: 1 hafikamflyfraniluit
 85 90 95 100

2 ferekiafbufakupiriu
 105 110 115 120

3 untirhanumaukyfirhan
 125 130 135 140

4 um
 143

3.3.2.1 Bruce Nilssons tolkningar 1973 och 1976

Nilsson undersökte inskriften själv och gjorde två tolkningsförsök. Jag vill först återge det första av dessa (1973:223–230), som finns i hans avhandling *The Runic Inscriptions of Öland*. Denna den första fullständiga tolkningen av inskriften har nämligen aldrig diskuterats av de andra forskare som därefter försökt tolka inskriften. Nilssons läsning stämmer helt överens med Janssons ursprungliga renritning (dvs. r. 3 är utan övre båge och r. 94 har ingen stingning). De första fem runorna uppfattar han som magiska tecken och lämnar dem utan någon läsning. Runorna 8 och 9 läser han som enkla runor **r** och **þ**, men han förklarar inte varför han bortser från vissa bistavar på dem.

Nedan citerar jag hans normalisering till runsvenska (där vokallängd inte markeras) liksom hans översättning till engelska (1973:226). Senare i texten återger jag normaliserade ord från Nilssons läsning med vokallängd och återger också hans översättningar till engelska, som han gjorde med hjälp av Cleasbys och Vigfussons ordbok.

*Tirr þer berr-k,
 Bofi, mer fulltingu
 þess seiðar. Visan berr allt*

*ill ufran Bofa. Porr gæti
hans mer þæim hamri sam hyrr-
hafi kam. Fly fran illu. Vitt
ferr ekki af Bofa goða ro,
undir hanum ok yfir han-
um.*

Honor to thee bear I, Bove,
with help of this charm. The stanza
bears all evil from Bove. May Thor
protect him with that hammer that
came from 'the sea of fire' (i.e., gold).
Flee from evil. Favorable calm does not
fare widely from Bove, (favorable calm)
under him and over him.

Nilssons tolkning har flera starka sidor, och bland annat ger den ett enhetligt intryck. Likväl innehåller den flera ogrammatiska konstruktioner och dunkla skrivningar, som kräver bättre förklaringar än att det bara skulle handla om ristningsfel. Det saknas också kommentarer på många ställen: det finns t.ex. ingen övertygande motivering till varför inledningens fem första runor skulle vara magiska; inte heller kommenteras läsningen **R** och **þ** för runorna 8 resp. 9.

Ordet *seiðar* (sg. gen. av *seiðr* m. 'a spell, charm, incantation') är uppenbarligen utläst ur runföljden **spær** (r. 32–35), vilket kräver att man räknar med ett ristningsfel. Nilsson måste nämligen räkna med att ristaren glömt att rista en runa, men ger inga argument för detta. Samma sak gäller runföljen **br** (r. 41–42), i vilken han utläser *ber* (3 pers. sg. pret. av verbet *bera* 'to bear, carry'). Att ordet *vīsan* (sg. nom. av *vīsa* f. 'strophe, stanza') skulle stå i bestämd form skulle vara ett ovanligt drag för runsvenska i slutet av 1000-talet och borde ha kommenterats. Det är dessutom oklart varför den andra **i**-runan i runföljden **uisin** (r. 36–40) skulle beteckna /a/. Ordet *fulltingu* n. 'help' kan knappast utläsas av runföljden **fultihu** (r. 23–29), eftersom **h**-runan inte kan återge /g/ i position efter /n/. Ordet *tīrr* m. 'glory, renown' (r. 6–8; ordet borde för övrigt normaliseras *tīr* i sg. ack.) skulle också behöva en kommentar, eftersom det måste ha skrivits med oetymologiskt **R**: **tīr**. Ordet *hyrr-hafi* sg. dat. 'the sea of fire' (r. 82–88 **hurhafi**) och *ferr* 3 pers. sg. pres. av v. *fara* 'to go, to travel' (r. 104–106 **fer**) för med sina oetymologiska **R**-skrivningar med sig samma problem. Uttrycket *gōða rō* 'favorable calm' utläses av runföljden **kupīru** (r. 116–121), vilket rymmer två problem: det är oklart varför **i**-runan skulle beteckna /a/ i *gōða*; det är också osannolikt att *rō* f. 'rest, calm, quietness' skulle skrivas **RU**. Nilssons (1973:229) förklaring att ristare kunde blanda ihop **R**- och **r**-runor under tiden i fråga är svår att acceptera utan vidare kommentarer

eller exempel. Kvinnebyinskriftens ristare skiljer dessutom i övrigt konsekvent på **r**- och **r**-runan. Vidare förefaller syntaxen i meningen *Vitt ferr ekki av Bōfa gōða rō, undir hanum ok yfir hanum* märklig. Nilsson tolkar *vitt* som adv. 'widely' och uttrycket *gōða rō* som ackusativformer. Meningen har på så sätt inget subjekt och blir därför obegriplig. Meningen *vīsan berr allt ill ufrān Bōfa* har också sina problem. Det är nämligen oklart varför Nilsson säger att *ill* står i sg. ack. (han anger inte genus), då adjektivet *illr* 'evil' har formen *ill* i n. pl. nom. och ack. eller f. sg. nom. *Allt* borde då ha varit *all* (eller *ǫll*) i n. pl. ack. Meningen är således ogrammatisk.

I sin andra tolkning (1976:237–245) åtgärdar Nilsson några av de ovannämnda problem. Hans nya tolkning blir på det stora hela mycket bättre. Han följer återigen Janssons läsning, förutom att han nu räknar med 144 runor i inskriften i stället för 143. Detta gör han genom att uppfatta skiljetecknet i inskriftens inledning som en otydlig runa. Han läser också r. 30 (31 i hans nya räkning) som **r** och inte som **þ** samt runa 94 (95) som en ostungen **u**-runa. Jag kommenterar hans läsning i katalogen (nr 40). Nedan återger jag hans normalisering till runsvenska (där vokallängd återigen inte markeras) och översättning till engelska (1976:238 f.):

*Tir þer ber-k,
Bofi. Mer fullty! Hvar
es þer vissi? En ber alt
i illu fran Bofa. Þorr gæti
hans mer þæim hamri sam ur
hafī kam, flo fran illu. Vit
ferr æigi af Bofa. Guð eru
undir hanum ok yfir han-
um.*

Glory to thee bear I,
Bove. Help me! Who
is wiser than thee? And bear all
in (the form of) evil from Bove. May Thor protect
him with that hammer that came from
the sea (and which) fled from evil. Wit
fares not from Bove. The gods are
under him and over him.

Inte heller Nilssons andra tolkning har berörts av senare forskare. Ivar Lindquist (1987:15) väljer av oklar anledning att inte ta ställning till den, trots att han hämtar ett ordförslag därifrån (**haf** 'hav'), medan Westlund är helt koncentrerad på att kritisera Lindquists invecklade tolkningar. Jonna Louis-Jensen och Ottar Grønvik fokuserade i sin tur på Lindquists och Westlunds tolkningar, och det verkar som om de betraktade Nilssons

tolkning som alltför svag för att uppmärksammas. Grønvik (1992:73) säger t.ex. att ”[d]enne tolkning fant Lindquist at han ikke kunne bygge noe på”, och sannolikt håller Grønvik med Lindquist. Detta är synnerligen orättvist. Nilsson var trots allt den förste som försökte tolka hela inskriften och han kom fram till flera goda lösningar, framför allt i sin andra tolkning. Till dessa hör namnet *Bōfi* och fraserna: *Bōrr gæti hans mer þæim hamri sam ur hafi kam* och *Guð eru undir hanum ok yfir hanum*. Tolkningen har förvisso även sina svagheter, till vilka vi nu övergår.

Nilsson förklarar inte heller denna gång varför han tolkar de första runorna som magiska tecken. Sin läsning av runorna 8 och 9 (9–10 i hans nya räkning) som **r** resp. **þ** söker han försvara som ristningsfel (1976:238), vilket knappast övertygar. I denna tolkning räknar Nilsson åter med att ristaren glömt bort ett antal runor; t.ex. vill han tolka **hur** (r. 28–30 (29–31)) som *hvar* 'who' och **br** (r. 41–42 (42–43)) som *ber* 3 pers. sg. pres. av *v. bera* 'bear'. Det är vidare problematiskt att det interr. pron. *hvar* ristas med redruna, men Nilsson (s. 239) anger här exempel på liknande sammanblandningar av yrrunan och redrunan, som visar att hans förslag trots allt är möjligt.

Nilssons läsning av runa 94 (95) som **u** är felaktig, men den tillåter honom att tolka runföljden **flu** som 3 pers. sg. pret. *flō* av verbet *flyia* 'flee' (och inte som imp. *fly*, som han gjorde i sin första tolkning). Meningen 'fled from evil' blir hängande utan någon riktig anknytning till vare sig de föregående eller de påföljande meningarna. Runföljden **uit** (r. 101–103 (102–104)) tolkar han (s. 241) som *vit* n. sg. ack. 'wit, understanding'. Det är oklart för mig varför han anger att ordet bör stå i ackusativ i meningen 'Wit fares not from Bove'.

Det finns också syntaktiska egendomligheter. Således vill han i frasen *En ber alt ī illu frān Bōfa* 'And bear all in (the form of evil) from Bove' se prepositionen *ī* med betydelsen 'in the form of, in regard to, in the matter of', vilket förefaller långsökt och onödigt.

Nilsson menar att Bove är amulettens bärare, och att inskriftens syfte är att skydda denne när han är till sjöss. Bilden på fisken indikerar enligt honom att Bove är fiskare. Han föreslår också att fiskens fenor är ett slags lönnrunor. Inskriften uppfattar han som poetisk.

3.3.2.2 Ivar Lindquists tolkning 1987

Lindquist arbetade med inskriften under drygt 30 år, men hans arbete publicerades först postumt (Lindquist 1987) av Gösta Holm efter författarens efterlämnade manuskript. Texten innehåller därför många olika tolkningsförslag som författaren inte hann sortera bort. Lyckligtvis finns det utförliga kommentarer till Lindquists stora arbete: Anders Hultgård (1988) recenserade Lindquists uppfattning om föreställningarna bakom inskriften och pekade ut en del svaga och starka sidor i hans helhetstolkning. Westlund (1989) refererade grundligt alla Lindquists tolkningsförslag och diskuterade

dem kortfattat. Slutligen kommenterade Ottar Grønvik (1992) Lindquists tolkningar av inskriftens sida A.

Lindquists läsning förefaller något motsägelsefull, då han säger (1987:21) att stingningarna på runorna 21 och 29 inte stämmer överens med ristarens övriga säkra stingningar samt att Jansson hade rätt i sitt tvivel på huruvida dessa två runor verkligen är stungna, samtidigt som Lindquist ändå väljer att läsa runa 21 som stungen. I likhet med Jansson (1957:75) noterar han att runa 15 har en tydlig fördjupning mellan huvud- och bistav, och han ställer sig inledningsvis skeptisk till att fördjupningen skulle vara naturlig. Dock väljer han till slut att uppfatta runan som icke-stungen (jfr min läsning i katalogen, nr 40). Hultgård (1988:138) har rätt när han skriver om Lindquists läsning: ”I några fall måste den vidare bestämningen av ett runtecken, enligt Lindquist, ytterst grundas på tolkningen av texten.”

Nedan anför jag en sammanfattning (tablå 1) över Lindquists många tydningsförslag. Innehållsmässigt är denna hämtad från Westlunds recension (s. 30 f.) men den har här organiserats på ett annat och tydligare sätt. Jag har också verifierat alla uppgifter i tablå mot Lindquists artikel, rättat några otydligheter samt fört in ytterligare några tolkningar (dels sådana som saknades i recensionen, dels sådana som Lindquist själv övergav men som senare har accepterats av andra forskare).

Tablå 1. Lindquists tydningsförslag för Kvinnebyblecket.

Runorna 1–22: h̄irkiŕkuimsutir̄kupir birk bufi mer			
<i>Hær'k</i> <i>Ek hæer</i>	(1) <i>Erku imissu</i> (2) <i>Erku – v̄iss em –</i> (3) <i>ī yrki (h)ēms</i> (4) <i>ī yrki Ōms</i> (5) <i>ī yrki ōms</i> (6) <i>– ī yrki v̄iss em –</i> (7) <i>ī yrki – v̄iss em</i> (8) <i>ī yrki v̄iss em</i>	<i>undirguð,</i>	<i>þī er berg'k Bōfi mæer.</i>
Jag lovsjunger/ lovprisar	(1) Erka, den mångskiftande (2) Erka – kunnig är jag – (3) i en dikt, människovärldens (4) i Oms (=Odens) poesi (5) i en ljudlig dikt (6) – i diktning är jag kunnig – (7) i en dikt – jag är kunnig – (8) – i (odlar)yrket är jag kunnig –	guden inunder	för det att jag, Bove, bärgar mig (= har min bärgning).

Runorna 23–56: fult ihuþ is þer uis in brartilu fran bufa			
<i>Fuld, ihūþ es þær viss!</i>	(1) (H)inn brā all (2) En brā(a) all (3) Ēnb(u)rr/Ēnn b(u)rr (4) En brā	t̃yi t̃yi (h)aldi/ælti (h)aldi/ælti	<i>illu frān Bōfa</i>
Jord, át dig är (= du har) en kunnigs omtanke (om mig)	(1) Den (som ljungeld) blixtrar/alstrar, (2) Och blixternas alstrare, (3) Den ende sonen (till Jord), (4) Och blixten (Lindquist övergav detta sitt fjärde förslag av metriska skäl, men det har accepterats av Westlund)	hjálp hjálp hálle/jage hálle/jage	Bove från ont. Bove från ont. ont från Bove. ont från Bove.
Runorna 57–91: þor keti hans mir þem hamri s am hyr hafikam			
<i>Þórr gæti hans mer þem hamri, es Ām hyrr</i>		(1) , <i>hafiga Ām.</i> (2) <i>Haf ī gā, Ām!</i> (3) <i>Haf inka, Ām!</i> (Lindquist övergav detta sitt tredje förslag av metriska skäl, men det har accepterats av Louis-Jensen)	
Tor bevara honom med den hammare som slår Ām (= bältrosens demon).		(1) , den tunge (= sårsvällande) Ām. (2) Gå i havet, Ām! (3) Hav bedrövelse, Ām!	
Runorna 92–143: fly fran ilu it fer eki af bufa kup iru untir hanum auk yfir hanum			
<i>Fly, frān illvēt! Fær ækki af Bōfa.</i>		<i>Guþ eru undir auk yfir hānum.</i>	
Fly, fula olycksvätte! (Du) får intet av Bove.		Gudar är under honom och över honom.	

Westlunds kritik av Lindquists tolkningar ryms på en och en halv sida text (1989:42 f.) och måste karakteriseras som skäligen ytlig. Westlund (s. 42) erkänner att Lindquists framställning ”vittnar om vid beläsenhet och djup förtrogenhet med fornnordiska litterära källor. De förda resonemangen uppvisar aldrig några formella felaktigheter; dragna slutsatser vilar alltid på författarens grundliga lärdom.” Westlund går inte in på Lindquists enskilda diskussioner av olika ord, utan anmärker endast att hans tolkningar på många ställen inte övertygar. Han är särskilt skeptisk till namnen i tolkningarna (**Erka*, **Fold*, **Āmr*), eftersom dessa inte finns belagda någon annanstans och eftersom han menar att Lindquists stöd för dem är svagt. Westlund anger också att han är mycket skeptisk till orden **undirguþ* ’guden inunder’, **ihūþ* ’omtanke’, *hyrr* (av ett **hyria* ’slå’) samt *frān* ’ful, otäck’. Han kritiserar

vidare läsningarna *hær'k* 'jag lovsjunger' och *berg'k* 'jag bärgar' för deras avsaknad av verbändelser och för det bräckliga stödet för dem i runmaterialet. Han ifrågasätter med rätta Lindquists förslag att utläsa ordet *burr* 'son' av runföljden **br** (r. 41–42) liksom hans antagande om en arkaisk kasus vokativ i ordet *illvætt* 'olycksvätte'. Westlund (s. 51) avvisar alltså alla dessa namn och ord och menar att Lindquists läsning och tolkning av hela inledningspartiet båda "är alltigenom förfelade".

Westlund (1989:50) har vidare noterat att Lindquists uppfattning om hedendom är starkt påverkad av en kristen föreställningsvärld i det att inskriften för Lindquist är en bön som uttrycker diktarens ödmjukhet och fromhet. Westlund menar i stället att Kvinnebyblecket "har haft helt och hållet magisk funktion".

Hultgårds recension (1988) av Lindquists arbete är grundlig och genomtänkt. Den innehåller många intressanta iakttagelser och viktiga noteringar. Han kommenterar inte bara Lindquists religionshistoriska resonemang, utan även de språkliga resultaten och författarens metodik. Således kommenterar han användningen av termen "transkribering" och kritiserar att man i runologisk litteratur ofta använder detta begrepp synonymt med "translitterering". Också namnen **Fold* och **Åmr* inger honom tvivel, men han är betydligt mer försiktig än Westlund med att avfärda dem och anser att förslagen är lockande. Namnet *Åmr* vill han snarare tolka (s. 140 f.) som 'den mörke, den svarte', vilket var ett av Lindquists tidiga förslag:

Detta alternativ skulle passa bättre in i den mytologi som edda- och skaldediktningen omger Tor med. 'Den mörke' skulle då representera de onda makterna och amuletten skulle få en vidare syftning än att vara en skyddsformel avsedd bara för en sorts sjukdom.

Hultgård är benägen att se Kvinnebyblecket som en amulett med mer allmän karaktär. Han önskar vidare en förklaring till vad Lindquist menar med frasen 'för det att jag Bove bärgar mig' och föreslår (s. 141) sin egen läsning och tolkning till denna del av inskriften, nämligen att läsa **ir bir k bufi mer** som *er ber'k Bōfi mæR* med lokativisk eller sociativ dativ "som jag Bove bär på mig (alt. med mig)". Det föregående ordet *undirgub* vill han förstå som "det som ligger under en gudoms makt" och föreslår att detta ord skulle kunna motsvara våra termer 'amulett, symbol'. Hultgård lägger märke till att det är egendomligt att ristaren byter från jag-form i inledningen till tredje person i mittdelen och föreslår att sammankoppla bytet av relativpartikeln från *er* i inledningen till *es* i mittdelen med detta.

Lindquists helhetsuppfattning av inskriften som en bön till jordgudinnan *Fold* och himmelsguden *Þōrr* baseras ju helt och hållet på huruvida namnet *Fold* förekommer i inskriften eller ej samt på Lindquists föreställning om den parvisa kulten som ett arv från indoeuropeisk tid. Hultgård (s. 142) är

därför mycket försiktig med att kommentera denna uppfattning; han anger dock att det finns forskare som menar att den indoeuropeiska gudavärlden kan ha sett ut på ett annat sätt (t.ex. Georges Dumézil).

Hultgård (1988:142) saknar en undersökning av fiskfigurens innebörd och är säker på att bilden på fisken inte är ren ornamentik utan tjänar till att ”understryka budskapet i runtexten”. Han föreslår vidare att fiskbilden kan vara en symbol för en gudom ”som har makt att hjälpa och hela Bove, en åkallan i bild” och att den kan anspela på en rituell handling som föregått ristandet och bärandet av amuletten. Tilltalande är Hultgårds iakttagelse att Kvinnebyblecket upphovsman kan ha påverkats av ”den framträngande kristendomen”, vilket skulle kunna återspeglas i verbet *gēta* ’bevara, beskydda’ (som annars vanligtvis förekommer i kristna runtexter) och önskan att bli bevarad från ont (som påminner om Herrens bön och finns belagd i kristna runinskrifter på latin). Bilden av fisken kan enligt Hultgård (a. st.) också den kopplas till påverkan från kristendomen. Lika tilltalande är hans antagande att frasen ’Gudar är under honom och över honom’ inte bör uppfattas bokstavligt (såsom Lindquist menar då han här identifierar himmelsguden Tor och jordgudinnan Fold) utan snarare kan ses som ett symboliskt uttryck för att ”Bove känner sig omgiven och skyddad av de gudomliga makterna.”

Grønviks (1992:73–75) kritik av Lindquist sammanfaller med Westlunds i vad gäller namnen **Erka* och **Fold*, men till skillnad från Westlunds allmänna tvivel påvisas hos Grønvik (s. 73) att Lindquists rekonstruktion av namnets urgermanska form (**arjakōn*) är problematisk. Han är vidare skeptisk till verbet fsv. **hærja* ’lovprisa’, som Lindquist rekonstruerar med hjälp av gotiskans *hazjan* och feng. *herian*. Att uttrycket (*h*)ēms *undirgub* skulle betyda ’gudinnan under världen’ inger också Grønvik mistro. Han kommenterar vidare Lindquists omöjliga dubbelläsningar av ett antal bindrunor i inledningen (s. 74) samt läsningen *ēnburr* i runföljden **inbr** (s. 75). Till slut kritiserar han förslaget att tolka runföljden **in bra_alti_jilu fran bufa** som *en brā ælti illu frān Bōfa* ’Och en blixtn må följaga ont från Bove’. Han skriver (a. st.) att verbet fvn. *elta* ’jaga, förfölja’ styr ackusativ och inte kan ha objekt i dativ (*illu*). Dessutom saknar han paralleller till föreställningen om att blixten skulle kunna jaga ont (eller hålla det onda borta). Denna tolkning hade Lindquist egentligen övergivit, antagligen av metriska skäl (se Lindquist 1987:35, fn. 1, utgivarens anm.), och Grønvik kritiserar den möjligen på grund av att Westlund accepterat just detta förslag.

Lindquists tolkningsförslag har alltså redan diskuterats och kritiserats, men man har främst fokuserat på hans resultat, inte på hans tillgångssätt. Jag vill dock påvisa hur andra texter har påverkat honom, och genom detta vill jag också dra uppmärksamhet till hans tolkningsmetodik.

Inledningens bindrunor upplöser Lindquist i deras beståndsdelar och får i en del av sina tydningförslag ordet **erka*, som han tolkar som ett av namnen på gudinnan Jord, **Erka*. Längre fram i inskriften, på rad 2, tolkar

han runföljden **ful** (r. 23–26) som ännu ett gudinnenamn, *Fold* f. 'Jord'. Namnet **Erka* är inte belagt i någon nordisk källa, men det finns en känd anglosaxisk besvärjelse för jordens fruktbarhet som dateras till omkring 1000-talet och som Lindquist refererar till i sitt arbete. Den innehåller bland annat följande strof (citeras efter Grendon 1909:175 f.):

*Erce, erce, erce, Eorþan mōdor,
geunne þē sē alwalda, ēce drihten
æcera wexendra and wrīdendra,
æcniendra and elniendra...*

Erce, erce, erce, mother of Earth,
May the Almighty, the eternal Lord, grant you
Fields flourishing and bountiful,
Fruitful and sustaining...

I denna strof söker Lindquist stöd för sitt förslag att **Erka* är en beteckning på gudinnan Jord. Inledningens *Erce, erce, erce* i denna besvärjelse har dock tolkats som en ”gibberish formula” av andra forskare (Grendon 1909:155). Den uppvisar likheter med två andra anglosaxiska besvärjelser som har de liknande orden *acræ, ærcræ, ærnem*. Dessa hade antagligen inte heller någon mening, eller om de någon gång hade varit meningsfulla, var detta inte längre fallet (se Grendon 1909:220, not 52). Lindquist söker förklara ordet som en kontraktion av **Erece*, vilket skulle motsvara det fornhögtyska kvinnonamnet *Erica* <**Arjakōn*. Jag tänker inte här kommentera hans rekonstruktion, vilket redan gjorts av Grønvik (1992:73), men vill ifrågasätta att detta ord överhuvudtaget har germanskt ursprung, eftersom hela den fornengelska texten och riten bakom den verkar ha sina rötter i latinsk tradition (jfr Jolly & al. 2002:35, 47).³²

Senare i samma besvärjelse påträffas en strof (cit. efter Grendon 1909:176 f.) som innehåller ordet *folde* 'jord' i tilltalsställning:

*Hāl wes þū, folde, fīra mōdor,
beo þū grōwende on godes fæþme,
fōdre gefylled fīrum tō nytte.*

³² Jolly (i Jolly & al. 2002:35) skriver: ”The oft-cited Latin appeal to Mother Earth to bless the earth and an adjuration of herbs to bring out their healing powers is found in a twelfth-century English manuscript [...]. However, this is a copy of a classical text found in one line of the herbal tradition, and hence is not the product of Germanic paganism surviving into the high Middle Ages. [s. 47]: Despite earlier attempts to reconstruct a Germanic pagan origin for this ceremony, its components can be clearly traced to a Latin literate tradition closely allied with liturgical practice. Far from being evidence of the retention of paganism, this ceremony is evidence of the Christianizing of rural practice.”

”All hail, Earth, mother of men!
Be fruitful in God’s embracing arm,
Filled with food for the needs of men.”

Lindquist har tydligtvis inspirerats av denna fruktbarhetsformel i sin tolkningsprocess, eftersom hans tydning av Kvinnebyinskriften innehåller bägge namnen *Fold* och **Erka*, vilket inte torde vara en ren slump. Ordet fvn. *fold* förekommer enligt Lindquist som ett namn i *Sigrdrífumál* 5: *Heilir æsir! Heilar ásynjur! Heil sjá in fiolnýta fold!*, men Westlund (1989:34, fn. 9) påpekar att ”intet tvingar till uppfattningen av *fold* som egennamn i den anförda strofen.”

Lindquist föreställer sig alltså att diktaren Bove vänder sig med en bön till jordgudinnan, som han kallar vid flera namn: *Fold*, **Erka* och **underguð* ’guden under människovärlden’, men också till himmelsguden *Pörr*, vilket skulle stämma överens med föreställningen om en indoeuropeisk kult av ett gudapar bestående av himmelsguden och jordgudinnan. Det är intressant att notera att Lindquist utgår från att inskriften är poetisk; han avfärdar därför en del tolkningsförslag som kanske är mer övertygande än de som han till slut stannar vid, men som inte passar in i diktens metrik. Lindquist har förvisso stora problem med *Fold*, som strider mot diktens rytm, men han ifrågasätter inte själva tolkningen.

Två andra texter som har påverkat Lindquists tolkning av Kvinnebyinskriften är Sigtunablecket 1 och Canterburyformeln (E DR419). Dels hänvisar Lindquist till sin tolkning av Sigtunainskriften när han söker stöd för att kasus vokativ fortfarande fanns under vikingatiden, dels vill han ibland innehållsligt harmoniera Kvinnebyinskriften med dessa två andra texter.

Lindquist (1987:33) vill förklara de ändelselösa formerna på **Āmr* (ett ej tidigare belagt namn på en bältrosdemon) och *illvætttr* f. ’ondskefullt väsen’ i tilltalsställning med en urgammal vokativ, som enligt honom skulle kunna ha bevarats i en arkaisk poetisk besvärjelse. Han återoppar Sigtunablecket 1, i vilken han finner den ändelselösa formen *ulf* två gånger i samma tilltalsställning. Min läsning och tolkning av Sigtunablecket visar dock att endast en av formerna är ändelslös, och att förklaringen till den kan vara mycket enklare än som en förmodad vokativrelikt (avsnitt 3.2.4.4).

Lindquist jämför också Kvinnebyinskriftens fras **fly fran iluit** med Canterburyformeln (’Gyrils sårtapp, far du nu!’) och Sigtunablecket 1 (’Tursarnas furste, fly du nu!’). I denna fras vill han således finna ett tilltal till en demon i analogi med parallelltexterna, varför han (s. 29) väljer bort den annars närliggande tolkningen av **fran** som prep. ’från’. På så sätt får han (s. 29–32) adj. *frän/från* ’vedervärdig, fränstötande’ och tolkningen ”Fly, du vedervärdiga tursakärring!” eller ”Fly, fula olyckssvätte!”

Problematiserande är vidare Lindquists tolkning av runorna **hyr** (r. 82–84) som *hyrr* 3. pers. sg. pres. ind. av verbet motsv. fisl. *hyria* ’knacka, bulta’. Ordet

borde ristas med redruna snarast än med yrruna, såsom fallet normalt är vid assimilationen /rR/ > /rr/ (Larsson 2002:40). Denna nära nog omöjliga tolkning har dock accepterats av både Grønvik och Louis-Jensen.

3.3.2.3 Börje Westlunds tolkning 1989

Westlund läsning och tolkning rymms på fem och en halv sida text (s. 44–49) och skulle med rätta kunna kallas för det kortaste tydningsförsöket hittills. Westlund räknar med två stungna runor färre än Lindquist, nämligen r. 21 i och 83 u. Han normaliserar inskriften till runsvenska och översätter den på följande sätt (s. 43):

HæR rīsti ek þæR berg, Bōfi, ... þæR ER vīss. En brā (h)aldi illu frān Bōfa. Þōrr gæti hans mer þēm hamri ... Fly frān illvætt! FæR ækki af Bōfa. Guð eru undir hānum auk yfir hānum.

Här må jag rista (eller: ristade jag) skydd åt dig, Bove, med ... är säker för dig (= du kan lita på). Och blixten hålle ont (borta) från Bove. Tor skydde honom med den hammare ... Fly från det onda väsendet! Det(?) får intet av Bove. Gudar är under honom och över honom.

Westlund föreslår en radikal lösning till inledningens bindrunor, nämligen att de har icke-grafematiska bistavar. Han läser dem således som enkla runor, och där Lindquist får runföljden **hīrkirkui^umsuti^urku^uþir**, får Westlund bara **hiristikþir**. Han menar (s. 44) att det ”uppnås fullt begriplig mening, om man bortser från vissa bistavar och betraktar samtliga runor som enkla från funktionell synpunkt. Övertaliga bistavar skall då uppfattas såsom tillagda i dekorativt (eller fördunklande) syfte.” Stöd för sitt förslag söker han (s. 46) i ryska bleck från Rjurikovo Gorodišče vid Novgorod Velikij (Gorodiščeblecken 1 och 2). Westlund lyckades dock inte övertyga sina meningsmotståndare. I SRD återges visserligen Westlunds tolkning, men den har inte accepterats av de runforskare som senare försökt tolka inskriften. Grønvik (1992:75) kritiserar Westlund för att han inte förklarar varför han läser runa 1 som **h** (och inte som **k** eller **ᚱ**) och varför runa 8 läses som **k** (och inte **ᚱ**). Grønvik menar med rätta att Westlunds resonemang är svagt: man kan inte grunda sin tolkning på att det uppnås ”fullt begriplig mening” i rad 1, särskilt med tanke på att Westlund inte lyckades med raderna 2 och 3. Jonna Louis-Jensen (2006:266) är skeptisk till Westlunds tolkning av samma anledning. Jag kan tillägga att Elena Mel’nikovas tolkning av Gorodiščeblecken 1 och 2, som Westlund hänvisar till såsom ”ett viktigt stöd” för sin tolkning, är mycket problematisk (se avsnitt 7.2.1.2). Detta i sin tur gör Westlunds förslag än svårare att acceptera. Jag kommer likväl längre fram i texten att argumentera för den.

Rad 2 lämnas delvis otolkad hos Westlund, och rad 3, som tolkas 'är säker för dig', saknar riktig anslutning till den föregående raden eller de påföljande raderna. Att två runor i rad 3 **per** (r. 33–35) måste dubbellas för att ge **er** (3 pers. sg. pres. av v. *vera* 'vara') saknar goda paralleller. Tolkningen av *brā* som 'blict' lånar Westlund hos Lindquist, liksom verbet (*h*)*alda* 'hålla' och fortsättningen 'ont (borta) från Bove. Tor skydde honom med den hammare'. Resten av rad 5 och inledningen på rad 6 lämnas även de utan något tolkningsförslag. Med runföljden **flyfraniluit** (r. 92–103) lyckas däremot Westlund bättre än Lindquist: han tolkar den som 'Fly från det onda väsendet!' med ordet *illvætr* f. i sg. dat., och på så sätt undviker han problemen med en ändelselös form på *illvætt*, som Lindquist försöker förklara som en arkaisk vokativ. Han får dock problem med den följande meningen '(Det?) får intet av Bove', som blir subjektlös. Tolkningen av den sista meningen lånar Westlund från Lindquist (eller ytterst från Nilsson 1976).

Westlund menar att Bove är amulettens ägare och att inskriften är riktad mot ett ont väsen (en illvätte); han säger dock ingenting om fiskens koppling till inskriften. Han menar vidare att inskriftens funktion var magisk, men att detta inte utesluter att Bove själv var kristen. Språket i inskriften är enligt Westlund poetiskt, men han ställer inte upp den som vers.

3.3.2.4 Ottar Grønviks tolkning 1992

Grønvik (1992:71–85) kommenterar Lindquists tolkning av sida A och lägger också fram sin egen. Han uppfattar inledningens runor som äkta bindrunor: **hīrkiurkimsutirkupīrbirk** och avvisar (s. 75) Westlunds förslag att det skulle vara fråga om enkla runor med ornamentala bistavar. Han följer inte (s. 72) Westlunds läsning av runorna 21 och 83, utan väljer i stället att med Lindquist läsa dessa runor som stungna. Inskriften normaliserar han (s. 81) till fornvästnordiska, eftersom han menar att detta är en bättre etablerad norm:

*Hér-k í yrki Íms undir guði,
er berʔk Bófi mér *fýld í húð,
es þér vísʔs, en brá alt illu frá Bófa:
þórr gæti hans med þeim hamri
es Ám hyrr, hofuga Ám!
Flý frá, illvætt(r)!
Ferr ekki af Bófa;
guð eru undir hǫnum ok yfir hǫnum*

Her inne, under Ims gud, "dikter" jeg (en bønn),
fordi jeg Bove bærer noe ufyselig i huden
som er kjent for deg, som overalt tok ondt bort fra Bove:
Tor vokte ham med den hammer

som han slår Åm med, den leie Åm!
Flykt vekk herfra, ill-vætte!
Bekymringene farer bort fra Bove,
guder er under ham og over ham.

Inskriften är enligt Grønvik (s. 81 f.) Boves personliga bön till guden Tor, som omnämns en gång som *Íms guð* och en gång som *Þórr*. Vem det är som kallas *Ímr* är oklart, men det kan vara en mytisk stamfader till Bove eller också jätten *Ímr*, som omnämns en gång i *Vafþrúðnismál* 5. Vad gäller denna jätte kommenterar Grønvik (s. 76) att uttrycket ”under jotnen Ims gud” bara kan förstås om man antar att det fanns jättar som dyrkade sina gudar. Grønvik (s. 77) hänvisar här till Snorres berättelse om flera grupper av jättar med olika egenskaper; en av grupperna skildras som storbönder med mycket boskap och stora rikedomar, de hade vackra döttrar som gudarna gärna ville gifta sig med, och någon av dem är känd för sina religiösa och mytologiska kunskaper. Grønvik (s. 77) sammanfattar Snorres berättelse på följande sätt: ”Man må vel derfor tro at disse jotner selv dyrker guder og kanskje opprinnelig var bondehøvdinger med prestefunksjoner.”

Bove är således diktare och amulettens ägare. Han har ett slags hudsjukdom, och Grønvik föreslår att det skulle kunna vara koppor. *Ámr* är namnet på en demon eller en jätte som sänder koppor på människor (s. 78); det är också han som kallas för *illvætt(r)* (s. 79). I inskriftens besvärjelse är det inte fråga om någon primitiv magi, menar Grønvik (s. 81), utan om en religiös bön ”frem sagt av en from hedning i dyp angst”.

Inskriftens inledning i Grønviks tolkning innehåller några problem. Det är för det första svårt att acceptera att runa 1 (𐌺) skulle bestå av fyra runor **h**, **r**, **k** och **i**. Jag är här i synnerhet skeptisk till **i**-runan. Varför skulle ristaren dölja **i**-runan i bindrunans huvudstav om han använder andra fristående **i**-runor i samma inledning? Det är också osäkert om **k**-runan skulle kunna stå för den enklitiska formen av det personliga pronomenet ’*k* ’jag’, eftersom detta pronomen i runinskrifter i princip används enklitiskt bara efter finita verbformer.³³ Besynnerligt är också att prepositionen *í* ’inne’, som hör samman med adv. *hér* ’här’, står efter det personliga pronomenet. Det är vidare oväntat att *hér* skrivs med oetymologiskt **r**. Grønvik accepterar på liknande sätt Lindquists tvivelaktiga förslag att läsa runföljden **hyr** (r. 82–84) som *hyrr*. Tolkningen av **fer** (r. 104–106) som *ferr* är problematisk av samma skäl.

Det är oväntat att ristaren skulle använda tre olika partiklar (*er*, *es* och *en*) i en och samma mening: *er ber’k Bófi mér *fýld í húð, es pér vis’s, en brá alt illu frá Bófa*. Grønvik (s. 78) anmärker visserligen att partiklarna *es* och *er*

³³ Exemplet *nu’k* på Rökstenen (Ög 136) kan inte räknas som säkert. Det finns exempel på att pers. pron. *ek* kan användas enklitiskt efter personnamn (Ög 165), men vi har inga säkra exempel på att det skulle kunna stå efter adverb.

har olika funktioner; således är *es* en relativpartikel, medan *er* är en konjunktion med kausal betydelse. Den relativa partikeln *en* visar enligt Grønvik tillbaka på *þér*. Formuleringen ’noe ufyselig i huden’ **fýld í húð* tolkar han som koppor. Ordet **fýld* finns inte belagt i ordböcker; det skulle vara skapat som en *ipō*-avledning till adj. fvn. *full* ’raaden, stinkende’ (Fritzner) och motsvara feng. *fýlð* f. ’smuss, urenhet’.

Det är vidare problematiskt att tolka **iluit** (rad 6) som *illvættr* i kasus vokativ. Grønvik (s. 79) skriver att ”[e]n tilsvarende vokativform av en maskulin *i*-stamme er belagt i gotisk [...]. Her kan den være bevart i en tradisjonell meningsformel.” För det första är ordet fön. *vættr* en feminin *i*-stam, och för det andra förefaller det långsökt att hänvisa till vokativformer i gotiska, som är så avsevärt äldre än Kvinnebyinskriftens språk.

Grønvik lämnar bilden på fisken utan kommentarer. Inskriftens form kallar han högprosa.

3.3.2.5 Jonna Louis-Jensens tolkning 2001

Louis-Jensen publicerade sin tolkning 2001. Fem år senare återgavs samma tolkning i en festskrift till författarens 70-årsdag (Louis-Jensen 2006 [2001]): artikeln trycktes utan förändringar men åtföljdes av en efterskrift där författaren svarade på McKinnells & al. (2004) och McKinnells (2005) kritik. Hennes tolkning återges också oförändrad i Louis-Jensen 2005.

Louis-Jensen säger sig följa Grønviks läsning av runorna (noga räknat är det fråga om Lindquists läsning, som Grønvik anammat). Hon föreslår dock en helt ny tydning av inskriftens första tre rader. Hon normaliserar (2006:267) inskriften till runsvenska och översätter:

H(æ)R'k ī kūri
(ī)ms undir guþi,
(æ)RR ber'k Būfi
mæR fūlt ī hūþ –
es þæR vīs in brā –
<h>alt illu frān Būfa!
Þōrr gæti hans
mēR þæm hamri
(e)s Ām hYRR!
Haf ekka, Ām!
Flý frān, illvēt!
FæRR ækki af Būfa;
guþ eru undir hānum
auk yfir hānum.

Heri kryber jeg sammen
 under sodens gud,
 et ar (sår) bærer jeg, Bove,

betændt i min hud –
 du ved hvor den glinsende er –
 hold det onde væk fra Bove!
 Tor beskytte ham
 med den hammer
 som han slår Æmr med!
 Hav (gid du må have) bekymringen, Æmr!
 Fly bort, onde væsen!
 Bekymringen forlader Bove,
 der er guder under ham
 og over ham.

Enligt denna tolkning är Bove amulettens bärare. Han lider av ett *ærr fult* 'dårligt lægt sår', dvs. hudbesvär av något slag, och är som patient underkastad en magisk kur. Ett av leden i denna kur består i att patienten sitter sammankrupen i en eldstad och övertäcks med aska. Eldstaden är en plats som förknippas med husvättar i nordisk folketro, och aska används ibland i senare nordisk folkmedicin för att behandla hudsjukdomar. Inskriftens 'gudar över honom och under honom' kan då vara husvättar och eldstadsvättar. Också i formuleringen *īms gup* 'sotens gud' identifierar forskaren en vätte. Förutom vättar förekommer i inskriften guden Þörr och jätten Æmr, vilken senare identifieras med den sjukdomsdemon (illvätte) som orsakat Boves sjukdom. Om sin tolkningsmetod säger Louis-Jensen (s. 272) att hon återfinner inskriftens genre och referensramar i Sigtunableckets inskrift samt i Canterburyformeln: "Det er tydeligvis samme forestillingsverden der ligger bag ved Kvinneby-amulettens "Fly fræn, illvæt", og efter min opfattelse bør hele Kvinneby-amuletten tolkes inden for denne forståelsesramme."

Hennes tolkning delar en del problem med de föregående. Således finner vi runan *✠* läst som fyra runor (**h**, **r**, **k** och **i**), vokativkasus för ordet *illvæt* 'onde væsen' samt oetymologiska **r**-runor i *hærr*, *hyrr* och *færr*. Det finns också nya svårigheter. Det ter sig ansträngt att tolka **ir** (rad 1) som ordet *ærr* 'sår' med oetymologiskt **r**, men det bör noteras att författaren själv är medveten om problemet. Hon anmärker också att det är svårt att förklara varför ristaren en gång skulle skriva ordet *ekki* 'bekymringen' med **e**-runan (**eki** r. 107–109) och en annan gång med **i**-runan (**ika** r. 88–90), även om detta egentligen inte är något problem. Tolkningen *Haf ekka, Æm!*, som Louis-Jensen tar från Lindquist, är också starkt påverkad av Sigtunablecket.

Intressant är hennes förslag att tolka *in brā* som 'den glinsende' i svag feminin form (eftersom benämningen åsyftar *illvættr* f.). Adjektivet **brár* finns visserligen inte belagt i ordböcker, men Louis-Jensen (2006:276 f.) kan rekonstruera det med hjälp av ortnamn och hydronymer. Meningen *es þær vīs in brā* betyder alltså 'den glänsande är dig känd' och med detta åsyftas en demon i en orms skepnad som orsakar Boves sjukdom; det är vidare *īms gup*

som vet var demonen finns. Meningen 'hold det onde væk fra Bove!' riktar sig till någon som Louis-Jensen identifierar inte som Tor, utan som 'eldstadsvätte'. Hon tolkar gen. *īms* som aska, och inte, som Grønvik, som en form av namnet *Ímr*.

Bilden av fisken symboliserar enligt Louis-Jensen (2001:281) *livsfisken*, som förekommer i irisk folktro såsom en livslax, "den i fiskform materialiserade själen", och har paralleller även i nordisk folktro. Hon menar att inskriften inte är poetisk.

3.3.2.6 McKinnell & al. förståelse av inskriften 2004

Författarna anger Louis-Jensens normalisering och översätter hennes tolkning till engelska (2004:65) samt kommenterar några ord i tolkningen och lägger fram sina förslag på hur dessa bör förstås. Uttrycket *īms undir guþi* kan enligt deras mening (s. 66) inte tolkas som 'under the god of soot', eftersom det finns ett namn *Ímr* på en jätte i *Vafþrúðnismál* 5, vilket namn dessutom är nästan synonymt med namnet *Ámr*. För att lösa detta problem föreslår de (s. 66) att ordet *undirguð* kan betyda 'demon' och att den första meningen kan tolkas som 'In here I cower with the demon of Ímr.' De vill vidare förstå *in brā* 'the glistening one' som en omskrivning av Tors med blixten associerade hammare; och de vill förstå *ekki* inte som 'affliction', utan som 'convulsive sobbing'. Louis-Jensen (2006:283) bemöter denna kritik och försvarar på ett övertygande sätt sin tolkning av dessa partier.

3.3.2.7 John McKinnells förståelse av inskriften 2005

John McKinnel (2005:160–162) bygger sin förståelse av Kvinnebyinskriften på Louis-Jensens tolkning (med inslag av Grønviks version). Dock förändrar han betydelsen av några ord och ser amuletten som ett skydd för en födande kvinna, inte som en besvärjelse mot en hudsjukdomsdemon. Han ger ingen normalisering men väl en översättning (s. 161):

Here I crouch under (the control of) the 'god' of Ímr (the demon), while I, Búfi, keep myself fully inside the skin (i.e. before I am born). The glittering thing (= lightning, Þórr's hammer?) is known to you – keep harm from Búfi! May Þórr guard him with the hammer with which he strikes Ámr (= Ímr)! May you have the sobbing, Ámr! Be gone, evil creature! The sobbing leaves Búfi, there are gods below him and above him.

McKinnel föreslår (s. 161) att inskriften innehåller namnen *Ímr* och *Ámr*. Han menar dock att dessa är två liknande namn för en och samma demon: *Ímr* 'the Sooty one' eller *Ámr* 'the Dark one'. McKinnel (s. 160) vill se en koppling mellan inskriftens namn *Bove* och sonen till Rinda och Oden, som i Saxo Grammaticus' berättelse kallas *Bous*. Han menar att det finns ett samband mellan denna Saxos berättelse om Rinda och hennes son *Bous* och

en dansk folktradition för barnafödelse, som berättas av en dansk franciskanermunk vid namn Petrus omkring år 1260. Denna tradition går ut på att kvinnor som är närvarande vid en barnafödelse dansar en oanständig dans med en figur av halmstrå som kallas för *bovi*). McKinnel (s. 161) vill således betrakta Kvinnebybleckets inskrift i denna barnafödelsekontext:

It is possible that Saxo, Brother Peter and the Kvinneby amulet all used the same name in different contexts by coincidence, but all three are from the same area; at least two of them focus on childbirth; and two involve female lasciviousness. *Bous/Bovi* was probably a Danish/Swedish nickname for Váli, and there was a folk ritual, associated with childbirth, which may allude to the myth of Óðinn and Rindr and the birth of Váli.

McKinnels omtolkning av Louis-Jensens tolkning kan dock inte tjäna som stöd för hans hypotes. Ordet *ekki* vill han liksom i McKinnell & al. 2004 tolka som 'convulsive sobbing', vilket är en modern betydelse av detta ord i nyisländskan, ett faktum som Louis-Jensen (2006:283) redan har påtalat. Hon anmärker (s. 284) vidare att den första meningen 'while I, Búfi, keep myself fully inside the skin (i.e. before I am born)' knappast är språkligt möjlig.

3.3.2.8 Mindy MacLeod & Bernard Mees' förståelse av inskriften

MacLeod och Mees skapade (2006:28) en version av Westlunds (1989) och Nilssons tolkningar (1976). Ett ord (*ihūð*) tog de också från Lindquists tolkning men försåg det med ett frågetecken.

*HæR rīsti ek þæR berg,
Bōfi. MæR fullty! Íhūð (?) es þæR vīss.
En brā haldi illu frān Bōfa.
Þōrr gæti hans með þēm hamri sem ur hafi kam.
Flý frān illvēt! FæR ekki af Bōfa.
Guð eru undir hānum auk yfir hānum.*

Here I carved for you (runes of) help, Bofi.
Help me! Knowledge (?) is certain for you.
And may the lightning hold all evil away from Bofi.
May Thor protect him with that hammer which came from out of the sea.
Flee from evil! It (?) gets nothing from Bofi.
The gods are under him and over him.

Det är besynnerligt att författarna endast hänvisar till Westlund och inte ens omnämner Nilsson i sin litteraturlista trots att de har hämtat tolkningen *MæR fullty!* 'Help me!' från Nilsson 1976. De reproducerar även Nilssons förslag att amulettens syfte är att försvara sin ägare när denne är till sjöss.

3.3.2.9 Lasse Sonnes läsning 2011

I sin avhandling (2011:106–111) behandlar Lasse Sonne bl.a. Kvinnebyinskriften och ger sin läsning av inskriftens första rad. Han föreslår (s. 109) att den första runan \mathfrak{K} kan lösas upp i fyra runor: **k**, **n**, **a** och **r**. På så sätt behöver man inte räkna med en inskriven **i**-runa i denna bindruna, såsom Lindquist, Grønvik och Louis-Jensen gör. Sonne meddelar också (s. 111, fn. 2) att han har sin egen tolkning till Kvinnebyblecket, som han avser att publicera vid ett senare tillfälle.

3.3.3 Slutsatser och nya frågor

Kvinnebybleckets inskrift är den vikingatida inskrift på ett lösföremål som har fått flest skilda tolkningar. Staraja Ladoga-pinnen är kanske den närmaste konkurrenten med sina sju separata tolkningar (se t.ex. Kuz'menko 2011).

Efter översikten ovan står det klart att runorna 1–9 saknar säker läsning. Vad tolkningen beträffar är det emellertid raderna 2 och 3 som på det hela taget är de mest osäkra, då det är här som det råder störst oenighet bland forskarna. Beroende på hur de tre raderna tolkas, får vi vitt skilda förslag på vad, vem eller vilka inskriften riktas mot. Slutet på rad 6 och början på rad 7, framför allt ordet *illvætr*, är även de problematiska. Uppfattningarna om vad inskriftens syfte är varierar från att det skulle vara fråga om en förbannelse av Bove till att det är en besvärjelse som skall skydda honom, t.ex. när han är till sjöss eller mot hudsjukdomsdemoner, eller att det till och med är en besvärjelse som skall hjälpa honom att födas. Åsikterna om vilken världsbild inskriften representerar varierar också betydligt. Kopplingen mellan fiskavbildningen och texten behöver klargöras. Även inskriftens datering till 1100-talets början förtjänar att undersökas närmare. Dessa frågor föresätter jag mig att försöka besvara.

Tablå 2. Tidigare tolkningar av Kvinnebyblecket. Översikt.

	Nilsson 1976	Lindquist 1987	Westlund 1989	Grönvik 1992	Louis-Jensen 2001 [2006]	McKinnel 2005
<i>Vem är Bove?</i>	ägaren av amuletten fiskare	den svenska litteraturens äldste skald ägaren av amuletten som dyrkar gudar (i jag-form)	ägaren av amuletten	den som "diktat" bönen, ägaren av amuletten	amulettens bärare patienten	ett barn
<i>Vilka andra omnämns/äkallas?</i>	Tor gudar	1) Erka – jordgudinnan Fuld – 'Jord' 2) jätten Åm = 'bältras' – ett namn på en sjukdomsdemon 3) <i>Ömr</i> – 'den som har stark röst', binamn på Odin. 4) Tor 5) Den fula olycksvännen 6) gudar	Tor illvätte = det onda väsendet gudar	1) jätten Ims gud = Tor (eller Im är en stamfar till Bove) 2) jätten Åm 3) illvätte = en sjukdomsdemon 4) gudar	ims gud = sotens vätte 'den glinsende' (demon i orms skepnad = illvätte) Tor jätten Åm sjukdomsframkallande illvätte gudar	demonen Imr (= Åmr) Tor
<i>Vilken trosuppfattning omfattar inskriften?</i>	magi	hedendom (gudaparet himmelsguden och jordgudinnan).	torsmagi "Boves innehav och bruk av amuletten... utesluter [inte] att han varit döpt kristen"	hedendom: "en religiös bön, fremsagt av en from hedning i dyp angst" (inte primitiv magi, vi ser ett visst inflytande från kristendomen)	magi	magi
<i>Vilket syfte har inskriften?</i>	"The amulet is an invocation to the gods to protect Bove, especially while he is at sea."	besvärjelse mot bältrasdemonen Åm	besvärjelse mot onda väsen	"Han har fått en livsfarlig sjukdom (kopper) och vender seg til sin gud med bønn om hjælp" Inskriften är en personlig bön till guden Tor.	"et led i en magisk kur mod en hudsygdøm"	"a birthing charm"
<i>Vilken funktion har fisken?</i>	fenorna på fisken är lönnrunor "the picture indicate[s] that Bove... was a fisherman."	"laxhonan" syftar på uppmaningen till demonen att "gå i havet."	—	—	livslaksen = livsfisken (iriske <i>bradán beatha</i> 'den i fiskform materialiserade själen') "Amulettens formål er netop at redde Bove fra en dödbringende dæmon i en orms skikkelse, og hvad kunne være en mere passende illustration end en sprællevende laks?"	—
<i>Är inskriften poetisk?</i>	ja	ja!	nej	"høyprosa med visse tillopp til stavrim og rytme"	nej	—

3.3.4 Ny translitterering och tolkning

Jag har undersökt inskriften med stereomikroskop vid fyra tillfällen (i november 2008, maj 2010, november 2010 och januari 2012). Min translitterering följer nedan, medan kommentarerna till den ges i katalogen (nr 40).

Enligt min läsning innehåller inskriften ett skiljetecken och 143 runor:

A: 1 × **hiristirkpirbirg**
1 5 10 15
2 **bufimirfultihu**
20 25
3 **risperuisinbral**
30 35 40
4 **tilufrانبufaporketih**
45 50 55 60
5 **ansmirpemhamrisamhur**
65 70 75 80
B: 1 **hafikamflyfraniluit**
85 90 95 100
2 **ferekiafbufakupiru**
105 110 115 120
3 **untirhanumaukyfirhan**
125 130 135 140
4 **um**
143

Det som skiljer denna läsning från de tidigare är att jag läser r. 15 som **g** (ej **k**), r. 21 **i** (ej **e**), r. 29 **u** (ej **y**), r. 30 **r** (ej **p**) och r. 83 **u** (ej **y**). Jag läser också inledningens antagna bindrunor som obundna runor med undantag för r. 8.

3.3.4.1 Runorna 1–19 (raderna A 1–2)

Rad 1 innehåller vad som allmänt ansetts vara bindrunor. Westlund (1989:44) menar dock att det inte är nödvändigt att räkna med bindrunor här. Det är viktigt att i detta sammanhang notera att inget förslag till upplösning av dessa bindrunor har lyckats åstadkomma en sekvens som kan tolkas utan att man behöver räkna med utelämnade vokalrunor. Det är vidare intressant att lägga märke till att bindrunorna endast förekommer i det inledande partiet, inte någon annanstans i inskriften. Detta gäller även där de egentligen hade kunnat behövas, såsom på rad 4 på sida A, där ristaren hade glömt bort två runor, **r** och **u**, och därför tvingades ”pressa in” dem i inskriften (i runföljden **fran bufa**). Att ristaren inte använde bindrunor i denna rättning kan betyda att bindrunorna i inledningen är något annat än ordinära bindrunor. Det är också intressant att lägga märke till att det fortfarande finns plats kvar för att fortsätta inskriften på blets baksida –

nästan hälften av dess yta är tom. Bindrunorna var således inte en strikt nödvändighet för att bereda rum för mer text.

Man lägger vidare märke till det stora antalet korta, raka, nedåt- eller uppåtriktade linjer i bindrunorna. Dessa ser ut som ett slags seriffer som lagts på runorna: ʏ ʌ ʁ ʎ ʒ. Jag skulle vilja föreslå att dessa linjer har använts för att kryptera inledningen: de liknar vanliga bistavar men saknar bistavarnas grafematiske funktioner.

Även om dessa linjer inte alltid är identiskt utformade – några är möjligen något kortare eller längre än de andra, medan somliga inte är helt raka utan snarare lätt böjda – är det ändå mycket tydligt att samma princip ligger bakom dem alla: en kort upp- eller nedåtriktad linje som är placerad till vänster och/eller höger om staven och når kanten. Runa 9 har en linje till vänster om huvudstaven som inte kan betecknas som särdeles rak, men linjens utformning kan förklaras av platsbrist: det hade varit svårt att göra den helt rak, eftersom det inte fanns utrymme för detta mellan runorna 8 och 9. Om vi nu tar bort just dessa linjer får vi i stället för 𐌺|𐌻|𐌷|𐌹|𐌺|𐌸| runorna: *|𐌹|𐌷|𐌹|𐌺|𐌸|. Runa 8 (𐌺) består emellertid endast av dessa korta, raka uppåt- och nedåtriktade linjer, varför jag där låter dem stå kvar. Jag ser helt enkelt ingen annan utväg än att låta den vara en bindruna **rk**, eftersom min läsning av runan annars påverkas av min tolkning. Westlund menar (1989:44, fn. 23) att det är ”systematiskt tilltalande [...] att överhuvudtaget ej räkna med binderunor i inskriften”. Därför tvingas han här utan egentlig grund att välja läsningen **k** framför **r**; han får också kritik av Grønvik för detta. Jag menar att det i detta fall är metodologiskt riktigare att antingen ta bort alla bistavsliknande linjer på runa 8 eller låta dem alla stå kvar. Att ta bort dem alla från runa 8 tycks dock strida mot inskriftens egna principer. Man måste förutsätta bistavar på denna runa, eftersom vi annars får en **i**-runa, vilket strider mot den iakttagna principen att **i**-runor inte krypteras i inledningspartiet. Två **i**-runor i rad stämmer heller inte överens med inskriftens principer.³⁴

Här hamnar jag i ett dilemma: Om jag tillåter mig att ha en bindruna i inledningen, varför då inte räkna med flera bindrunor, som kanske består av raka, korta upp- och nedåtriktade bistavar, varvid dessa blir grafematiske, precis som i runa 8? Som jag skriver i katalogen (nr 40) har dock r. 6 **t** en mycket svagt skissad båge, som ristaren av någon anledning inte gjorde tydlig på ett senare stadium. Runa 6 skulle annars sticka ut i inledningen som den enda *enkla* runan utöver **i**-runorna. Nu visar det sig emellertid att det fanns planer på att göra även den till bindruna. Varför fullföljdes inte detta uppsåt? Jag kan endast anta att det berodde på att ristaren ville hålla fast vid den tydliga och genomskinliga princip som jag beskrivit ovan. Bågen på **t**-runan skulle ha brutit en sådan princip och gjort tydningen av inledningen

³⁴ Inskriften har förvisso två på varandra följande **u**-runor (r. 121–122) – medan **u**-runan dubbelläses på andra ställen i inskriften – men dessa står på två olika rader.

omöjlig; det föreföll förmodligen också olämpligt, kanske till och med alldeles för avslöjande, med flera nedåtriktade bistavsliknande linjer på **t**-runan. Därför lät ristaren runan **t** förbli enkel och upprepade inte den båge som han först hade skissat.

Även om denna min iakttagelse om runa 6 kan ges andra förklaringar (t.ex. att ristaren först ämnade skriva inte **t**, utan **þ**, men sedan ändrade sig), är det ändå tämligen säkert att inte alla komplexa skrivtecken i inledningen skall förstås som äkta bindrunor.

Redan Mindy MacLeod (2002:171) noterade att inledningen domineras av **m**- och **r**-runor, och föreslog försiktigt att det kan handla om ett slags dekorativa seriffer som tillagts runorna. Dock stannade hon vid detta och förklarade inte närmare vilken typ av dekorativa seriffer det då skulle kunna vara fråga om. Jag menar att de består av korta, raka, upp- och nedåtriktade linjer. Man kan inte säga att syftet var att fördunkla innehållet, eftersom principen egentligen är enkel och genomskinlig. Man förstår just vad Westlund (1989:44) menar när han skriver: ”Redan då mina ögon första gången föll på [...] inskriften, tyckte jag mig i runföljden 3–7 se ordet **risti**”. Samtidigt ville ristaren inte göra det alldeles för enkelt för läsaren, och det är kanske därför ristarens icke-grafematiska bistavar får motsvara flera runor: **k**, **m**, **r**, upp-och-nedvänt **k** eller spegelvänt **k**. Det är möjligen också därför som ristaren tillåter runa 8, **ƿ**, att grafematiska korta, raka, uppåt- och nedåtriktade bistavar som når kanten, vilket gör det svårare för läsaren att genomskåda principen.

MacLeod (2002:166–170) menar att liknande bindrunor med icke-grafematiska bistavar förekommer på två runstenar i Uppland, nämligen U 163 och U 313. Källström håller inte med om detta, utan menar att stenarnas runor bäst kan förklaras som resultatet av korrigerade felristningar.³⁵ MacLeod (s. 166) noterar vidare att ”[w]hile again, the lack of any consistent technique for identifying which of the branches are functional causes difficulties, the formulae conform well enough to stereotypical runetexts to allow a reasonably confident interpretation.” Det är alltså enligt henne möjligt att endast med hjälp av stereotypa texter identifiera vilka bistavar som är grafematiska och vilka som inte är det.

Texten som vi får i inledningen kan, beroende på vilka bistavar i runa 8 som är grafematiska och vilken böjning verbet *rīsta* har (svag eller stark), tolkas som:

1) *Hār rīsti'k þēr berg, Bōfi*. 'Här ristade jag/må jag rista skydd åt dig, Bove'.

2) *Hār rīst ik þēr berg, Bōfi*. 'Här ristar jag/ristade jag skydd åt dig, Bove'.

3) *Hār rīstir þēr berg, Bōfi*. 'Här ristar (du, han) skydd åt dig, Bove'.

³⁵ Runråd 26, den 3 maj 2007 i Uppsala.

4) Eller, om vi förutsätter att verbet *rista* i 1 pers. sg. pres. kunde böjas med *r*-ändelse i runsvenskan liksom i fornsvenskan, kan vi läsa alla bistavar på runa 8 och få meningen *Hær ristir'k þær berg, Bōfi*. 'Här ristar jag skydd åt dig, Bove'.

Inledningen förefaller stereotypisk, eftersom vi vet att Egil Skallagrimsson, när han reser sin nidstång mot kung Erik Blodix och drottning Gunhild, inleder sin besvärjelse på ett liknande sätt: "Här sätter jag...". Därefter ristar han runor på stängen innehållande hela besvärjelsen (*Egils saga Skalla-Grimssonar* kap. 57:171):

Hann tók í hönd sér heslistöng ok gekk á bergsnos nokkura, þá er vissi til lands inn; þá tók hann hrosshöfuð ok setti upp á stöngina. Síðan veitti hann formála ok mælti svá: "Hér set ek upp niðstöng, ok sný ek þessu niði á hönd Eiríki konungi ok Gunnhildi dróttningu [...]; hann sneri ok höfðini inn á land, en hann reist rúnar á stönginni, ok segja þær formála þenna allan.

Han tog en hasselstång i handen och gick till kanten av en klippa som vätte inåt land. Så tog han ett hästhuvud och satte det på stängen. Sedan gjorde han en besvärjelse och uttalade: "Här sätter jag upp en nidstång, och vänder detta nid mot kung Erik och drottning Gunhild [...]; han vände huvudet in mot land och han ristade runor på stängen som sade hela besvärjelsen.

Vi har också en runinskrift på en träpinne från Rathausmarkt, Schleswig (DR Schl3), daterad till 1000-talet, som är avfattad i *ljóðahátt* och har en formelmässig inledning: **runar : iag : risti : a : rikiata : tre** *Rūnar iak risti ā rækianda træ*. 'Runorna jag ristade på drivande(?) trä'. Två andra formelartade inskrifter med liknande fraser är Østermarieblecket och Skänningeblecket. I vårt fall har vi alltså både en teknisk princip, som hjälper oss att identifiera icke-grafematiska bistavar, och en typisk inledning: 'här ristade/ristar jag'.

3.3.4.2 Runorna 21–56 (raderna A 2–4)

Dessa rader vill jag dela in i följande ord: **mir fulti hur is þer uis in bra_ult ilu fran bufa**. Runföljden **mir** kan förstas som prep. *meðr*. Det finns ett antal exempel på denna skrivning från Östergötland (Ög 8, Ög 111, Ög 136), Uppland (U 431) och Gästrikland (Gs 13). Runföljden **fulti** kan tolkas som en motsvarighet till ett subst. fisl. *tý* eller *tæ* n. 'hjälp, bistånd' med förleden *full-* som uttrycker fullhet. Ordet *tý* eller *tæ* härleds från verbet *tjóa/tjá* > *týja* 'hjälp'. Formen *tý* är sällsynt i fornisländskan, medan *tæ* har flera säkra belägg (ÁBM). I svenska dialekter har det motsvarande verbet bevarats i formen *tya* 'orka, förmå, sträcka sig, räcka till' (Hellquist: *ty* 2). I *Fáfnismál* (str. 6) finns ett belägg på v. *fulltýja* 'ge full hjälp' i 3 pers. pl. pret. *fulltýðu*. Motsvarigheter till detta finns även i fornhögtyska respektive tyska *follaziohan* > *vollziehen* 'utföra, verkställa' (Hellquist, *ty* 2).

Sammansättningen *fulltý* är inte belagd som sådan, men det finns många besläktade ord med förleden *full-*, bl.a. *fullting*, som också det betyder 'hjälp', 'bistånd' och kan vara såväl neutrum som femininum. Ordet kommer från **fulltýing* enligt Hellquist (*ty*) och ÅBM (*fullting*). Vi finner även belägg på maskulina former av ordet, *fulltingr*, liksom ord som *fulltingja* 'hjälp', *fulltingsmaðr* 'hjälpare' och *fulltingjari* 'hjälpare'.

Det är svårt att säkert avgöra hur detta ord skulle böjas i dativ, men sannolikast bleve det *tȳ* eller *tȳ(i)* (i det senare fallet skulle här krävas dubbelläsning av *i*-runan). Det är alltså möjligt att tänka sig att runföljden **mirfulti** kan stå för *meðr fulltȳ(i)* 'med fullkomligt bistånd/fullkomlig hjälp'. Att rista *i*-runan för /y/ är inte ovanligt, och vi har många exempel på det (Lagman 1990:37–42).

Det kan diskuteras huruvida dessa ord, 'med detta fullkomliga bistånd', hör till den föregående meningen eller om de i stället inleder den påföljande meningen. Det sannolikaste är att de utgör en fortsättning på den första meningen, som då kommer att lyda: 'Här ristade jag/ristar jag/ må jag rista hjälp åt dig, Bove, med fullkomligt bistånd.'

Runföljden **hur** kan tolkas på två olika sätt beroende på fortsättningen. Den sannolikaste tolkningen är att förstå den som motsvarigheten till det fisl. ordet *hyrr* m. 'eld' (*Norrøn ordbok*). En potentiell svaghet i detta förslag är förvisso att ordet ristas med *u*- och inte *y*-runa, men ristaren är inte heller konsekvent med att stinga *i*- och *k*-runor. Inte alla ord som har /e(:)/ eller /æ(:)/ ristas med *e*, utan de flesta ristas med *i* (**þir** *þēr* 9-11, **birg** *berg* 12-15, **mir** *meðr* 68-70, **iru** *eru* 119-121), och av de tre orden med /g/ ristas endast ett med *g*-runa (det just nämnda **birg**).

Ordet *hyrr* används i fornisländskan oftast i poesi, såväl i kenningar för 'guld', 'krigare', 'svärd' (se *Lexicon Poeticum* och *Skaldic Project*) som i sin egentliga betydelse 'eld, flamma'. Det kan vara fråga om eld som tänds av fiender men också övernaturlig eld som brinner av sig själv på de dödas högar (jfr *Hervarar saga ok Heiðreks konungs* s. 18).

Det som följer därefter kan nu tolkas på nästan samma sätt som Westlund föreslog men utan de onödiga dubbelläsningarna. Runföljden **isþeruis** vill jag tolka som *es þēr vīss* 'är säker, trygg för dig' eller 'är dig känd' med verbet *vesa/vera* i 3 pers. sg. pres. ind., det pers. pron. i sg. dat. och adj. *vīss* 'vis, kunnig, kunskapsrik, säker, känd' i m. sg. nom. Meningen blir då: 'Eld är säker för dig (du kan lita på eld med denna fullkomliga hjälp, dvs. runblecket eller besvärjelsen).' Påföljande mening kan då tolkas såsom Grønvik föreslog: **in bra alt ilu fran bufa en brā allt illu frān Bōfa** 'som drog bort allt ont från Bove'. Runföljden **bra** tolkas av Grønvik som 3 pers. sg. pret. *brā* av det fvn. verbet *bregða*; det konstrueras med dativ och har många betydelser såsom: 'hastigt röra, svänga, kasta, dra, förändra, göra slut på, förstöra'. Runföljden **alt** tolkas som adv. *allt* i n. sg. ack. av fvn. adj. *allr*, vilket betyder 'överallt; i alle henseender, aldeles; allerede; helt, lige, alt' (Fritzner). Jag föredrar denna variant framför Westlunds **in bra_alti_ilu**

fran bufa *En brā (h)aldi illu frān Bōfa* 'Och blixten hälle ont (borta) från Bove', eftersom man här inte behöver laborera med ett icke-belagt substantiv **brā* i betydelsen 'blixt' och man samtidigt slipper att ponera flera dubbellästa runor i en och samma mening.

Elden som ett sätt att skydda sig mot troll är en urgammal metod. I svensk folktro finner man många belägg på detta bruk, av vilka en stor del handlar om att föra eld (t.ex. eldkol eller en brinnande tändsticka) mellan kläderna och kroppen som skydd mot troll och annan övernaturlig ondska (DFU JX:B10a). Riter med eld som skydd mot sjukdomar omnämns redan i Eddan, t.ex. i *Hávamál* (st. 137):

*Ráðumk þér, Loddfáfnir,
en þú ráð nemir, [...]
hvars þú ǫl drekkir,
kjós þú þér jarðar megin,
þviat jorð tekr við ǫldri,
en eldr við sóttum [...]*

Jag råder dig, Loddfafne,
men råd må du taga [...]
Då du dricker öl,
sök hjälp av jordens kraft.
Då jord hjälper mot ölrus,
och eld mot sjukdomar [...]
(på flera punkter har jag konsulterat
Brates översättning 1913).

Man kan förstå meningen som 'Eld är säker för dig, som tog bort allt ont från Bove'. I så fall blir både övergången från 2 pers. till 3 pers. samt bytet av tempus i meningarna mer begripligt. Meningen kan t.o.m. betyda 'du kan lita på elden, (den) som tog bort allt ont från Bove'. I så fall är det också mest passande just med konj. *en*, eftersom den "tjener til overgangspartikel hvor talen afbrødes derved, at man gaar over fra Oratio directa til Oratio indirecta, forlader et æmne og begynder paa et nyt, vender sig fra en person til en anden" (Fritzner: *en*, 5). I vårt fall går den talande från att tilltala Bove till att tala om honom i tredje person. Fritzner (*en*, 6) anger också att konj. *en* "forbinder med hinanden 2 sætninger, der staa til hinanden i et vist logisk forhold, hvis beskaffenhed ikke angives ved den forbindende partikel, men fremgaar af sammenhængen", vilket också passar vår kontext väl.

3.3.4.3 Runorna 57–91 (raderna A 4–5 och B 1)

Dessa runor vill jag dela upp i följande ord: **þor keti hans mir þem hamri sam hur hafi kam**. Den resulterande frasen tolkar jag med Nilsson (1976) som *Þórr gæti hans me(ð)r þēm hamri sœm ūr hafi kam* 'Tor skydde honom med den hammare som kom ur havet'. Det finns två problematiska ställen här, som dock bägge går att reda ut. Det första är runföljden **sam**. Jag vill tolka denna som rel. part. *sem*, men i Uppland och Södermanland skrivs denna partikel vanligen med **u**-runan, **sum**. Det finns dock ett belägg på formen *sem*, skriven **sim**, på en runsten från Fjuckby (U 1016) som är daterad till tidigt 1000-tal, samt ytterligare ett sannolikt belägg, <**s**>**im**, på en runsten från S:t Pers ruin (U 395), daterad till 1070–1110. På en dansk

runsten från Rimsø (DR 114), daterad till Jellingtiden, har vi däremot formen **sam**. Kvinnebybleckets ristare uttalade antagligen partikeln som *sem* eller *sæm*. Ett annat problematiskt ställe utgörs av **hur**. Jag vill tolka detta ord som prep. *ur* 'ur, från' med *h*-tillskott. Sådana *h*-tillskott är inte helt ovanliga på vikingatiden, i synnerhet i Uppland. Vi vet att t.ex. Öpir hade oetymologiska **h**-runor fem gånger i initial ställning före rundad vokal (Åhlén 1997:104 f.). Det bör dock nämnas att exempel på *h*-tillskott annars saknas på Öland; däremot finns det exempel på *h*-bortfall (Ö19, Ö119, Ö128).

Att Tor och hammaren hänger samman kan knappast betvivlas. Vad som kan förefalla besynnerligt i denna kontext är emellertid att hammaren alls nämns i inskriften. När inskriften ristades torde hammaren Mjölner ha varit ett så självklart attribut till Tor att det borde ha varit överflödigt att omtala den i en besvärjelse, om det inte förelåg ett särskilt syfte. Att explicit nämna hammaren verkar kanske inte märkligt för oss idag, som är vanare vid narrativ om Tor än vid besvärjelser med hans namn i. Detta är också möjligen anledningen till att ingen av Kvinnebybleckets uttolkare undersökt omnämmandet närmare. Om vi emellertid försöker betrakta det med den dåtida betraktarens ögon, är det inte bara det triviala i omnämmandet av hammaren som kräver sin förklaring, utan också det faktum att hammaren just sägs komma ur havet. Av alla historier om Tor och hans hammare, varför väljer ristaren att erinra just hammaren som kommer ur havet? Det är ur detta perspektiv också intressant att fråga sig om det kan finnas ett samband mellan Tors hammare och den eld som nämns i den föregående meningen. Maths Bertell (s. 238) anger ett exempel på en berättelse hos Saxo Grammaticus, där stora metallhammare sägs ha använts i skyddande riter för att imitera åskan. Jag återger samma citat men i engelsk översättning (Fisher 2015, B. II s. 923, § 5.5), eftersom den danska översättningen som ges hos Bertell (från *Saksnes danesaga* III, 1908, s. 118) är något dunkel:

Now Magnus, too, emulated his vigorous pursuits with similar deeds of worth; among other distinctive trophies he had his followers bring back to his native country some unusually heavy implements known as Thor's hammers, which were venerated by men of the primitive religion on one of the islands. Ancient folk, in their desire to understand the causes of thunder, using an analogy from everyday life had wrought from a mass of bronze hammers of the sort they believed were used to instigate those crashes in the heavens, since they supposed the best way of copying the violence of such loud noises was with a kind of blacksmith's tool. But Magnus, in his enthusiasm for Christian teaching, hated the heathen religion, and held it an act of piety to rob the shrine of its objects of worship and Thors of his emblems. The Swedes even today look on Magnus as a sacrilegious despoiler of heavenly treasures.

Dick Harrison (2005:211) anför samma episod och anger i sammanhanget att de öar som hammarna kom ifrån var svenskt territorium:

Krönikören noterar att Magnus Nilsson minsann också plundrade i Sverige, närmare bestämt i de svenska områden som ännu var hedniska. Saxo skänker oss här en intressant detalj för att visa på den svenska hedendomens styrka. Bland de praktbyten Magnus förde med sig från sina härjningar på en av svenskarnas öar fanns några så kallade Torshammare, osedvanligt tunga hammare som brukades inom den hedniska kulturen.

Bertell (2003:201–210) visar också på paralleller i historiska samiska bröllopsriter, där brudparet vigs genom att eld slås över dem med stål och flinta (redogörelsen är hämtad från Olaus Magnus), vilket något liknar den rit som beskrivs i *Brymskviða*, där brudparet (Tor och trollet) vigs med hammaren. Bertell (s. 227–238) anger vidare flera exempel på att Tor kan ha haft en mer direkt koppling till eldsländet, bl.a. genom en ny tolkning av en episod i Snorres Edda, där Tor blir utmanad av Hrungne och får en brynstensbit i huvudet. Denna fastnar och kan inte tas ut. Bertell menar i ljuset av det samiska och finska materialet att det finns ett samband mellan samiska eldslagningsriter och denna episod. Bertells (2003:203 f., 206) slutsats om sambandet mellan Tor och elden är den följande:

Att *víga* till Tor och att slå eld kan ha varit en del av samma idé. [...] Eldens och Tors beskydd tangerar på så sätt varandra. [...] Eftersom Tor är jättarnas främste fiende så är det sannolikt att eldslagningen kan härma just åskgudens närvaro. [...] Det vore dock fel att kalla Tor och elden för synonyma. Eldens skyddande verkan är rimligen något som mänskligheten känt till länge. Föreställningarna kring Tor och kring elden har därför kommit att bli två sfärer som ibland överlappar varandra. Elden och motiven kring denna är en vidare företeelse på alla sätt och de exempel där Tor förknippas med eld utgör snarare bara en liten del av ett större sammanhang.

Vad som enligt Bertells mening (2003:207) också talar för ett samband mellan Tor och elden, är arkeologiska fynd såsom eldslagningsstenar från järnåldern, men också pilspetsar, klubbor, yxor och hammare från järnåldern eller naturligt formade stenar eller fossil från neolitisk tid som givits kultisk funktion. Sådana stenar kunde kallas för *torshammare*, *torsviggar*, *torskilar*, *åskpilar*, *goviggar* och dylikt. De ansågs vara gudomliga vapen och besitta stor magisk kraft. Bo Almqvist (1974:534) skriver att en torvig kunde skydda mot ljungeld och våld samt att skogsbrand kunde släckas med dess hjälp, den kunde läka allehanda sjukdomar hos människor och djur och den garanterade lycka i jakt och fiske. Åskstenarna brukade placeras på olika ställen i hemmen. Detta verkar ha varit en stark folktradition sedan långt före vikingatiden och in i nära nog modern tid (DFU: *åsksten*). Som exempel från slutet av vikingatiden och medeltiden kan anges ett stort antal torsviggar (83 stycken), som hittats i äldre kulturlager i Lund (från 900-talets slut till 1500–1600-tal). De flesta fynden har gjorts i anslutning till profan bebyggelse (Carelli 1996:153–170).

Peter Carelli (1996) redogör detaljerat för åskstenstraditionen i Sverige med många exempel från medeltida källor och etnologiska vittnesbörd från 1800–1900-tal; han redogör även mer generellt för traditionens universella spridning med exempel från nästan hela världen, liksom för den bakomliggande religiösa föreställningsvärlden. Han konstaterar att stenåldersfynden från det medeltida Lund bör förklaras som ”amuletter som ansågs ge skydd och lycka till upphittaren” (s. 164) och kan förstås som en viktig del av den rituella och magiska tradition som hör till föreställningarna om åskguden. Carelli noterar också att en del av åskstenarna har skador som bara kan förklaras med att de brukats i magiska kurer (s. 160).

Här kan döljas ett svar på varför hammaren överhuvudtaget nämns på Kvinnebyblecket. Jag menar att den omnämns i syfte att dra en parallell till en rit, och inte bara för den banala anledningen att det var Tors kastvapen. Detta faktum kände ändå alla till. För att på ett effektivt sätt utföra en rit med eld som skulle skydda eller bota, kunde man i en besvärjelse skapa en parallellsituation. På så sätt konstrueras i den andra Merseburgbesvärjelsen – en magisk formel på fornhögtyska som blev nedskrivet på 900-talet – en parallell situation för att bota en häst. Det nämns nämligen där att Oden rider på en häst, och att Balders häst skadar sitt ben, varpå Oden kurerar den (Braune & al. 1969:89).

Det finns till och med en stor grupp så kallade narrativa besvärjelser, där en parallell situation beskrivs, ofta i form av en dialog. Skemer (2006:105) menar att ”People turned to such narratives, which metaphorically erased barriers of time between past and present, in hope of reaping the benefits of supernatural protection and healing, like a particular mythological personage.” I fallet med Kvinnebyinskriften har vi inte någon sådan narrativ berättelse, utan det vi har är ett överflödigt omnämnande av hammaren, vilket möjligen nu kan förklaras som ett försök att bilda ett slags parallellitet, kanske till en rit av något slag som involverar en åsksten i form av en hammare eller också en riktig metallhammare. Det är intressant att notera att även MacLeod & Mees (2006:28) uppmärksammar Kvinnebyinskriftens narrativa karaktär:

This is not merely a protective invocation, however; rather, the inscription refers to an episode from a myth featuring Thor, which suggests we are dealing with a narrative charm. [...] Typically these recounted mythological episodes in which a god overcame some adversity, the idea being that a similar adversity would thus be overcome by the owner of the charm.

Vi träffar också på andra besvärjelser med hammare som botemedel: i en anglosaxisk besvärjelse skall således en slägga användas som ett försök att bilda en botande parallellsituation (Grendon 1909:137):

’If a man’s head be distorted,’ reads the former, ’lay the man with face upward; drive two stakes into the ground at the armpits, then place a plank

obliquely over the feet and strike three times upon it with a sledge-hammer. His skull will soon be right.” The remedy is clearly based on parallelism and association of ideas. The blows on the plank simulate the blows which, directly applied to the head, might restore it to a normal shape, but which, in the nature of the case, cannot be so applied’.

På vilket sätt och i vilken form hammaren användes i fallet med Kvinnebyblecket vet vi inte. Vi kan inte heller säga vilken typ av rit det var fråga om, trots att det förefaller sannolikt att den involverade eld i någon form. Tor, elden och hammaren förenas även i en i Norden länge levande tro att åskan och blixarna uppstår när Tor jagar troll och annat otyg med sina kastvapen. (Att det var ett enda vapen, hammaren Mjölner, som återvände till honom, glömdes med tiden bort, och Tor ansågs ha ett nytt vapen varje gång.) Ebbe Schön (2005:211–216) berättar om vilken roll Tor intog i det sentida bondesamhället: Några av historierna är nedtecknade på 1500-talets slut, andra är så sena som 1900-talet, men de förenas alla i denna tro. Det är intressant att notera att det även bland de lärda fanns en föreställning om att åskan och blixten uppstår då Tor jagar troll. T.ex. påstod sig Johan Bureus själv ha sett hur en blixtn brände två troll till döds, och han angav till och med att han tog hem deras ben och blod (Schön 2005:216).

Historier om Tor och åska handlar ofta om människor som ofrivilligt givit skydd i sina kläder åt något väsen, och det berättas hur det sedan gick för dem: ”För människan gällde det att uppträda så att hon inte blev dödad av misstag när åskan gick” (Schön 2005:212). Det verkar rimligt att Kvinnebyblecket skulle kunna skydda mot sådana olyckor, kanske efter något slags eldsrit och efter att besvärjelsen uttalats och runorna ristats. Blecket skulle då hängas runt halsen och vara nära kroppen för att på sätt skydda sin bärare både från onda väsen som försökte gömma sig i kläderna och från blixten, i det fall Tor skulle jaga detta onda väsen. Inskriften har för övrigt en anmärkningsvärt vag beskrivning av vilket väsen det var som fördrevs från Bove. Det kallas helt enkelt för ’det onda’. Detta kan antyda att inskriftens syfte inte är driva bort en specifik demon som orsakar sjukdom utan att mer generellt skydda mot alla möjliga slags onda väsen, vilket förenar sig väl med Tors jakt på olika farliga varelser, såsom jättar, troll och annat otyg.

3.3.4.4 Runorna 92–115 (raderna B 1–2)

Dessa runor kan delas upp **fly fran iluit fer eki af bufa**. Jag har försökt att finna en bättre lösning till sekvensen **iluit** än Lindquists *illvætt* ’ont väsen’. Ordet *illvætt* skulle som sådant passa väl i en besvärjelse av denna typ; problemet är att ordets är ändelselöst till formen, vilket Lindquist (1987:33), som flera gånger nämnts, vill förklara med en kasusform vokativ sg. som han ser som en ”tradition från en arkaisk tid.” Jag finner det svårt att tro att vokativ skulle kunna beläggas så sent på nordisk botten; dessutom söker

Lindquist (1987:33) bevis för sin vokativhypotes i Sigtunablecket 1, som enligt honom har två ändelselösa former på ordet *ulfr*.³⁶ Sigtunablecket har dock endast en ändelslös form, som kan ges en annan om än näraliggande förklaring (se avsnitt 3.2.4.4). I stället för ett tilltal vill Westlund här se ett prepositionsuttryck: 'Fly från det onda väsendet!', men han är därefter tvungen att operera med ett underförstått pronomen: '(Det?) får intet av Bove'. Jag vill därför föreslå en annan tolkning som löser problemet med subjektlösheten i den följande satsen men samtidigt berövar oss ordet *illvætr*: *Flý fráñ illu. Vitt fæR ækki af Bōfa*. 'Fly från det onda. Trolldom får intet av Bove'. Fördelen med mitt förslag är att vi får en fungerande syntax med ett substantiv som mosvarar fisl. *vitt* n. 'trolldomsmiddel' (Fritzner), 'witchcraft, charms' (Cleasby & Vigfusson). Meningen *Flý fráñ illu* kan vara riktad till Bove, medan följande fras *Vitt fæR ækki af Bōfa* omtalar honom i 3 pers. och har konstaterande karaktär. Samma övergång från att tilltala Bove till att omtala honom i 3 pers. har vi i raderna 3–4.

Lindquists och Westlunds tolkning '(det) får intet av Bove' har kritiserats av Grønvik (1992:79) och Louis-Jensen (2006:280) för att den inte ger någon begriplig mening. Jag kan inte hålla med dem i denna kritik. I Fritzners ordbok finner man uttrycket *fá ekki af e-u* 'intet opnaa af hvad man søger'. Fritzner anger även två exempel på uttrycket: 1) *P. brauzt nú til heraðs af nýju ok fékk ekki af heraði* 'P. trängde sig in (dvs. tog sig in med våld) till området igen, och/men fick inte kontroll över någon del av området'; 2) *þetta mál fluttu G. ok svá, ok féngu ekki af* 'G. höll (framförde) också denna sakframställning (i en rättssak), och/men (han/de) fick ingenting ut av processen'. Det är viktigt att notera att ordet *ekki* är pron. n. och står här i akkusativ. Uttrycket *fá ekki af e-u* motsvarar exakt inskriftens **uit fer eki af bufa** 'trolldom uppnår ingenting med Bove'. Visserligen får vi inte veta vad som döljer sig bakom detta 'ingenting', men meningen kan räknas som begriplig.

Runföljden **fer** vill jag således tolka som *fæR* 3 pers. sg. pres. ind. av det fvn. verbet *fá* i betydelsen 'uppnå'. Man måste då räkna med en form med *i*-omljud (Noreen 1904, §561.1 Anm. 4). Nilsson (1973, 1976), Grønvik (1992) och Louis-Jensen (2006) väljer att tolka **fer** som *ferr* av verbet *fara* 3 pers. sg. pres. ind. Problemet med denna tolkning är att **r**-runan här inte står för etymologiskt /r/. Detta uppmärksammar visserligen Louis-Jensen (2006:271), varvid hon också noterar att assimilationen /rR/ inte brukar resultera i /r/ (jfr också Larsson 2002:40). Hon tillåter sig emellertid tolkningen 'fordi det vitterlig er sammenblanding mellem /t/ och /r/ i final stilling også i enstavelsesord i indskriften', och eftersom hon inte lyckats hitta 'nogen modeksempler (dvs. eksempler på /rR/ skrevet som **r** efter

³⁶ Som vi sett, förkastar Lindquist (1932:58) vokativhypotesen under sitt arbete med Sigtunablecket 1, men han återvänder uppenbarligen till den under sitt mångåriga arbete med Kvinnebyblecket.

palatal vokal) i inskrifter hvor **r** forekommer”. Hennes argument förefaller dock mycket svaga: motexempel på det senare finns (se t.ex. Ög 181, **asur Assurr** och **eftir æftir**), och **r-** och **r-**runan sammanblandas inte i finalställning i inskriften.

3.3.4.5 Runorna 116–143 (raderna B 2–4)

Den sista delen av inskriften tolkas av alla (Nilssons första tolkning från 1973 undantagen) som **kup iru untir hanum auk yfir hanum Guð eru undir hānum auk yfir hānum** ’Gudar äro under honom och över honom’. Jag ser ingen anledning att försöka finna en annan tolkning för detta parti, utan inkorporerar den här. Jag ansluter mig också till Hultgårds förslag (1988:142) om att frasen är symbolisk och innebär att Bove är skyddad från alla håll. Något liknar det budskapet i besvärjelser mot trolldom av det slag som vi finner i denna danska formel nedtecknad på 1700-talet (Ohrt 1917:469):

I Jesu Navn gaar eller kommer jeg ind; Herren er med paa alle mine Veje. Fri er jeg N.N. fra al Trolddom, Forgjærelser, Misundelse og alt andet Ondt og Satans List; min Frelser er Jesus Krist.

Fraserna ’Gudar äro under honom och över honom’ och ’Herren er med paa alle mine Veje’ har typologiska likheter, även om den senare kan förmodas vara bibliskt inspirerad, och de måste ha uppfyllt samma behov hos formelläsare: att känna sig vara omsluten av gudomliga krafter.

3.3.4.6 Bilden av fisken

Jag finner det otillräckligt att förklara den ristade bilden av en fisk som inget mer än en markering av att Bove var fiskare eller med att det ”passar” inskriftens omnämnande av ett hav. Det förefaller mer troligt att den skall påminna oss om Tor, hammaren och havet i någon mer specifik bemärkelse. Bekant är historien om hur Tor en gång är ute på havet för att fånga Midgårdsormen. Enligt *Hymiskviða* (strof 24) lyckas han få den att nappa på ett oxhuvud. Då drar Tor upp ormen till ytan och slår den med hammaren i huvudet, vilket får oerhörda konsekvenser.

*Hreingálmn hlumðu
en hólkn þutu,
fór in forna
fold ǫll saman.
Sökkðisk síðan
sá fiskr í mar.*

Trollen[?] larmade,
stengrunden bävade,
hela den gamla
världen föll samman.
Sedan sjönk han
i havet, den fisken.
(Ebbe Schöns översättning 2005:109)

Om Midgårdormen i denna strof kallas för fisken och hela historien av Snorre kallas för fiskafänge, är det då möjligt att den till synes harmlösa fisken på runblecket på ett symboliskt sätt skall representera Midgårdormen och påminna oss om Tors kraft och om hans fantastiska vapen. Enligt Snorres Edda (s. 79) flög hammaren efter ormen när denna sjönk ner i havet: ”och det sägs att han [hammaren] slog huvudet av ormen vid havets botten. Men skall jag säga dig sanningen, tror jag att Midgårdormen lever än och ligger ute i havet.” I detta fall blir det även rimligt att påminna besvärjelsens läsare om att hammaren återvänder ur havet då den i Snorres berättelse flyger efter ormen, detta trots att vi inte får höra något om att den kommer tillbaka. Vi vet dock från andra berättelser att Mjölner alltid återvänder till Tor, och detta var allmänt bekant även på vikingatiden. Tors fiskafänge avbildas på fyra välkända stenar: Altunastenen (U 1161), Ardrestenen på Gotland (G 114), Hørdumstenen på Jylland (DR EM85;274) och Gosforthkorset i Cumberland, England. Det finns även en mindre känd sten som uppmärksammats av Roger Wikell (2012), nämligen Lingastenen (Sö 352), som innehåller en avbildning av ett skepp och ett oxhuvud som hänger på ett rep. Otivelaktigt var Tors fiskafänge under vikingatiden ett känt motiv; det illustrerade både Tors enorma styrka och hans vilja att skydda mänskligheten från ont.

Det finns en annan känd historia om Tor, hammaren, havet och fisken, och också den återberättar Snorre i sin Edda. Efter att ha dödat Balder rymmer Loke från sitt straff genom att förvandla sig till en lax och gömma sig i en fors. Asarna försöker fånga honom med ett nät, och Loke gömmer sig först på forsbottnen. Han vill sedan simma ut till havet men vet att det är livsfarligt där och försöker i stället hoppa över nätet. Den andra gången han hoppar, griper Tor honom i luften (Snorres Edda, s. 84). Sedan beskrivs det fruktansvärda straff som Loke döms till – han ligger i en grotta, och en etterorm dryper gift i hans ansikte. Hans konvulsioner förklarar förekomsten av jordbävningar. Mytologiska paralleller till denna historia om fisken som orsakar jordbävningar finns i andra världsdelar (Sadovszky 1995:66).

Det är intressant att notera att myten om Tor och Loke i Snorres version är besynnerligt lik finsk-karelska kalevalatraditioner. I finsk-karelsk folktro förekommer ett stort antal besvärjelser rörande eldens födelse som kan delas upp i tre typer (Sarmela 2009:334): 1) elden slås eller vaggas; 2) eldens gnistor faller på jorden och orsakar undergång; 3) eldfisken fångas, vilket gör att elden kommer i människornas ägo. I dessa besvärjelser kan elden slås av Ukko eller av Väinämöinen (och/eller Ilmarinen). Elden kan slås i himlen, i urhavet eller på havets stenar (Salo 2006:16–18). Sarmela (2009:334) noterar att myten om eldslagning i urhavet baseras på en annan myt och ingår i ett större komplex: ”Thus, the primaeval ocean version of Origin of Fire would be a part of a diverse myth complex, describing alongside other primordial events the origin of fire-making tools and the first striking of fire with a flintstone tinderbox.” Han menar (s. 338) till och med att alla dessa

tre komponenter – att slå eller vagga eld, elden som faller från himlen och fångandet av eldfisken – ”may be held to be the oldest mythological elements of all”. I en del besvärjelser slås elden från en skinande orm i havet. Salo (2006:16) citerar en sådan besvärjelse från Österbotten och ger även en översättning till engelska:

<i>Tulta iska Ilmalainen,</i>	Ilmalainen struck fire,
<i>Väinämöinen välkytteli</i>	Väinämöinen flashed
<i>keskellä merikiveä</i>	amid a sea stone
<i>kirjavasta kärmehestä</i>	from a striped serpent
<i>/kirjavan kärmehen seljäs/</i>	/on the back of a striped serpent/

Denna och liknande texter (Salo s. 16) påminner något om Kvinnebyinskriften med dess omnämmande av eld, hav och ett verktyg med vilket man slår (hammaren). Det är därför svårt att undvika tanken att det kan ha funnits liknande föreställningar bland de gamla skandinaverna, som också ligger bakom myten om Tor och Loke. Den amerikanske folkloristen Frog (2013:70) menar att Snorres berättelse om Tor och Loke, där asarna försöker fånga Loke med ett nät och där Tor spelar huvudrollen i fångandet av Loke, har gemensamma drag med de finsk-karelska myterna om eldens födelse och att dessa likheter knappast är slumpmässiga utan bör kontextualiseras med andra traditioner, som tycks bilda ett system av mytologiska traditioner om ”den himmelska smeden”:

The sparks struck by the heavenly smith are further connected with a narrative sequence in Finnic and Baltic material; where Baltic parallel appears in Norse mythology connected with the smith of heaven [...]. [I fotnot till detta:] The origin of the net and capture of a fish (Loki; the fish swallowed the spark in North Finnic) in an act of group seine-fishing where Þórr (a smith of heaven figure), is attributed the central role in the capture.

Likheterna mellan Snorres berättelse och finsk-karelsk mytologi skulle emellertid kunna återspegla kontakter flera århundraden äldre än såväl Snorres Edda som Kvinnebyblecket. Jag menar därför inte att fisken på Kvinnebyblecket skall förstås som föreställande eldfisken, hur väl detta än skulle passa min tolkning. Man kan dock förmoda att vissa lokala traditioner fortfarande kunde vara starka och kanske till och med behålla en del metoder och symboler som den förhärskande mytologin inte längre stödde eller ”kom ihåg”, men det faktum att hammaren omnämns på blecket tyder på att narrativen om ”den himmelska smeden” och dennes fångande av fisken/eldfisken, som möjligen en gång var mer eller mindre gemensamma, nu på 1000–1100-talet gått skilda vägar hos skandinaverna och deras närmaste grannar. Fisken på runblecket kan alltså väcka associationer till Tor och tjänar som en påminnelse om hans styrka.

3.3.5 Sammanfattning

Min translitterering, normalisering till runsvenska och tolkning är:

A: 1 × hir_ristiṛk þir birg	<i>Hær rīst ek /rīstiʹk þēr berg,</i>
2 bufi mir fulti_i hu	<i>Bōfi, meðr fulltý(i). Hyrr</i>
3 r is þer uis in bra_al	<i>es þēr vīss, en brā allt</i>
4 t ilu fran bufa þor keti h	<i>illu frān Bōfa. Þōrr gæti</i>
5 ans mir þem hamri sam hur	<i>hans meðr þēm hamri sæm ūr</i>
B: 1 hafi kam fly fran ilu_uit	<i>hafi kam! Flý frān illu! Vitt</i>
2 fer eki af bufa kup iru	<i>fær ækki af Bōfa. Guð eru</i>
3 untir hanum auk yfir han	<i>undir hānum auk yfir hān-</i>
4 um	<i>um.</i>

Här ristar jag (må jag rista/ristade jag) hjälp åt dig, Bove, med fullkomligt bistånd. Eld är säker för dig (känd för dig), (den eld som) drog bort allt ont från Bove. Tor skydde honom med den hammare som kom ur havet! Fly från det onda! Trolldom (det onda) uppnår intet med Bove. Gudar är under honom och över honom.

Texten är således en manande trollformel med rituella och narrativa element. Dess struktur är: 1) inskriften inleds med en rituell handling uttryckt i ord – ”Här ristar jag...” – varvid mottagaren av besvärjelsen tilltalas och benämns. 2) Härpå konstateras resultatet av handlingen – ” Eld är säker för dig...” – och mottagarens namn nämns ännu en gång, men denna gång utan tilltal. 3) Därefter ombeds guden Tor att hjälpa mottagaren, och ett narrativt element introduceras i form av återopandet av en händelse ur Tors verksamhet. Exakt vilken händelse som åsyftas kan inte säkert fastställas men den syftar antagligen i vid mening på Tors magiska styrka och kraft och utgör på så sätt en analogberättelse, som genom sympatisk magi kan hjälpa besvärjelsens mottagare. Också Tors ständiga attribut, hammaren, nämns, och åter kan syftet vara att bilda en parallell, förmodligen till den rituella handling som utförts i samband med inskriftsristandet. 4) Sedan uppmanas mottagaren att fly från det onda, och det konstateras att trolldom eller det onda inte kommer att uppnå något av mottagaren, vars namn nu anges för tredje och sista gången. Denna uppmaning till mottagaren att fly det onda tycks ha en viss kristen påverkan bakom sig. Frasen påminner något om Herrens bön med dess ”inled oss icke i frestelse utan fräls oss ifrån ondo”. 5) Inskriften avslutas med en mening som bör förstås som skyddande och omslutande: mottagaren njuter nu skydd på alla sina vägar, underifrån och ovanifrån.

3.3.6 Kvinnebybleckets datering

Kvinnebyinskriften har daterats till 1000-talet (MacLeod & Mees 2006:28, McKinnell & al. 2004:65). I SRD dateras blecket ännu bredare, till 950–1100 (baserat på Imer 2007). Bleckets stungna runor (**e**, **y**, **g**) och monografiskt representerade diftong (**pem**) talar mot att det skulle vara tidigare än 1000-talet. Formen på åsrunan är densamma som på Sigtunablecket 1, och denna form tillhör inte de tidigaste varianterna från 1000-talet (se avsnitt 3.2.6 och jfr Källström 1999:110).

Något som kan vara av intresse för dateringen av vår inskrift är vidare att prep. *meðr* ristas **mir** eller **mer**. De flesta belägg på denna form är relativt tidiga (Ög 8, Ög 111, Ög 136, U 431, Gs 13). Det finns emellertid ett undantag, nämligen Ardrestenen (G 114, 1130-talet), som innehåller formen **mer**. Jag förespråkar därför att behålla en bred datering av Kvinnebyblecket till 1050–1130.

3.4 Solbergablecken 1 och 2 (Öl Fv1976;96A, Öl Fv1976;96B), Öland

3.4.1 Fyndomständigheter och bleckens skick

Två kopparbleck (figur 17 resp. figur 18) kom i dagen hösten 1972 vid arkeologiska utgrävningar i Solberga 4:11 i Köpingsvik på Öland. Fyndens arkeologiska kontext kan beskrivas som en hantverkarmiljö: undersökningar har påvisat att området var platsen för många hantverksanläggningar som dateras till vikingatid och äldre medeltid (Schulze 1984:5–14).³⁷ Blecken påträffades i anläggning A 403, närmare bestämt i ett stolphål. Gustavson (2017:66) skriver: ”De kom fram då man sållade den sot- och myllblandade sand som hade fyllt ett stolphål”, vilket tillåter att överväga att blecken avsiktligt deponerats i ett stolphål i rituellt syfte och att det då kan vara fråga om ett byggnadsoffer.³⁸ Anläggningen har bedömts vara en smältugn för järnframställning (Gustavson 2004:63). Under lång tid hade blecken inte

³⁷ Schulze (1984:14) sammanfattar dessa undersökningar på följande sätt: ”Undersökningarna 1971–72 på Solberga 4:11 har i hög grad bekräftat detta [att Köpingsvik var en betydelsefull handelsplats] och undersökningen på Solberga 4:8 har ytterligare kompletterat bilden av den vikingatida/tidigmedeltida hantverks- och handelsplatsen. Samhället tycks närmast ha haft karaktären av industriort. Vi har hittills bara påträffat kulturlager och huslämningar som haft spår av antingen verksamhet inom horn- och behantverk, brons- och järnhantering eller kalkstensslipning.”

³⁸ ”Ett byggnadsoffer är ett föremål som vid ett givet tillfälle har offrats på ett utvalt strategiskt ställe i relation till uppförande eller tillbyggnad av byggnadskonstruktion” (Siech & Berggren 2005:135, jfr även Paulsson 1993:51 och Falk 2008:34–38).

något inventarienummer, men då de har fyndfördelats SHM kan de nu hittas under fynd-ID 1182776 (fyndnr 1413, RAÅ: 1533/74).

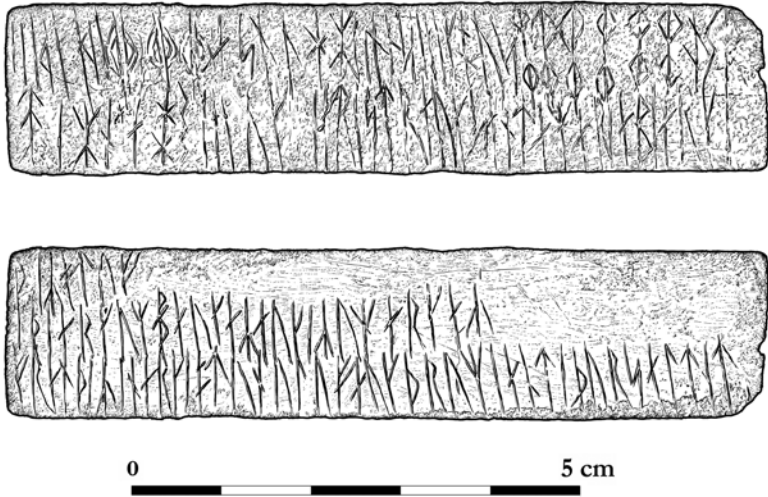
Köpingsvik var under vikingatid och tidig medeltid en mycket viktig handels- och mötesplats, och det förvånar därför inte att det har gjorts ett flertal intressanta runfynd där. Av intresse för föreliggande arbete är det faktum att sju runbleck (inklusive Solbergablecken 1 och 2) kommer från trakten. Klintablecken 1 och 2 härrör nämligen från ett röse med båtbrandgrav vid byn Klinta i Köpingsvik, och ytterligare tre kopparbleck har hittats under de mångåriga arkeologiska utgrävningarna i Solberga. Dessa betecknas i katalogen som Solbergablecken 3, 4 och 5. Inget av dessa runbleck har några lexikala tolkningar, och de diskuteras därför i kapitel 5. Det är även viktigt att notera att det vid den första kristna kyrkan i Köpingsvik vid slutet av 1000-talet har funnits inte mindre än 70 runstenar som idag endast är fragmentariskt bevarade (Owe 2002). Köpingsvik var således inte bara en viktig handelsort, utan också en plats där den kristna missionen gjorde tidiga framsteg.

Solbergablecken har lästs och tolkats av Helmer Gustavson. Hans tolkning publicerades först i kortfattad form (2004) och sedan i en längre version med läsningsrapport (2017). Jag har undersökt blecken tre gånger. Den första undersökningen genomfördes i maj 2008 på Kalmar länsmuseum. De två andra undersökningarna utförde jag på SHM (i september 2014 och november 2015).

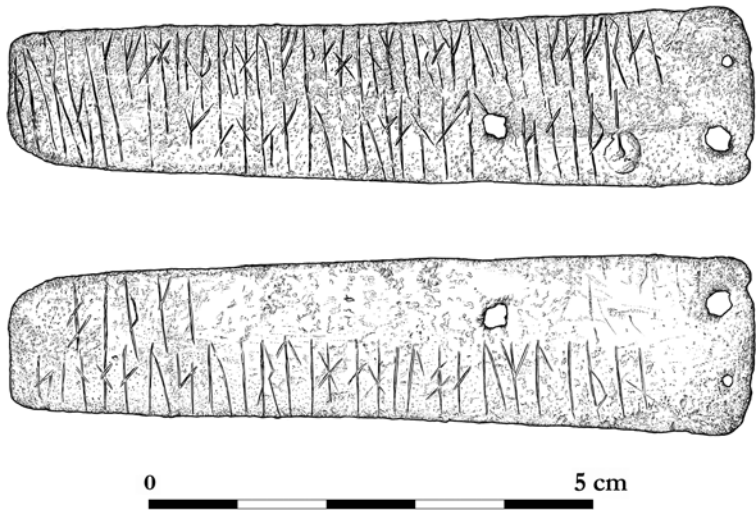
Bleck 1 är 86 mm långt, 19 mm brett och 1 mm tjockt. Det saknar hål för upphängning men hör samman med bleck 2, som har tre hål och kan föras till typ A. Av de tre hålen är två runda (1 respektive 3 mm i diameter) och placerade vid högra kortsidan, medan ett tredje hål är kvadratisk och är placerat nära bleckets mittdel. Inskriften på bleck 1 är ristad på bägge sidorna. Ytlagret på framsidan är nästan helt borta och ristningslinjerna ytliga och tunna, varför runorna här är svåra att läsa. Baksidan är bättre bevarad, och det är lätt att se runorna. Det finns en indelning i rader men radlinjer saknas. Läsordningen är den vanliga: från vänster till höger och från den övre till den nedre delen av skriftytan. Sida A innehåller två rader som fyller ut hela skriftytan. Den första raden och hälften av den andra raden består av lönnrunor med inslag av konventionella runor. Detta parti är fortfarande otolkat. Sida B består av tre rader som fyller ut c:a två tredjedelar av skriftytan: den första raden högst upp består av endast 7 runor, den andra raden sträcker sig något längre än till mitten av skriftytan och den tredje raden är helt fylld med runor.

Bleck 2 är 84–85 mm långt, 12–19 mm brett och 1 mm tjockt. Dess vänstra kortsida är något smalare än den högra och det vänstra, övre hörnet är mer avrundat. Framsidans inskrift inleds med fem stora runor som sträcker sig från övre till nedre långsidan, men därefter uppdelas inskriften i två rader. Även baksidans inskrift har två rader, men den första består av endast fem runor. Runorna på de två blecken är ristade på samma sätt och

sannolikt av samma hand. Om blecken delar på en inskrift, eller om det är fråga om två från varandra skilda inskrifter, återstår att se.

Figur 17. Solbergablecket 1.

Figur 18. Solbergablecket 2.

3.4.2 Helmer Gustavsons läsning och tolkning

Translittereringen, normaliseringen och översättningen är hämtade ur Gustavson (2017:89 f.). Med streck markerar jag oidentifierade runor, som författaren återger grafiskt.

Bleck 1:

- A: 1. ---h-----asnuh-iijnns---kous-----o-
2. ---na-----uk--i·kristr auk santa maria biargi
- B: 1. þir oluf
2. biarg um baaukar auk irumarkar
3. fran þir in arki jotun uluf auk þrymianti þurs altit

Kristr ok Sankta Maria biargi þēr, Ólof! Biarg um baugar auk eirumarkar! Frän þēr in argi jotunn, Ólof, ok þrymiandi þurs alltitt.

Kristus och Sankta Maria må frälsa dig, Oluv! Bistå (henne), med hjälp av? ringar och läketecken! Alltid (må vara) från dig den naturvidrige jätten, Oluv, och den rasande tursen.

Bleck 2:

- A: 1. þurs ik fa hin þrihufþa hin miramultika fran
2. mans kunu han at saipi
- B: 1. oipki
2. sin haus uirti han i loa um lipin

Þurs ek fā hinn þrihofða hinn meramuldiga frän manns kunu, hann at sæiði ...

Tursen får jag bort, den trehövdade (och) den jordiga, från mannens kvinna. Jag må genom sejd sejda honom dit (där han hör hemma) ...

De sista runorna på baksidan av bleck 2 **uirti han i loa um lipin** har också fått ett tolkningsförslag av Gustavson (2017:88), vilket kan sammanfattas som: *verði hann i lo(g)a um liðinn!* 'Må han i elden försvinna!'³⁹ Gustavson (s. 88) menar dock själv att tolkningen "knappast är försvarlig", eftersom man måste räkna både med att verbet *verða* ristas med **t**-runan i **uirti** och med bortfall av intervokaliskt /g/ i ordet *loga*. Jag kommer senare att diskutera huruvida tolkningen på något sätt kan försvaras.

³⁹ Jag korrigerar pers. pron. *han* i Gustavsons normalisering till *hann*.

Angående baksidan av bleck 1 kan konstateras att raderna 2 och 3 inte helt hänger samman, som om där saknades ett verb. Man kan vidare lägga märke till att tolkningen *baugar* 'ringar' för runföljden **baaukar** inte förklarar varför ristaren här har behövt en bindruna. Den enda runföljd som inte ingår i tolkningen på bleck 2 är **oipkisinhaus**. Gustavson har ett tolkningsförslag till sekvensen **oipki** som verbet *øyðgi* 'föröder' men tillägger (s. 88) att det är "föga tilltalande att laborera med en verbform runsv. *øyðgi*, presens konj. 3 pers. sing. av ett icke tidigare belagt verb **øyðga* 'göra öde, föröda'." Runföljden **sinhaus** tolkar Gustavson som *sinn hauss* 'sitt huvud' men han lyckas inte binda samman uttrycket med den föregående texten.

3.4.3 Tolkning av Solbergablecket 1

Jag behåller den ordning för runblecken som föreslagits av Gustavson, och jag börjar liksom han med bleck 1. Framsidan av detta bleck innehåller, som redan framhållits, okonventionella tecken. Gustavson (2017:73) föreslår att vissa av tecknen kan karakteriseras som runliknande och fortsätter att "[g]emensamt för dem är att de tycks kunna förknippas med talet tre". Han försöker läsa denna del med tillhjälp av olika chiffersystem (koordinatrunor, spegelrunor, eliminering av teckenredundans och förenkling genom eliminering av talet tre) men kommer fram till att resultatet inte ger någon begriplig mening. Han menar vidare (s. 76): "Vad som också kan tala emot lönnrunor är förekomsten av det sex gånger i följd upprepade tecknet \mathfrak{z} , något som inte passar in i ett gängse lönnrunesystem. [...] Vad som talar för språkligt betydelsebärande lönnrunor är förekomsten av runor inne i sekvensen av tecken som inte är runor."

Jag utgår från att denna del av inskriften, liksom resten, bör vara lexikalisk. Vad som kan stödja detta, som Gustavson också påpekar, är inslaget av konventionella runor bland lönnrunorna samt det faktum att hela denna krypterade del mitt i raden övergår i den lexikala texten *ok Kristr ok Sankta Maria biargi*. Jag menar vidare att också de tecken som Gustavson karakteriserar som runliknande kan få en läsning. Jag vill slutligen notera att det inte finns något behov av att laborera med koordinatrunor eller runor med icke-grafematiska bistavar för denna del av inskriften, utan alla de okonventionella runorna kan förstås som bindrunor och/eller balansrunor. I katalogen ger jag en genomgång av samtliga runor och diskuterar alla besvärliga fall. Min nya translitterering för bleck 1 är:

A: ||| **pihiipppppasnuhmiinnsiikousbbbbbor ¶ ttirkaöss** ||| uk ·:|
kistrauksantamariabiarki
 B: **piroluf ¶ biargumabaukaraukirumarkar ¶ franpirinarkiotun**
ulufaukprymiantipursaltit

3.4.3.1 Runorna 42–75 (raderna A 2 och B 1)

Inledningens okonventionella runor diskuterar jag när hela inskriften är behandlad, i avsnitt 3.4.3.4. Den andra delen av rad 2 på sida A samt rad 1 på sida B läser jag som ||| **uk** |**kristr auk santa maria biargi þir oluf** och tolkar som 'Och Kristus och Sankta Maria hjälpe dig, Oluv'. Varför konjunktionen *ok* avgränsas av två skiljetecken är oklart, men det kan ha varit ristarens avsikt att markera att den föregående kryptiska delen avslutas.

Gustavson föreslår att inskriften handlar om barnsbörd och födsel. Hans förslag stöds både av det kvinnliga namnet och av verbet *biarga* 'hjälpa'. Verbet *bjarga* träffar man på i förlossningskontext i den poetiska Eddan (*Sigrdrífumál* str. 10), där Sigdriva uppmanar Sigurd Fafnesbane att lära sig *bjargrúnar* för att kunna hjälpa (*biarga*) förlösa en kvinnas livsfrukt:

*Bjargrúnar skaltu kunna,
ef þú bjarga vilt
ok leysa kind frá konum;
á lófa þær scal rísta
ok of liðu spennu
ok biðja þá dísir duga.*

Hjälprunor skall du kunna,
om du hjälpa vill,
och lösa livsfrukt från kvinnor.
I handen skall du dem rista
och om handlederna spänna
och bedja diserna giva dig hjälp.
(Brates översättning 1913)

Att föda barn har i alla tider varit den farligaste situationen en kvinna kunnat hamna i. Edvard Gotfredsen (1956:358) skriver om födsel i Norden under medeltiden som ett levnadsskede under vilket människor var särskilt benägna att förlita sig på magiska föremål och handlingar: "Rationelle midler, der kunne fremme en vanskelig fødsel, kendes ikke, men forskelrige magiske handlinger, påkaldelser og amuletter blev flittigt brugt." Detta är också en situation där man ger liv åt en ny varelse, som antingen kan vara del av den goda ordningen eller, om något går fel, bli till något vämjeligt och kaotiskt. Det är därför bara att vänta sig att det för ett sådant ögonblick i en kvinnas liv skall finnas särskilda besvärjelser och riter. I den ovan citerade strofen råder Sigdriva att rista *bjargrúnar* på handflatorna och att be *dísir* om hjälp. Vad handflatorna beträffar upprepas senare åter (*Sigrdrífumál* 17) att runorna skall ristas *á lausnar lófa* 'på förlossande handflator', vilket tycks understryka handlingens vikt. Vi kan här inte bortse från att barnets första kontakt med denna värld sker just genom de förlossande händerna.

I samband med de hjälpande diserna finns det skäl att anknyta till Klaus Düwels (2009) nytolkning av Merseburgbesvärjelsen 1. Besvärjelsen handlar just om diser som knyter och löser bojor. Texten brukar uppfattas som en besvärjelse avsedd att bistå i stridssituationer genom att hjälpa krigsfångar rymma. Düwel föreslår emellertid att texten bör tolkas inom ramarna för "Binden und Lösen"-magi och att den snarare handlar om födselohjälp. Detta

bevisar han också övertygande med såväl lingvistisk som religionshistorisk analys.

Inte bara diser, utan också vättar och andra väsen, kunde åkallas för att bistå vid förlossning. Således ber t.ex. i *Oddrúnargrátr* Oddrun vättarna samt gudarna Frigg och Freja om hjälp mot förlossningssmärtor. Raudvere (2002:145) skriver: ”in later Scandinavian folklore there is a great number of legends telling of females from the ‘little people’ coming to help women in childbed.” Hon anger (s. 146) också att det finns anglosaxiska besvärjelser för detta syfte.

Vad gäller åkallelsen av gudsmo Maria, kan man uppmärksamma att hon tillbedjes i flera olika sammanhang i svenska och danska trollformler, men i synnerhet i samband med förlossning (af Klintberg 1988:41, 130). En av de svenska trollformlerna (tre kors innebär att utövaren här skall göra tre korstecken efter att ha läst formeln) härrör från Västmanland och dateras till 1722 (af Klintberg 1988:95; jfr även en liknande dansk trollformel i Ohrt 1917:191):

Vid barnsbörd
Jungfru Maria, milda moder,
låna mig nycklar dina,
medan jag låser upp lemmar
och ledamoter mina! †††

Det finns således både äldre och nyare trollformler som är avsedda att hjälpa vid barnsbörd, och Solbergableckens inskrifter skulle kunna vara bland de äldsta bevarade i Norden i denna grupp.

3.4.3.2 Runorna 76–100 (rad B 2)

Gustavsons tolkning av sida B **biargumabaukaraukirumarkar** är *Biargum baugar auk eirumarkar* ’Bistå (henne), (med hjälp av) ringar och läketecken’. Den är inte helt tillfredställande, eftersom den inte erbjuder någon koppling till den efterföljande delen av texten; samtidigt framstår bindrunan **ab** som överflödigt. Gustavson (2017:83 f.) överväger möjligheten att tolka sidan B som *Biarg guma baugar ok eirumarkar!* ’Hjälp, människan, ringar och läketecken!’ men förkastar detta, eftersom han menar att det maskulina substantivet *gumi* inte passar i sammanhanget och dessutom måste man då räkna med en felristning (**a**-runan i stället för **i**). Jag håller med honom i detta och är benägen att i stället försöka se en benämning för en kvinna i runföljden **biarguma biargguma** ’hjälpkvinna’. I fornisländska fanns orden *bjargrýgr* f., som betyder ’födselshjälperske’, och *bjargsmadr* m. ’person som hjälper sig til fornødent udkomme ved sine hænder gjerninger’ (Fritzner). Det finns också flera andra sammansättningar med *bjarg-* i fornisländska. I runsvenska och rundanska finns sammansättningen *biargrúnar* belagd (Skanningeblecket och Østermarieblecket).

Hos Söderwall finns orden *guma* f. ’kvinna, gumma’ och *iordhguma* eller *iordha guma* f. just i betydelsen ’barnmorska, jordegumma’. Det sista ordet kommer från en medeltida uppbyggelsebok, *Siälinna tröst* (’Själens tröst’) (omkring 1430). I *Norrøn ordbok* finns ett mycket intressant personnamn *Guma* f. ’ei gyger (trollkvinna)’. Samma namn finns också i *Lexicon Poeticum*. Detta är alltså ett namn av oklar härkomst som möjligen har koppling till det maskulina substantivet *gumi* och med vilket menas en trollkvinna. Det förefaller därför inte helt uteslutet att en fem. motsvarighet *guma* till fsv. eller fvn. *gumi* m. ’man, människa’ är förmedeltida och har kunnat användas om äldre, och kanske framför allt om trollkunniga kvinnor långt innan det kom att registreras i någon text.

På folkminnesarkivet i Uppsala har jag funnit många andra senare benämningar för barnmorskor (DFU: *barnmorska* E II:4 C) såsom *jordegumma*, *barngumma*, *hjälp gumma*, *hjälpkärring*, *närkvinna*, *ljusmor*, *jordemoder*; och vi ser att benämningen *biargguma* ’hjälp gumma’ väl ansluter sig till denna grupp. Man kan särskilt uppmärksamma sådana benämningar som *hjälp gumma* och *hjälpkärring*, vars förled *hjälp-* nära motsvarar *bjarg-*.

Hellquist förklarar etymologin bakom *jord(e)gumma* med att föderskan brukade ligga på jordgolvet, varvid barnmorskan var den som lyfte ”det nyfödda barnet från jordgolvet”. Hellquist ger också angående seden att föda på jordgolvet den intressanta informationen att ”den lapska barnbördsgudinnan *Madderakka* av språkliga skäl ursprungl[igen] måste ha varit husgolvet gudinna.” Att kvinnor kunde föda på jordgolvet omtalas vidare av Reichborn-Kjennerud i *Vår gamle trolldomsmedisin* (1933:60). Där omnämns att kvinnor på Island brukade föda liggande på golvet. Att denna födelseställning var vanligt förekommande framgår även av isländska sagor. I *Ólafs saga hins helga* (i *Flateyrbok* II, s. 8) sägs att Ásta Guðbrandsdóttir *liggja á golfui ok verða æigi lettari* ’ligger på golvet och kan inte föda’ Detsamma sägs om Ragnhildr (i *Flateyrbok* II, s. 263): *þa la Ragnhilldr á golfui ok skyllde verða lettari* ’Då låg Ragnhildr på golvet och skulle föda’. Det nyfödda barnet skulle också läggas på marken eller golvet direkt efter födseln enligt de tidiga norska lagarna, och även i den poetiska Eddan talas det om jord som stärkande för det nyfödda barnet (Mejsholm 2009:107). Allt detta är intressant med tanke på att resten av inskriftsraden faktiskt kan beskriva vad en *hjälp gumma* gör med det jordgolvet på vilket den födande kvinnan kan förmodas ligga.

Runföljden **baugaraukirumarkar** kan förstås som två verb förenade med en konjunktion: *baugar ok æirumarkar*. Verbet **bauga* är inte belagt i fornnordiska källor, men kan rekonstrueras med hjälp av substantivet fvn. *baugr* m. ’noko böygd, ring, hank, krok’ (*Norrøn ordbok*) och suffixet *-ō*, som har grundbetydelsen ’att få fram’, eller ’att förse med’ (Iversen 1973:164), vilket omvandlar detta substantiv till verbet **bauga* med de möjliga betydelseerna ’omringa, märka med ring, binda med ring’ (pers.

medd. från Staffan Fridell). Det faktum att ordet *baugr* m. var känt även i Östnorden framgår av Rietz dialektordbok (*baug*, *bäug* m. 'ring, fingerring') samt av ord som *bauger* m. 'ring', *baugband* n. 'band om handlederna' och *baugliþer* m. 'handled eg. ringled så kallad af de i forntiden såsom prydnader brukliga armingar', vilka alla påträffas i Gotlandslagen enligt Schlyters ordbok. Till ordet *bauger* 'ring' ges i samma ordbok ett allittererande exempel *alt ir baugum bundit* 'allt är sammanbundet med ringar' som också kommer från Gutasagan och av Schlyter (1877:63) förklaras på följande sätt:

[D]essa ord förklara betydelsen af de tre i det föreg[ående] omtalade sammanslingade ormarne, så att de genom dessas rörelser bildade ringarne betecknade den rikdom som skulle tillfalla det första parets efterkommande, [...] och själfva ormarne som kröpo ur hustruns barm, betydde hennes tre söner, som skulle blifva rådande öfver Gotland.

Nästa verb kan vara *æirumarka*, som kan förstås som bestående av förleden *æiru-* och efterleden *marka*. Förleden är en svag form av motsvarigheten till ett subst. fvn. *eir* f. 'livd, skånsel; fred, ro; hjälp' (*Norrøn ordbok*), medan efterleden runsv. *marka* kan förstås som 'rita, märka' eller 'signa'. Betydelsen 'signa' framgår av följande fornisländska exempel: *lét hann ok marka* (= *signa*) *sik Óðni áðr hann dó* "Han lät ge sig (signa sig) åt Oden innan han dog" (Fritzner).

Raden kan nu tolkas som *Biargguma baugar ok æirumarkar* 'Hjälpkvinna omringar/binder med ring och märker (signar) med helande tecken'. Förslaget att tolka **biarguma** som 'hjälpkvinna, barnmorska' förenar sig naturligt med fortsättningens ord *seiðr* m. 'sejd'. Sejdning var en företrädesvis kvinnlig sysselsättning och betraktades som omanlig (Strömbäck 1935:192, Price 2006:116.). Det som denna hjälpgumma då gör med jordgolvet på vilket föderskan ligger, nämligen att hon ritar en ring och magiska tecken på golvet, men också på blecket, förefaller tillhöra samma typ av magisk ritual som den som beskrivs i följande besvärjelse, hämtad från en isländsk svartkonstbok från 1500-talet (Lindqvist 1921: 57–61, jfr även s. 19):

Om du vill förhäxa en kvinna, så att hon inte går till någon annan än dig, så gör en grop i det [jord]golv, varöver hon plägar gå och gjut däri blod från "jättespjut" [*iqtun geira*, kenning för orm?] och rita en ring där omkring samt hennes namn och dessa stavar: tre (gångar) "stupade" *Molldþurs-* och *Maðr-runor* [...]", och läs denna besvärjelse: [...] Drabbe dig ofärd, om du inte älskar mig. Om fötterna skall du frysa. Aldrig må du vinna ära eller sällhet. Sitte du som i eld; ruttne ditt hår, remne dina kläder, om du icke frivilligt vill giva dig till mig.

Syftet med den isländska besvärjelsen är förvisso att tvinga en kvinna till samlag, inte att hjälpa henne att föda. Den som utövar denna svarta trolldom utför emellertid nästan samma rituella handlingar som i den senare situationen (på jordgolvet ritas en ring, kvinnans namn samt magiska tecken). Det är intressant att i detta sammanhang notera att tursar ofta förknippas just med sexuella övergrepp på kvinnor (Hall 2009; Kuusela 2014). Att driva tursar från en kvinna eller att mana dem över henne för att tvinga henne till kärlek kan tänkas ske genom nästan samma rituella handlingar; det är som om själva gärningarna utgör en dörr som släpper igenom magiska krafter i den ena eller andra riktningen, beroende på vad utövaren önskar. Det är också av vikt att i den isländska formeln notera att utövaren tre gånger ristar stupade *moldþurs*, det vill säga runor som betecknar 'jordtursar'. På Solbergablecket 2 kallas tursen för **miramulþika**, vilket av Gustavson tolkas som *meramuldigr* 'täckt med sönderkrossad jord' och då alltså innehåller en adjektivavledning av ordet *muld/mold* f. 'jord, mull'. Sammanfallet med den isländska formeln är så slående att det enligt min mening stärker Gustavsons tolkning av ordet.

Meningen *Biargguma baugar ok æirumarkar* 'Hjälpkvinna omringar/binder med ring och märker (signar) med helande tecken' kan förefalla ovanlig med sitt berättande presens. Det saknas emellertid inte paralleller till trollformler som först i presens talar om vilka handlingar som utövaren utför i syfte att uppnå sitt resultat och sedan följs av en uppmaning (antingen en befallning i imperativ eller verbet *skola* i konstruktionen pers. pron. + skall + inf.). Många exempel på detta finns i af Klintbergs *Svenska trollformler*, t.ex. nr 60 *Vid harfångst*: "Här sätter jag en snara / här får jag en hare / Och liksom jag gnager harens ben, / skall fan gnaga mina ben (Härjedalen, 1904); nr 62 *Hugga kniven i ett spår*: "Jag stampar kniven i fälla och där skall du stupa under en hälla [...]" Medelpad 1919; nr 37 *Mot bölder*: [...] Här ritar jag en ring, etthundrafemtio däromkring [...] Tvi bort, så snart som det var gjort! Södermanland 1860–70-talet.

Ett talande exempel är belagt på 1600-talets mitt och kommer från Uppland:

Mot ovänner
 Jag står upp en morgon
 ifrån alla mina sorger.
 Jag binder mig med vredes linda
 från man och kvinna,
 ifrån svärd, ifrån värld,
 ifrån all min ofärd.
 Så skall hat och avund smältas
 på mig i dag,
 som saltet smältes
 i friska vattnen.
 ††† Amen.

Meningen *Biargguma baugar ok æirumarkar* 'Hjálpkvinna omringar/binder med ring och märker (signar) med helande tecken' kan också kallas rituell. (Se avsnitt 1.1.1 om dessa formler, framför allt citatet från af Klintberg på s. 16 f.)

Trollformler är sällan endast manande eller rituella, utan de utgör vanligtvis en blandning av dessa och andra formeltyper (jfr af Klintberg 1988:39). Solbergainskrifterna är inte ett undantag: den undersökta meningen i inskriften kan t.ex. kallas *rituell*, eftersom dess ord "uttrycker innehållet i eller avsikten med en samtidig rituell handling" (s. 44). Övergången från berättande presens till en befallning sker även i vår inskrift, redan i dess nästa mening.

3.4.3.3 Runorna 101–142 (rad B 3)

Nästa rad lyder **fran þir in arki_iotun uluf auk þrymianti þurs altit**. Gustavson (2017:81 f.) tolkar detta som en nominalfras: *Från þér in argi iotunn, Ólof, ok þrymiandi þurs alltitt* 'Från dig den naturvidrige jätten, Oluv, och den rasande tursen för alltid'.⁴⁰ Tolkningen är problematisk, eftersom det saknas predikat i satsen. Gustavson är medveten om detta och skriver (s. 81 f.):

Någon verbfras har jag inte kunnat identifiera. Predikatet i en sådan fras borde stå i konjunktiv och verbet ha en intransitiv betydelse och stå i aktiv eller medial form, t ex *fly, fara, förgås*. Besvärjelsen skulle kunna lyda 'Från dig må den naturvidrige jätten och rasande tursen fly'. Runföljden **altit** kan leda tanken till verbet fornsv. *ælta*, en intensiv-iterativ bildning (urnord. **alatjan*) med betydelsen 'sätta i rörelse, pådriva, driva, hetsa, jaga, förfölja, följaga, fördriva', och det till detta verb bildade substantivet *ælta* 'feberfrossa hos barn; malaria'. Såvitt jag kan finna kan runföljden **altit** inte vara någon form av detta verb, inte heller någon med partikeln (*a)t* negerad form. Runföljden kanske i stället skall tolkas adverbialt och vara en bildning *alltitt* av *alltiðr* och ha betydelsen 'alltid, beständigt'.

Gustavson förbiser möjligheten att tolka runföljden **altit** som verbet *ælta* i imp. 2 pers. pl. *æltið* med pers. pron. i dualis nom. 2 pers., *it: æltið-it = æltit!* 'far ni två!'. Verbet fsv. *ælta* kan användas intransitivt. Söderwall anger för verbet bl.a. följande betydelser: '4) vara i rörelse, fara omkring, vara rastlöst verksam (?)'. Frasen kan då tolkas som *Från þér in argi iotunn, Ólof, ok þrymiandi þurs æltit!* 'Från dig, naturvidrige jätte, Oluv, och rasande turs, far ni två!'.⁴⁰

Meningen kan förefalla ovanlig med sin imperativ som riktas till två tursar, samtidigt som kvinnan Oluv också dras in i handlingen i ett direkt tilltal. Att tilltala det eller dem som besvärjelsen anser är emellertid ett

⁴⁰ Översättningen 'Alltid (må vara) från dig den naturvidrige jätten, Oluv, och den rasande tursen' (2007:90) är inte lika tydlig, då det av den inte framgår att *argi iotunn* och *þrymiandi þurs* inte kan vara objekt i meningen.

välkänt sätt att både ritualisera besvärjelser och göra dem mer intensiva och levande. Vi känner till många exempel på tilltal till demoner eller farliga djur (både i singularis och i pluralis) i svenska (af Klintberg 1988:86 f., 99–101) och danska (Ohrt nr 273h, 1063–1065) trollformler. Podemann Sørensen (2016) skriver om just sådana formler som innehåller uttryck i 2 person som rör både deltagare och objekt i en ritual. Han noterar (s. 13) att ”Endnu almindeligere er imidlertid tiltale til ritualets objekt, altså den eller det, som ritualen bearbejder eller tænkes at virke på, det som gennemgår den rituelle proces. [...] Når 2. pers. anvendes om ritualens objekt, betyder det ydermere, at den officierende så at sige befinder sig midt i handlingen. 2. person indebærer samtidighed og nærvær.”

Solbergableckets ristare har på så sätt skapat ett mycket kraftfullt uttryck som drar in i handlingen både ritualens deltagare, kvinnan Oluv, och hennes motståndare, tursarna, som drivs bort med det korta och därför särskilt energiska avslutningsordet – *æltit!*

3.4.3.4 Runorna 1–41 (rad A 1)

Vi återkommer nu till runorna i inledningen, som jag föreslår att läsa:

||| **pihiḅppḅppḅpasnuhḅiinnsiikousbbbbbbor ¶ ttiḅḅkaoss** |||

Man får omedelbart intrycket att inledningen kan tolkas, om man bara läser runorna en gång i stället för två, tre eller sex i de upprepade sekvenserna. Detta skulle ge oss: **pihiḅpasnuhḅiinnsiikousborttiḅkaos**. En liknande metod används för övrigt av Grønvik (1996:70, 73, 77, 231) för tre runinskrifter (DR 261, DR 311 och DR IK58). Jag kommer inte att ge en helhetstolkning till denna runföljd utan vill endast diskutera vilka lexem kan döljas bakom den.

Den inledande runföljden **pihi pas** kan tolkas som *þigi þess* ’Tig om detta’. Verbet fsv. *þighia* betyder ’tiga, förtiga, vara stilla’ (Söderwall). Att använda **h**-runan för /g/ i intervokalisk position har vi flera säkra belägg på, t.ex. i personnamn med förleden *Īgul-*, som inte sällan ristas **ihul** (Peterson 2007:116 f.). I fornisländskan förekommer vidare ett uttryck *þegi þeira orða* ’säg inte dessa ord’ med objekt i gen. Detta överensstämmer med inskriftens **pas**, som kan tolkas som dem. pron. *þat*, i sg. gen. *þess*. Jag menar därför att frasen i fråga kan förstås som en inledande varning om att den följande texten inte skall uttalas högt. En sådan varning kan förefalla onödig idag, men detta behöver inte ha varit fallet för tidens människor och deras muntliga kultur, där man uppfattade skrivna texter som transkriberingar av det muntliga talet.⁴¹

⁴¹ Clanchy (1992:253 f.) diskuterar denna komplicerade fråga och citerar John of Salisbury’s *Metalogicon*: ”Fundamentally, letters are shapes indicating voices. Hence they represent

Runföljden **nuh** kan möjligen förstås som adv. *nóg* 'nok, tilstrekkeleg, i rikeleg mengd' (*Norrøn ordbok*). Runföljden **mins** kan tolkas som det fsv. refl. verbet *minnas* 'minne ein, hugse, nemne' (*Norrøn ordbok*) i 1 pers. sg. pres. ind., men dess ändelse uppvisar i så fall en stark böjningsform *-s* och inte den förväntade svaga formen *-is*. Man finner dock hos Noreen (1904, § 570, anm. 1) att sådana svaga verb ibland kan få den starka ändelsen *-s*, och som exempel anförs just formen *minz* för det förväntade *minnis*. Det förefaller alltså möjligt att med viss försiktighet acceptera denna tolkning.

Runföljden **ik** kan tolkas som pers. pron. *ek*, och detta överensstämmer med hur pronomenet listas i på bleck 2. Vi får då en mening 'jag minns tillräckligt' eller 'jag nämner (mycket) nog'. Runföljden **ous** (eller **kous** om vi dubbelläser **k**-runan) har jag inte lyckats tolka på ett övertygande sätt. Runföljden **bort** skulle kunna innehålla adverbet *braut* > *brott* = *bort* 'bort, borta'.

Den avslutande runföljden **kaos** kan tolkas som en motsvarighet till verbet fisl. *kjósa* som i 1 pers. pret. sg. blir *kaus*. Verbet fisl. *kjósa* betyder '1) udtage, tage til sig; 2) begjære, ønske, attraa; 3) vælge' (Fritzner). Ett intressant exempel finns i *Völsunga saga* (kap. 18): Sigurd frågar där *Hverjar eru þær nornir, er kjósa mögu frá mæðrum?* 'Vilka är de nornor, som tar ut söner från mödrar?' Verbet kan antagligen i denna kontext förstås som 'förlösa'. Nästan samma fras påträffas i *Fáfnismál 12*: *hverjar ro þær nornir, er nauðgönglar ro ok kjósa mæðr frá mögum?* 'vilka är de nornor, som i nöd kommer till hjälp och mödrar löser från söner?'. *Norrøn ordbok* föreslår här betydelsen 'löyse barn frá morsliv'.

Runföljden **ir** kan möjligen tolkas som motsvarigheten till fisl. *eir* f. '1) livd, skánsel, fred, ro, hjelp; 2) namn på ei ásynje for lækjekunst; ofta i skaldeomskr. for kvinne.' Ordet 'hjälp' kan stå i instrumentalt dativ 'med hjälp'. Detta kommer att motsvara hur ordet *ro* f. 'ro, fred' (*Norrøn ordbok*) används i den ovancerade strofen ur *Fáfnismál 12*.

Vad kunde vara bättre för vår inskrift än två välbelagda ord med betydelsen 'förlöste' respektive 'hjälp'. Jag har dock svårigheter med att få en fungerande mening av dessa och dessutom saknas det någon tolkning för runföljden **ous**. Om vi tillåter att konjunktionen och subjektet i nästa mening kan underförstås, kan inledningen tolkas som 'Jag nämner/minns tillräckligt [att jag] ... med hjälp löste bort (=förlöste)'. Jag föreslår dock att ta denna tolkning med försiktighet och med hopp om att i framtiden kunna förbättra mitt förslag.

things which they bring to mind through the windows of the eyes. Frequently they speak voicelessly the utterances of the absent."

3.4.3.5 Sammanfattning

Inskriftens translitterering, normalisering och översättning lyder:

A: ||| þihiiþþþþþþasnuhmiinnsiikousbbbbbor ¶ ttirkaosss |||
uk ¶| kristrauksantamariabiarki
B: þiroluf ¶ biargumabaukaraukirumarkar ¶ franþirinarkiotun
ulufaukþrymiantipursaltit

A: *Digi þess: nū minns ek ... bort eir kaos (?). Ok Kristr ok sankta Maria biargi*

B: *þēr, Ólof! Biargguma baugar ok æirumarkar. Frān þēr in argi iotunn, Ólof, ok þrymiandi þurs æltit!*

Tig om detta: Jag minns/nämner tillräckligt (att jag) ... med hjälp löste bort (=förlöste) (?). Och Kristus och sankta Maria må frälsa dig, Oluf! Hjälpkvinnan binder med ring och märker/signar med helande tecken. Förvidne jätte och vrålande troll, far från dig, Oluf!

Vi får på så vis en manande trollformel med rituella element. Den inleds med en fras vars tolkning fortfarande är osäker, men det tycks stå klart att frasen är hemlig och uttalad i *jag*-form. Det är också sannolikt att frasen redan från början bekräftar ett framgångsrikt resultat för formelns uttalande (den tycks innehålla verb som 'minns' och 'förlöste'). Därefter följer anrop av gudomliga makter (i detta fall Kristus och hans moder Maria), som tilltalas och ombeds att hjälpa en kvinna, som också i sin tur tilltalas. Sedan följer en rituell fras som beskriver rituella handlingar utförda av en hjälpkvinna, förmodligen samma person som uttalar och ristar formeln. Formeln avslutas med en fördrivningsfras, i vilken de onda makterna karakteriseras, tilltalas och drivs bort, samtidigt som kvinnan åter nämns och tilltalas.

Det är intressant att notera att resultatfrasen inte kommer på slutet; i stället inleder den inskriften som en hemlig fras. (Jag känner mig tämligen övertygad om att frasen är resultatbekräftande, även om min exakta tolkning skulle komma att revideras). Dess position i inledningen förklaras möjligen av dess hemliga karaktär. Den var inte menad att uttalas och inleds till och med med en varning "Tig om detta". Den trolldoms-kunniga person som ristade inskriften (förmodligen identisk med den hjälpkvinna som omtalas i den) ville av någon anledning inleda med resultatbekräftelsen men samtidigt skydda den från andras öron och ögon, kanske för att behålla dess magiska verkan.

3.4.4 Tolkning av Solbergablecket 2

Min translitterering för detta bleck sammanfaller med Gustavsons (2017:90).

3.4.4.1 Runorna 1–44 (raderna A 1 och 2)

Bleck 2 inleds med **purs ik fa hin þrihufþa hin miramulþika fran ʀ mans kunu**, som av Gustavson tolkas som *Purs ek fā hinn þrihofðaða, hinn meramuldiga frān manns kunu* 'Tursen får jag bort, den trehövdade, den jordiga, från mannens kvinna'. Det att *þrihofðaða* ristas **þrihufþa** förklarar Gustavson (2017:86) på följande sätt:

[Detta] kan bero på haplografi eller återspegla ett bortfall av en trycksvag vokal mellan lika konsonanter [...], mindre troligt är att det här rör sig om samma ordbildning som i t.ex. namnet *Svarthofði*.

Det mest problematiska ordet här är dock **miramulþika**. Gustavson menar att läsningen **t** för den osäkra runan är sannolikare än **l**, och jag håller med honom om detta (se mina kommentarer i katalogen, nr 42). Han föreslår därför att **mulþika** kan tolkas som adj. **muldigr* och kan jämföras med ett fornsvenskt adjektiv som rekonstrueras av Söderwall som **muldhoger* 'stofthöljd, dammig, neddamnad'. Om runföljden är **mulþika**, kan adjektivet ha bildats med suffixet *-likr*: **muldlikr*. I bägge fallen bildas adjektivet av substantivet *muld* f. 'jord, mull'. I bägge fall finns det formella svårigheter, men dessa kan lösas.⁴² Förleden kan enligt Gustavson (2017:87) innehålla "en substantivisk eller adjektivisk bildning till en rot *mer-/mor-* [...] som uppträder i det isländska verbet *merja* (*marða*) 'krossa, stöta sönder, mosa' och i svenska dialekter i orden *mor* (*mår*) n. 'hög av sönderkrossade ting, avfall, skräp' och *mora* 'slå sönder, krossa i små smulor eller stycken'." Sammansättningen *meramuldigr* betyder alltså 'den som är täckt med nedkrossad jord'.

Det att kvinnan i inskriften karakteriseras med uttrycket **mans kunu** 'mannens kvinna', markerar enligt Gustavson (s. 87) "det mänskliga i motsats till tursen". Jag är mer tveksam till detta och har svårt att förstå denotationen för frasen 'människas kvinna'. Kan det möjligen vara tvärtom:

⁴² Gustavson (2017:86) skriver: "Båda tolkningarna medför formella svårigheter, däremot knappast betydelsemässiga [...]. I det förstnämnda fallet är vokalen i avledningen anmärkningsvärd. Det normala hade varit *u*, det vill säga *muldugr*, eftersom *muld* är en fem. *ō*-stam och *-ugr* är den avledningsform som förallmänligades i de nordiska fornspråken. Former på *-igr* förekommer dock där: fornisl. *auðugr* (*-igr*), *ráðugr* (*-igr*), *saurugr* (*-igr*), *úrugr* (*-igr*) och i några fall uppträder endast former på *-igr*. Om vi i stället räknar med **mulþika**, det vill säga ett runsvenskt adj. *muldlikr*, bereder konsonantbortfallet inte något problem [...], men väl dubbelteckningen av *l* som bryter mot den runografiska principen att inte dubbelteckna lång konsonant. Möjligen har ristaren haft svårighet att återge en fonemföljd /ldl/."

att visa på kvinnans legitima ställning, att det är en gift kvinna som skall föda?

3.4.4.2 Runorna 45–85 (raderna A 2 och B 1–2)

Resten av inskriften saknar fortfarande sammanhängande tolkning. Runföljden 45–54 **hanatsaiþi** tolkas av Gustavson (2017:87) som *hann at seiði* '(jag) må sejda honom dit' eller '(jag) må genom sejd få tag på honom'. Meningen är uppbyggd av verbet motsvarande fisl. *seiða* i 1 pers. sg. pres. konj. med pers. pron. *hann* i sg. ack. samt prepositionen *at* i rumslig betydelse 'dit' eller i adverbial betydelse 'för att få tag i'. Den senaste betydelsen för prep. *at* kräver dock vanligen dativ och skulle således förutsätta att pers. pron. *hann* stode i dativ. Denna tolkningsmöjlighet försvinner alltså. I annat fall är Gustavsons tolkning möjlig. Det återstår nu att finna ett passande ord i runföljden **oipki**. Lösningen kan här vara att utöka Gustavsons förslag med ännu ett verb: runföljden **ipki** kan tolkas som *iðki* 3 pers. sg. pres. konj. till *iðka*. Verbet fisl. *iðka* betyder 'drive på med, gjere' (*Norrøn ordbok*), men med prefixet *ō-* får det den motsatta betydelsen till 'göra, utföra verkställa', nämligen 'förgöra, omintetgöra, förstöra'.

Meningen kommer nu att lyda *Hann at seiði, oðiðki* 'Må (jag) sejda honom dit, förgöra (honom)'. Prefixet *ō-* var mycket produktivt, och med det bildades nya ord av både substantiv, adjektiv och verb. I runnordiska känner vi till många personnamn (oftast binamn) som bildas med dess hjälp (Williams 1993:95 f). I fornvästnordiskan träffar vi på flera verb som får sin motsatta, negativa betydelse med hjälp av prefixet: *úbirgja* 'gjøre en vanhjulpen med hensyn til sine fornødenheder, blotte', *únýta* 'gjøre unyttig eller ubrugbar, ødelægge, bringe det dertil at noget forkastes som ubrugbart, ugyldigt' *úhægja* 'gjere (e-t) leitt, vanskeleg for, plage (e-m)' *únáða* 'besvære, plage', *úskygna* 'formørke, fordunkle synet, gjøre uklar', *úróa* 'forurolige, forstyrre ens (e-n) fred', *úþekkja* 'gjøre ubehagelig, give et ubehageligt udseende' och många fler (Fritzner och *Norrøn ordbok*). Semantiskt närmast ligger dock kanske substantivet *úverk* n. 'ugjerning, misgjerning, slet gjerning'. Det förefaller således möjligt att förstå verbet fisl. **ú-iðka*, runsv. **ō-iðka* som 'missgöra, förgöra'.

För **sinhaus** föreslår Gustavson tolkningen *sinn hauss* 'sitt huvud' med poss. pron *sinn* och subst. fvn. *hauss*, fsv. *hös* m. 'huvud, skalle'. Han menar (2017:88) att dessa ord "skulle kunna syfta på tursen, som tidigare karaktäriserats som trehövdad."

Avslutningen tolkas av Gustavson (med stora reservationer) som **uirti han i loa um lipin** *verði hann ī lo(g)a um liðinn* 'Han blir i elden försvunnen' eller 'Må han försvinna i elden'. Runföljden **umlipin** tolkas övertygande som pret. part. av *liða um* 'gå hän, gå bort, försvinna'. Runföljden **uirti** tolkas som v. *verða* i 3 pers. sg. pres. konj. Verbet *verða* kan användas med pret. part. för att beskriva att en handling utförs eller har utförts, varför det här skulle passa i konstruktion med *um lipinn*. Det

problematiska är, som Gustavson själv påpekar, att **t**-runan skulle stå för /ð/ i **uirti**. Denna företeelse är förvisso inte helt utan paralleller, men dessa är sena och osäkra. På Ög 39 † finns ett ortnamn med efterleden *staðum* som ristas **statum**. Detta belägg är dock försvunnet, vilket minskar dess tillförlitlighet. Det finns ytterligare ett försvunnet belägg på Vs 17: personnamnet *Tiðfrīð* kv. ristades där **tifrit**. Gustavson noterar också att det i nynorska finns en oförklarad form *verte* för verbet 'bliva' och vi har pret. *vart* i nusvenska. Det förefaller ändå tillrådligt att försöka finna en bättre lösning för runföljden **uirti**. Jag vill emellertid inte räkna med felskrivningar eller omkastningar av runor. Jag föreslår i stället att vi har här att göra med trekonsonantregeln (Lagman 1989:31) och att en konsonant har utelämnats mellan runorna **r** och **t**. En möjlig lösning vore då att här se motsvarigheten till verbet fisl. *virka* 'smerte' (Fritzner), fsv. *virka* som i 3 pers. sg. pret. eller pres. konj. blir *virkti*. Ett sådant verb skulle få ristas **uirti** i pret. eller pres. konj. på grund av trekonsonantregeln. Ett exempel på detta sätt att rista kan finnas i adjektivet *margr* 'mången' som i n. ack. *margt* ristas **mart** på U 574.

Fritzner anger följande exempel med verbet fisl. *virka*: *sárit virkti hann mjök* 'såret värkte mycket på honom', *virkir mik í hofudit* 'det värker på mig i huvudet (det värker i mitt huvud') och *hann virkti í hrygginn* 'han hade ont i ryggen'. Man får då uppfatta *sinn haus* som ackusativ, och pers. pron. *hann* blir subjekt i satsen. Vi får nu frasen *Sinn haus virkti hann t* som kan översättas 'Han hade ont i sitt huvud' eller 'Han plågades av smärta i sitt huvud'.

Nästa problematiske ställe är runföljden **loa**. Gustavson anser att det inte går att försvara att **g**- eller **h**-runan skulle saknas i runföljden, om den skall förstås som *loga*. Det finns dock en möjlighet att bleckens ristare hade en ovanlig realisering av /g/, t.ex. som en tonande velar frikativa [ɣ]. I inledningen används runan **h** i uttrycket **pihi þas þigi þess** samt i adv. *nōg*. Kan det vara så att ristaren hade en svag realisering av fonemet /g/? Vi har exempel på att **k**-, **g**- eller **h**-runan i intervokalsk position kan saknas. På U 52 och Sö 48 finns namnet *Īgulfastr*, vars förled ristas **iul**. På U 1069 finns namnet **iofast**, som motsvarar antingen *Īgulfastr* eller *Hjalmfastr*. Dessa exempel kommer emellertid inte från Öland. Ytterligare ett möjligt men osäkert belägg finns på DR 39: **: lai : ristæ :** 'Lagi(?) ristade'. Mitt förslag är således att med viss försiktighet acceptera Gustavsons tolkning för runföljden **iloa t lo(g)a** med fsv. *logi* m. 'låga, eld'.

Frasen *t loga umliðinn* kan således tolkas som 'i elden försvunnen' med den runsvenska motsvarigheten till pret. part. fisl. *umliðinn* som betyder 'forhenværende' av verbet *líða um* 'gaa hen, gaa bort, forsvinde, ophøre' (Fritzner). Denna fras kan kanske förstås som ett komplement till den föregående konstruktionen som fungerar som ett slags adverbial bisats: 'Må han få ont i sitt huvud (när detta är) i elden försvunnet'. Preteritum particip kan användas på detta sätt (som ett slags adverbial bisats), som vi ser av

exemplet i Nygaard (1961:195): *eptir konung liðinn* 'efter kungens död'. Det är också tillfredsställande att ha en avslutningsfras som konstaterar att tursens tre huvuden nu värker av sejd och förvinner i elden.

3.4.4.3 Sammanfattning

Inskriften på bleck 2 har följande translitterering, normalisering och översättning:

A: **purs ik fa hin þrihufþa hin miramulþika fran ¶ mans kunu han at saipi**

B: **oipki ¶ sin haus uirti han i_ i loa umlipin**

A: *Purs ek fā hinn þrihufþaða hinn meramuldiga frān manns kunu. Hann at seiði, ðiðki!*

B: *Sinn haus virkti hann ī, ī loga(?) umliðinn.*

Jag ristar (eller: märker med tecken) den trehövdade tursen, den täckta med sönderkrossad jord, från mannens kvinna. Må (jag) sejda honom dit, förgöra (honom)! Han plågades av smärta i sitt huvud (när detta försvann i elden(?)).

Denna trollformel inleds med en rituell fras ('Jag ristar...') och fortsätter med en fördrivningsfras ('Må jag sejda...!'). Den sista frasen är antingen en fördrivningsfras som övergår i en resultatbekräftande fras eller är i sin helhet en resultatbekräftande fras. Formeln kan antingen betraktas som en separat besvärjelse eller ingå i den föregående formeln på Solbergablecket 1 som en utveckling av denna. Den föregående formeln avslutas med en fördrivningsfras som bannar en jätte och en turs. Det är då möjligt att just denna turs karakteriseras vidare på bleck 2 såsom trehövdad och täckt med sönderkrossad jord samt att den drivs bort in i elden. Båda dessa varianter är möjliga, men av textfilologiska skäl låter jag de två formlerna förbli separata.

4 Svenska runbleck med språkliga tolkningar (typ B och fragmentariska)

× -...ms : rapa : kan : furn : u... f-...

... *rāða kann, forn o[rð](?)* ...

' ... som tyda kan forna ord(?)... '

G 227

Från svensk mark känner vi idag till tre bleck av typ B samt två fragmentariska bleck. Det finns ytterligare två bleck av typ B som skulle kunna knytas till korpusen. Det är emellertid oklart om deras inskrifter är avfattade på latin eller runsvenska, ett problem som diskuteras i slutet av detta kapitel.

4.1 Ulvsundablecket (U AST1;150), Uppland

4.1.1 Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick

Blecket påträffades i samband med arkeologiska utgrävningar i november 1939 i Ulvsunda (Bromma församling, Stockholms stad). Undersökningen (i kvarteret Magneten nr 10) avsåg en stor gravhög, 12 meter i diameter och 1,75 meter i höjd. Utgrävningen leddes av Harry Thålin, och fyndet gjordes i själva graven (RAÄ 138). I samma grav låg mer än två kilo brända ben, över 50 pärlor, rembeslag, en bronsnyckel, många ringar, krukskärvor samt fragment av spelbrickor och spikar. Alla föremål ur denna grav förvaras i SHM under inventarienummer 22695 (fynden finns beskrivna i museets digitala katalog under detta nummer). Högen dateras till tidigt 800-tal. Dess placering var anmärkningsvärd: den låg enskilt och föreföll inte höra direkt till något gravfält eller gård.

Osteologisk analys (Sten & Vretemark 2007) visar att graven innehöll ett urval ben efter kremeringen av en vuxen människa 25–40 år gammal samt kremeringar av en vuxen häst och minst två vuxna hundar. Personens kön kunde inte avgöras (s. 2): ”Skalltaken var kraftiga medan exempelvis strålbenets proximala led samt mellanhands- och mellanfotsbenen gav ett

mer gracilt intryck. Slutsatsen blev att könet inte kunde bedömas.” Det stora antalet pärlor liksom nyckeln pekar mot en kvinna. Å andra sidan skulle spelbrickorna och rembeslagen, om de utgjorde utsmyckningen på ett bälte, kunna ses som tecken på att det är fråga om en man. Trots att begravningar av män normalt förknippas med vapen, saknades emellertid sådana i graven.

Figur 19. Ulvsundablecket.

Blecket (figur 19) är gjort av brons. Det är tydligt att det nedlades i graven efter kremeringen, då det annars skulle ha smält. Av alla hittills kända vikingatida bleck är detta till storleken det minsta: 16,5 mm i längd och 9,5 mm i höjd. Vid fyndtillfället var det avbrutet vid den vänstra kortsidan och skadat i det övre vänstra hörnet (se Nordéns teckning och fotografier i 1943, Pl. 2; dessa återges även i figur 31.6 i katalogen). När jag återfann blecket i SHM:s samlingar 2008 fann jag limrester på runorna och kunde konstatera att blecket hade gått sönder i tre bitar vid någon tidpunkt. Det är oklart när detta kan ha skett; antagligen var det efter Nordéns undersökning men innan blecket förkom i SHM:s samlingar omkring 1985. Blecket hade limmats ihop av tre stycken, och små bitar av det övre vänstra hörnet och nedre högra hörnet saknades helt. Hoplimningen hade gjorts på ett oprofessionellt sätt, och delar av inskriftens övre rad är nu täckta av lim, vilket försvårar läsningen av runorna väsentligt (se figur 31.1 i katalogen).

Bleckets vänstra kortsida är, som ovan nämnts, avbruten. Den andra kortsidan har rundade hörn. Kanternas utformning låter oss dock förmoda att blecket endast saknar några millimeter vid den avbrutna kortsidan och alltså är nästan intakt. Bleckets yta är något bucklig.

4.1.2 Nordéns translitterering och ny translitterering

Runornas höjd är c:a 2–3 mm. Endast framsidan av blecket har en inskrift, och denna består av två rader som lästs, normaliserats (till fornisländska) och översatts av Arthur Nordén (1943:150, 152):

u-ᚿ--uruakrutimisfulkir || 𐌺 fakiskapiua || 𐌺 uur
vesat-tu órvakr úti, misfylgir! fangi skaði vá!

[V]ar icke alltför livlig utanför graven, gengångare! Må skadegöraren få olycka!

Nordén (s. 152) ger även en annan, friare översättning till inskriften:

[B]egiv dig ej ut ur gravhögen! Och om du ändå gör det: må besvärjelsen lägga dig död!

Oaktat alla mina kritiska kommentarer till denna translitterering, som finns i katalogen (nr 31), är Nordéns läsning imponerande noggrann och detaljerad. Man kan inte göra annat än beundra hans förmåga att urskilja inskriftens anmärkningsvärt små och svårlästa runor, så mycket mer som han inte hade tillgång till något stereomikroskop, utan var hänvisad till en vanlig lupp. Jag har undersökt blecket fyra gånger genom stereomikroskop och hade gärna undersökt det ytterligare. Jag translittererar Ulvsundablecket på följande sätt:

A: ...**ur--... u-misbuᚿk... 𐌺 [f]akiskapiua ||**

Min läsning underminerar det centrala ordet i Nordéns tolkning, nämligen grunden för det rekonstruerade ordet fvn. **misfylgir* m. 'gengångare', en agentbildning till ett antaget obelagt verb, motsvarande fisl. **misfylgja*.

4.1.3 Nordéns tolkning och nya tolkningsförslag

Nordén föreslog att inskriften riktar sig till en gengångare. Hans friare översättning behövs just för att förklara besvärjelsens besynnerliga formulering 'var icke alltför livlig utanför graven'. Jag kan dock inte erbjuda någon bättre lösning för denna del, eftersom den är skadad och runorna de facto är försvunna. Problemet med ordet **misfylgir* är inte bara att de två sista runorna, **ir**, inte kan bekräftas (se mina kommentarer i katalogen), utan också den betydelse ordet tilldelas av Nordén. Han skriver att Fritzner endast anger substantivet *misfylgi* n. i dess juridiska betydelse 'overveiende tilbøielighed til at understøtte den ene af to tvistende parter'. Nordén menar dock att detta måste vara en sekundär betydelse och att den primära betydelsen var 'att slå oriktigt följeskap med'.

Vad Nordén (1943:151) egentligen menar är inte helt lätt att förstå. Skulle det vara att innebörden av ordet **misfylgir* var 'oriktig följare', dvs. 'icke-mänsklig följare', kan jag inte hålla med honom. Det verkar problematiskt att tilldela prefixet *mis-* ('oriktig, falsk') den överförda betydelsen = 'icke-mänsklig', då det nästan uteslutande används för att bilda ord av just juridisk karaktär.⁴³

I stället för **misfulk** kan alltså runföljden läsas **misþuþk...** En möjlig och nära till hands liggande tolkning för **misþuþ** är **misþōt* f. 'oriktig bot, falsk hjälp'. Ordet *þōt* f. finns belagt i medeltida svenska och även i runsvenska, t.ex. i **butrunar** på Skänningeblecket. *Misþót/misþōt* f. finns inte belagt i fornisländska eller fornsvenska, men det förefaller som om det skulle ha varit en möjlig benämning på en sådan oriktig bot som beskrivs t.ex. i *Egils saga Skalla-Grímssonar* (kap. 72). Där ombeds Egil att hjälpa en sjuk och sängliggande flicka, som börjat må mycket sämre efter det att en granne försökt bota henne genom att rista runor. Egil ber att man skall lyfta henne ur bädden och byta hennes sängkläder; han undersöker hennes sovplats och finner där ett valben med runor. Han skrapar bort runorna, bränner dem och benet och ser till att man vädrar sängkläderna. Därefter diktar han sin kända strof om att den som inte förstår sig på runor inte skall rista dem.

Hur man skall tolka den runa **k** som följer därefter är oklart, men det skulle förslagsvis kunna handla om pers. pron. *ek* i enklitisk användning. Tolkningen är dock osäker, eftersom enklitikonet 'k' brukar användas efter verb och inte efter substantiv. Dessutom vet vi inte vad som har följt **k**-runan.

Den bevarade delen av inskriften **-aḱiskapiua** tolkas av Nordén (1943:151) som *fangi skaði vá*. Nordén tyder **skapi** som substantivet isl. *skaði*, fsv. *skapi* m. 'skadegöraren, fiende' och **ua** som isl. *vá*, fsv. *vā* f. 'skada, olycka, smärta, fara'. Runföljden [**f**]aki tolkar han som *fangi* pres. konj. av ett verb motsvarande fisl. *fá* v. 'gripa, fånga, skaffa'. Nordén (s. 151) skriver att i fornisländskan finns i pres. konj. de två formerna *fái* och *fangi*:

Den senare formen [*fangi*] är visserligen sent belagd (i bibelbearbetningar från förra hälften av 1200-t. [...]), men allt talar för, att formen *fangi* har gammal hävd. Inom paradigmet stödes *-n*-et av former såsom imperf. konj:s genomgående *-n-*, imperf. ind:s *fengom*, perf. part:s *fenginn* [...]. Utanför paradigmet håller subst. *fang* rotens ursprungliga *-n-* levande i medvetandet,

⁴³ Hos Fritzner kan man finna ord som *misganga* 'utilbørlig gang, at nogen gaar der hvor han ikke skulde gaa', *misdæma* v. 'dømme nogen med en uretfærdig, partisk dom' eller *misferð* f. 'uriktig adfærd eller fremgangsmaade'. Prefixet används ibland i betydelseorna 'skadlig' eller 'olik', och detta är förståeligt, eftersom resultat av oriktiga handlingar ofta är skador eller olikheter. Som exempel kan anföras sådana ord som *misfall* n. 'uheld, ulykke', *misfara* v. 'fare ilde, tage skade', *mislag*a f. 'læggen i skjævt, ulige retning' och *misskipta* v. 'dele ulige, saa at ikke hvers lod, del bliver lige stor eller god'.

och en pres. konj.-bildning på 800-talet *fangi* synes mig därför icke behöva väcka några större betänkligheter.

Det finns dock en allvarlig invändning mot Nordéns tolkning, nämligen att man i en runinskrift från 800-talet förväntar sig att *fangi* skall skrivas med en åsruna. Det går emellertid att föreslå alternativa tolkningar till denna runföljd, som i sin tur skulle kunna anknyta till det föregående ordet *misbōt*. Man kan t.ex. tolka [f]a som 1 pers. sg. pres. ind. *fæ* av verbet runsv. *fā* 'få, bringa, skaffa' och erhålla meningen *misbōt'k fæ* 'Oriktig bot jag får/bringar'. Resten kan tolkas som ytterligare en sats *Ekki skaði vā!* 'Må olyckan ingenting skada!' med verbet fsv. *skapa* 'skada' i 3 pers. sg. pres. konj. och adverbet *ækki* 'icke, ingenting' samt substantivet *vā* f. 'skada, fara, olycka' i sg. nom. Det bör dock noteras att verbet fisl. *skaða* 'skada' enligt Fritzner används opersonligt med negation (i slutet av 1300-t.): "kun upers. med en negtelse; *skaðar e-n ekki* dvs. en har ingen skade (af noget)."

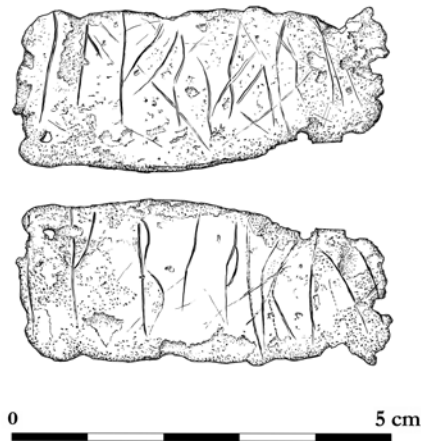
Om denna tolkning för den andra delen av inskriften är riktig, betyder det att den första delen snarare måste tolkas som 'Oriktig bot jag får' och inte som 'Oriktig bot jag bringar'. Man kan då föreställa sig att bleckets ägare kände till att han eller hon skulle få en falsk bot och förberedde sig med en besvärjelse som skulle avvärja sådana faror. Huruvida mitt tolkningsförslag är riktigt kan vi dock tyvärr inte fastställa, då förlusterna i inskriften är stora för att kontexten skall kunna fastslås med säkerhet. Av samma anledning går det inte att bestämma besvärjelsens typ. Det kan ha varit fråga om en manande trollformel, men detta kan idag inte bevisas.

4.2 Järfällablecket (U Fv1969;210), Uppland

4.2.1 Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick

Ett kopparbleck i ett läderfodral hittades 1962 i samband med undersökningen av gravfältet RAÄ 29b öster om Veddesta gård i Järfälla socken. Undersökningen leddes av Sven-Erik Pousette. Fyndet påträffades i en oval stensättning (anläggning nr 6), som också innehöll en halv pärla av glasfluss, fragment av lerkärl och rester av trä (Pousette 1962). Det är intressant att notera att stensättningen saknar benrester, vilket möjligen tyder på någon form av symbolisk begravning. I en annan rund stensättning på samma gravfält låg ett fragment av ett anglosaxiskt mynt präglat i Lincoln (troligen under Ethelred II, se SHM:27291:3), vilket enligt Pousette och Helmer Gustavson daterar runblecket till omkring 1000. Myntet låg dock i en annan grav, och en säker arkeologisk datering för blecket saknas därför. Föremålet förvaras nu i SHM, där det har inventarienummer 27291:6.

Blecket (figur 20) är mycket tunt och skört. Dess längd är 47 mm, bredden är 22 mm och tjockleken c:a 0,2 mm. Ytan är täckt av mindre avflagingar, som är särskilt kraftiga på baksidan nära kanterna. Ytan är dock relativt välbevarad tack vare det läderfodral som blecket låg i. Det intressanta med fodralet är att det var ämnat för just detta bleck, vilket av avtrycken i fodralet att döma var insytt däri. En av fodralets långsidor har sömhål, och en av kortsidorna är avskuren, vilket tyder på att fodralet var öppet här. Det var alltså förmodligen inte meningen att man skulle se bleckets inskrift, även om blecket kunde tas ut ur sitt hölje. Höljet hade en liten rem, som antagligen möjliggjorde att fästa det i ett bälte.

Figur 20. Järfällablecket.

4.2.2 Bleckets tidigare translitterering och tolkning

Inskriften lästes av Helmer Gustavson (1969:210) sex år efter det att fyndet gjordes:

A: **ilfusun**
 B: **ibipruq**

Gustavson föreslår två möjliga tolkningsalternativ. Han ger inte några normaliseringar till dessa men när han diskuterar inskriften, använder han fornsvenska former av orden (utan vokallängd). Normaliseringarna rekonstrueras således av mig på grundval av hans ordformer. Den ena

alternativet är *Illfuss uni. Biþr va*. Gustavson ger här inte någon översättning men sammanfattar sitt resonemang i följande mening: ”Innebörden i inskriften skulle då kunna vara en önskan att inte någon illvillig skall uppträda i skadligt uppsåt och att han må fördärvas om så sker.” Om man ändå försöker att ge en översättning till det första alternativet skulle den möjligen kunna formuleras som: ’Må den illvillige lugna sig. [Jag] frambesvärjer [honom] fördärv.’ Det andra alternativet är *Illfuss. Un(n)i biþr va* översätts ’Illvillige. Un(n)e frambesvärjer (dig) fördärv.’ Gustavson menar förvisso att det senare alternativet är det troligare men han förhåller sig avvaktande till sin egen tolkning, eftersom det inte finns några belägg på personnamnet *Illfuss* (trots att för- och efterled återfinns i andra runsvenska namn.) Han påpekar också att beläggen på ordet *va* f. ’skada, olycka’ är sena och få i fornsvenska, och att det är diskutabelt om ordet alls finns belagt i runsvenska.

Det som förefaller mig något tvivelaktigt i Gustavsons tolkningsförslag är att verbet *biðia* skulle kunna betyda ’frambesvärja’. Verbet används i vikingatida runinskrifter med betydelsen ’bedja, anmoda, beordra’. En mindre detalj som också förvånar något är att namnet *Un(n)i* i Gustavsons andra tolkningsförslag delas, så att de första två runorna återfinns på sida A, medan den sista runan hamnar på sida B. Detta ter sig kontraintuitivt, och vi har inga exempel på att namn skulle segmenteras på detta sätt mellan två sidor av samma bleck.

4.2.3 Ny translitterering och nya tolkningsförslag

Jag har undersökt blecket två gånger: i november 2008 och i december 2010. Helhetsintrycket av inskriften är att ristningslinjerna inte är raka, utan snarare har vågformig karaktär: således är **f**-runans bistavar och **r**-runans huvudstav (se figur 23.2 och 23.7 i katalogen) ovanligt formade. Om man använder ett stereomikroskop med god förstoring, märker man att blecket är täckt med ett slags nät bestående av mycket tunt och grunt ristade linjer (se figur 23.9 i katalogen, författarens teckning). Av allt att döma är dessa linjer avsiktligt ristade, men de är nästan alltid klart grundare än runornas linjer förutom på sida A vid blekets högra kortsida. Gustavson kommenterar inte dessa linjer. Det är möjligt att hans mikroskop inte tillät den förstoring som krävs för att nätet skall framträda.

Vilket syfte detta nät skulle kunna ha är oklart. Det är möjligt att det var ett sätt att dölja inskriftens innehåll för ovana ögon. Man kan dock undra varför man alls skulle försöka dölja en inskrift som redan skyddas av ett fodral och inte kan ses av någon, oavsett om läsaren är van eller ej. Kan det vara så att det förelåg någon symbolisk snarare än praktisk avsikt bakom nätet?

Min läsning av runorna skiljer sig på några punkter från Gustavsons, vilket jag kommenterar utförligt i katalogen (nr 23). Jag translittererar hela inskriften på följande sätt:

A: **ilfusrūn**
B: **ikbipirua**

På sida A kan vi vara säkra på ordet *illfūss*. Adjektivet *illfūss* finns belagt i fornisländskan med betydelsen 'ondskabsfull, som har lyst til at skade' (Fritzner). I runsvenska förekommer förleden *ill-* och efterleden *-fūss* i personnamn (Peterson 2007:135 resp. 72). Runföljden **rnū** eller **rūn** innehåller en osäker runa **u**, men vi kan vara säkra på de båda andra runorna i den. Jag vill därför föreslå att tolka den som *rūn* f. 'runa, hemligt tecken'. På sida A kan vi följaktligen få ett sammansatt subst. *illfūsrun* f. Jag återkommer senare till hur denna sammansättning kan förstås.

På sida B vill jag tolka **ik** som pers. pron. *ek* 'jag'. Runföljden **bip** kan då tolkas som fsv. *bipia* v. 'bedja, begära, bjuda, befalla' i 1 pers. sg. pres. Betydelsen 'befalla, beordra' finns belagd redan på runsvenska. På en tidig runsten från 900-talet från Björkö, Adelsö socken (U 4), står *Dōttir bað gærvu kumbl þetta aft lūta* 'Dotter beordrade att göra detta minnesmärke till minne av Jute'. Två av Öpirs sena runstenar bär signaturen **baþ ybir rista** '(NN) tillsade Öpir att rista (dessa runor)' (U 544, U 1100). Runföljden **pir** kan då i sin tur tolkas som pers. pron. i 2 pers. sg. dat. *þēr* 'dig'. I *Norron ordbok* finner vi att verbet *biðja e-n e-s* har betydelser 'be ein om noko' och *biðja e-t* 'be om noko (*e-m*, til el. for ein)'. Hos Söderwall ges exempel på verbet *bipia* med personens dativ och infinitiv: *badh fiskarens hwstru sinom man sighia sik hwar han haffde fangit the peninggana* 'fiskarens hustru bad/uppmnade sin man att säga var han hade fått pengarna ifrån'. Det är därför lockande att tolka **uþ** som motsvarigheten till ett verb fisl. *vá* 'lægge en noget til last, dadle en for noget' (Fritzner). Då kan man få en mening *Illfūsrun, ik bið þēr vā* 'Illvilliga runa, jag befäller dig att lägga skuld [på honom/henne/dem]'. Man kan också tolka **uþ** som motsvarigheten till ett subst. fisl. *vá* 'skade, olykke, fare' (Fritzner) och få en mening 'Illvilliga runa, jag ber dig om skada/jag ber om skada för dig', vilket kanske är den troligare tolkningen.

Vad sammansättningen *illfūsrun* beträffar, så finner vi flera liknande sammansättningar på just runbleck: här tänker man direkt på *bōtrūnar* och *lyfrūnar* på Skänningeblecket (se också avsnitt 7.2.2.4, s. 227 f., om andra sammansättningar med efterleden *-rūnar*). Det ovanliga i vårt fall är att efterleden står i singularis. Det är dock möjligt att också *mōðrūnar* på Ladogablecket står i sg. gen. Vidare står på Klintablecket 1 förmodligen ordet *rūn* i sg. nom. Det verkar inte finnas några andra vikingatida runbelägg än dessa tre på detta ord i singularis, och de är alla något osäkra men inte

omöjliga.⁴⁴ Det finns dock ett par urnordiska belägg: på Nolebysten (Vg 63) och Einangstenen (N KJ63). Marstrander (1952:211 f.) tolkar *rūnō* på Nolebysten som ett kollektivt begrepp 'runemysteriet'. Grønvik (1987:98 f., 108) menar att ordet *rūn* f. i singularis har en annan betydelse än i pluralis, en som snarare syftar på innehållet än på själva skrivtecknet. Han översätter (s. 108) det som 'hemmelig formular (av magisk-religiöst innehåll)' på Nolebysten och Einangstenen och föreslår att detta också är ordets ursprungliga betydelse. Accepterar vi detta, skulle vi kunna översätta inskriftens *illfūs rūn* inte som en sammansättning, utan som ett adjektiv och ett substantiv: 'skadlig/onskefull kunskap/hemlighet'. Denna tolkning förefaller troligare av den enkla anledningen att vi saknar sammansättningar med *-rūn(ar)/-rūnar* med adjektiv som förled: alla kända exempel verkar ha substantivisk förled. Har vi rätt, kan denna mening tolkas också som en rubrik till nästa mening: 'Onskefull hemlighet: Jag ber om skada för dig / Jag ber dig om skada.' Rubriker kan förekomma i magiska formler, och den närmaste parallellen i näraliggande material är *Viðr aðravari* 'Mot blodförgiftning' i Canterburyformeln (DR E419).

Trollformeln kan föras till de manande formlerna.

4.3 Högstenablecket (Vg 216), Västergötland

4.3.1 Fyndomständigheter och bleckets nuvarande skick

År 1920 påträffades ett bronsbleck med en runinskrift på norra delen av Högstena kyrkogård. Blecket var i två stycken: det ena 71 mm långt och 20 mm brett och det andra 17 mm långt och 19 mm brett. Fyndet av det första, större stycket gjordes vid grävningen av en grav. Det andra upptäcktes då graven fylldes igen. Tyvärr gjorde bleckets upphittare, J. E. Andersson, inga iakttagelser om bleckets ursprungliga placering. Det enda som vi säkert vet är att det befann sig i kyrkogårdens jord, 13 meter rakt norr om det nordöstra hörnet av kyrkokoret, vilket är förenligt med att blecket lagts i eller i anslutning till en grav. Huruvida en sådan grav skulle ha varit kristen, som Nordén menar (1943:177), går tyvärr inte att säga, men fyndplatsen på en kyrkogård tyder på detta. Föremålet överlämnades till SHM och har där inventarienummer 16449.

Blecket (figur 21) är sammanlagt 88 mm långt, 19–20,5 mm brett och c:a 1,3 mm tjockt. Det har gått sönder i de nämnda två styckena redan i äldre tid. Nordén (1943:176) föreslår att blecket "har, sannolikt redan vid nedläggandet, omböjts i ena änden och är nu sönderbrustet i

⁴⁴ Ett belägg på G 54B kan uteslutas efter Källströms nya tolkning (Runråd 66, den 22 januari 2015).

vikningsvecket”. Hur en sådan ”omböjning” skall förstås är oklart. Blecket liknar inte de omvikta eller rullade medeltida runblecken, som oftast är gjorda av bly och innehåller latinska texter. Vikta bleck brukar dessutom vikas på mitten eller från bägge ändar. Det är därför svårt att tro att Högstenablecket skulle ha vikts avsiktligt, även om det inte går att utesluta. Något som antyder att det kan ha gjorts utan avsikt är att metallen kan ha försvagats av att två huvudstavar på fram- och baksidan hamnade på samma ställe (runorna 52 och 90). Högstenablecket och dess inskrift är bevarade i sin helhet.

Figur 21. Högstenablecket.

4.3.2 Tidigare läsningar och tolkningar

Inskriften har i dagsläget två publicerade tolkningar, den ena av Hugo Jungner (1936) och den andra av Elisabeth Svärdström (1967, *SRI* 5:396). Det finns också ett tolkningsförslag till ett av inskriftens ord av Jan Paul Strid (1994). Det första försöket att läsa runorna gjorde Otto von Friesen (1920, se v. Friesen 1918–[1942]). Detta utgörs dock endast av en avritning och en kommentar i forskarens anteckningsbok. Nästa försök gjordes av Erik Brate, som granskade inskriften 1922. Hans läsning, som är bevarad i manuskript, redovisas noggrant av Svärdström i *SRI* (5:398). Brate kommer förvisso inte fram till någon slutgiltig läsning eller sammanhängande tolkning, men det är av intresse att han föreslår att inskriften innehåller namn

på läkemedel mot olika sjukdomar samt namn på sjukdomarna själva, t.ex. fsv. *riþa* f. 'feber, frossfeber'.⁴⁵

Jungner föreslår att besvärjelsen riktar sig mot en gengångare eller möjligen spöket efter en död brottsling. Hans translitterering (1936:282) med ordgränssindelning insatt av mig för att underlätta för läsaren, normalisering till fornsvenska (s. 286) och översättning är:

A: 1 **kalanda uipr kankla uipr riþanda uip**

1 5 10 15 20 25 30

2 **uipr rinanda uipr siþianda uip**

35 40 45 50 55

B: 1 **r sikn(ānd)ā uipr farānda uipr fliuþ**

60 65 70 75 80 85

2 **ānþa s(k)āl alt fuþaþa uk um duia**

90 95 100 105 108

[Gal]

*viþ galanda,
viþ ganganda,
viþ riþanda,
viþ rinnanda,
viþ sætianda,
viþ sighlanda,
viþ faranda,
viþ fliughanda;
skal alt fuþ anna
ok um døia.*

[Jag galdrar]

mot den galdrande,
mot den gångande,
mot den ridande,
mot den rännande,
mot den försåt sättande,
mot den seglande,
mot den farande,
mot den flygande;
uslingen skall allt ge sig av och till
åtföljd (av galderm) dö.

I sin läsning skiljer Svärdröm sig från Jungner på endast två punkter: runa 87 läser hon som **d** och runa 97 antar hon ha varit **(r)**. Hon är dock mycket försiktigare i sin translitterering och markerar tio runor som oidentifierade. Svärdröm föreslår liksom Jungner att inskriften är en besvärjelse mot en gengångare.

Jag återger hennes läsning efter *Västergötlands runinskrifter* (SRI 5:396), vilken är ännu försiktigare än versionen i *Fornvännen* (1967:16). Jag markerar även här ordgränserna för att underlätta för läsaren. Hennes translitterering, normalisering till runsvenska och översättning är följande:

⁴⁵ Detta förslag gjordes innan Sigtunablecket 1 med dess *sārriða* blev hittat, varför det inte är påverkat av Lindquists tolkning.

A: 1 kal anda uibr kankla uibr riþanda uip

1 5 10 15 20 25 30

2 uibr rinanda uibr s--ianda uip

35 40 45 50 55

B: 1 r sikn--a uibr f-randa uibr fliuh

60 65 70 75 80 85

2 anda s-- alþ fu--na uk um du-a

90 95 100 105 108

Gal anda viðr, gangla viðr, riðanda við(r), viðr rinnanda, viðr s[it]ianda, viðr sign[and]a, viðr f[a]randa, viðr fliughanda. S[kal] alt fy[r]na ok um dø[i]a.

Jag galdrar mot anden, mot den (ande) som är benägen att gå, mot den ridande, mot den rännande, mot den sittande, mot den segnande, mot den farande, mot den flygande. Allt skall förlora sin livskraft och dö.

Strid (1994) ansluter sig till Jungners tolkning av inskriften, framför allt i dennes inledning, men menar att inskriften är riktad mot en levande person. Ett av orden tolkar han dock annorlunda, nämligen runföljden **sikn(ānd)a**, som han förstår som *signande* 'den som gör korstecken, den som uttalar besvärjelser'.

Jungners tolkning kommenteras utförligt av honom själv samt av Svärdström. Strid (1994:303–07) har också kommentarer till både Jungners och Svärdströms tolkningar, varför jag väljer att endast fokusera på de problematiska punkter som fortfarande saknar kommentar eller lösning.

Följande metodiska problem kan uppmärksammas i Jungners tolkning: Han dubbelläser tre runor i inledningen för att få ordet *gal* och flyttar vidare ordet *uibr* i riktning mot inskriftens inledning. Han räknar också med två felristningar i runföljderna **kankla** och **sikn--a**, som av honom tolkas som *ganganda* 'gångande' respektive *sighlanda* 'seglande'. Enligt Jungner ristas alltså runföljden **kankla** i stället för det förväntade ***kankanda**. Det är dock osannolikt att ristaren skulle ha begått ett så stort misstag som att rista två runor i stället för fyra och härvid bara rista en av de två korrekt, nämligen runan **a**. Att tolka **sikn--a** som *sighlanda* är också problematiskt, eftersom Jungner utgår från att ristaren gjorde ett misstag och åstadkom en **n**-runa i stället för **l**. Ristarens **n**-runor skiljs dock tydligt från hans **l**-runor, då de förras bistavar alltid når ram- eller kantlinjen förutom i ytterligare ett förmodat fall, nämligen i runföljden (1–7) **kankla**, som dock kan ges en annan läsning (se min läsningsrapport i katalogen, nr 35). Jungners tolkning

(1936:293) av runföljden **siþianda** som *sætianda* 'den försåt sättande' i stället för det av runföljden förväntade *sitianda* 'sittande' vill jag också diskutera. Förslaget verkar vara inspirerat av hans eget antagande att de verb som finns i inskriften alla skall vara presensparticip av just rörelseverb.

Jungners tolkning (s. 300) av ordet *fub* som ett skällsord för en gengångare 'usling, kräk, as' är möjlig men inte tilltalande. Han ger ett exempel att gengångare kunde smädas med skällsord (sagan om Hromund Greipsson), men samtidigt är han medveten (s. 300) om att hans förslag för avslutningsfrasen är "rimligt men ingalunda säkert".

Svärdströms (1967:17) lösning för inskriftens inledning, som från början hade föreslagits av Otto von Friesen – *gal anda viðr* – är tilltalande. Man behöver här varken dubbelläsa runorna i inledningen för att få ordet *gal* eller flytta fram prep. *viðr*. Hennes tolkning av runföljden **kankla** som ett fornsvenskt adjektiv **gangull* i ack. sg. m. svag böjning *gangla* 'den som är benägen att gå, gångare' är också definitivt bättre än Jungners antagande om en grov felristning. Strid (1994:304) hävdar dock att: "från metodisk synpunkt har [Svärdströms tolkning] knappast något försteg framför Jungners antagande om en felristning." Jag håller inte med Strid om detta och kommer att diskutera frågan nedan.

Även Svärdström räknar med ett ristningsfel: runsekvensen **fu<ra>na** får tolkningen *fyrna* 'av ålder förtorka, vissna' med en överflödig **a**-runa (eller **fu<ri>na** med en överflödig **i**-runa). Svärdström föreslår att detta kan bero på ristarens "trevande ljudanalys", vilket förvisso är möjligt. Hela avslutningsfrasen 'allt skall förlora sin livskraft och dö' är dock förvånande allomfattande. I detta sammanhang vill jag också fästa uppmärksamheten vid Svärdströms friare översättning (se 1967:19 eller *SRI* 5:396), där hon omformulerar två delar av sin tolkning. Inledningsfrasen 'Jag galdrar mot anden, mot den (ande) som är benägen att gå' ändras här till 'Jag riktar min besvärjelse mot den dödes ande, mot gengångaren', och avslutningsfrasen 'Allt skall förlora sin livskraft och dö' till 'I alla skepnader skall spöket förlora sin livskraft och dö'. Dessa förändringar skapar ett helt annat intryck av besvärjelsen. Jag anser att det är en väsentlig skillnad mellan att uttala en begäran om att allt skall dö och att begära att endast ett spöke i alla dess skepnader skall dö. Behovet av en friare översättning för att minska effekten av den märkliga inledningsformuleringen och den dramatiska avslutningen tyder på att dessa två ställen i inskriften möjligen skulle kunna tolkas bättre.

Strid (1994:304) accepterar Jungners antagande om ett ristningsfel i runföljden **kankla**. Han menar (s. 305) att Svärdströms inledning *gal anda viðr* 'jag galdrar mot en ande' är orimlig, eftersom ordet *andi* m. inte kunde beteckna 'gengångare' i fornsvenska. Svärdström (1967:17) är medveten om detta problem och påpekar att ordet här används "i sin allmänna betydelse 'ande, andeväsen'". Strid (1994:305) menar emellertid att Svärdström "i sitt försök att kringgå denna svårighet [...] förbiser att denna innebörd hör hemma i samma sfär som 'gengångare, spöke' och alltså är sen." Strid anför

vidare att betydelsen 'andeväsen, ande' för ordet *andi* inte är belagd på medeltiden, och att de kristna missionärernas ord *andi* endast användes för människors själar, inte för ridande eller flygande spöken. Jag kan inte hålla med Strid om att betydelsen 'andeväsen, oren ande' för det fsv. ordet *andi* m. måste vara så sen. Betydelsen torde förvisso ha kommit in med den kristna terminologin, men detta har ändå skett relativt tidigt, varpå det finns åtminstone två goda exempel.⁴⁶

För att sammanfatta kan vi konstatera att det finns flera problematiska ställen: inledningens 1–7 **kalanda**, runföljden 12–17 **kankla**, ett ordpar i mitten 47–54 **s--ianda** och 59–65 **sikn--a** samt hela avslutningsfrasen. Jag vill först och främst undersöka läsningen av dessa partier.

4.3.3 Ny translitterering

En första undersökning av Högstenablecket försökte jag genomföra i november 2008, men föremålet var då monterat på en bricka av plast. Bleckets baksida var osynlig, och det var också svårt att undersöka framsidan. Vid den andra och tredje undersökningen (i januari 2012 och april 2013) hade blecket frigjorts, och jag kunde undersöka dess båda sidor.

När man ser Högstenablecket för första gången, slås man genast av intrycket att runorna ristats mycket fritt eller snarast slarvigt, som om ristaren inte brydde sig om deras utseende. Otto von Friesen, och Jungner (1936:280) med honom, menar att blecket ristats i mörker. Svärdröm (*SRI* 5:395) uttalar sig kategoriskt mot detta: "Förklaringen faller på sin egen orimlighet. Ristaren kan icke på det lilla blecket ha åstadkommit en till största delen läsbar inskrift av 108 tätt sammanträngda runor utan tillgång till ljus." Det finns också en annan faktor som tyder på att inskriften ristats med någon ljuskälla tillgänglig, nämligen det att runorna skiljs åt inte bara av

⁴⁶ Det finns flera exempel i fornisländskan som visar att ordet *andi* m. kunde beteckna 'andeväsen' eller 'ond ande, oren ande'. Många av dessa exempel (se *ONP* för ordet *andi*) är visserligen översättningar från latin, men det finns även två belägg i originaltexter. Det första är från *Saga Óláfs Tryggvasonar af Oddr Snorrason munk*, en översättning som dateras till tidigt 1200-tal och finns bevarad i handskrifter från c:a 1250–1275 (se *Íslensk bókmenntasaga* 1992:455): *Finnar colluðu þa til hofpingia þeira anda. er loptit byggia. fyrir þui at iafn fullt er loptit af uhreinum andum. sem iorðin* 'Finnar (samer) ropade då på de andars ledare som bor i luften (himmeln), eftersom luften är lika fullt av orena andar som jorden'. Det andra exemplet är från *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, som dateras till 1300-talet (*Íslensk bókmenntasaga* 1992:366): *þa þotti konvngi einn alfr edr andi koma inn j hvsit ok þo at lvktvm dyrvm.* 'då syntes det kungen som att en alv eller ande kom in i huset genom låsta dörrar'. Även Fritzner anger en betydelse 'aand, aandeligt væsen' för ordet *andi*. Strid har rätt i att ordet *andi* m. började användas av missionärer i betydelsen 'själ' för att beteckna kristna själar. Ordet *andi* är dock ett gammalt germanskt ord som betydde 'anda' och som övertogs av kristna missionärer för deras egna syften. Ordet torde ha haft ett spektrum av andra betydelser som låg så nära 'ande, andeväsen' att ordet kunde komma på fråga för den nya, infånade betydelsen. Strids resonemang utgör således inte något motbevis mot att förstå ordet *andi* som 'ande, andeväsen' under slutet av vikingatiden.

bistavarnas riktning utan också med hjälp av bistavarnas längd. Det hade varit svårt att rista t.ex. **n**-runan med en bistav som når baslinjen, om man inte hade tillgång till ljus. Jag håller därför inte med Jungner (1936:303), som menar att ”samma runtecken har tecknats betydligt olika på skilda ställen.” I stället är fallet nästan det motsatta: samma runtecken delar samma uppsättning av karakteristiska drag, men dessa drag är inte de vanliga. Runornas slarviga utseende är enligt min mening en medveten strategi och kanske ett sätt att försvåra läsningen av inskriften för ett otränat öga. De runor som här bildar minimala grafiska par är inte typiska, om man ser till andra inskrifter. Således bildar t.ex. **n** och **l** ett par: de skiljs inte genom riktning och bistavens fixering vid toppen för **l**-runan och mitten på huvudstaven för **n**-runan, utan genom bistavens längd. **n**-runans bistav når alltid baslinjen (förutom i ett förmodat fall, i runföljden **kankla**, varför det förefaller rimligt att runan också här skall läsas som **l**). Inte heller runorna **a** och **k** skiljs åt genom sin riktning, utan genom att **a**-runans bistav korsar huvudstaven, medan **k**-runans bistav inte gör det. Hos en del **a**-runor går bistaven ner till vänster, men hos några få går den upp till höger. Även runorna **u** och **p** bildar ett par: **p**-runans bistav bildar en sluten båge, medan **u**-runans bistav, som är lika lång, formas till en i nedanändan öppen båge. Runa **t** har i likhet med runa **l** ett ovanligt grafiskt drag: dess bistavar har inte något enhetligt läge på huvudstaven, utan deras position kan variera. Bistavarna i **t**-runan kan utgå från samma punkt från huvudstavens mittre (r. 87) eller övre del (r. 94); de kan också utgå från olika punkter på huvudstaven, men runans vänstra bistav kommer i detta fall alltid att sitta lägre än dess högra (r. 6, 27, 41 m.fl.); vidare kommer bistavarna aldrig att korsa huvudstaven. Runans minimala grafiska par blir på så sätt inte med utgångspunkt i **n** eller **l** utan i bindrunorna **ān** eller **āl**, vilkas vänstra **a**-bistav kommer att korsa huvudstaven. Anledningen till att jag inte läser dessa **t**-runor som stungna ges i katalogen (nr 35).

Jag translittererar och markerar ordgränser i inskriften på följande sätt:

A: 1 **kalanta uiþr kalkla uiþr riþa-ta uiþ**

1 5 10 15 20 25 30

2 **uiþr rinanta uiþr salianta ui-**

35 40 45 50 55

B: 1 **r sikn--a uiþr f-ranta uiþr fliuh**

60 65 70 75 80 85

2 **ānta s-āļot fupir auk um tu-a**

90 95 100 105 108

Min läsning skiljer sig från de tidigare läsningarna framför allt i de problematiska partierna, nämligen i inledningen, i avslutningen och i runföljden 47–54. Alla omlästa runor diskuteras utförligt i katalogen. Omläsningen kan leda till nya och förhoppningsvis bättre tolkningsförsök.

4.3.4 Ny tolkning

4.3.4.1 Runorna 1–16 (rad A 1)

Inskriftens inledning har som vi sett fått tre tolkningar. Jungner föreslår *gal viþ galanda, viþr ganganda* '[Jag] galdrar mot den galdrande, mot den gångande'. Svärdröm argumenterar för *gal anda viðr, gangla viðr* '[Jag] galdrar mot anden, mot den ande som är benägen att gå'. Strid ansluter sig till Jungner men godtar inte Jungners dubbelläsning av de första tre runorna för ordet *gal* eller att prepositionen *viþr* flyttas; däremot accepterar han Jungners antagande om en omfattande felristning i runföljden 12–17 **kankla**. Strids förslag är *Galanda viðr, ganganda viðr* 'Mot den galdrande, mot den gångande'.

Vad som är så tilltalande med Svärdröms inledande *Gal anda viðr, gangla viðr* är att prepositionen *viðr*, som var överflödig i slutet av rad 1 (r. 29–31), nu får en funktion. Prepositionerna i denna rad står hos Svärdröm helt enkelt postpositionellt. Nackdelen med hennes förslag är, som jag ser det (och som Strid också anger), att parallellismen försvinner. Ett annat argument mot hennes förslag kan finnas i inledningens rytm och alliteration, vilka i denna variant försvagas. Problemen med Jungners inledning har redan behandlats. Det mest påtagliga av dessa är den förmodade felristningen i runföljden (r. 12–17) **kankla**. Till denna runföljd går vi nu vidare.

Svärdröms förslag **gangull* adj. 'den som är benägen att gå' i oblik form, *gangla*, är visserligen enligt min mening mycket möjlig; Strid (1994:304) menar dock att det saknas "direkta paralleller" till Svärdröms tolkning och medger endast att förslaget "får väl betraktas som formellt möjligt". Förvisso finns ordet inte självständigt belagt i fornsvenska, men Svärdröm har visat att det förekommer i fornsvenska sammansättningar (*brun-gangol, by-gangol*) och har självständigt förekommande kognater i andra släktspråk (fisl. *gongull*, feng. *gengel*). Förslaget styrks även med de svenska dialektala verben *gängla* och *gingla*. Ordet **gængill* m. för runsekvensen **kankla** föreslogs först av Hugo Pipping och har nämnts av Jungner (1936:297) som en "antagbar ordform", som han dock inte tar med i sin tolkning.

Strid vill läsa inskriftens inledning som *galanda viðr* 'mot den galdrande', och därför vill han att även nästa ord skall vara ett presens particip, så att inledningen blir formmässigt lik fortsättningen. I detta syfte behåller han Jungners tolkning *ganganda*, trots antagandet om en felristning. Om det inte varit för Strids skepticism gentemot Svärdröms tolkning, skulle jag inte ha

ifrågasatt läsningen av runföljden 12–17. Men då det saknades konsensus om hur runorna 12–17 skall tolkas, undersökte jag särskilt deras läsning och kom fram till att det inte alls vore orimligt att läsa runa 14 som **l** och därför söka en ny tolkning.

Runföljden **kalkla** skulle kunna dölja ett svagt substantiverat adjektiv i ack. sg eller pl., **galgla*, bildat av subst. m. *galge* med suffixet *-all*. Detta suffix kan bilda adjektiv av substantiv och verb med betydelsen 'benägen för' (Iversen 1973:161, Wessén 1965b:58). **Galgall* skulle då kunna betyda 'benägen att bli hängd, galgfågel'. Ordet är inte belagt i fornsvenska eller fornisländska, men det förekommer andra liknande ord som bildas på liknande sätt, t.ex. adj. *svikall* 'förrädersk' (Fritzner) som bildas av subst. *svik* n. + *-all*. Det finns även konkreta substantiv i fornisländskan som kan bilda adjektiv av detta slag. Ett exempel är adj. fisl. *smásmugall*, som bildats av subst. *smuga* 'trang aabning, hvorigjennem man kan komme frem' och suffixet *-all*. Ordet har både den konkreta betydelsen 'dygtig til at komme igjennem trange passager' och en överförd betydelse 'skarp, gjennomtrængende, nøiagtig i sin undersøgelse, erkjendelse eller bedømmelse af tingene, saa at intet undgaar ens opmærksomhed' (Fritzner).

I sin svaga form, **galgli*, skulle ordet kunna förstås som en negativ beskrivning av en "hängningsfäbig" brottsling eller brottslingar eller möjligen som en beteckning för en person som begått självmord genom att hänga sig.

Det är emellertid omöjligt att diskutera ett ord som **galgli* och inte nämna att det kan finnas ett annat samband mellan den galdrande och den hängde än den förres rädsla för att den hängdes ande skall komma tillbaka och göra skada. Man påminns om att Oden har vunnit sin magiska kunskap genom att hänga sig själv i ett träd. Näsström (2002:244) och Sundqvist (2010:68) har samlat de av Odens namn som har med hängning att göra, och dessa är förvånansvärt många och intressanta (jag återger alla dessa exempel men har kontrollerat dem mot *Lexicon Poeticum* och korrigerar några skrivfel). Oden kan kallas för 'de hängdas gud' (*hangaguð*, *hanga-Týr*), 'den hängde', 'galgens herre', 'galgens börda' (*hangi*, *galga valdr*, *galga farmr*) samt 'den som besöker de hängda' (*hanga heimþinguðr*, jfr *Lexicon Poeticum*: *hangi* m.). Ytterligare en benämning är *Vófuðr* 'dinglaren, han som hänger i galgen och dinglar med benen'. I *Nordiska kungasagor* 1:30 sägs det också att Oden ibland "satte sig under hängda".

Strof 157 i *Hávamál* brukar förstås som en anspelning på att Oden kan återuppliva de hängda. Här förefaller dock accenten snarare ligga på kommunikation med de hängda. Det är inte uppväckning i sig som är hans mål; i stället vill han få tala med dem och kanske få ny kunskap av dem:

*Þat kann ek it tólpta,
ef ek sé á tré uppi
váfa virgilná,
svá ek ríst
ok í rúnum fák,
at sá gengr gumi
ok mælir við mik.*

Den tolfte jag kan,
om uppi träd jag ser
hängda döda dingla.
Så ristar jag
och runor färgar,
att den kroppen kommer
och talar mig till.

(Brates översättning 1913.)

Näsström (1997:87) sammanfattar Odens relation med galgen med följande ord: "Odens förbindelse med galgen är mångfaldig: han är inte bara de hängdas gud som vi tidigare nämnt, utan även framställd som offret själv under namnet Hangi 'den hängde'."

Olof Sundqvist (2010:84–88) tar det hela ytterligare ett steg och föreslår att inte bara Oden själv når magisk kunskap genom att bli hängd (genom en initiationsrit), utan att sådana riter också skulle kunna praktiseras av andra, jordiska kultledare (s. 88):

Mycket talar för att Odens hängning i *Hávamál* skall tolkas som en prototypisk initiationsritual. [...] Under den fasen sker en fundamental förändring hos Oden. Han övergår från att vara symboliskt död till att bli levande igen. Samtidigt förändras hans karaktär och status. Han får nya kunskaper om runor, maktkväden och kanske offerhantering, som gör honom till en "mytisk kultledare". Jag har också argumenterat för att de kunskaper som Oden får under initiationen i trädet sannolikt också var nödvändiga för den jordiske kultledaren, till exempel en thul, eller kanske en *erilar*. Det är fullt möjligt att det var den blivande kultledaren, som i en reell kultisk kontext, skulle utföra asagudens prototypiska hängningsritual för att få ta del av de numinösa kunskaperna.

Sundqvists och Näsströms analys av sambandet mellan hängning, Oden och magisk kunskap öppnar nya tolkningsmöjligheter även för Högstenablecket. Det blir möjligt att föreslå att besvärjelsen är riktad inte *mot* hängda män, utan att den är ristad *för* dem, eller kanske snarare *med* dem eller *genom* dem. Prepositionen *viðr*, som används i inskriften, kan tillåta även en sådan tolkning. I Söderwalls ordbok anges att *viþ* kan beteckna medel och tolkas 'med, genom', i vilket fall det företrädesvis används med akkusativ.

Det är alltså möjligt att inte endast Oden genom hängningen (som initiations- eller offerrit) kunde få magisk kunskap, runor och skaldeförmåga, utan detta kunde gälla även andra, jordiska kultutövare, om de genomgick en skenhängning eller kanske om de bara likt Oden i *Hávamál*, var närvarande vid de hängdas sida.

I inledningen vill jag behålla parallellism och alliteration, varför jag föreslår att tolka den som *Galanda viðr, galgla viðr* 'Med den/de galdrande/galande/sjungande, med den/de hängningsfäliga'.

4.3.4.2 Runorna 47–65 (rad A 2)

De två andra problematiska orden i inskriften är **salianta** och **sikn--a**. Ett intressant tolkningsförsök gjordes av Magnus Olsen i ett brev (i Jungner 1936:296, not 11). Han föreslår att tolka orden som *seljanda* och *sign[and]a* 'bjudande' och 'signande'. Jungner avvisar detta förslag, eftersom "tolkningen skulle åt ristningen ge ett väsentligen vidare syfte, än denna uppsats vill göra gällande." Det avvisas också av Svärdström (SRI 5:400 f.) med en kort fras om att hennes förslag 'sittande' och 'segnande' "är [...] avgjort bättre än Magnus Olsens". Jag har svårt att hålla med Svärdström om detta. Förvisso är hennes tolkningsförslag avgjort bättre än Jungners 'sättande' – 'seglande', som utgår ifrån en felristning i **sikn--a** och en överförd betydelse av verbet 'sätta' som 'sätta snaror'. Hennes tolkning förutsätter emellertid att man accepterar läsningen **s[it]ianda**, vilket jag inte gör. Olsens förslag har delvis fått stöd av Strid (1994:306 f.), som föreslår att tolka **sikn--a** som ett fsv. verb *signa* och övertygande visar att detta verb kan ha betydelsen 'att utöva trolldom med magiska tecken, besvärja'.

I samma brev till Jungner föreslår Olsen att uppmärksamma appellativet fisl. *ǫselja* 'kvinna som bjuder dryck', vilket visar att verbet *selja* kunde ha betydelsen 'bjuda, ge'. I *Lexicon Poeticum* översätts ordet fisl. *selja* f. 'giverske'. Man kan också finna sådana ord som *veitiselja*, som betyder 'bjudande selja', och *æskiselja* 'önskande selja'. Ordet *selja* här kan vara 'giverska'. Detta pekar på att *selja* var en benämning för en kvinna som hade rollen av givare eller iskänkare. Det är också intressant att uppmärksamma att kapitel 44 i *Egils saga Skalla-Grimssonar* beskriver *dísablót*, och ordet *ǫselja* används där i följande sammanhang: Egil förblir nykter på disablötet, trots att han tömmer varje horn som ges honom och även några horn som ges till Alvir. Detta irriterar Bard, och tillsammans med konungens hustru blandar denne gift (*ólyfja*) i Egils horn. Bard signar (*signdi*) hornet och ger det till ölgiverskan (*ǫselja*). Då rispar Egil sin hand med en kniv, målar runor på hornet med blodet och diktar en strof (kap. 44, str. 9).

Ordet *ǫselja* för en deltagare i disablötet är knappast slumpmässigt valt här. Det betecknar ju en person som utför en viktig funktion under blötet, nämligen att bjuda eller att skänka i åt andra deltagare. Det kan också noteras att verbet *signa* i betydelsen 'utöva trolldom med magiska tecken' står i kontextuellt samband med personbenämningen *ǫselja*: *signdi Bárðr fullit, fekk síðan ǫseljunni*. Vidare kan man lägga märke till ytterligare en text, nämligen två strofer i *Sigrdrífumál* (8–9) som också de visar på ett slags samband mellan förmågan att signa och situationer där man erbjuds mat eller dryck.

*Qlrúnar skaltu kunna,
ef þú vill annars kvæn
vélit þik í tryggð, ef þú trúir;
á horni skal þær rísta*

Ölrunor skall du kunna
om du vill, att annans hustru
ej sviker dig, då säker du tror dig.
På hornet skall du rista dem

*ok á handar baki
ok merkja á nagli Nauð.*

och på handens bak
och märka på nageln Naud.

*Full skal signa
ok við fári sjá
ok verpa lauki í loç;
þá ek þat veit,
at þér verðr aldri
meinblandinn mjöðr.*

Fyllda bägarn signa
och för fara dig akta,
du skall lägga i vätskan lök;
då vet jag,
att det varder dig aldrig
något menligt i mjödet blandat.
(Brates översättning 1913.)

I de ovan citerade stroferna är det alltså ölrunicor som skall ristas för att man skall skydda sig mot gift i den inmundigade drycken, men man måste också lära sig att signa bägaren: det kontextuella sambandet mellan risken att förgiftas när man blir bjuden på mat eller dryck och förmågan att signa står här i klar dager.

Låt oss nu undersöka verbet *selja* närmare. Den första betydelsen Fritzner anger för detta verb är 'overlevere, overgive noget til en saa at han faar det i sin besiddelse eller varetægt'. Man kunde även överlämna andra personer eller till och med sig själv till döden (exemplen är från Fritzner): 1) *tók hann þat ráð at fara í útlegð heldr, en selja menn sína í dauða ok undir vápn sinna úvina* 'Han bestämde sig för att hellre gå i förvisning än att överlämna sina män till döden och till sina fienders vapen' och 2) *hann seldi sik til dauða, at vér mættim lifa* 'han överlämnade sig till döden (dvs. valde att dö) så att vi skulle få leva'. Betydelsen hos *selja* behöver då möjligen inte ligga långt ifrån 'att offra'.

I slutet av *Rúnatal* (*Hávamál* strof 144) finns tre verb med betydelsen 'offra': *blóta*, *senda* och *sóa*; något verb *selja* finns inte med:

veiztu, hvé biðja skal?
veiztu, hvé blóta skal?
veiztu, hvé senda skal?
veiztu, hvé sóa skal?

vet du hur man skall bedja?
vet du hur man skall blóta?
vet du hur man skall förära?
vet du hur man skall offra?

Tidigare i *Rúnatal* (*Hávamál* strof 139) finns emellertid ett verb som kan vara *selja*, även om detta inte är helt säkert.⁴⁷ De nedan citerade raderna antyder att subjektet i *Rúnatal* inte har fått den vanliga goda behandling som tillkommer offer (man brukar behandla offer väl innan de skall slaktas), och vi kan nu bara spekulera om varför:

⁴⁷ Se t.ex. Finnur Jónsson (1924:147) och Grønvik (1999b:47): formen *sældu* (3 pers. pr.) går sannolikt tillbaka till det fisl. verbet *selja* 'överlämna, ge, offra', men det har också föreslagits att det kan handla om det svaga verbet *sæla* 'göra lycklig' eller *sóla* 'stilla hunger eller törst'.

*Við hleifi mik sældu
né við hornigi*

[Ej] bröd bjöd [de] mig
ej dryckeshorn

Dock noterar Klaus Düwel (1970:230) att verbet *selja* i fornaldarsagan *Hálfs saga ok Hálfsrekka* (s. 96) används i en kontext som otvetydigt visar en betydelse 'bjuda, ge, offra' och att det i blotsammanhang utgjorde ett särskilt begrepp, jämbördigt med *blóta*, *senda* eller *sóa*.

*Ek sé hanga
á hávum gálga
son þinn, kona,
seldan Óðni*

Jag ser hängande
på en hög galge,
din son, kvinna,
given till Oden

Düwel (s. 230) menar därför att "[a]uch hier erweist der Kontext den Gebrauch von *selja* als sakral". Här kan tilläggas att strofen i *Hálfs saga* dessutom anspelar på en händelse som beskrivs i *Gautreks saga* (s. 30), där kung Vikar blir hängd av Starkad som ett offer till Oden. Denna hängning planeras först som ett skenoffer med en kalvtarm i stället för rep och på en böjlig gren som inte skulle kunna hålla kungens tyngd; dock förvandlas skenoffret på ett mystiskt eller magiskt sätt till en äkta offerdöd. Den kända frasen *nú gef ek þik Óðni* 'nu offrar jag dig till Oden' utsågs där av Starkad när han sticker kungen med ett vassrör, som plötsligt blir till ett spjut.

Också Näsström (2002:33) inkluderar verbet *selja* i sin redogörelse för gåvooffrens vokabulär: "Offrets aspekt av gåva betonas genom verbet "giva" (*gefa*). *Gefa* (liksom *senda* och *selja*) konstrueras med offermottagaren i dativ och offret i akkusativ till skillnad från *blóta*."

Det verkar alltså gå att i denna kontext tolka **salianta** som 'den bjudande, den givande' eller till och med som 'den offerande, den som distribuerar offermaterien bland deltagare'.

Nästa problematiska ord är runföljden 59–65 **sikn--a**. Jungner räknar med att runan **n** står i stället för **l** och han tolkar det resulterande ordet som 'den seglande', medan Svärdström föreslår att tolka det som 'den segnande'. Strids förslag 'den signande, den som gör korstecken' eller 'den som uttalar besvärjelser' övertygar dock mest, och nedan följer en utvecklad sammanfattning av Strids redogörelse för betydelserna hos verbet *signa*.

Cleasby och Vigfusson (1957) skriver att verbet *signa* "occurs in one of the oldest heathen poems, and is applied to a northern heathen rite; it is common to all Teut. languages except Gothic." Av samma åsikt är Thors (1957:287 f.), som noterar att betydelserna 'välsigna under korstecken' och 'välsigna i allmänhet' inte har lånats till germanska utan har utvecklats självständigt. Han föreslår att det fsv. *sighna* betyder 'märka med korstecken'. Betydelsen 'märka med korstecken' finns belagd i fornsvenska (Söderwall) liksom i fornisländska och forndanska (Fritzner, Kalkar). Förutom denna välbelagda betydelse verkar verbets semantik ha utvecklats

vidare till 'utöva trolldom med magiska tecken'. I Kalkars ordbok över äldre danska uppges att *segne, signe* kan betyda "öve hjälpende trolldom ved tegn og ord" samt att en avledning *segnelse* kan betyda 'besvärjelse': *signelser oc anden dieffuels spøgeri*. Thors (1957:288) menar att denna utveckling har skett, eftersom korsmärket ansågs ha stark magisk kraft. Thors och Strid fäster uppmärksamhet vid en sekundärbildning till verbet som finns i fornhögtyska, nämligen *segan*. Strid anger att det på en av bygelfibulorna från Bezenye, Ungern, (Düwel 2008:64) finns en runinskrift som förmodligen innehåller någon motsvarighet till detta ord. Strid (1994:306) skriver också att denna bildning "rätt tidigt företer betydelsen 'trollformel', en betydelse som också finns hos den medelhögtyska motsvarigheten, *segen*. Slutligen kan nämnas att innebörden 'besvärjelse' möter i det medellågtyska *segenerie*, vårt *signeri*." Allt detta verkar tillåta oss att tolka Högstenainskriftens **sikn<ant>a** som *signande* 'den besvärjande' eller 'den som utövar trolldom med magiska tecken'.

Kombinationen av 'den bjudande/den offrande' och 'den besvärjande' verkar vara kontextuellt betingad. Som jag noterade ovan, uppstår behovet av att kunna "signa" i samband med rituella måltider där man bjuds mat eller dryck. Det förefaller således rimligt att länka samman de två orden i ett par: 'med den/de bjudande, med den/de besvärjande'.

4.3.4.3 Runorna 89–108 (rad B 2)

Inskriftens sista rad har ännu inte fått någon övertygande tolkning. Som ovan påpekats, finns det problem med både Svärdströms och Jungners tolkningar. Jag föreslår att läsa raden som **s-ālołtfulpiraukumtu-a**, vilket tillåter oss att överväga nya tolkningar.

Jag börjar med runföljden **s-ālołt**. Ordets förled **s-ālo** vill jag tolka som det runsv. *siālu-* eller *sālu-* f. 'själ'. Runföljden **olt** kan med dubbelläsning av **o**-runan tolkas som *old(r)* n. 'öl' med ett analogiskt försvunnet *-r*. Tillsammans kan de tolkas som en motsvarighet till ett subst. fisl. *sāluōldr* n. 'gravøl, begravningsgilde' (Fritzner). Enligt Hertzbergs & Storms *Glossarium till NGL* (Bd 5, 1895) är ordet *saloöl* fisl. bildat i analogi till *erfiöl* n. och uppstod i en kristen kontext:

erfi, erfiöl, erfðaröl (gen. pl. *erfðaölda*, senere *erfðaöldra*, Bugge) n. arveøl, gravøl, gjæstebud, som nærmeste arving afholder i anledning af arveladerens begravelse eller arvens tiltrædelse; den kristne kirke søgte at hævde det som afholdt *til salobotar* for den afdøde, hvoraf benævnelser *saloöl*.

Hertzberg anger ett exempel från Gulatingslagen (som anses vara från andra hälften av 1000-talet, de äldsta handskriftsfragmenten är från 1100-talet; se t.ex. Rindal 1995:8) på denna användning av ordet:

hvervetna þess er menn verða dauðir ok vill erfingi öl eptir gera, hvart sem gera vill at siaund eða at þritugsmorne, eða enn síðarr, þat kalla menn erfíol; en ef menn gera öl ok kalla saloöl, þa skolo þeir til bioða presti...; en prestr a til at fara nauðsynialaust til erfðaölda eða saloölda.

’Alltid när folk dör och arvingen vill göra öl (arvgille) efter dem, som han antingen gör på den på sjunde dagen eller på trettionde dagen eller ännu senare, kallar folk detta arveöl. Om folk gör arveöl och kallar det själaöl, då ska de bjuda in en präst...; en präst skall kunna åka utan hinder till arveöl eller själaöl’.

Varianten *sāl(a)* finns inte belagd i Västergötland, och vi finner i stället på Vg 50 *siāl(a)*, en form som börjar användas allt oftare under senare delen av 1000-talet (Källström 2016:155). Mer specifikt noterar Källström att formen *sāl(a)*, som annars är mycket frekvent i Uppland och Östergötland, saknas såväl på Gotland som i Västergötland. Detta är ett argument för att runa 90 i verkligen finns (se mina kommentarer i katalogen, nr 35). Hade formen *siāl(a)* varit helt säker, hade detta kunnat påverka dateringen av Högstenablecket, men vilken av läsningarna *s(i)āl* och *sāl* som verkligen funnits på blecket är i slutändan okänt.

Runföljden **fupir** kan tolkas som verbet runsv. *fōða* ’föda, nära, underhålla, alstra, frambringa’ i 3 pers. sg. pres. ind., *fōðir*. Resten av inskriften **auk um tu(p)ā** kan tolkas som *ok um dau[ð]a*. Det sista ordet *dauða* är antingen 3 pers. pl. ack. av adjektivet *dauðr* eller sg. ack. av substantivet *dauði* m. ’död’. Just i Västergötland har vi flera belägg på monoftongering av /au/ till /u/ i detta ord: **tupr** *dauðr* m. sg. nom. (Vg 40, Vg 61, Vg 178, Vg197) och **tupir** *dauðir* i pl. nom. (Vg 184). Runföljden **aukum** kan delas upp i adverbet *ok* ’ock, också’ och prepositionen *um*, som kan ha betydelsen ’på grund av, för – skull, till följd av, med hjälp av, rörande, angående’. I alla dessa betydelser används prepositionen med ackusativ. I Söderwalls ordbok förekommer bland många andra betydelser de följande två för prep. *um*, nämligen ’om ett gemensamt varande omkring (ngt); för att beteckna (gemensamt) deltagande, egande o. s. v.’ samt ’för att beteckna det kring hvilket (i andligt afseende) ngt rör sig: om, rörande, angående’. Avslutningsfrasen kan då lyda: ’Gravöl ger föda (näring) genom/till följd av/med hjälp av döden/de döda’. Staffan Fridell har emellertid uppmärksammat mig på att prepositionen *um* också kan betyda ’(ut) över, etter (ei tid)’ (*Norrøn ordbok*), varvid avslutningsfrasen också kan tolkas som ’Gravöl ger föda (näring) efter/bortom döden’.

Rituellt drickande av mjöd eller öl till minne av de döda är välbelagt i fornisländska sagor, och det finns enligt François-Xavier Dillmann (1997:62) inte någon anledning att ’betvivla de norröna författarnas uppgifter om periodiska rituella gästbud i förkristen tid’. Under det ovan nämnda disablotet i *Egils saga Skalla-Grímssonar* dricker Egil öl till

minne av de döda. Även orden *barnöl* och *gravöl* vittnar om liknande traditioner.

Andreas Nordberg (2003:183–193) undersöker utförligt sambandet mellan Oden, döden, mjöddrickandet, offerandet av djur (bl.a. genom hängning) och de kvinnor som skänker i öl. Han kommer (s. 208–210) fram till att alla dessa komponenter hänger samman och ingår i en ritual som erbjöd en sakral gemenskap med Oden och de döda.

Högstenableckets inskrift ristades troligen under eller efter ett begravningsgille eller gästabud till minne av de döda, som kanske inkluderade ett rituellt dödande av djur eller människor (i så fall förmodligen brottslingar) genom hängning. Det finns även andra runinskrifter som har en anknytning till rituellt dödande, t.ex. Stentofstenen (DR 357) med dess ’med nio bockar, med nio hästar gav *Hapuwolf* ett gott år’. Det kan också nämnas att ordet *hūsli* på Rökstenen (Ög 136) har tolkats som ’genom ett offer’, sg. dat. av ett ord mosvarande fornisländskans *húsl* eller *hunsl* (Palm 2004:34). Detta ord hade en profan betydelse ’aftonmåltid’, och övertogs i den kristna terminologin med betydelsen ’nattvard’.

Vi känner även till att det på olika gårdar i just Västergötland, som Högstenablecket kommer från, firades *álfablót* under första hälften av 1000-talet. Detta framgår av fyra strofer i *Austrfararvísur* (av skalden Sighvatr Þórðarson), vilka utförligt har undersökts av Jan de Vries (1932–1933:169–180). Han kommer fram till följande slutsats (s. 174):

Diese verschiedenen Umstände zeigen mit aller gewünschten Deutlichkeit, dass dieses álfablót eine Totenfeier war und im grossen ganzen mit der bis in die Neuzeit fortlebenden Verehrung der Seelen während des Julfestes zu vergleichen ist. Auch dieses findet an einem bestimmten Abend statt und wird in jeder einzelnen Familie gefeiert. Álfar sind ja – das braucht nicht näher ausgeführt zu werden – die Seelen der Toten.

Stroferna ur *Austrfararvísur* bekräftar också förekomsten under ett alfablót av tre komponenter som återfinns i Högstenainskriften: offertemat (den/de bjudande, den/de signande), öldricket samt ett samband med Oden (de hängda). Ordet *siāloql* pekar dock i denna kontext på att gästabudet redan kan ha börjat inkludera en fjärde komponent, nämligen den nya tron med dess tjänare (präster) och konceptet att de dödas själar måste frälsas för att förtjäna det eviga livet genom de handlingar som de levande utför till deras minne, till exempel genom mat och dryck som delas ut till alla deltagare i gästabudet till minne av de döda. En liknande sammanblandning av gamla och nya traditioner påträffar vi på Solbergablecken (där Kristus och Sankta Maria ombeds att driva bort den trehövdade tursen från en födande kvinna). Även i inskriften på Kvinnebyblecket antyds kristendomens inkomst av vissa ordval (verbet *gēta*, uttrycket *allt illu*).

4.3.4.4 Runorna 22–42 (raderna A 1–2)

Med min nya tolkning för ordparet *sælianda* och *sign[and]a* uppstår ett behov av att undersöka även de övriga ordparen i inskriften. Ordparet *f[a]randa* och *flüüganda* hittar jag ingen anledning att förstå på något nytt sätt, men så är inte fallet med ordparet *rīða[n]da* och *rinnanda*. Såväl Jungner som Svärdröm var inställda på att alla presens particip i inskriften bör handla om kroppslig förflyttning (från en plats till en annan eller från en position till en annan). Ordparet *sælianda* och *sign[and]a* visar emellertid att det kan handla om annat än bara kroppslig förflyttning. Det kan handla om en rit, eller det kan finnas verb som t.ex. rör offertemat. Om vi nu försöker betrakta inskriften med nya ögon, finner vi hos verben *rīða* och *renna/rinna* betydelser som kan höra hemma i detta nya tema.

Verbet fisl. *rīða* har på första plats i *Norrøn ordbok* betydelserna som 'svinge i ein halvkrins, liggje el. stå ustøtt el. vegande, vakle, svinge, svive, bikke; også tippe, vippe over, falle'. Vad gäller verbet fisl. *renna/rinna* har det t.ex. betydelserna 'gjere ende på, hindre' (*Norrøn ordbok*). Vi kan då föreslå att *rīða[n]da* betyder 'den som svingar (i galgen)', medan *rinnanda* kan innebära 'den som gör slut på, dödar (t.ex. ränner spjutet i någon, som man ofta gör med dem som blir hängda, jfr Näsström 1997). Vi får på så sätt en hel händelsekedja som hänför sig till ett gästbud av detta särskilda slag: någon eller några är benägna, förutbestämda, dömda att bli hängda, de hänger och svingar (eller de binds och hängs) och de dödas; därefter erbjuds offermaterien, som signas. De farande och flygande kan vara de dödas själar som lämnar denna värld.

4.3.4.5 Människooffer i Sverige på 1000–1100-talet?

Då den nya tolkningen av inskriften troligen åsyftar ett gästbud och nämner hängning (av djur eller människor), finns det skäl att söka belägg på om ett sådant rituellt dödande förekom i Norden under 1000–1100-talet. Jag vill emellertid först understryka att jag inte menar att Högstenableckets inskrift var kopplad just till ett människooffer. Det är inte känt vilka de hängda var, om de var människor eller djur, om de hängdes i samband med ristan det eller inte, om de offrades till någon gudom, eller om det handlade om ett rituellt dödande av brottslingar. Klas af Edholm (2016:141) skriver att ett "rituellt dödande av människor, som inte utgör offer, finner man i det arkeologiska materialet i bl.a. gravkontexter där människor ingår i gravgåvorna. Dessa utgör inga offer utifrån en religionfenomenologisk definition. Även avrättandet av brottslingar och fångar kan ha en rituell inramning, men utgör inte ett offer."

Ett rituellt dödande av människor kan alltså beläggas, däremot är förekomsten av offerriter med dödandet av människor en omdebatterad fråga. Vissa forskare (t.ex. Düwel 1970, Hultgård 2001) är skeptiska till att detta skulle ha varit ett fenomen som alls ägde rum i Norden, medan andra är

mer öppna inför att se spår av människooffer (t. ex. Näsström 2002, Simek 2004). Klas af Edholm (2016:126) noterar att detta kan vara avhängigt av forskningsdisciplin: ”Man har inom den textorienterade religionshistoriska forskningen tidvis varit kritisk till uppfattningen att människooffer förekom, medan man inom arkeologin ofta varit mer benägen att tolka vissa fynd som resterna efter offrade människor.”

Vad gäller skriftliga källor, erinrar man sig i första hand vad Adam av Bremen skriver om Uppsala på 1000-talet, nämligen att 72 män hängdes i ett träd under offren vid Uppsalatemplet. Adam var själv aldrig på plats, och hans uppgifter är förvisso inte helt pålitliga, men de antyder att människooffer inte behöver ha varit ett främmande koncept i 1000-talets Norden. Anders Hultgård (1997:43) konstaterar att ”[m]ed undantag av en del detaljer som rör själva kulten bär Adams notiser trovärdighetens prägel.” Han påpekar (s. 37) dock också att ”[d]et ter sig emellertid osannolikt att [människooffer] skulle varit ett regelbundet inslag i den offentliga kulten i vikingatida skandinavisk religion.” Britt-Mari Näsström (1997:79–93) redogör i sin artikel ”Stucken, hängd och dränkt” för litterära exempel på hängningsriter i Norden och kommer fram till slutsatsen: ”[Adams] skildring av offren i lunden i Uppsala är dock inte orimlig om man tar hänsyn till vad övriga källor berättar om hängningsriter bland germanska stammar, låt vara att man kanske skall ta uppgiften om det stora riksblotet som återkom vart nionde år med försiktighet. Människo-offren brukar, som nämnts, vanligen höra hemma i krissituationer och uppträder med sällsynthet som kalendariska riter.”

För de många litterära exemplen på hängningsriter hänvisas till Näsström (1997). Två ikonografiska motsvarigheter är bildstenen från Hammars, Lärbro, på Gotland och Osebergsvävnaden. Dessa skulle kunna ses som ikonografiska bevis på att människooffer förekom under vikingatiden. Tapeten från Osebergsskeppet visar bland annat en scen med ett stort träd, täckt av hängda människor. Bildstenen från Lärbro visar en person med en snara kring halsen, som hänger från toppen av ett böjt träd. Bredvid trädet finns två andra personer, som står kring vad som kan vara ett altare. Olof Sundqvist (2010:87) tolkar denna avbildning som en anspelning på en initiationsrit av samma typ som han ser i de kända stroferna om Odens hängning under nio nätter i *Rúnatal* (138–141), det vill säga som en avbildning av en rituell skenhängning, vars syfte var att initiera en kultledare. Hans starkaste argument för denna tolkning är enligt min mening den hängda personens tår, som inte pekar nedåt utan uppåt, som om de var avsedda att visa att den avbildade personen lever.

Sist men inte minst kan man peka på ett antal arkeologiska fynd. Klas af Edholm (2016:126) diskuterar utförligt svårigheterna med att bestämma vilka fynd som bör anses vara lämningar av just rituellt dödande respektive människooffer och kommer fram till att ”en sammantagen bild av det arkeologiska och religionshistoriska källmaterialet stärker bilden av att

människooffer sannolikt var en förekommande (om än exceptionell) praktik under hela järnåldern i Skandinavien.” Han väljer (s. 136–140) några stickprov bland de senaste femton årens arkeologiska utgrävningar i Sverige. Bland dessa finns tre platser där människoofferande möjligen kan beläggas med arkeologiska fynd från 800–1000-talet, nämligen Uppåkra i Skåne, Lunda och Ströja i Södermanland samt Bokaren i Stavby, Uppland. af Edholm (s. 140 f.) varnar dock läsaren:

I samtliga av dessa fall kan givetvis närvaron av människoben ha andra förklaringar än att de utgör resterna av offerade människor (de kan härröra från omrörda gravar i ditförda schaktmassor exempelvis, eller utgöra en avvikande behandling av de döda i samband med begravning), men just förekomsten i en tydlig kultisk kontext gör att människoofferproblematiken blir aktuell och inte primärt kan uteslutas. [...] I de nya arkeologiska fynden ser vi ett återkommande mönster med människokroppar som deponerats på kultplatser, företrädesvis våtmarker. Vissa förekommer i samband med vapenoffer, vilket överensstämmer med kontinentalgermanska analogier. Vi ser i de nya fynden ett tydligare samband mellan människoben och andra offergåvor på kultplatser. Kropparna har således behandlats som offermaterial. Om själva dödandet har utgjort ett offer ligger alltjämt bortom säkra slutsatser, men spåren av (dödlig) våld på kvarlevorna talar för att det inte kan anses osannolikt.

Sammanfattningsvis kan sägas att Högstenableckets inskrift kan ha varit kopplad till en rit som har med hängning av människor att göra, men vi kommer aldrig att veta med vilket syfte de i så fall dödsats: om de blev offerade till en gud eller straffades för sina ogärningar. Offertemat är dock tydligt närvarande i inskriften i ordparet *seljanda* och *signanda*. Också övriga ordpar skulle emellertid, som jag har visat, kunna betraktas i en sådan kontext.

4.3.4.6 Sammanfattning

Min translitterering, normalisering och översättning av inskriften är:

A: 1 kal anta uīþr kalkla uīþr riþa-ta uīþ
 2 uīþr rinanta uīþr salianta ui-
 B: 1 r sīkn--a uīþr f-ranta uīþr fliuh
 2 ānþa s-āļōlt fuþir auk um tu-ǫ

Galanda viðr, galgla viðr, rīða[n]da viðr, viðr rinnanda, viðr sælianda, vi[ð]r sign[and]a, viðr f[a]randa, viðr fliūganda. Sālōld fōðir ok um dau[ð]a.

Med den galdrande [eller i pluralis, ’de galdrande’, vilken anmärkning gäller även de följande benämningarna], med den galgbenägne, med

den svängande, med den ändande [dödande], med den bjudande, med den besvärjande, med den farande, med den flygande. Gravöl ger föda också med hjälp av de döda/efter döden.

Min läsning av runföljderna 12–17 **kalkla** och 47–54 **salianta** baseras på den inomskriftliga kontexten och förefaller därför troligare än motsvarande tidigare läsningar. Strids och mitt tolkningsförslag av **sikn--a** som *signanda* 'den som gör korstecken' eller 'den besvärjande' har den fördelen att det ligger närmare skriftbilden än Svärdröms och Jungners tolkningar samt att det bildar ett kontextuellt ordpar med det föregående ordet **salianta** *salianda* 'den bjudande'. Avslutningsdelen förefaller även den ha en säkrare läsning nu, och dess tolkning anknyter på ett naturligare sätt till de föregående raderna.

Texten som vi på så vis har fått kan emellertid inte längre kallas för en avvärdande formel. Något närmar den sig de episka formlerna med berättelser om ett visst händelseförlopp. Den liknar också rituella formler, som innehåller instruktioner för en viss rit. Jag föreslår därför att med viss försiktighet klassificera formeln som episk-rituell.

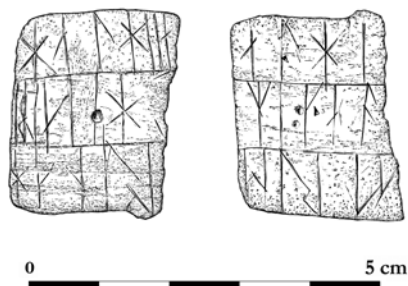
4.3.4.7 Högstenableckets datering

Man kan bara föreslå en bred datering för Högstenablecket, nämligen 1050–1150. Runorna på blecket är vikingatida, men vissa runformer pekar fram mot medeltiden, t.ex. **h** med ett stort kryss, **n** med lång bistav som når baslinjen och **m** med långa bistavar som börjar nästan vid huvudstavens bas. Det finns dock inga karakteristiskt medeltida runor och enligt min mening inte heller några stungna runor. Inskriften företer dock i allitterationen ett arkaiskt drag.

4.4 Gamla Uppsalablecket 1 (U ATA351-1796-2014), Uppland

Blecket påträffades under arkeologiska utgrävningar i Gamla Uppsala år 2012. Blecket är avbrutet längs ena sidan och hänförs därför till fragmentariska bleck. Det har daterats arkeologiskt till 1000–1100-talet. Dess nuvarande längd är 22 mm, bredden är 29 mm och tjockleken c:a 0,5 mm. Det är tillverkat i en kopparlegering. Det förvaras för tillfället i Uppsala ('Arkeologerna', SHM, fyndnr: 909; kontext: 32 4265 Fyndenhet: 32 4970).

Inskriften löper på två sidor och har tre rader på varje sida (figur 22). Läsordningen är ovanlig: rad 1 på sida A läses från vänster till höger, sedan vrids blecket 180 grader och raderna 2 och 3 på sida A läses även de från vänster till höger. Samma procedur upprepas på baksidan, men här vrids blecket efter rad 2.

Figur 22. Gamla Uppsalablecket 1.

Inskriften har publicerats av Magnus Källström (2013b:84 f.; 2014c), som translittererar, normaliserar och översätter den på följande sätt (2014c:1–4):

A: **halhiia... ᚠ ...-hiialbi ᚠ ...rinah**

1 5 10 15 20

B: **alhi... ᚠ mikalñ... ᚠ ...atrina**

25 30 35

Hælgī ... hialpi ... [Kat]rina. Hælgī ... Mikael(?) ... [K]atrina.

Helige ... hjälpe ... Katarina. Helige ... Mikael(?) ... Katarina.

Inskriften har inga medeltida runor, och bönen är avfattad på fornsvenska och inte latin. Som en följd av detta har blecket inkluderats i korpusen. Jag har endast undersökt blecket en gång (i mars 2017), och min läsning sammanfaller med Källströms med undantag för runa 29, som jag läser som bindrunan **eġ**.

Inskriften tycks innehålla en kristen bön till två eller snarare fler helgon, av vilka två är män: formen på adj. *hæilagr* 'helig' är **halhi hælgī**, vilket är bestämd form i maskulinum nominativ. Att det här rör sig om mansnamnet *Hælgī* förefaller mindre troligt men kan inte helt uteslutas. Källström (2014c:5) föreslår även försiktigt att runföljden 8–15 **-hiialbi** kan innehålla detta adjektiv (**halhi ialbi**). Detta skulle förklara dubbelskrivningen av **i**-runan i runföljden. Förslaget är möjligt, men läsningen är osäker, och det blir svårt att förklara syntaxen, eftersom ordet följs av verbet *hialpi* i 3 pers. sg. pres. konj., och inte av ett helgonnamn.

Källström diskuterar vidare att också *Katarina* kunde vara ett helgonnamn, men han noterar samtidigt att Katarina av Alexandria började dyrkas i Norden senare än på kontinenten, först på 1200-talet. Han stannar därför vid förslaget att det är fråga om ett högstatusnamn *Katarina*, och att detta var namnet på blekets ägarinna. Inskriften kan ha varit mycket längre

(såsom möjligen antyds av bleckets bredd på blotta 29 mm), och det faktum att namnet avslutar inskriften talar möjligen för Källströms andra förslag.

Namnet *Mikael* är osäkert enligt Källström (2014c:5 f.), eftersom det inte går att utesluta att runföljden **mikaīn**... kan segmenteras (t.ex. i **mik** och **aīn**...). Källström anger att namnet finns belagt redan på vikingatida runstenar (se hans exempel på s. 5), men han diskuterar inte (och detta kan vara en följd av den osäkra läsningen) huruvida det handlar om ett helgonnamn. I en tidigare artikel (2013b:85) föreslår Källström dock att inskriften kan återge namnet på ärkeängeln Mikael. Lena Peterson (pers. medd.) har föreslagit mig möjligheten att uppfatta runa 29 som en stungen bindruna **eī**, vilket skulle lösa problemet med namnet. Det enda som talar emot detta förslag är att tecknet skulle ha sammanfallit i form med just bindrunan **īn**. Man kan dock notera att **n**-runor i denna inskrift har något längre bistavar än den som kan vara en stingning på **i**-runan.

4.5 Skänningeblecket (Ög NOR2001;32), Östergötland

Runblecket påträffades 2000 under arkeologiska förundersökningar i kvarteret Abbotten 6 på Motalagatan 24, Skänninge (RAÄ-nr Skänninge 5:1).

Figur 23. Skänningeblecket.

Viktoria Björkhager (2010:11, 14) sammanfattar fyndmiljön på följande sätt:

Inne på tomtmark till kv Abboten 6 påträffades flera tunna kulturlager under plattgången som leder in till bostadshuset. Kulturlagren var av olika karaktär, men det var det undre lagret (L7) som visade sig var[a] mest intressant. Det överlagrades av flera stenar och utgjordes av sotig mo. Mot botten framkom mängder med bränd lera, brända ben och obrända ben samt en bit slagg blandat med svartgodskeramik. Det mest spektakulära fyndet i lagret var dock ett runbleck med inristade runor. [...] Den osteologiska analysen av djurbenen visar att det inte finns några tecken på att skelettmaterialet härrör från hantverksaktiviteter utan att det utgörs av matavfallsrester.

Vi kan således säga att blecket härrör från bostadsmiljö. Keramik (svartgods) som hittades tillsammans med blecket kunde dateras till 1000–1100-tal.

Blecket är tillverkat i en kopparlegering.⁴⁸ Dess ena kortsida är avbruten, och blecket förs därför till fragmentariska bleck (figur 23 ovan). Det är 36 mm långt, 14 mm brett och 1 mm tjockt. Det har undersökts och tolkats av Helmer Gustavson (2001:31–33), och hans normalisering (som saknar vokallängd) och tolkning av denna inskrift kan räknas till de minst problematiska i hela korpusen (s. 32):

A: **luf-unari...**

B: **...kbutrunar**

Lyfrunar ri[st ia]k, botrunar.

Läkerunor ristar jag, botrunor.

I en senare publikation (i Björkhager & Gustavson 2002:193) väljer Gustavson att först läsa A-sidans sista två runor, sedan hela sida B och därefter A-sidan igen:

Ri[st ia]k, botrunar, lyfrunar...

Jag ristar botrunor, (jag ristar) lövjunor...

Detta gör han under tydlig påverkan av en medeltida runinskrift från Bergen (N B257) med dess välkända formulering *Ríst ek bótrunar, ríst ek bjargrúnar*. En sådan läsordning förefaller dock ansträngd, då man måste börja läsa inskriften i slutet av sida A och sedan återvända till sida A efter det att sida B är läst. Att ha tre punkter i normaliseringen och översättningen efter ordet ”lövjorunor” är också problematiskt, eftersom detta inte återspeglar inskriftens egentliga avbrott. Detta kommer i stället efter det förmodade ordet *ri[st]*.

⁴⁸ Källström (2007a:356) anger både brons och koppar; i Björkhagers rapport (2010) anges som material koppar och kopparlegering.

Enligt Gustavsons tolkning saknar inskriften två runor på framsidan (**st**) och två runor på baksidan (**ia**). Vad som förefaller tveksamt med detta förslag är att vi inte ser några spår av den förmodade **a**-runans bistav i brottkanten på sida B (se figur 46.1.2 i katalogen). Gustavson (2001:31) noterar att "[b]rottpkanten har möjligen följt en lodrätt skuren linje", vilket kan innebära att blecket bröts itu på grund av att metallen försvagades på just den punkt där två stavar hade ristats på var sin sida av blecket. Gustavson (s. 32) noterar till och med att "[i] den övre hälften av B-sidans vänstra brottkant finns en knappt iakttagbar förhöjning som kan vara rester av högra graden till en huvudstav." Det blir därför märkligt att laborera med **a**-runa i brottkanten eftersom, som ovan sagts, inga spår av någon bistav kan iakttas (**a**-runor har dubbelsidiga bistavar i denna inskrift).

Magnus Källström (2007a:356) föreslår suppleringar och läsordning till inskriften enligt följande:

A: **luf-unari...**

B: **...kbutrunar**

Lyfrūnar rī[st]

[iak (pēr?) o]k bōtrūnar.

Läkerunor ristar [jag (åt dig)] och botrunor.

Källström motiverar sin ordföljd med parallellen till Østermariebleckets *Āki(?) ræist biargrūnar ok...* samt med den kända strofen från *Skírnismál* 36: *Þurs rísta ek þér ok þrjá stafí.* Källströms ordföljd förefaller troligare än den i Gustavsons andra förslag, men här gäller samma invändning mot en supplerings av en **o**- eller **a**-runa som redan framförts ovan: vi saknar alla spår av bistavar i brottkanten på sida B, och den mest sannolika suppleringen torde vara en **i**-runa. Jag föreslår därför att läsa denna inskrift som *Lyfrūnar rī[st e]k bōtrūnar.* Vi supplerar på det sättet endast tre runor: **st** på framsidan och **i** på baksidan. Det kan diskuteras om två runor skulle få plats på framsidan, om baksidan endast saknar en runa. Man kan dock lägga märke till att runa 9 **i** är ristad mycket nära den föregående runan **r** (se figur 46.1.1 i katalogen). Är detta i syfte att bereda plats för ytterligare två runor? En annan lösning är också möjligt, nämligen att inskriften har haft en bindruna **st** på framsidan. Det går inte säkert att avgöra om det förmodade verbet runsv. *rīsta* här står i sin svaga böjning *rīsti ek* 'må jag rista, ristade jag' eller sin starka böjning *rīst ek* 'ristar jag'. Inskriften måste därför översättas som 'Läkerunor ristar jag/ristade jag/må jag rista, botrunor'. Med v. *rīsta* i Kvinnebybleckets inledning är problemet detsamma.

4.6 Två problematiska runbleck – latin eller fornsvenska?

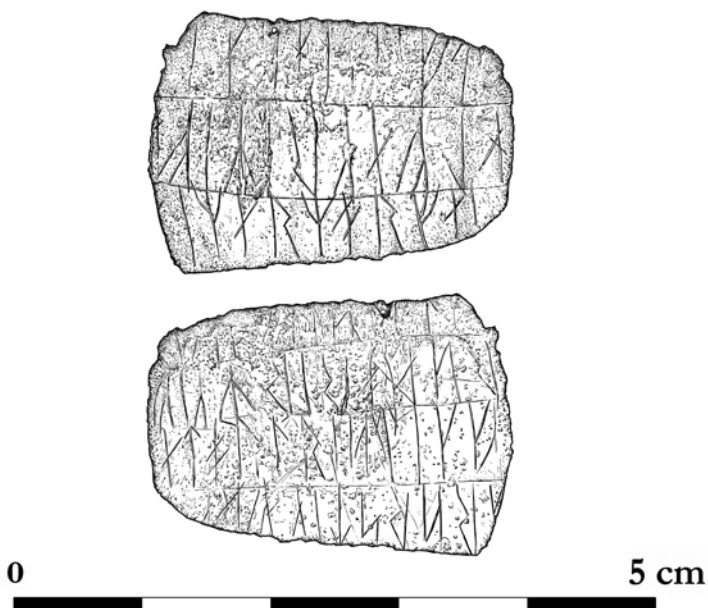
Runbleck med runinskrifter på latin ingår inte i föreliggande avhandling. Det finns dock två problematiska bleck där vi inte vet om inskrifterna är på latin eller runsvenska. Dessa är Vassundablecket 3 och Sigtunablecket 2.

Vassundablecket 3 påträffades tillsammans med ytterligare två kopparbleck (Vassundablecken 1 och 2) i en skelettgrav på Vassunda prästgårds mark 1925. Nordén (1943:179–186) förser alla de tre blecken med tolkningar på fornsvenska. Svärdström (1969a:37, fn. 2) påpekar emellertid att bleck 1 och 2 sannolikt är avfattade på latin. Helmer Gustavson (2003a:75) föreslår därför senare en latinsk tolkning även för Vassundablecket 2, vilken senare har utvecklats och förbättrats i tolkningsförslag från Thomas Hammar (2006) och Viktor Frans (2014). Vassundablecket 1 upprepar en del av texten på sida B av Vassundablecket 2, och på grund av detta anses också dess inskrift vara på latin, trots att den förblivit otolkad. Dessa två bleck ingår av denna anledning inte i föreliggande avhandling, men jag har inte desto mindre undersökt dem för att kunna säga något om det tredje blecket. Det är fortfarande oklart om inskriften på Vassundablecket 3 är avfattad på latin som de två andra blecken sannolikt är, eller om Nordén kanske träffat rätt i fråga om just detta runbleck. Jag har försökt att besvara denna fråga nedan.

Vad Sigtunablecket 2 beträffar, menar Svärdström att dess inskrift har en latinsk inledning. Gustavson (2014:8) antar emellertid att inskriften är på fornsvenska. Jag kommer därför att närmare undersöka även detta runbleck.

4.7 Vassundablecket 3 (U AST1;183), Uppland

Blecket är 48 mm långt, 34 mm brett och c:a 1 mm tjockt. Det har två textbärande sidor med tre rader på framsidan och fyra rader på baksidan. Vad läsordningen beträffar, har vi att göra med en bustrofedoninskrift. Kanterna på blecket är anfrätta, men det är i princip bevarat i sin helhet (figur 24). Det är emellertid möjligt att, när inskriften ristades, bleckets vänstra kortsida hade rektangulära hörn, som i efterhand blivit avrundade. Detta skulle förklara varför två runor (23 och 34 enligt min läsning) är till hälften avskurna (se figur 32.6 och 32.7 i katalogen). Oxidskiktet finns kvar och nästan alla runor är därför tydliga, men det finns stora utvittringar i rad 4 på sida A och i rad 1 på sida B (min radindelning), där runor saknas.

Figur 24. Vassundablecket.

Nordén (1943:183–185) ger följande translitterering till inskriften:

A: **qimarmærfai ¶ hlfakrimifa ¶ ikihiiiift**

B: **-rsrstikfrā ¶ atælalristikfā ¶ rsaærimkif ¶ f--...-s-ft-**

Han föreslår (s. 185) förvisso en tolkning till inskriften men menar samtidigt att ”det vore synd att säga, att man med någon högre grad av förtroende betraktade detta resultat.” Tolkningsförslaget är:

Em armer, fae, ekki hel-gift! (hl?) fager em æva.

urs rist-ik fra, at æl al rist-ik fra, rsa ører mik æva

Jag är arm, må jag få ... icke döds-gåva (den eviga döden)! (?) fager är jag aldrig. **urs** ristar jag ... **at æl al** ristar jag ... **rsa** förvirrar mig aldrig.

I stället vill Nordén tolka inskriften som bokstavsmagi. Han jämför den med Villbergableckets inskrift, vilken han också tolkat som bokstavsmagisk, och konstaterar: ”Då Villbergaamuletten alldeles tydligt är byggd på rent

bokstavsmagiskt bruk av runorna, torde samma slutsats härifrån kunna överföras på Vassundableckets inskrift.”

Jag har en annan radordning på sida A än Nordén, men jag menar inte att Nordéns radordning är omöjlig. Det förefaller dock rimligare att börja läsa uppifrån och gå ner, i stället för att börja nerifrån och gå upp. Dessutom stöds detta sätt att läsa av andra lexikala runbleck. Således har exempelvis Kvinnebyblecket en bustrofedonläsordning som går uppifrån och ner. Min translitterering följer nedan, medan kommentarerna till den finns i katalogen (nr 32):

A: **·ikihi---ft ¶ hlfakrimif- ¶ -imarmorfai**

B: **-rsrstikfr̄a- ¶ atorlristikf ¶ rsaorirmkif ¶ f--...-s-ft-**

4.7.1 Diskussion

Nordéns slutsatser om överensstämmelser mellan Villbergablecket och Vassundablecket 3 gör på mig ett förhastat intryck. Villbergablecket består av två nästan identiska runföljder, som upprepas ett antal gånger: **rhisrtrhr** upprepas 2 gånger och **ifrhisrtrhr** fyra gånger, medan Vassundableckets inskrift inte har några upprepade runföljder. Det finns förvisso två runsekvenser i den som påminner om varandra, nämligen 37–43 **rstikfr̄a** och 50–57 **ristikfr**. Dessa kan dock snarare tolkas som lexikala än bokstavsmagiska. Vassundableckets inskrift har också fler vokalrunor än Villbergablecket.

Vassundableckets inskrift ger rent fonotaktiskt intrycket att vara lexikal: proportionen mellan antalet vokaler och konsonanter samt deras position i förhållande till varandra förefaller helt möjliga för en principiellt tolkbar inskrift. Frågan är då om dess fonotax passar sig bäst för latin eller fornsvenska.

I inskriften finns ett antal konsonantkombinationer, som kan prövas på latin och fornsvenska. En kombination som är onaturlig initialt i bägge språken är **rs**. Här får vi eventuellt räkna med en ordgräns eller förmoda att den står i mitten av ett ord. Detta är dock svårt att föreställa sig i fallet med runföljden 35–41 **rsrstik**. Det verkar därför relevant att i detta fall överväga möjligheten av något slags förkortning eller chiffer. En annan konsonantkombination, som är onaturlig initialt i såväl latin som fornsvenska är **rl**. Den är dock möjlig i mitten av ett begränsat antal ord i båda språken, samt för fornsvenska även möjlig finalt i ett begränsat antal ord. I runföljden 45–55 **atorlristik** är det emellertid åter troligt att vi behöver räkna med något slags förkortning. Konsonantkombinationen **hl** är omöjlig för latin, men normal om än ovanlig i fornsvenska. Också konsonantkombinationen **ft**, som förekommer två gånger i inskriften, är omöjlig initialt för såväl latin som fornsvenska, men kan gärna stå i ordslut eller i mitten av ord i det senare

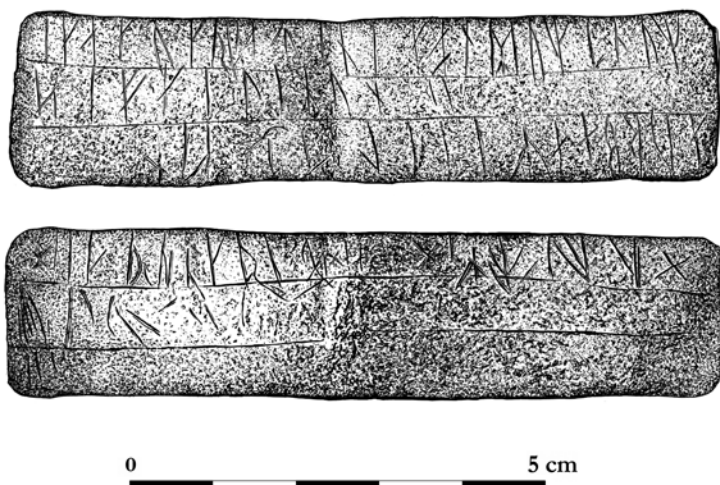
språket. De två andra konsonantkombinationerna **rmk** i 62–66 **irmkif** och **kf** i 50–57 **ristikf** och 38–43 **rstikf** passar illa i bägge språken. Här får vi åter snarare räkna med ordgräns eller förkortning. Vad beträffar vokaler, kan man endast säga att vokalkombinationen **ao** är möjlig för både latin och fornsvenska om den får ljudvärdet /au/. Slutsatsen blir dock att fonotaxen snarare visar på fornsvenska än på latin.

Om vi ändå försöker finna latinska ord i denna inskrift, tänker man genast på runsekvensen **marmor** 'marmor', men ordet, om det nu verkligen finns på blecket, skulle även kunna vara ett lån i fornsvenska (se Söderwall: *marmor*, *marmorsten*). Det är kanske överflödigt att säga att det är mycket frestande att tolka **imarmorfa** som *ī marmor fā* 'rista i marmor' eller 'få tag i marmor' och **fakrimi** som *fā Grīmi* 'rista för Grim', 'rista för hövding' eller 'ge hövding/Grim'. Ordet *marmor* torde emellertid vara ett sent lånord och behöver en dativändelse i uttrycket 'rista i marmor', varför tolkningen 'rista i marmor' får betraktas som ytterst hypotetisk. Det förefaller möjligt att ansluta sig till Nordéns tolkning av runföljderna 38–44 **rstikfr** och 50–57 **ristikfrā** som *rīsti ek* 'jag ristar/ristade' eller 'må jag rista'. **fr** och **frā** står möjligen för prep. *frā*, *frān* 'från'. Man blir påmind om Solbergainskriften, som i Gustavsons tolkning (2017) innehåller följande fras: **þurs ik fa hin þrihufþa hin miramultika fran mans kunu** 'Tursen får jag bort, den trehövdade, den jordiga, från mannens kvinna'. Denna rad tolkar jag i stället som 'Jag ristar bort den trehövdade tursen, den jordsölade, från mannens kvinna'.

Inskriften förefaller således vara på fornsvenska och förtjänar enligt min mening en förnyad tolkningsinsats. Det finns dock tyvärr inte utrymme för någon sådan i denna avhandling.

4.8 Sigtunablecket 2 (U AST1;166 M), Uppland

Blecket påträffades i kv. Humlegården under förberedande undersökningar för ett husbygge 1927. Utgrävningarna leddes av Gunnar Gihl (1927a–b). Han rapporterar att kulturlagret var c:a 2 meter djupt och mycket omrört. Blecket låg i likhet med ytterligare ett bleck (Sigtunablecket 3) på c:a en och en halv meters djup (Gihl 1927b:6). Mer exakt kan fyndomständigheterna tyvärr inte bestämmas. Bleckets längd är 82 mm, bredden är 19–22 mm och tjockleken c:a 0,7 mm. Till formen liknar det Sigtunablecket 1 men är smalare till bredden och saknar hål (figur 25). Blecket förvaras nu på Sigtuna museum under inventarienummer SF 1305:2.

Figur 25. Sigtunablecket 2.

Blecket var vikt på mitten när det hittades. Det rätades ut men blev inte helt platt, utan har fortfarande en vinklad form. Inskriften löper på båda sidor, och varje sida är indelad i tre rader. Rad 2 på sida A är endast till hälften fylld, liksom rad 2 på sida B. Rad 3 på sida B innehåller endast tre streck.

Nordén uppfattar inskriften som medeltida eftersom han menar sig kunna identifiera *æ*-runor i den. Han ser också flera stungna runor: *e*, *y*, *g* och *d*, samt sju bindrunor. Av de senare är endast fem markerade i hans translitterering (1943:160), men jag markerar alla sju i min återgivning av translittereringen nedan.

Sida A

Rad 1: **ik·ak·uk·risdū·i·uegonþr·tuŋglnum**

Rad 2: **sifgeuinum ||**

Rad 3: **oyrþætange · æupþæt skin**

Sida B

Rad 1: **× ek · þ · sig þrio × nauþrniu ||**

Rad 2: **uiurnank**

*Ik ak uk. Ris du i vægh onþr tunglunum siggefnum!
Ör þät, ange! Öþ þät, skin!
Ek sigh þurs þrio, nauþer niu.
Viur nank.*

*ik ak uk. Höj dig upp och bort under stjärnorna de välvilliga!
Gör detta galenskapsfullt, ånga! Förinta det, sken!
Jag säger tre þurs, nio nöder.
I egenskap av viur utövar jag besvärjelsen.*

Nordéns läsning av sida B innehåller stavlösa runor, koordinatrunor samt en begreppsruna **þ**, som står för ordet *þurs* 'turs, troll'. Allt detta gör – tillsammans med de på baksidan särskilt kraftiga utvittringarna i metallen – denna del av inskriften till den mest svårlästa. Men det är också just här som Nordén finner frasen 'Jag säger tre þurs, nio nöder', som enligt Gustavson (2014:8) gör det möjligt att anta att inskriften är avfattad på fornsvenska.

Gustavson (2014:2) föreslår följande translitterering av inskriften:

Sida A

Rad 1 (A): **ikakukris-i[u]iko-þætum-num**

Rad 3 (B): **[o]yrþælamiaæ---tskin**

Rad 2 (C): **sifg-þinu-m ||**

Sida B

Rad 1 (A): **[||]× ikþsikþrio × [nøþ]-r ni- [||]**

Rad 2 (B): **| ui-----...**

Rad 3 (C):

Gustavsons läsning är mycket noggrann och detaljerad, och jag hade stor nytta av hans rapport när jag undersökte blecket. Han ser färre bindrunor än Nordén och ingen stungen **d**-runa, men han gör inskriften än mer medeltida genom att anta att den innehåller runan **[ø]**, som han rekonstruerar med hjälp av Nordéns fotografier. Gustavson byter läsordning för rad 2 och 3 på A-sidan:

Framsidas inskrift börjar med rad A i övre vänstra hörnet och läses fram till övre högra hörnet. Blecket får därefter vridas 180 grader och inskriften (B) läses då medsols från det övre vänstra hörnet fram till högra hörnet. Runorna står med topparna mot långsidorna. Därefter får blecket vändas ytterligare ett halvt varv. Den mellan begränsningslinjerna ristade inskriften (C) läses från vänster till höger.

Baksidans inskrift uppvisar emellertid inte samma 180 graders vridning trots att också den är indelad i tre rader. Kan ristaren ha varit inkonsekvent? Eller skall vi snarare se baksidans läsordning som en antydning om att rad 2 bör läsas efter rad 1 även på framsidan? På sida B är det mest naturligt att först läsa rad 1 från vänster till höger och därefter rad 2 på samma sätt. Rad 2 är endast till hälften ifylld med runor, i likhet med rad 2 på sida A ("C" i Gustavsons translitterering). Hade ristaren i stället fortsatt med rad 3 på baksidan genom att vrida blecket medsols, hade Gustavsons läsordning för framsidan varit mer berättigad. Jag väljer därför att följa den läsordning som föreslogs av Nordén.

Jag har undersökt blecket fyra gånger (i september 2009, i oktober 2014 samt två gånger i oktober 2015), och min translitterering är den följande (kommentarer till denna finns i katalogen, nr 25):

Sida A:

Rad 1: **ikakukristuiniikonuṛtuminum**

Rad 2: **sifgijinu-** ¹¹

Rad 3: **oyrpælamid-----skiṇ**

Sida B:

Rad 1: [|||]× **iaḅsikrist** × ----**r[ṅ]ihj** ×

Rad 2: **uilrṅaṅṛ**

Rad 3: ||¹

4.8.1 Diskussion

Det är inte lätt att avgöra om inskriften är avfattad på fornsvenska eller på latin. Elisabeth Svärdström föreslår att ingressen är på latin, men preciserar inte hur den skall tolkas. Gustavson föreslår försiktigt ramsan *hic, haec, hoc* men lyckas inte hitta andra latinska ord i inskriften. Under det 22:a internationella fältrunologmötet 11–13 september 2009 i Sigtuna (Källström 2010a:121) kunde deltagarna dock konstatera att "inskriften tycks innehålla latinska ord [...] Bl.a. kunde runföljderna **kristu** *Christo* och **tuminum** *Dominum* urskiljas."

Barnes (2012:122) skriver angående latinska inskrifter med runor att dessas kvalitet kan variera mycket (jfr också Gustavson 1994a:320 f.):

The quality of 'runic Latin' varies considerably, from good to indifferent or downright poor. A number of inscriptions are in what is termed 'pseudo-Latin', sequences that suggest Latin words and inflections, but which make no obvious sense. Some of these may have been written out of ignorance, others by people – with or without proper knowledge of the language – trying to harness magic powers. Much depends on context.

Det är således möjligt att inskriften på Sigtunablecket 2 är ett exempel just på ett slags pseudolatin med missuppfattade eller förvanskade latinska ord. Man märker dock genast att inskriften med min nya läsning kan innehålla namnet *Christ(us)* två gånger (i rad 1 på sida A och i rad 1 på sida B) samt ordet *Dominum* (ack.) 'Herre' (rad 1 på sida A) och kanske något adjektiv eller pronomen till detta i runföljden **nūrt**. Närmast till hands ligger kanske adj. *nostr(um)* 'vår'. Detta ord förkortas ofta i latinsk skrift, men mindre ofta i runinskrifter med latinska böner eller formler. Man kan dock hitta exempel på förkortningar, t.ex. skrivs *pater noster* på G 372 som **bat̃nõtr̃**.

Det finns även andra latinska ord, som skulle kunna passa. Inledningens **ikakukristū** kan till exempel läsas som *ego cum Christo* 'Jag med Kristus'; **m**-runan i *cum* kan ha utelämnats framför **k**-runan. Detta sker sällan i runinskrifter med latin, men man kan ändå hitta exempel på en liknande utelämnning av nasalbokstav; t.ex. på G 278 ristas *sancti* som **sakti**; detta exempel är dock inte helt analogt. Det handlar visserligen i båda fall om nasaler, men /m/ är inte homorgant med /k/. Det faktum att **a**-runan då skulle beteckna /o/ i *ego* är också något problematiskt. Det är dock möjligt att det är ett resultat av ristarens trevande ljudanalys eller bristfälliga latin.

Vidare kan man få ett verb till denna inledning i runföljden **uiniko**, som kan förstås som *vinco* – 1 pers. sg. pres. ind. 'segrar'. Den andra **i**-runan kan förklaras som en inskottsvokal, som ristaren hörde mellan /n/ och /k/. Möjligen ser vi här återklanger av Första Korinthierbrevet 15:57, som i Vulgatan lyder: *Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Jesum Christum* 'Men Gud vare tack, som givit oss seger genom vår Herre, Jesus Kristus.' (Jfr också Konstantin den stores fras vid åsynen av korset och kristusmonogrammet i hans omvändelseberättelse: *in hoc signo vincis* 'i detta tecken skall du segra'). Det förefaller inte omöjligt att fraser som *Ego cum Christo vinco* 'Jag segrar med Kristus' då skulle kunna florera i Uppland på 1100–1200-talet, även om jag inte kan finna direkta paralleller.

Det är också möjligt att tolka inledningen som **ikakukristūini** *ego cum Christo veni* 'Jag kom/har kommit med Kristus'. Det är emellertid ändå något problematiskt att *nostr(um) dominum* inte står i samma kasus som *Christo*; man förväntar sig nämligen *nostro domino*. Meningen 'Jag segrar med Kristus, vår Herre' skulle dock vara en tänkbar inledning till en skyddsformel, varför vi möjligen kan räkna med en runristare som inte behärskade latin tillräckligt väl, och försiktigt acceptera denna tolkning.

Det är således mycket möjligt att inskriftens inledning innehåller latinska ord, men om man anstränger sig kan man även finna fornsvenska ord i inledningen. Jag ser emellertid överhuvudtaget inte frasen 'Jag säger tre þurs, nio nöder' på inskriftens sida B. Nordéns tolkning, och i synnerhet denna fras, har dock accepterats i runforskningen, och vi finner t.ex. att man hänvisar till den i *Gotlands runinskrifter* 3, G 361. Gustavson konstaterar vidare att inskriften är avfattad på fornsvenska, eftersom frasens likhet med inskriften på Sigtunablecket 1 är "slående" (2014:8). Detta argument faller

med min nya läsning. Det finns dock ytterligare två skäl till varför han antar att inskriften är på folkspråket, nämligen runbleckets typologiska likhet med Sigtunablecket 1 samt förekomsten av stavlösa runor och kvistrunor, något som annars inte är belagt i runinskrifter på latin. Dessa två argument är starka. Jag antar därför att inskriften kan innehålla både latin och folkspråket. Att den är lexikal, i alla fall delvis, torde vara säkerställt.

5 Otolkade runbleck från Sverige

kut : ir : rapa : if · piet · uiti · hūat · ...

Gutt er rāða, ef þet viti, hvat ...

'Gott är att tyda, om man vet, vad ...'

G 393

På svenskt område norr om Skåne har hittats 22 runbleck som i dagsläget saknar språkliga tolkningar. Elva av dessa har ett hål för upphängning (typ A), tre saknar hål (typ B), fyra är rullade eller vikta (typ C) och fyra är fragmentariska. Runblecken ordnas nedan typologiskt; inom varje typ ordnas de efter landskap.

5.1 Otolkade bleck av typ A

5.1.1 Leksandsblecket (D Fv1984;250), Dalarna

Detta bronsbleck påträffades 1983 under arkeologiska utgrävningar för Riksväg 70 i Leksand, Yttermo sn, Dalarna. Undersökningarna för Riksväg 70 pågick bl.a. i område D (arbetsområdet på Häradsbygdssidan, RAÄ-nr Leksand 985:1), där man påträffade sex skelettgravar för fem vuxna och ett barn, vilka alla låg med huvudet i väster (Ersgård & al. 1983:39). Blecket låg i en av dessa gravar (anläggning D 11). Gravarna hade markerats ovan jorden med ett slags träkonstruktion, av vilket endast ett större antal stolphål fanns kvar (Ersgård 1997:45–47). Med undantag för barngravan innehöll samtliga gravar föremål. Graven där blecket påträffades innehöll dock utöver blecket endast en kniv (Gustavson & Snædal Brink 1984:250).⁴⁹ Ersgård & al. (1983:39) upplyser emellertid om att i de övriga gravarna var

⁴⁹ Leif Karlenby (1985:50) skriver att Leksandsblecket låg ”i en annars fyndtom grav” och hänvisar till Ersgård & al. (1983:41). Ersgård & al. skriver dock att blecket låg i en ”i övrigt nästan fyndtom grav”. Graven innehöll således bara en kniv och ett bleck.

”gravgåvorna [...] både många och varierande”, vilket inte är typiskt för kristna gravar. Begravningssskicket i övrigt var emellertid ”starkt påverkat av kristendomen, då man i tidig medeltid inte brukade kremera den döde. Även att vila huvudet i väst för att se den uppgående solen är ett tecken på detta” (s. 39).

En av de fem vuxengravarna kunde med säkerhet identifieras som kvinnlig (D 7). Två gravar kunde identifieras som manliga och daterades med ¹⁴C-metoden till perioden 660–930-talet, vilken analys gjordes på de gravlagdas tandmaterial (anläggningar 9 och 10, Ersgård 1997:24, 138).⁵⁰ Samma gravar innehöll bland gravgåvorna yxor av en typ, som typologiskt dateras till senare hälften av 900-talet–1000-talet (s. 24), och de har sammantaget daterats till 900-talet.

Jag har inte lyckats hitta information om på vilka grunder graven med blecket kommit att dateras till just 1000–1100-talet (jfr Gustavson & Snædal Brink 1984:250). ¹⁴C-dateringar har så vitt jag förstått inte gjorts för denna grav (det har endast gjorts två prov för de två gravarna med yxorna). Inga Serling har daterat samtliga gravar i detta område till 1000–1100-talen ”utifrån vissa daterande material som yxorna samt mynten” (Ersgård 1997:47). Graven med blecket kan således vara äldre eller yngre, eftersom den inte innehöll sådana daterande fynd. Jag har inte heller kunna klargöra huruvida graven har könsidentifierats. Ersgård & al. (1983:41) skriver att ”[k]ombinationen [av gravgåvor] i mansgravarna bestod av yxa, eldstål, flinta och i ett fall en kniv”. Ersgård (1997:46–47) skriver samtidigt att ”[i] kvinnogravarna kunde förekomma ting som pärlhalsband, spännbucklor, armring, ringnål och kniv. I mansgravarna fanns yxa, kniv, eldstål, pilspetsar och kam”. Av sammanställningen över fyndkategorier från område D (Syse 1996:46) står det klart att det hittades tre knivar i gravarna. Hur graven med en kniv och vårt bleck identifierats förefaller alltså osäkert.

Det mest intressanta i bleckets arkeologiska kontext är att det låg på kraniets panna. Det ter sig osannolikt att blecket skulle ha råkat följa med i graven i personens dräkt eller som ett hänge på kroppen, det har snarast avsiktligt placerats där i något slags begravningsritual. Ett intressant faktum är att blecket är det äldsta runföremålet från Dalarna.

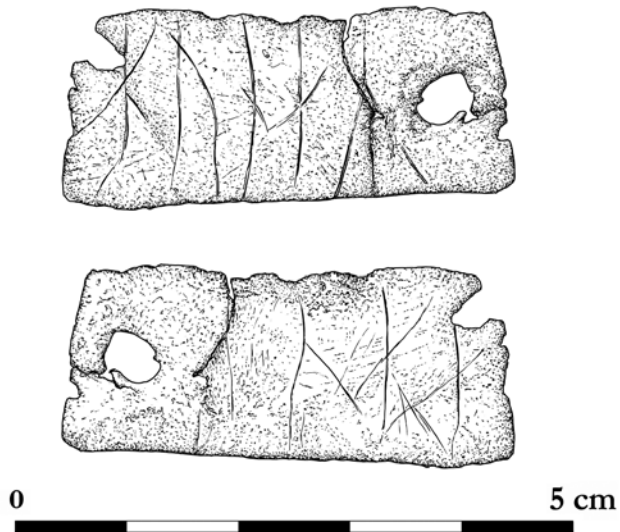
Blecket har ett runt hål för upphängning (figur 26) med en diameter på c:a 5 mm. Det är 39–41 mm långt, 15–17 mm brett och 0,5 mm tjockt. Det förvaras nu på Dalarnas museum (Falun) under inventarienummer 20152:216. Inskriften löper på båda sidor. Framsidans inskrift har hittills fått tre läsningar: av Thorgunn Snædal Brink (i Gustavson & Snædal Brink 1984), Helmer Gustavson (2009b) och Fanny Agåker (2010). Snædal Brink (s. 250) ger en translitterering för endast en av sidorna och menar att den

⁵⁰ ¹⁴C-värdena för D anl. 9 och D anl. 10, som anges av Syse (1996:63), är något senare: 660-talet–970-talet.

andra sidan innehåller ”runliknande tecken av vilka inget kan med säkerhet typbestämmas”.

A: **kuia-**

B: ----

Figur 26. Leksandsblecket.

År 2009 gjorde också Helmer Gustavson (2009b) en undersökning av runblecket, men uppger i sin rapport felaktigt att det har okänd proveniens. Gustavson (2009b) läser inskriften på båda sidor och ser inga runliknande tecken i den.

A (B i Snædal Brinks translitterering): **α---**

B (A i Snædal Brinks translitterering): **-ui--**

Agåker (2010:80) translittererar bara en av sidorna (framsidan i Snædal Brinks translitterering): **auia**. Hon menar att ordet **auia** ”is well known from other amuletic inscriptions” men förklarar inte vilket ord hon därvid åsyftar. Om det handlar om det urnordiska ordet **auja** är detta ett språkhistoriskt omöjligt förslag.

Jag undersökte blecket i juli 2009 och föreslår följande translitterering (se kommentarer i katalogen, nr 16):

A: **kuṇar**

B: **ḡ--a**

Jag ser inte heller några runliknande tecken i inskriften och menar att den består av runor som på grund av ristarens yviga stil är svåra att typbestämma, framför allt för B-sidan.

Min nya läsning för framsidan skulle tillåta oss att föreslå en försiktig tolkning för inskriften, nämligen namnet *Gunnarr*. Det är emellertid ovanligt att detta namn ristas med yrrunan sent på 1000-talet eller på 1100-talet. Assimilationen /rR/ i personnamn på *-arr* har tidigt kommit att tecknas med redruna (Larsson 2002:36–40). Yrruna har förvisso ansetts förekomma i detta namn på en vikingatida sten Ög 201, men **r**-runan i detta belägg har troligen en särskild förklaring (se Källström 2005:13). Namnet ristas dessutom med redruna så tidigt som på 800-talet (Ög N288).

Det finns dock ett belägg på att namnet kunde ristas med yrrunan på 1100-talet, nämligen **kuṇar** på ett runstensfragment U Fv1971;213A (Pr 5). En sen skrivning av detta slag kan förklaras som ”ett tecken på att de två *r*-ljuden höll på att sammanfalla” (Larsson 2002:38). Det är i alla fall möjligt att träffa på detta och andra personnamn som slutar på *-arr* och ristas med yrruna på 1000–1100-talet (s. 134), under den period då *r*-ljuden höll på att sammanfalla. Jag utgår därför från att tolkningen är möjlig, oaktat den vid första anblicken oväntade yrrunan. Tolkningen måste dock betraktas med försiktighet, eftersom tre av de fem runorna i den är något osäkra (se katalogen, nr 16). Som ett ytterligare stöd för den kan man dock notera att det finns andra fall då medeltida runbleck som namnger den avlidna personen placeras på personens panna, t.ex. ett medeltida blybleck från Skänninge (Ög UVÖst2009:5;45), ristat för en kvinna vid namn Igulfrid och upphittat i en grav på S:t Olofkonventets kyrkogård. Arkeologen Hanna Menander (2011:33) beskriver fyndomständigheterna på följande sätt:

Jordmassorna som blecket hittades i innehöll ben från en äldre söndergrävd grav. Den osteologiska analysen av dessa ben visar att de kommer från en kvinna som var 163 cm lång och som dog vid en ålder av 35–40 år. Kvinnan är antagligen den på blecket namngivna Igulfrid. Blecket har troligtvis varit korsformat innan det skadats av tidens tand. Ett mörkt avtryck på kvinnans kranium antyder att det lagts på hennes panna i samband med begravningen.

Leksandsblecket är alltså inte unikt i detta avseende och bör möjligen dateras till 1100-talet snarare än till 1000-talet eller tidigare.

5.1.2 Hovgårdsblecket (U NOR1994;26A), Uppland

Ett bronsbleck⁵¹ påträffades 1993 under arkeologiska utgrävningar vid Alsnö hus i Adelsö socken, Uppland. Blecket låg i omrörda kulturlager på c:a 3 meters avstånd från runstenen U 11 (RAÄ-nr Adelsö 252) i schakt 7 (Brunstedt 1996:37 f.). Flera schakt undersöktes i anslutning till runstenen U 11, som avslöjade stenkonstruktioner med anknytning till hamnläget. Schakt 7 hade ett låst kulturlager (under terrassens stenpackning), där man bl.a. fann stora obrända ben och ett silvermyntpräglat 796/97. Övriga lager var omrörda, och blecket låg här ovanpå stenpackningen. Fynden i schaktet var rika. Förutom blecket hittade man bl.a. ett vikingatida dräktspännen av järn, sex islamiska silvermynt dels från senare delen av 700-talet, dels från mitten av 900-talet, vikingatida pärlor (glas-, karneol- och guldfoliepärlor), vikingatida och medeltida keramikskärvor samt ett förgyllt beslag av brons med osäker datering till 1300-talet (Brunstedt s. 38 f.). Ytterligare några fynd vittnade om hantverk. Slutsatsen för detta och övriga schakt blev att "[f]ynden kan ha förts till hamnen genom sekundär jordomflyttning eller markplanering, men [det] förefaller emellertid logiskt att någon form av bebyggelse funnits i anslutning till hamnen med tanke på det relativt homogena fyndmaterialet och indikationerna på hantverk" (citerat efter FMIS Adelsö 252; se också Brunstedt 1996:45). Den allmänna dateringen är från 700 till äldre medeltid.

Figur 27. Hovgårdsblecket.

⁵¹ Gustavson talar om *kopparbleck* (1994d:279), men i alla andra sammanhang sägs blecket vara gjort av brons.

Fyndplatsen Alsnö hus är således synnerligen intressant. I arkeologin talar man till och med om *Birka–Adelsö-komplexet*, eftersom fyndplatsen är nära förbunden med Björkö. Det faktum att ytterligare två tidiga runbleck kommer från Björkö (se nedan) stöder sambandet mellan de två platserna.

Blecket kan sannolikt dateras till tidig vikingatid och uppvisar likheter med de äldsta blecken i korpusen (Hallbjänsblecket, Gorodiščeblecken och Ladogablecket), varför jag daterar det till 800–900-talet. Det är 50 mm långt, 9 mm brett och c:a 1 mm tjockt. Genom dess runda hål går en till en ögla vriden silvertråd (Snædal 1997). Det förvaras på SHM under inventarienummer 35224.

Snædal (1997, se också Gustavson 2000c) föreslår att inskriften innehåller runliknande tecken eller ett slags lönnrunor samt att några tecken är av tillfällig karaktär. Hon noterar likheter mellan detta bleck och Gorodiščeblecken och Roskildeblecket och avslutar med ett förslag om förekomsten av speciella ”amuletrunor”:

Man anar nästan användningen av speciella ”amuletrunor” som kan ha existerat vid sidan av det vanliga runalfabetet. Likheterna mellan tecknen är för stora för att vara rena tillfälligheter.

Blecket har translittererats av Jan Owe i SRD på basis av Thorgunn Snædals preliminära skiss (se denna i Gustavson 2000c och 1994c:26):

A: : iii : -sk : isi-n ¶ th-o----
 B: -k-o-ptouf--- ¶ t-----f-

Det första intrycket, nämligen att vi i runorna på Hovgårdsblecket har runliknande tecken och att inskriften inte är lexikalisk, försvinner då man överväger hur runformerna kan läsas. Inskriften löper över två sidor (med två rader på vardera sidan) och innehåller konventionella och okonventionella runor samt inledningstecken och avgränsningstecken (figur 27). Något som stöder möjligheten att inskriften kan vara krypterad är närvaron av konventionella runor och skiljetecken. Skiljetecknen antyder en läsordning för inskriften: det med prickar dekorerade skiljetecknet :|||: kan vara inledande. Prickarnas form i de övriga skiljetecknen visar att också framsidans andra rad och baksidans två rader skall läsas från vänster till höger.

Jag har undersökt blecket två gånger, i juli 2009 och oktober 2014, och gör ett försök till läsning i katalogen (nr 17). Jag kan emellertid inte erbjuda någon tolkning. Min translitterering är:

A 1: :|||: -kabātmīāto-ḍ : ḥ-
 2: ḥ-ḥumūḥḥfu-:

B 1: :---**þ̄**̄**ṣ̄**̄**ṣ̄**̄**þ̄**̄**f̄**̄**s̄**̄---**b**
 2: : **t̄**̄**f̄**̄**o**̄**r̄**̄**o**̄**f̄**̄**u**̄**k̄**̄**n̄**̄**m̄**̄**a**̄**k̄**̄**a**̄**o**̄**p̄**̄---**r̄**̄**k̄**

Inskriftens runor är inte svåra att urskilja men mycket svåra att identifiera, eftersom många av dem är synnerligen okonventionella. Somliga känner vi emellertid igen från andra krypterade inskrifter, såsom Gorodiščeblecken, Ladogablecket och Rökstenen (Ög136), medan en del former är unika. Samtidigt finns det ett antal konventionella runor (**k**, **a**, **b**, **t**). Det finns runformer som kan vara balanserade (exempelvis en äldre **m**-runa, **r** eller **m** och **þ** i balansform, vilket är samma former som finns på Ladogablecket). Inskriften har möjligen även balanserade bindrunor (i likhet med Ladogablecket och Gorodiščeblecken).

Typologiskt och runografiskt liknar inskriften, som redan har noterats, Gorodiščeblecken men också Deernessblecket.

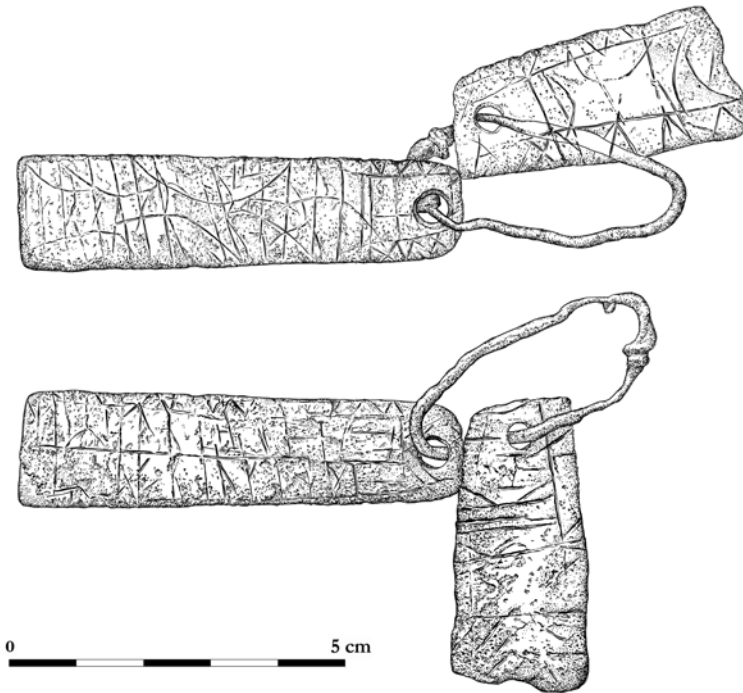
5.1.3 Björköblecken 1 och 2 (U NOR2002;26 resp. U NOR2002;28), Uppland

Två bronsbleck påträffades 2002 i Garnisonen på Birka under en grävning som utfördes av Arkeologiska Forskningslaboratoriet (AFL, Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet). Om fyndplatsen Garnisonen måste först sägas några ord. Detta är en militär fyndplats där man har gjort osedvanligt många vapenfynd. Det mest intressanta med vapenfynden från denna plats är att de utgörs av föremål som varit i bruk i de levandes värld (de är ej gravfynd). Man har också funnit många rustningsdelar, och även vapen (spjutspetsar) finns nedlagda som byggnadsoffer. (Enligt Kitzler (2000:13–21) och Hedenstierna-Jonson (2006:64 f.) visar Garnisonens arkeologiska fyndkontext på ett samband med dyrkandet av Oden.)

Förläggningen Garnisonen blev sannolikt anfallen av fientliga krigare och nedbränd, förmodligen med hjälp av brandpilar (Holmquist 2010). En central byggnad i Garnisonen var ett hallhus som kallas för Krigarnas hus. Arkeologen och projektledaren Lena Holmquist beskriver den på följande sätt (2010:200):

Den mest iögonfallande byggnaden i området har varit ett 19 × 10 m stort hus avsett för profana och rituella sammankomster, det s.k. Krigarnas hus. [...] Att Krigarnas hus varit avsett att ge intryck av makt och status råder det nog inget tvivel om. Det har varit en byggnad som med sin stora volym varit synlig på långt håll, inte minst från sjösidan. Att bränna ned en så stor byggnad med cer[e]monifunktioner var att uppnå stor prestigevinst för fienden eftersom man nått in i själva organisationens hjärta.

Situationen med Krigarnas hus påminner något om vad som skedde i Staraja Ladoga vid ungefär samma tidpunkt med en annan stor byggnad som sannolikt även den hade kultfunktioner (Petrenko 1985:111 f.). Den byggnad i Staraja Ladoga där Ladogablecket påträffades raserades och brändes nämligen ned vid slutet av 900-talet (Petrenko & Kuz'menko 1979:79–81). Förutom Ladogablecket hittades i byggnaden, närmare bestämt vid dess vänstra vägg, ett halsband med tre torshammare.

Figur 28. Björköblecken 1 och 2.

För att återgå till Björköblecken kan deras ursprungsplats vara just Krigarnas hus: blecken dök upp i återfyllda massor från Holger Arbman's undersökningar på 1930-talet, och de kan därför dateras arkeologiskt till 900-talet. Lena Holmquist har i e-postmeddelande till mig (27 november 2015) förtydligat hur man ser på bleckens möjliga datering och härkomst: "Birkablecken skulle jag datera till 900-talet. I Garnisonen finns flera faser men jag skulle säga att dessa tillhör den sista faser: samma som hallhuset eller "Krigarnas hus". [...] I huset påträffade vi Arbman's 1 meter breda schakt och det var i det som blecken kom fram."

Blecken är förenade med en metalltråd (figur 28). Det första blecket är 33 mm långt, 6–7 mm brett och 0,9 mm tjockt; det andra är 21 mm långt, 8–9,5 mm brett och 0,5 mm tjockt. De förvaras för tillfället på ALF och identifieras där med fyndnummer 7038 (RAÄ 35). Inskrifterna har undersökts av Helmer Gustavson (2002b, 2004b och 2009a), vars translitterering är den följande (2004b:26–28):

1.

A: **arsiarpir-+þqi**

B: **miri-þ ¶ ...i...-fri-kþk-**

2.

A: **ipiu**

B: **if**

Jag undersökte blecken i september 2015 och ger följande translitterering (alla kommentarer och bilder finns i katalogen, nr 18 resp. 19):

1.

A: **þarauarir+þoi**

B: **--ᚱᚱ-þ---+¶ ...-...-ᚱ-ukþ---**

2.

A: **ip-u**

B: **+**

Båda blecken är täckta med ornamentala linjer, av vilka en del har runliknande karaktär (de kan påminna om **m** och **r**-runor). Detta försvårar läsningen, men också bleckens skick bidrar till detta förhållande, eftersom ytorna är kraftigt ärgade, särskilt längs kanterna. Det kan noteras att bleck 1 i min läsning har kortkvistrunorna **b**, **o** och möjligen **a**. På bleckets båda sidor finns ett korsformat skiljetecken med små streck på sina fyra spetsar, och samma skiljetecken finns även på bleck 2. Runornas följd på framsidan på bleck 1 antyder att inskriften där kan vara lexikalisk, men jag kan inte föreslå någon tolkning.

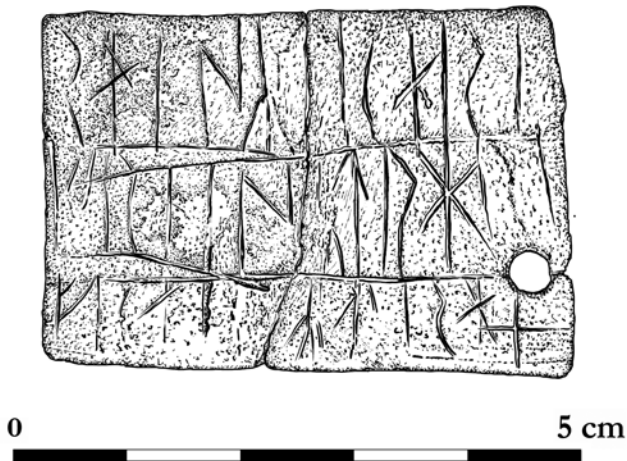
5.1.4 Villbergablecket (U AST1;174), Uppland

Kopparblecket köptes 1928 av Uppsala universitetets fornsaksmuseum. Försäljaren, en man (?) vid namn Björk,⁵² meddelade att han själv hade köpt

⁵² Förnamnet anges inte av Nordén (1943).

blecket i Villberga, Uppland (Nordén 1943:173). Fyndmiljön är således helt okänd. Blecket är brutet i två stycken, och trots att Nordén (1943:173) föreslår att blecket kan ha blivit avsiktligt vikt, menar jag att detta inte är fallet (se mina kommentarer i katalogen, nr 33). Blecket har ett hål för upphängning och hänförs därför till typ A (figur 29). Det förvaras på Museet för nordiska fornsaker (Museum Gustavianum, Uppsala) under inventarie-nummer 5506:28.

Inskriften löper över fram- och baksidan, men baksidans inskrift är nästan helt utplånad och rekonstrueras med hjälp av A-sidan. Eriksson och Zetterholm (1933:138) läser inskriften **rhistrhri**. De återger Otto von Friesens förmodande att blecket stammar från medeltiden (1300-talet) och föreslår att inskriften antingen inte har något språkligt innehåll eller också utgör ett anagram för *Kristr*.

Figur 29. Villbergablecket.

Nordén undersökte inskriften några år senare och han translittererar den (1943:174) på följande sätt:

A: **rhistrhri ᚦ frhistrhri ᚦ frhistrh +**

B: **ᚦhistrh + ᚦ frhistrhri ᚦ frhistrhri**

Jag har undersökt blecket två gånger i februari 2015. Min translitterering återfinns i katalogen (nr 33) och skiljer sig bara i två detaljer från Nordéns. Rad 1 på sida B translittererar jag som **...histrh +**. Jag inleder raden med

tre punkter, eftersom jag inte ser något **r** i radens mitt, utan ett **R**; inte heller ser jag något skiljetecken i radens slut.

Eftersom blecket helt saknar arkeologisk datering, går det inte att avgöra om ***-runan** bör läsas som **h** eller **A**. Nordén föreslår det senare som en alternativ läsning. Typologiskt liknar blecket inte de tidigaste runblecken i korpusen (Hallbjänsblecket, Ulvsundablecket och Ladogablecket). Dess **h**-runor kan därför representera /æ(:)/, /e(:)/ eller /i(:)/, eftersom en datering till sen vikingatid–tidig medeltid förefaller sannolikare än till tidig vikingatid. Bleckets övriga runor är av vikingatida typ, varför det inte verkar motiverat att datera det till medeltiden (som von Friesen gör) eller att läsa **h** som /y(:)/. Yrrunan kunde i Östnorden dock användas för vokalerna /æ(:)/, /e(:)/ eller /i(:)/ redan i slutet av vikingatiden (se Larsson 2002:155 f.).

Nordén (1943:174) uppger att han har försökt läsa blecket som ett förskjutningschiffer ”enligt fram- resp. tillbakaflyttningsmetoden” utan något tillfredställande resultat. Han kommer därför fram till slutsatsen att inskriften är bokstavsmagisk, dvs. att dess runor inte var menade att återge ett språkligt budskap, utan användes som magiska tecken.

I läsningsvarianten med **A**-runan lyckas Nordén dock producera en tolkning baserad på orden *fisl. frestr* ’uppskov’, **hrestr* ’upppfriskning?’ och dat. fem av adj. *þrár* ’egensinnig, motvillig’. Han får (s. 174) ramsan: *hrestr þrári, frestr þrári* ’uppegelse till den motsträviga, anstånd (med det slutgiltiga avgörandet) åt den motsträviga’. Tolkningen är emellertid förbunden med flera svårigheter. För orden *frestr þrári* måste man räkna med en omkastning av runorna **R** och **T** i runföljden **fraisrt** samt läsa **t**-runan först som /t/ i *frestr* och sedan som /p/ i *þrári*, vilket förefaller osannolikt. För orden *hrestr þrári* måste man uppenbarligen läsa ***-runan** som /h/ den ena gången och som /a/ den andra gången men också räkna med bortfall av runor och omkastningar. Nordén (s. 175) menar dock att förslaget endast är en ”tankeexperiment” som är så ”äventyrligt” att han står fast vid förslaget om bokstavsmagi. Jag har därför inkluderat blecket i den otolkade gruppen.

Vid första anblicken ter sig verkligen inskriften icke-lexikalisk, men alla dess rader innehåller en och samma runföljd med små förändringar, så att tanken på en ramsa eller kanske snarare ordlek inte är helt orimlig. Jag segmenterar runföljderna för att underlätta för ögat:

Rad 1: **r hi srtr hri**

Rad 2: **fr hi srtr hri**

Rad 3: **fr hi srtr h +**

Förändringarna består antingen i att en runa i runföljdens början tas bort eller i att en eller två runor i runföljdens slut tas bort. Om vi läser sida A i den ordning i vilken runföljden minskar, måste vi först läsa rad 2 (som är den mest fullständiga raden), sedan rad 3, som saknar två runor i runföljdens slut,

och därefter rad 1, som saknar en runa i runföljdens början. A-sidan får då läsningen:

frhisrtrhrifrhrisrtrhrhisrtrhri

1 5 10 15 20 25 30

Vad som försvårar alla försök att tolka inskriften är frånvaron av andra vokalarunor än **i**-runan samt den trefaldiga upprepningen av konsonantgruppen **rh**. Om vi emellertid tillåter oss att läsa **r**-runorna såsom representerande /i/ ändras situationen. Det går då att urskilja verbet runsv. *sitia* i 2 eller 3 pers. sg. pres. ind., *sitr*, i den tre gånger upprepade runföljden **srtr** (r. 5–8, 16–19 och 24–27). Att runan **ʌ** står för /i/ är inte ovanligt, och man hittar flera exempel just i Uppland: *Ingifrīðar rkrkriþnr*, *Viða urþa*, *ærfingi irfrkr* och *æftir iftrr* på U 60, *Viðbiörn urþbian* på U 537, *Vīga uriha* och *Vīgdjarfr urhtarf* på U 573 och *Vīhialm urhralm* på U 590 (jfr Larsson 2002:138–145). Man kan vidare urskilja motsvarigheten till adj. fisl. *hrifr* 'villig, raust, flus' (*Norrøn ordbok*) i runföljden **hrifr**, som återfinns två gånger (r. 9–13 och r. 28–2). Runföljden **srtr hrifr** kan således tolkas som 'sitter villig' och den upprepas två gånger.

Runföljden **hrh** (20–22) är emellertid problematisk. Man skulle möjligen kunna tänka sig att man i **hrhis** (20–24) hade en motsvarighet till adjektivet fisl. *hress*, som betyder 'frisk, før, kvik, glad' och som slående skulle ansluta sig till det första adjektivet. I så fall måste vi dock räkna med ett ristningsfel i den extra **h**-runan. I runföljden **frhis** (12–16) skulle man möjligen kunna se motsvarigheten till substantivet fisl. *fress* m. 'hankatt, björn', som skulle passa väl till adj. *hrifr* och *hress*, men man är då åter tvungen att räkna med en extra **h**-runa. Sådana lösningar förefaller emellertid alltför ansträngda. Jag menar likväl att inskriften sannolikt är lexikalisk och förmodligen innehåller ett slags upprepad formel.

5.1.5 Sunnerbyblecket (signum saknas), Västergötland

År 2012 gjordes under arkeologiska utgrävningar i Sunnerby på Kållandsö (RAÄ Otterstad 386) ett metalldetektorfynd bestående av ett kopparbleck med runtecken på båda sidor (Sunnerby 9:1, fornl. RAÄ 57, fyndnr 299). Fyndmiljön kan karakteriseras som ett boplatsoområde. Blecket är fragmentariskt (figur 30), men vi har kvar just en del med ett hål för upphängning, varför vi kan tillåta oss att föra blecket till typ A. Fragmentet är 23 mm långt, 22–23 mm brett och 0,8 mm tjockt. Blecket befinner sig just nu på Vänermuseum men planeras att i framtiden fyndfördelas till Västergötlands museum (e-post från Annelie Nitenberg 18 april 2017).

Blecket har studerats av Magnus Källström (2014b), som beskriver och kommenterar alla dess runtecken i sin rapport och dessutom föreslår följande translitterering av inskriften:

A: -...

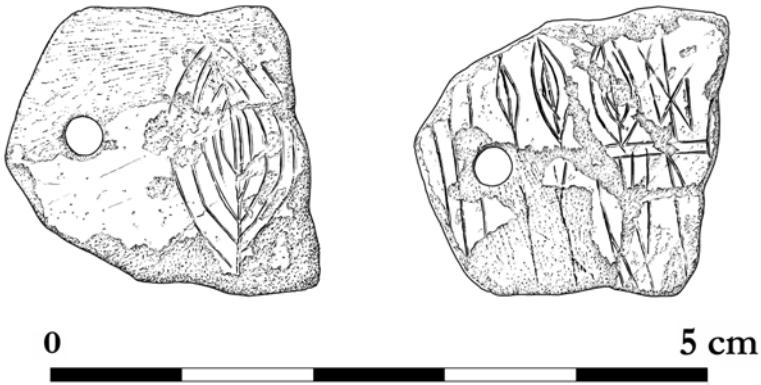
B: -----... ¶ ---fl...

Skulle man ändå försöka ge en translitterering till bleckets okonventionella runor, kan denna lyda:

A: ꝥꝥꝥꝥ...

B: ꝥꝥꝥꝥꝥꝥ... ¶ ---fl...

Jag har själv inte undersökt blecket utan baserar helt och hållet mina läsningkommentarer på Källströms rapport och fotografier (även teckningen är baserad på fotografierna och mina kommentarer). Man kan notera en viss symmetri i inskriften: antalet bågar för ꝥ-runorna i rad 1 på sida B växer för varje runa. Liknande symmetriska inslag i samband med just ꝥ-runor finns på Sigtunablecket 5, Roskildeblecket, Solbergablecket 1 och möjligen även på Søllested-Kirke-amuletten (DR DKSyd15). Jag tror inte att dessa runor är koordinatrunor, utan menar att de snarare kan vara bindrunor i balansform.

Figur 30. Sunnerbyblecket.

Närvaron av två konventionella runor samt det faktum att både Roskildeblecket och Solbergablecket 1 med deras okonventionella ꝥ-runor är lexikaliska, varnar oss för att utgå från att detta runbleck inte är det. Det kan vara åtminstone delvis lexikaliskt.

5.1.6 Klintablecken 1 och 2 (Öl BN83 resp. Öl BN84), Öland

Två kopparbleck påträffades 1957 vid en arkeologisk utgrävning av ett röse med en båtbrandgrav i Klinta nära Köpingsvik (RAÄ-nr Köping 59:3). Graven som innehöll dessa bleck (nr 59:3) hade också brända människoben, av vilka större delen tillhörde en kvinna. Gravgåvorna var många, rika och intressanta och tillåter oss att identifiera graven som kvinnlig samt datera den till c:a 900–950 (Schulze 1987:60). Beskrivningar av föremålen ges av Hella Schulze (s. 58–60, 106–113) och Charlotte Hedenstierna-Jonson (2015:142–147).

Det första blecket är 22 mm långt, 8–9 mm brett och 0,5 mm tjockt (figur 31). Det andra är 44–45 mm långt, 9–10 mm brett och 0,5 mm tjockt. Båda blecken hör till typ A. Bleck 1 har ett hål, men kortsidan med hålet är rullad så att det har uppstått en ögla. Samma sak har skett med en av kortsidorna på bleck 2 (figur 32). Blecken förvaras i SHM under inventarienummer SHM 25840:59:3.

Figur 31. Klintablecket 1.

De två blecken har undersökts av Bruce E. Nilsson (1973 nr 83–84) och Helmer Gustavson (2004:66 f.). Bleck 1 har en inskrift endast på framsidan, vilken av Nilsson (1973:242) translittereras som **irþn**. Jan Owe translittererar framsidan i SRD som **--run** på grundval av Gustavsons beskrivning (2004:67). Jag har undersökt blecken två gånger, i december 2010 och i oktober 2014. Min translitterering för bleck 1 är (se kommentarer i katalogen, nr 38):

A: **-rūn** × ...

Jag ser endast en möjlig huvudstav före **rūn**; vidare urskiljer jag ett möjligt, men mycket litet, kryssformat skiljetecken; jag markerar med tre punkter att bleckets högra kortsida är avbruten. Runföljden skulle kunna tolkas som rsv. *rūn* f. 'hemlighet, hemlig kunskap' eller 'runa'.

Figur 32. Klintablettet 2.

Bleck 2 har endast lästs av Nilsson (1973:242), som translittererar:

A: **a---f--aplufalu---þr**

B: ---

Min translitterering är (alla kommentarer och bilder ges i katalogen, nr 39):

A: **ajstrāubalufalaraj...**

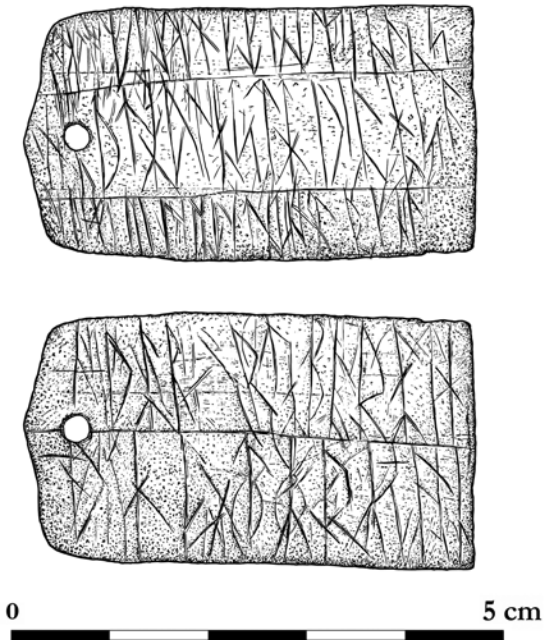
B: ...

Jag föreslår ingen tolkning till detta bleck men menar att det sannolikt är lexikaliskt. Även baksidan har rymt en inskrift, men jag ser där bara svaga spår av ristade linjer och translittererar därför denna sida med tre punkter. Enligt min nya läsning har A-sidan flera kortkvistrunor: **a** (r. 1), **s** (r. 3), **t** (r. 4 och möjligen 6), möjligen **b** eller **o** (r. 8) och **r** (r. 5 och 16).

5.1.7 Solbergablecken 3 (Öl ATA6371/83), 4 (Öl ATA423-2541-1996) och 5 (utan signum), Öland

Förutom de två tolkade Solbergablecken (se avsnitt 3.4) härrör ytterligare tre bleck från egentliga Köpingsvik. Två av dessa (3 och 4) framkom under arkeologiska utgrävningar i Solberga 4:8 (1983 respektive 1990), medan det tredje (5) hade hittats i Solberga 4:11 redan vid utgrävningar år 1972. Viss information om fyndomständigheterna finns hos Gustavson (2004:67–68), och om deras fyndmiljö kan kort sägas att de alla kommer från boplatSMiljö (stadsmiljö). Blecken dateras ospecificerat till vikingatiden. År 2009 befann de sig på Kalmar läns museum, där jag kunde undersöka dem; jag har emellertid inte lyckats lokalisera dem därefter och känner inte till deras nuvarande inventarienummer (fyndnummer finns i bilaga 2 i katalogen). Jag erbjuder inte några translittereringar till dessa bleck vare sig här eller i katalogen.

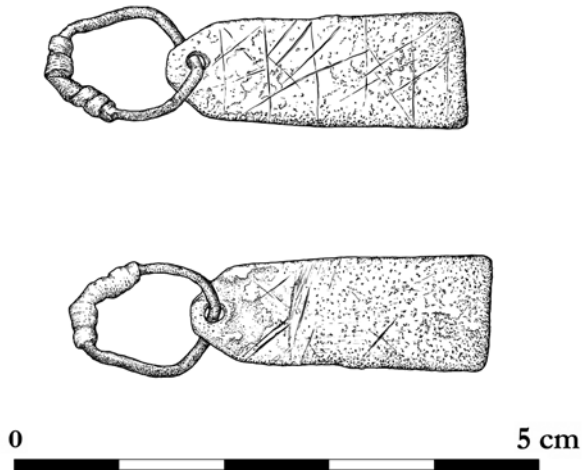
Solbergablecket 3 hittades intill det gamla pensionatet i Köpingsvik. Det är 44 mm långt, 26 mm brett och 1 mm tjockt. Det är ristat på båda sidor med okonventionella runor (figur 33). Jag undersökte blecket i maj 2009 och hade då tillgång till ett stereomikroskop med mycket god förstoring och belysning tack vare konservator Max Jahrehorn, som vid tidpunkten arbetade som första konservator på Kalmar läns museum. Det var också tack vare hans förslag att lägga blecket i sprit för att tydligare se dess ristningslinjer som jag kunde göra en smärre upptäckt. En del linjer som tidigare inte varit synliga framträdde då nämligen plötsligt; dessa var mycket tunnare och grundare än de tydligt ristade linjerna som de låg under. Min preliminära slutsats blev att det hade funnits en annan inskrift under den nuvarande inskriften; denna hade slipats bort, men inte utan att lämna spår. Det är emellertid omöjligt att säga hur denna inskrift sett ut och av vilka tecken den bestått.

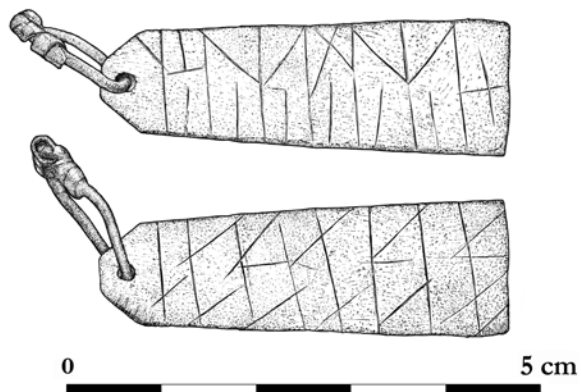
Figur 33. Solbergablecket 3.

Solbergablecket 4 (figur 34) är 26–27 mm långt, 10–11 mm brett och 0,5 mm tjockt. Det härrör från schakt 1 i etapp 2, vilket är det område där smältugnen jämte en del andra anläggningar påträffades 1970. Där påträffades 1990 även en vendeltida flickgrav (Gustavson 2004:66). Blecket

hör till typ A och har en metalltråd i sitt hål. På dess båda sidor finns runliknande linjer; dessa är dock knappt synliga på framsidan, eftersom blecket är starkt ärgat.

Figur 34. Solbergablecket 4.

Figur 35. Solbergablecket 5.

Solbergablecket 5 (figur 35) är 39–45 mm långt, 11–14 mm brett och 1 mm tjockt. Gustavson (2004:67) anger att blecket är 9 mm långt, men detta måste vara felaktigt. Föremålet påträffades 1972 i Anläggning 460 i schakt 24,

Solberga 4:11, Lägerhyddan. Det hör också det till typ A och har en metalltråd i sitt hål. Det finns tydliga ristningslinjer på båda sidor som verkar vara såväl ornamentala som runlikande.

Typologiskt och även storleksmässigt liknar blecken snarare de tidiga blecken i korpusen (såsom Björköblecken och Ladogablecket) och kan därför utan större tvekan dateras till vikingatiden. Jag vågar dock inte datera dem närmare än så, eftersom de påträffades i ett område med såväl vendeltida som vikingatida och medeltida fynd.

5.2 Otolkade runbleck av typ B samt fragmentariska runbleck

5.2.1 Gamla Uppsalablecket 2 (utan signum), Uppland

Ett kopparbleck påträffades under arkeologiska utgrävningar i Gamla Uppsala 2012. Det befann sig i ett omrört lager med både vikingatida och medeltida fynd. Magnus Källström daterar blecket till vikingatid eller (mindre sannolikt) tidig medeltid.

Blecket är intakt och kan därför föras till typ B. Det är något deformerat (svagt bockat), och det finns en spricka i den ena kortsidan (figur 36), men hörnen är rundade, vilket innebär att typbestämningen är säker. Bleckets längd (i utträtat skick) är 61 mm, bredden är 24–26 mm och tjockleken 1 mm. Det finns för närvarande i Uppsala hos 'Arkeologerna' (SHM, fyndnr: 2055; Kontext: 35 8398 Fyndenhet: 35 9227).

Magnus Källström har undersökt blecket tre gånger med stereomikroskop, den senaste gången efter det att blecket hade rengjorts (januari 2015). Hans translitterering återfinns nedan, medan hans läsningsrapport finns i Källström 2017b:

A: **-ho--hou**

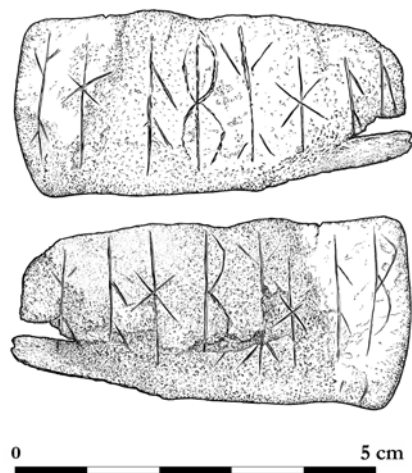
B: **-ohb-hob**

Jag har undersökt blecket en gång (i mars 2017) och min läsning är:

A: **-hob-hou**

B: **-ohb-hob**

Runorna 1, 5, 9 och 13 har alla samma form (𐌺) och kan läsas som balansrunorna **m** eller **r**. Runa 4 kan läsas som en osäker balansruna **b**. Samma balanserade form på **b**-runor finns på Solbergablecket 1.

Figur 36. Gamla Uppsablecket 2.

Vi har således en runföljd **-hob**, som påträffas två gånger, en gång på varje sida (r. 1–4 och 13–16). Vi har vidare två andra runföljder. Den ena av dessa har samma runor som den första, men **h**-runan byter plats med **o**-runan, så att vi får **hob**. Även den tredje runföljden påminner om den första men har **u** i stället för **b**: **hou**. Om inskriften är lexikalisk eller ej är oklart. Allt beror på hur runan **h** läses. Källström menar att läsningen **r** är mindre sannolik än **m**, eftersom runan inleder runföljderna både på A- och B-sidan. Man kan dock inte utesluta att **r** här står för ett vokalljud, varvid det skulle kunna inleda ord. Man kan finna tolkbara runföljder i inskriften: **hob** kan exempelvis tolkas som subst. fisl. *hop* n. 'håp, von' (*Norrøn ordbok*).

5.2.2 Sigtunablecket 3 (U AST1;171), Uppland

Detta bleck hittades 1927 tillsammans med Sigtunablecket 2 (se avsnitt 4.8) i omrörda kulturlager i kv. Humlegården i Sigtuna, i schakten 7 och 8 på c:a en halv meters djup (Gihl 1927b:6). Bleckens fyndplats kan betecknas som stadsmiljö. Sigtunablecket 3 är 42 mm långt, 23 mm brett och 0,5 mm tjockt. Det förvaras nu på Sigtuna museum under inventarienummer SF 1305:1.

Arthur Nordén (1943) anger först att blecket är gjort av koppar (s. 154) men sedan att det är gjort av brons (s. 170). Jag har därför betecknat materialet som ospecificerad kopparlegering. Blecket är fragmentariskt (figur 37), och i dess nedre kant finns ett kvadratisk gap som ser ut som resterna av ett hål. Jag har undersökt blecket två gånger, i oktober och november 2015, och menar att gapets kanter inte tyder på någon avsiktlig

urskärning eftersom de är ojämna och knappast kan vara avsiktligt gjorda. Blecket hänförs därför till fragmentariska bleck (och inte till typ A).

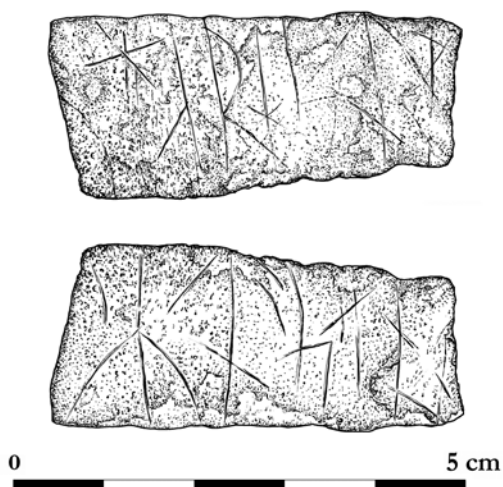
Figur 37. Sigtunablecket 3.

Blecket har tidigare undersökts av Nordén (1943:170 f.) och Gustavson (2013, Sl 4), men av förståeliga skäl föreslår ingendera forskaren någon translitterering. Ristningslinjerna löper på både fram- och baksidan. De bevarade skrifttytorna är indelade i rader, och dessa rader skiljs från varandra och från kanterna med hjälp av extra ramlinjer. Vi ser ett liknande sätt att avgränsa raderna på Sunnerbyblecket. Framsidan innehåller flera okonventionella tecken, av vilka några möjligen kan vara runor, t.ex. **m**- eller **r**-runor i balansform. Baksidan består av ett tecken, som också det kan vara en **m** eller **r**-runa i balansform. Resten av ytan fylls av linjer, som trots sin kaotiska karaktär förefaller avsiktligt ristade. Ett försiktigt förslag är att det kan handla om något slags bild. Jag vågar dock inte säga vad ristaren i så fall menat den skall föreställa.

5.2.3 Sigtunablecket 4 (U Fv1986;220B), Uppland

Blecket påträffades 1985 i kvarteret Granhäcken under arkeologiska utgrävningar i tidigmedeltida kulturlager i Sigtuna (RAÄ-nr Sigtuna 6:2). Fyndplatsen för blecket kan anges som stadsmiljö. Blecket är 45 mm långt, 16–20 mm brett och 0,5 mm tjockt. Det förvaras på Sigtuna museum och har fyndnumret SF:182. Bleckets båda kortsidor är avbrutna, varför det hänförs till gruppen fragmentariska bleck (figur 38).

Det är oklart om blecket är gjort av brons eller koppar. Marit Åhlén (i Strid & Åhlén 1986:220) skriver om ”ett kopparbleck”, men under bleckets fotografi och renritning (s. 221) anges att materialet är brons. I Gustavson & Åhlén (1986:11) anges åter att materialet är koppar. Information om materialet saknas på Sigtuna Fornhems magasin, och jag betecknar det därför som ospecificerad kopparlegering.

Figur 38. Sigtunablecket 4.

Åhlén (i Strid & Åhlén 1986:220) translittererar inskriften på följande sätt:

A: **-h̄apist̄n-**

B: **tr̄t̄ns̄œ̄on**

Åhlén ser alltså två medeltida runor i inskriften, **œ** och **ø**, och föreslår att inskriften inte har någon språklig mening. Gustavson & Källström (2016:22) föreslår att bindrunan **t̄n** kan vara en stungen **t**-runa och noterar att inskriften inte ger "någon uttalbar teckenföljd". Inskriften är således enligt deras mening icke-lexikalisk.

Jag har undersökt blecket två gånger, i oktober och november 2015, och vill föreslå följande translitterering (se kommentarer och bilder i katalogen, nr 27):

A: **...r̄h̄urnst̄n-...**

B: **...tr̄t̄nsh̄o-...**

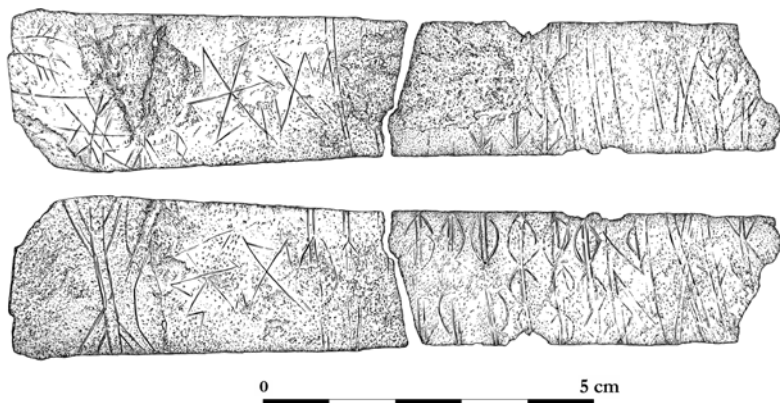
Man kan lägga märke till att framsidans inskrift innehåller en runsekvens **st̄n**, som upprepas i omvänd ordning på baksidan: **nts̄**. Att uppfatta bindrunan som en stungen **t**-runa är möjligt, men vad de två förmodade medeltida runorna beträffar, kan jag endast identifiera en av dem; den runform som jag ser kan emellertid också läsas som en åsruna (**†**).

Sigtunablecket 4 anges i SRD med ett frågetecken som medeltida. Jag vill snarast datera det till sen vikingatid (1000–1150).

Blecket är så fragmentariskt att det är svårt att ha någon mer bestämd åsikt om huruvida det har haft språklig mening eller ej. Om man läser **r**-runan som vokal och bindrunan som **d**, får man emellertid ett par uttalbara runföljder.

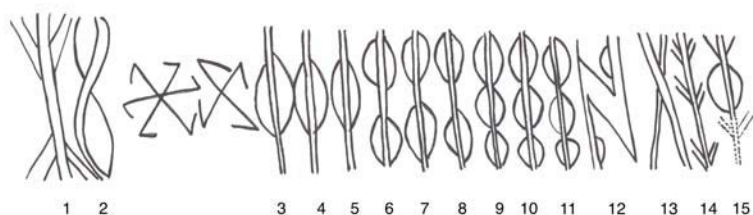
5.2.4 Sigtunablecket 5 (utan signum), Uppland

Detta kopparbleck återupptäcktes av arkeologen Anders Söderberg i Sigtuna museums magasin. Bleckets inventarienummer är SF:1386a. Under samma inventarienummer finns 45 föremål, som hör till 24 olika katalogposter (a-z) (Gustavson & Källström 2016:16). På bleckets katalogkort står endast att blecket kommer från en okänd plats i ”Svarta jorden” i Sigtuna.

Figur 39. Sigtunablecket 5.

Blecket är brutet i två delar och dess högra kortsida är avbruten (figur 39). Trots detta är blecket det längsta i korpussen: det är 115 mm långt i uträtat skick, 20–23 mm brett och 0,9 mm tjockt. Blecket är unikt inte bara genom sin längd utan också genom att det är det enda blecket i korpussen som har samma inskrift på fram- och baksidan. Runblecket undersöktes 2015 av Gustavson & Källström (2016:16 f.). Jag har undersökt blecket två gånger (i oktober och november 2015) och diskuterar inskriften i katalogen (nr 28). Här vill jag bara presentera hur runtecknen på blecket kunde ha förmodats se ut om inte metallen vore så utvittrad och på flera ställen skadad. Jag förenar således inskriften på sidorna A och sida B för att ge en så fullständig bild av bleckets runor som möjligt (se figur 40). Jag bortser i denna renritning från ristningslinjerna i inledningen på sida B. Dessa diskuteras nedan och presenteras i figur 41.

Figur 40. Sigtunablecket 5: renritning av runtecknen.

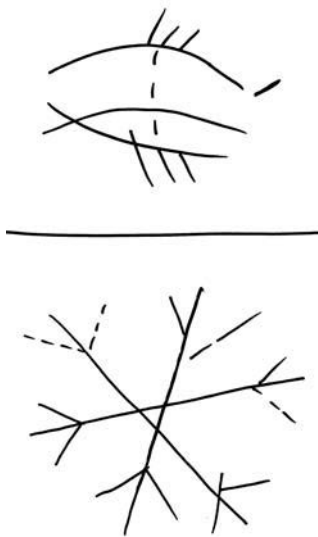
Som vi kan se, består den bevarade inskriften av femton tecken, som kan betecknas som okonventionella runor; de förtjänar emellertid inte alla att kallas "runliknande" (Gustavson & Källström 2016:17 f.). De tecken som dock skulle kunna benämnas så är nr 2 och 12. Jag kommer nedan att argumentera för att det finns motsvarigheter till dessa tecken i vikingatida runinskrifter. Det finns också två kryssformade tecken. Det första av dessa kallar jag *solhjul* och det andra *hakkors*.

Alla runorna har dubblade huvudstavar; runorna 1 och 14 har även dubbeldragna bistavar. Runa 1 liknar **m** eller **r** i balansform. Liknande tecken förekommer på Ladogablecket, Gorodiščeblecken, Hovgårdsblecket, Sigtunablecket 3 och Roskildeblecket. Runa 2 har en 8-liknande form, och en linje i den är också dubbeldragen. Den liknar **i**-runor på Rökstenen (i den med äldre runor krypterade delen av inskriften, se figur 5), Gorodiščeblecket 1 (se figur 59) och Gällungsblecket 1 (se figur 47). Skillnaden är den att runan saknar en huvudstav om inte dess dubbla linje är huvudstaven. Alla andra runor i denna inskrift har dubbla huvudstavar, så trots att linjen är utformad som ett spegelvänt *s*, kan dess dubbla karaktär antyda att det är fråga om en huvudstav.

Solhjulet består av tre raka linjer, som korsas i mitten och har hakarna riktade moturs. Ett solhjul av samma typ finns belagt på ett bleck från Källa ödekyrka, Öland (se figur 43 nedan) om än med hakarna åt motsatt håll. Hakkorset består av två linjer och har hakarna riktade medurs. Om hakkorsets förekomst i nordisk magi (och särskilt i andra runinskrifter) se Linderholm (1918:83 f.).

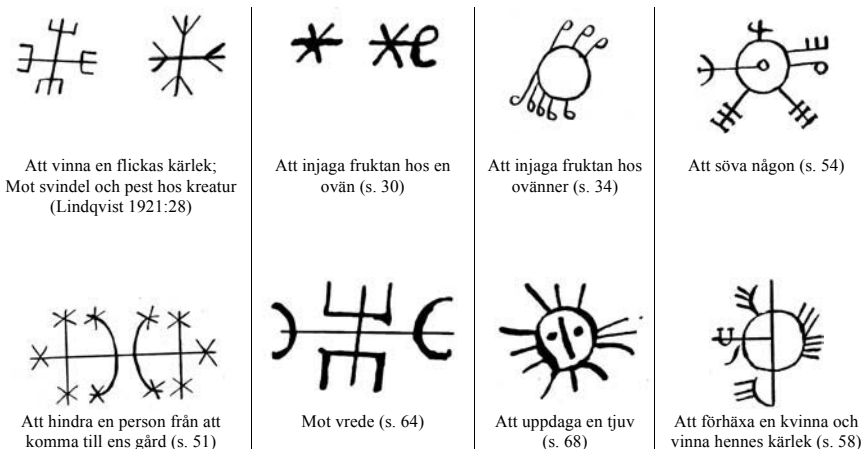
Runorna 3–5 har identisk form: de består av två huvudstavar och två bågar i mittre delen av huvudstavarna på ömse sida om huvudstaven. Runorna 6–8 har ett liknande utseende men ett större antal bågar: de består av två huvudstavar och fyra bågar. Ett motsvarande tecken finns på Sigtunablecket 6. Också runorna 9–11 har dubbeldragna huvudstavar men sex bågar i stället för fyra. Bågarnas antal växer alltså successivt från två till sex med vart fjärde tecken. Liknande symmetriska inslag med växande antal

bågar finns på Sunnerbyblecket och Roskildeblecket. Vad gäller runa 12 kan jag inte helt hålla med Gustavson och Källström (2016:18), som menar att tecknet i fråga tidigare har varit okänt i runsammanhang. Runan kan ju utan problem vara en långkvistruna **s** med dubbeldragna linjer och med två bågar, som i likhet med de föregående elva runorna anspelar på **þ**-runan. Liknande **s**-runor med **þ**-bågar finns på Sigtunablecket 7 (r. 4) och Hovgårdsblecket (r. 25). Runa 13 liknar en äldre **g**-runa, och ett motsvarande tecken finns på Gorodiščeblecket 1. Runa 14 har dubbeldragen huvudstav och sex dubbeldragna uppåtriktade bistavar, tre på höger och tre på vänster sida om huvudstaven. Runa 15 består av två huvudstavar, två bågar och minst två uppåtriktade bistavar. Eftersom bleckets högra ände är avbruten, är det omöjligt att säga hur många tecken inskriften skulle ha haft i intakt tillstånd. Jag misstänker dock att blecket knappast kan ha varit mycket längre, varför min gissning skulle vara att endast ytterligare ett eller två tecken har gått förlorade. Vi återvänder nu till ristningslinjerna i inledningen på sida B. Gustavson & Källström (2016:18) anger att det finns ”svårtolkade ristningar” i inledningen men kommenterar dem inte. De är emellertid högintressanta.

Figur 41. Symbolerna på Sigtunablecket 5.

Det övre tecknet är svårt att urskilja, men man kan konstatera att det har symmetriska drag som anspelar på talet 3. Det nedre tecknet uppfattas utan större problem, och vid första ögonkastet påminner det om en snöflinga. Jag avbildar dem bägge i figur 41, varvid de streckade linjerna betecknar rekonstruerade ristningslinjer. Man finner snart att tecknen liknar symboler från nordiska svartkonstböcker. I en isländsk svartkonstbok från 1500-talet (Lindqvist 1921) finner vi en serie tecken (figur 42), som jag återger med en kommentar om vilken besvärjelse respektive tecken kommer från. Runbleckets tecken liknar i synnerhet dem som kallas *ægishjálmr* ’skräckhjälmen’, vilket är ”ett av den isländska magiens vanligaste trolldomstecken” (Lindqvist 1921:46, fn. 4)

Figur 42. Symboler ur en isländsk svartkonstbok från 1500-talet (Lindqvist 1921).

Det övre tecknet på blecket är förvisso alltför skadat för att vi skall kunna vara helt säkra på dess identitet; det nedre skulle jag emellertid utan att tveka beteckna som ett slags skräckhjälm. Sådana trolldomstecken ingår i många besvärjelser, t.ex. om ”Att vinna en flickas kärlek” (Lindqvist 1921:29). De skulle då göras på höger handflata ”med saliv på fastande mage”. Skräckhjälmerna ingår vidare i t.ex. en besvärjelse mot pest hos kreatur, varvid de skulle ”klippa[s] eller skära[s] in på ett kreatur, om det får svindelanfall eller pest”. Lindqvist (s. 29, fn. 4) noterar att bruket av skräckhjälmerna och korstecken ”för liknande ändamål är belagt i Uppland”. Han uppmärksammar (s. 46, fn. 4) att korstecken/krucifix används för samma ändamål som skräckhjälmerna i vissa trollformler, och nämner att detta bruk av krucifixet kan vara sekundärt i förhållande till skräckhjälmerna. Likväl är det enligt hans mening (a. st.) så att ”åtskilligt talar för att förhållandet är omvänt och att bruket av nämnda trollstav i isländsk magi är en direkt återspeglning av en kristen rit.”

Figur 43. Blecket från Källa ödekyrka, Öland.

Runblecket saknar helt arkeologisk kontext och är därför inte daterat; det är dock inte troligt att det skulle vara yngre än 1200-talet. Materialet (inte bly, utan kopparlegering) säger tyvärr inte mycket i ett uppländskt sammanhang, eftersom det finns två medeltida kopparbleck från Uppland, och eftersom koppar tycks användas längre in på medeltiden i Uppland än på andra platser (Källström, pers. medd.). Bleckets runtecken ansluter sig dock till formerna på flera vikingatida runbleck, varför jag inkluderar det i korpusen och föreslår en bred datering till 1000–1199. Det är i vilket fall som helst troligt att vi har här ett av de tidigaste beläggen på det tecken som kallas *skräckhjälmen* och att Lindqvists antagande om relationen mellan *skräckhjälmen* och krucifixet möjligen bör ifrågasättas. Utöver att notera att dessa två tecken är utbytbara i ett antal trollformler, anför Lindqvist (1921:46 f., fn. 4) också som ett starkt argument att *ægishjálmr* liknar ”ett grekiskt kors, endast med den skillnaden, att korsarmarnas ändar äro utbildade till maðerrunor, ett hedniskt inslag, som var ägnat att ytterligare öka tecknets verkningskraft”. Här kan man ifrågasätta att utvecklingen verkligen skulle ha tagit denna väg. Tecknet på vårt runbleck med sina sex armar kan snarare vara en prototyp till den *skräckhjälm* som längre fram under påverkan av den kristna symbolen, korset, kommer att ha endast fyra armar utsmyckade med *maðr*- eller *ýr*-bistavar.

Inskriften på Sigtunablecket 5 skulle således kunna föras till den på vikingatida runbleck sällsynta (om annars ens förekommande) typen *lönnformler* (se avsnitt 1.1.1).

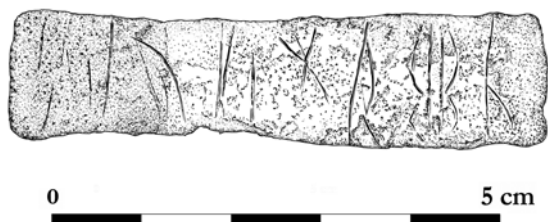
5.2.5 Sigtunablecket 6 (utan signum), Uppland

Bleckets fyndomständigheter är oklara. I likhet med det förra blecket upptäcktes även detta 2014 i Sigtuna museums magasin av arkeologen Anders Söderberg. Dess inventarienummer är SF:1375,7, vilket omfattar ytterligare 72 föremål, vilka i sin tur hör till olika katalogposter. Bleckets katalogkort har noteringen ”Grävning 1927? Påskrift: ’stora schaktet. måndagen’ (augusti)”. Årtalet 1927 leder genast tanken till Gunnar Gihls utgrävning i kv. Humlegården som gav oss Sigtunablecken 2 och 3. Helmer Gustavson och Magnus Källström (2016:15) har undersökt denna möjlighet och lämnar följande redogörelse:

Uppgifterna på katalogkortet talar dock emot detta. Enligt rapporten i ATA flyttades nämligen grävningarna den 25 juli från Humlegården till ”Fornhemmets tomt” dvs. kvarteret S:ta Gertrud, där man grävde fram till ”måndagen den 8 augusti” (Gihl 1927a:5). Om årtalet 1927 stämmer är det alltså sannolikare att fynden under Sf 1375 kommer från detta område. Tydligt var schaktet här också ganska stort, 10 × 2 meter. Det breddades dessutom till 4 meter under den sista grävveckan, då Gihl biträdades av ”filosofie kandidaten Erik Floderus”. Gihl skall enligt egen utsago ha

”inventarieförtecknat och katalogiserat samtliga under tiden 12 juli–8 aug. gjorda fynd” (Gihl 1927a:6) och om materialet under Sf 1375 hör till någon av dessa grävningar måste det ha rört sig om föremål, som blivit förbisedda när förteckningen upprättades. Humlegården och S:ta Gertrud var dock inte de enda ställen där det grävdes i Sigtuna 1927 utan det finns även uppgifter om markingrepp i kvarteren Koppardosan, Urmakaren och Ödåker.

Jag inkluderar blecket i korpusen, eftersom dess inskrift inte har några säkra medeltida drag. Osäkerheten om dess datering kvarstår emellertid. Blecket verkar ha bevarat sin ursprungliga form och förs därför till typ B (figur 44). Dess ena kortsida är böjd. Längden är 60 mm i uträtat skick, bredden är 12–14 mm och tjockleken c:a 0,9 mm. Inskriften har undersökts av Gustavson och Källström (s. 16), som föreslagit läsningen **--u--hr-ø**.

Figur 44. Sigtunablecket 6.

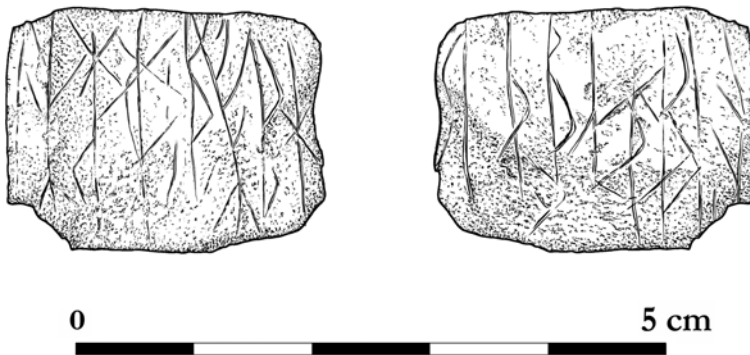
Jag har undersökt blecket två gånger (i oktober och november 2015). Endast framsidan bär skrivtecken, men jag kan inte avgöra om blecket haft ristningslinjer också på baksidan, då hela ytskiktet där är utplånat (se figur 29.1 i katalogen). De identifierbara runorna på framsidan består av konventionella och okonventionella runor, och min läsning sammanfaller med de citerade författarnas. De okonventionella runorna (2, 4, 8) har dubblade huvudstavar. Liknande sätt att utforma huvudstavar förekommer på Sigtunablecket 5 och Solbergablecket 1. Man kan vidare lägga märke till att **u**-runan möjligen har förstärkts med en inre bistav. Om läsningen är korrekt, skulle runan kunna jämföras med **u**-runorna i den krypterade delen av inskriften på en stämnyckel från kvarteret Professorn, Sigtuna (U NOR2000;27A, se Gustavson 2000a och 2008:41).

5.2.6 Sigtunablecket 7 (utan signum), Uppland

Sommaren 2014 påträffades ett kopparbleck (figur 45) på ”Götes mack”, en gammal bensinstationstomt intill busstorget i Sigtuna. Utgrävningarna genomfördes av Arkeologikonsult och Stockholms läns museum och leddes av Anna Hed Jakobsson. På denna plats upptäcktes 33 skelettgravar som dateras 1000–1050, och strax ovanpå gravarna låg bebyggelser och

verkstäder för horn- och benhantverk samt för bronsgjuteri (Hed Jakobsson & Runer 2016:80). De senare dateras till 1000-talets senare del. Det var i detta skikt som blecket påträffades och det har arkeologiskt daterats till 1050–1150-talet. Sannolikt kommer det från en boplatsmiljö med anknytning till hantverk. Blecket undersöktes av Källström (i Gustavson & Källström 2016:19 f.) som beskriver blekets fyndomständigheter på följande sätt (s. 19):

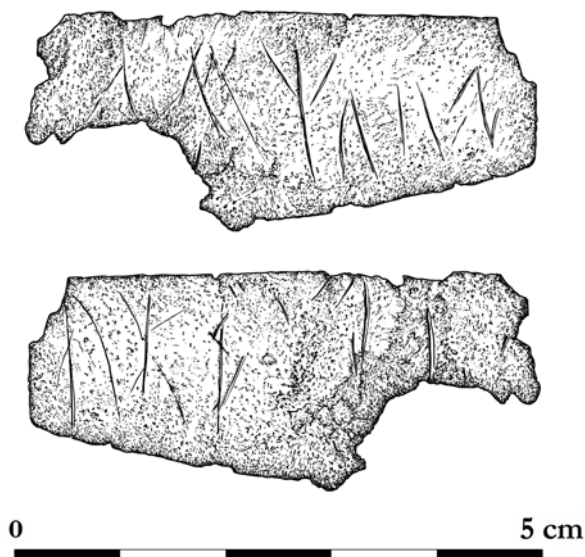
Blecket tillhörde bebyggelsefasen och låg i ett tunt kolbemängt lager, vilket överlagrade ett tjockt omrört lager med mängder med djurben. Det senare vilade på den marknivå från vilken de vikingatida gravarna hade grävts. I samma lager som runblecket framkom bl.a. ett remändebeslag av järn, kvarnstensfragment och keramik av AII- och AIV- typ, vilket ger en preliminär datering till sent 1000- eller tidigt 1100-tal (meddelande från Anna Hed-Jakobsson, Arkeologikonsult).

Figur 45. Sigtunablecket 7.

Jag har undersökt blecket två gånger: i september 2015 (när inskriften ännu inte var rengjord) och i mars 2017 (efter konservering). Blekets längd är 25 mm och dess bredd 22–23 mm. Tjockleken är c:a 0,8 mm. Det finns ristningslinjer på två sidor, och inskriftens tecken skulle jag kalla runiformer (inte ”pseudorunor” som i Gustavson & Källström s. 19). Runornas beskrivning återges i katalogen (nr 30). Man kan notera att inskriften inte bara består av runiformer utan också har ett par konventionella runor, β och \ast . Den närmaste parallellen till inskriften vad gäller både runor och datering är ett runben från Lund (DR Fv1993;225), såsom redan påpekats av Källström (i Gustavson & Källström, s. 20).

5.2.7 Eketorpsblecket (Öl ATA326-1087-2007), Öland

Figur 46. Eketorpsblecket.

År 1970 påträffades ett bronsbleck i Eketorps borg. Dess exakta fyndplats är känd (Ruta X 13), men blecket kan ha hamnat på detta ställe med uppschaktad jord från vilken punkt som helst i det 1970 utgrävda Eketorps borg. Det är förvisso mest sannolikt att det hör till perioden Eketorp III (1000–1300-talet), men det kan inte uteslutas att det kommer från Eketorp II (400–700-talet). Blecket har daterats till ospecificerad vikingatid i SRD.

Föremålets båda kortsidor är skadade (figur 46). Ett stort stycke metall saknas vid den ena kortsidan, och en liten bit saknas i den andra. Blecket är 40–49 mm långt, 13–15 mm brett och 0,5 mm tjockt. Jag bedömer det vara alltför fragmentariskt för att typbestämmas. Det förvaras i SHM under inventarienummer 31597.

Blecket är täckt med grön ärg, och runorna är svåra att se. Inskriften, som löper på båda sidorna, har studerats av Helmer Gustavson (2000b). Han ger (s. 1 f.) följande translitterering:

A: -iiumi--

B: um-!--

Jag har undersökt blecket tre gånger (i maj 2009, september 2010 och oktober 2014) och vill föreslå följande translitterering (se kommentarer och bilder i katalogen, nr 37):

A: ← -iiumuuuu
1 5

B: → au-----
7 10

A-sidan läses från höger till vänster, såsom antyds av **u**-runornas former, medan B-sidan läses från vänster till höger. A-sidan inleds med ett ovanligt tecken, 1. Det är här av intresse att lägga märke till att det på Rökstenen (Ög 136) finns koordinatrunor som skrivs med tecknen 1 och 2. Kan detta innebära att också Eketorpsblecket innehåller koordinatrunor? De nästföljande två **i**-runorna stöder denna tanke, men det är svårt att förstå vilka sifferkoordinater runorna på sida A skulle utvisa. Sidan avslutas med en okonventionell bindruna (runa 6), som består av fyra varandra överlappande **u**-runor. Just sådana **u**-bindrunor finns på Roskildebleckets sida B. På B-sidan syns en bindruna, au, och två okonventionella runor, som kan vara balansrunor (X och ‡).

Det är svårt att ge någon runografisk tidfästning av föremålet. Gustavson tar inte upp frågan om datering i sin läsningsrapport (2000b). Det finns gott om balansrunor i vikingatida runinskrifter på runbleck, men de är också belagda i runinskrifter redan på 400-talet. Rökstenens 2-runor är från 800-talet, medan Roskildebleckets **u**-bindrunor har daterats till 1050–1100. Jag behåller därför den ospecificerade dateringen till vikingatiden (V), som är betydligt sannolikare än både medeltid och urnordisk tid.

Blecket kan vara krypterat, men jag har inget förslag till tolkning.

5.3 Otolkade bleck av typ C

5.3.1 Gällungsblecken 1 och 2 (G 261), Gotland

Två bronsbleck (figur 47 resp. figur 48) påträffades under arkeologiska utgrävningar 1973 på ett gravfält i Gällungs, Väskinde socken, Gotland (RAÄ nr Väskinde 65:1). Ingen rapport över utgrävningarna har någonsin skrivits, men det är känt att man 1973 undersökte ett tjugotal gravar i gravfältets västra del. Man hittade då tolv skelettgravar i runda eller rektangulära stensättningar (varav en ryttargrav) samt fyra säkra brandgravar. Samtliga gravar är vikingatida (se FMIS Väskinde 65:1). Blecken kommer från en av gravarna, men det är oklart vilken. Bägge blecken är rullade. Rullen 1 är 80 mm i utbredd längd, 14 mm hög och 10

mm i diameter. Rullen 2 är 45 mm i utbredd längd, 21 mm hög och 9 mm i diameter. De förvaras nu i SHM under inventarienummer SHM 32391.

Thorgunn Snædal (*GR* 3, G 261) ger sin läsning till rullarna och föreslår en runografisk datering till 900-talet. På rulle 1 syns endast ett tecken, som Snædal (*GR* 3, G 261) translittererar som en bindruna: **þ̅þ̅ar**.

Figur 47. Gällungsblecket 1.

På rulle 2 finns flera runtecken, som efter Snædals beskrivning kan translittereras på följande sätt:⁵³

A: **sirþn ʀ tr--lpu--- ʀ na--h-! ʀ ...atutu**
 B: ...

Jag undersökte rullarna i november 2015 och föreslår följande translitterering (kommentarer återfinns i katalogen, nr 13 resp. 14):

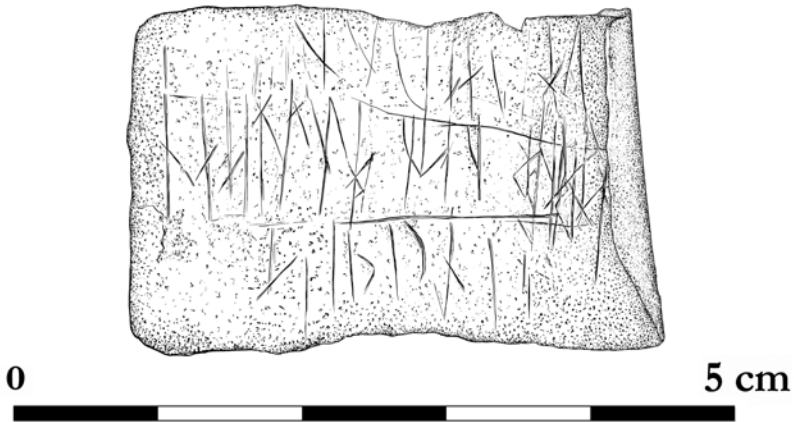
1.

A: **ṛi...**
 B: ...
2.

A: **sirþni : ʀ ...ru--- ʀ naḥih!-- ʀ ...hiaṭuṇu**
 B: ...

⁵³ Snædal ger en translitterering till den första inskriften men inte till den andra.

På rulle 1 ser även jag bara en bindruna men jag läser denna på ett annat sätt. På rulle 2 ser jag inte några **α**- och **n**-runor med ensidiga bistavar (som Snædal urskiljer) och hittar inte heller några andra kortkvistrunor i inskriften.

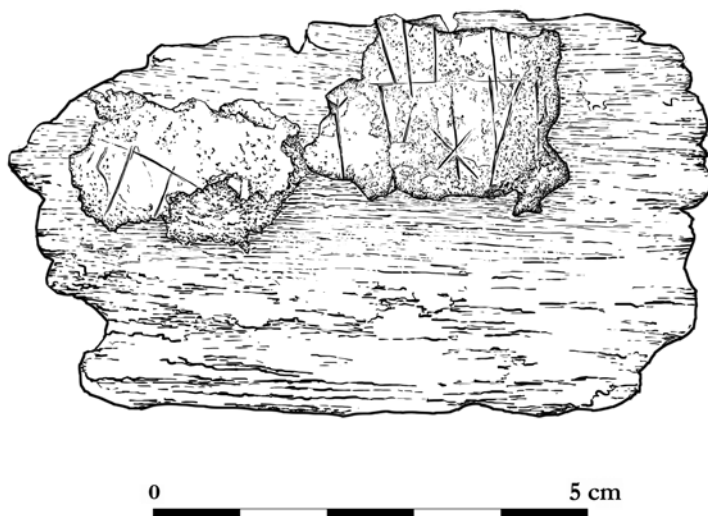
Figur 48. Gällungsblecket 2.

Det är svårt att säga om inskrifterna var menade att vara lexikaliska eller ej. Jag menar att det inte finns tillräckligt starka bevis för att man skall kunna säga att inskrifternas runor är ”hednamagiska tecken” utan någon språklig mening (vilket Snædal gör). Det finns för det första inte några okonventionella runor i inskrifterna med undantag för bindrunan på rulle 1; för det andra ger inskriften på rulle 2 rent fonotaktiskt visst intryck av att vara lexikalisk.

5.3.2 Hässelbyblecket (U FJÖLNIR1985:2;28), Uppland

År 1984 påträffades ett bronsbleck (figur 49) under arkeologiska utgrävningar i Hässelby, Börje socken. Undersökningarna gällde en boplatz från sen vendeltid, som även rymde ett antal vikingatida gravar, vilka dateras till 1000-talet. Blecket fanns i en i övrigt fyndtom stensättning, vars form och proportioner liknade övriga vikingatida gravar i området. Leif Karlenby (1985:44 f.) föreslår att det kan handla om en spädbarnsgrav. Detta skulle kunna förklara avsaknaden av benrester, eftersom barnben vanligen förmultnar fort. Karlenby noterar dock samtidigt att det ändå är svårt att förklara avsaknaden av sådana kistspikar och kistrester som fanns i de andra gravarna. Inte heller hade de vuxnas gravar en lika välgjord stensättning som denna tomma ”grav”. Man blir frestad att föreslå att det skulle kunna handla

om ett slags symbolisk begravning (om symboliska begravningar och gravar utan benrester se Appelgren & Nilsson 2007).

Figur 49. Hässelbyblecket.

Blecket är fragmentariskt och består av två stycken. Det ena stycket är nu c:a 20 mm långt och 15 mm brett. Det andra är c:a 8 mm långt och 12 brett; bägge är 0,5 mm tjocka. Karlenby föreslår att blecket haft ett fodral av läder och trä, och han skriver om trärester och läderrester som fanns under respektive över blecket. Jag kan inte säga hur sannolikt antagandet om ett fodral är, men när jag undersökte blecket i december 2015 kunde jag se trärester och möjligen även läderrester i den låda där fragmenten av blecket förvaras. Karlenby föreslår också att blecket utgör ett vikt hänge. Jag vågade inte flytta på fragmenten för att studera deras baksidor och kan därför inte ha någon åsikt om detta.

Inskriften har löpt på två sidor med två rader på varje sida, men endast enstaka runor kan utläsas nu. Såväl Karlenbys som min translitterering återfinns i katalogen och kompletteras med avritningar och fotografier (nr 22). I Karlenbys läsning finns 15 runor, av vilka endast 9 kan identifieras och fyra räknas som säkra. I min läsning kan jag identifiera fyra runor, av vilka jag endast bedömer en som säker, nämligen runan **h**.

Blecket är så fragmentariskt att man inte kan avgöra om inskriften varit lexikalisk eller ej.

5.3.3 Östra Arosblecket (U Uppl1969;32) †, Uppland

År 1966 kom ett vikt bronsbleck i dagen under arkeologiska utgrävningar i Uppsala, i koret till S:t Pers kyrkoruin från 1200-talet (RAÄ-nr Uppsala 63:1). Blecket påträffades i uppschaktad jord, och dess exakta position är därför okänd. Man vet dock att jorden kom ”från det understa skelettlagret bland gravarna där” (Svärdström 1969a:31). Elisabeth Svärdström daterar blecket runografiskt till perioden från 1000-talets slut till och med 1100-talet och anger (s. 37) att ”under södra kormuren [...] påträffades i orubbat läge några öst–västligt orienterade skelettgravar, även kistrestes, som måste tillhöra en kristen begravningsplats äldre än 1200-talskyrkan. Med denna äldre begravningsanläggning vill man gärna förbinda runblecket och korets understa skelettgravar.”

Bleckets längd är 36 mm (i uträtat skick), bredden är 29 mm och tjockleken 0,5 mm. Enligt Svärdström inventerades det på Upplandsmuseet (inventarienummer 13000:241) men befann sig på SHM:s tekniska avdelning för konservering när hon undersökte det. När jag skrev till Upplandsmuseet, fick jag till svar att detta inte var ett inventarienummer hos Upplandsmuseet (e-post från Kerstin Åberg, 4 december 2015). Jag har även varit i kontakt med SHM angående blecket, men där har man inte heller kunnat återfinna det (muntligt meddelande från Elisabet Regner, 9 februari 2016).

Svärdström (1969a:31) anger att inskriften löper på både ut- och insidan, och hon ger både en translitterering (s. 32) och en detaljerad beskrivning av de runor, som kan ses (s. 32–34):

A: **fal-ala! ¶ qa-alf**

B: **-...l- ¶ -...f**

Lyckligtvis nog undersökte och fotograferade Svärdström blecket genom ett stereomikroskop. Hon publicerade (1969a:35) ett antal av dessa bilder i sin artikel. Jag återfann original till fotografierna på ATA och kunde konstatera att hennes läsning, så vitt jag kan se, är korrekt.

Svärdström (s. 37) noterar att runorna är distinkt formade och ”inte i något avseende degenererade eller förvanskade”. Hon menar samtidigt att inskriften knappast var lexikalisk, utan snarare hör till (s. 35) ”samma kategori av bokstavsmagiska bleck som Villbergablecket, ehuru med ett mindre antal olika tecken i runföljden.” Hon uppger vidare att hon inte hittar ”någon direkt motsvarighet till Uppsalableckets runkombination av **f**-, **a**- och **l**-runor.” Det är således just runornas upprepning som tyder på att blecket kan vara bokstavsmagiskt. Svärdström menar också att syftet med många runbleck var gravmagiskt, och hon föreslår därför att det handlar om gravmagi även här (s. 36): ”Kanske har man också med Uppsalablecket syftat till att förhindra den dödes genfärd.”

Jag ifrågasätter inte att det kan ha funnits gravmagiska avsikter med detta bleck, men jag vill problematisera Svärdröms resonemang om att blecket inte kan vara lexikaliskt. Villbergablecket, som är Svärdröms starkaste stöd, har möjligen haft en lexikalisk inskrift bestående av en ramsa. Inskriften är således inte så uppenbart bokstavsmagisk som man tidigare har trott. Östra Arosblecket är uppenbarligen starkt skadat, och vi kan nu inte avgöra om det varit lexikaliskt eller ej. Jag menar emellertid att det saknas stark grund för att tala om bokstavsmagi. Man kan dessutom mycket väl tänka sig att detta bleck (liksom Villbergablecket) innehållit ett slags ramsa, vilket då kan ha haft till följd att ett visst antal runor upprepas.

5.3.4 Sammanfattning

Denna undersökning av samtliga de 22 sannolikt vikingatida otolkade runblecken från Sverige visar att inte alla otolkade runbleck är säkert icke-lexikaliska. För åtta av dem har jag inte funnit anledning att ifrågasätta att deras inskrifter är icke-lexikaliska (Björköblecket 2, Solbergablecken 3, 4 och 5, Sigtuna 3, 5, 6 och 7). Antalet otolkade bleck som kan vara lexikaliska är således enligt min mening 14 stycken. Jag har vidare ifrågasatt att Villbergablecket och Östra Arosblecket skulle vara bokstavsmagiska. För Villbergablecket presenterar jag även ett tolkningsförslag, som visserligen inte är oproblematisert men som förefaller rimligare än de bokstavsmagiska avsikter som tillskrivits ristaren.

Bleckens konventionella och okonventionella runformer redovisas tillsammans med en presentation av de övriga blecken i avsnitt 8.1.1. Här kan dock kort konstateras att tio bleck har uteslutande konventionella runor. Kombinationer av konventionella och okonventionella runor finns på sex bleck (Hovgårdsblecket, Sunnerbyblecket, Gamla Uppsablecket 2, Sigtunablecken 6 och 7 och Eketorpsblecket). Fyra bleck har uteslutande okonventionella runor (Gällungsblecket 1, Solbergablecket 3 samt Sigtunablecken 3 och 5). På två bleck kunde endast runliknande linjer konstateras (Solbergablecken 4 och 5).

De otolkade runbleck vilkas inskrifter kan innehålla balansrunformer är åtta stycken (Sunnerbyblecket, Gamla Uppsablecket 2, Eketorpsblecket, Sigtunablecken 3, 5 och 6, Solbergablecket 3 samt Hovgårdsblecket).

6 Danska runbleck

þasi : run-... .. ƿ ki: lifa :
Þæssi rūn[ar] ... [læŋ]gi lifa
'Dessa runor ... länge leva'

DR 119

I detta kapitel behandlas först tolkade runbleck, som uppdelas efter landskap och typ (två av typ A och två fragmentariska). Härefter följer de otolkade blecken, som delas upp på samma sätt (ett av typ A, två av typ B och ett fragmentariskt). Gemensamt för dessa åtta bleck är inte bara den geografiska tillhörigheten utan också de sena dateringarna till 1000–1100-talet (med Lundablecket 2, daterat till 950–1000, som enda undantag).

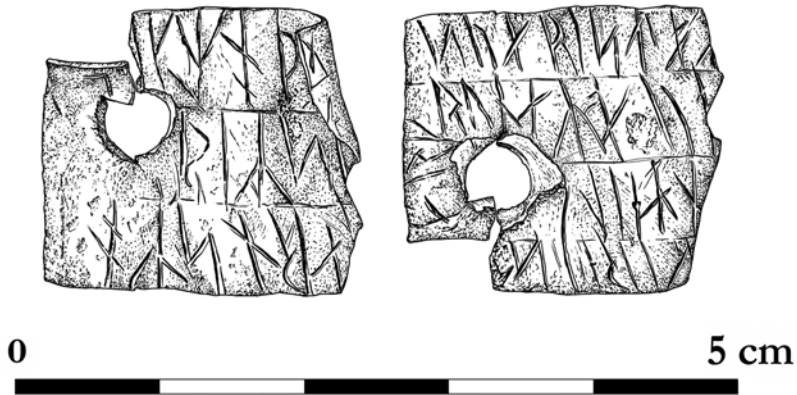
6.1 Danska tolkade bleck av typ A

6.1.1 Østermarieblecket (DR AUD1999;288), Bornholm

Silverblecket från Englyst, Østermarie sn, Bornholm är ett metalldetektorfynd från 1998 som saknar närmare fyndkontext. Blecket påträffades emellertid på ett vikingatida och tidigmedeltida boplatsoområde (Østersøpladsen) och har av Marie Stoklund (2003:867) på basis av runformer och generell arkeologisk kontext daterats till 1000-talet (sannolikt seklets andra hälft).

Blecket är 22 mm långt, 20 mm brett och 1 mm tjockt. En av dess sidor är avbruten, men den andra sidan har ett runt hål, 5 mm i diameter, som tillåter oss att bestämma föremålet såsom tillhörande typ A (figur 50). Det ägs av Nationalmuseum i Köpenhamn men förvaras på Bornholms museum (inventariern D 10/2000). Inskriften löper på två sidor och innehåller långkvistrunor. Den har utförligt behandlats av tre runforskare: Marie Stoklund (1999:299–305; 2003:866 f.), Rikke Steenholt Olesen (2007:86–94) och Magnus Källström (2007a:168, 341), och jag kommer därför endast

att diskutera inskriften helt kort. Jag har inte haft möjlighet att undersöka detta bleck och därför föreslår jag inte någon translitterering till dess inskrift.

Figur 50. Østermarieblecket.

Inskriften är inte fullständig, men den bevarade delen är tydligt ristad. Några av runorna i brottet är dock skadade och därför svåra att identifiera. Det mest problematiska är emellertid inskriftens läsordning. Marie Stoklund (2003:866 f.) translittererar och översätter blecket på följande sätt:

A: **sigmoþr i... þir sj... ...-arnsmo**

B: **sua ristar... runar auk... ...ar heili... aki reist bj-rk**

Sigmod ... for dig (?) **sj**... ...-arns mo. Således rister ... runer og ...
...**ar heili/heil i** ... Åge ristede hjælp.

Rikke Steenholt Olesens (2007:90, 94) translitterering, normalisering till forndanska och tolkning är:

A: **sigmoþri... ¶ ...-arnsmo ¶ þirsi...**

B: **suaristar... ¶ ...akireist bi ¶ -rk ¶ runarauk... ¶ ...arheili**

*Sighmoth ... móthir(?) ... Swá ristær ... Aki ræist biarghrúnar ok ...
(rún)ar hél i.*

Sigmod ... mor(?) Således rister(?) ... Åge(?) ristede bjærgeruner og ...
ind i amuletten.

Därutöver föreslår Steenholt Olesen med reservation dels att **-arns mopir** skulle kunna tolkas som *barns móthir* 'barns mor', dels att **...ar** före ordet **heil** kan vara en annan sammansättning med (*-rún*)*ar*, som bildar ett par med den föregående sammansättningen på samma sätt som Skänningebleckets *lyfrúnar* och *bötrúnar*. De avslutande runföljden **heili** tolkas av Steenholt Olesen som subst. *hél* (fvn. *heill*) n. el. f. 'amulett' och prep. *í*. På så sätt får hon meningen "ind i amuletten". Hon diskuterar även andra möjligheter att tolka runföljden, t.ex. att följande fornvästnordiska ord skulle kunna stå bakom den: adj. *heill* 'hel, rask, lycklig', subst. *heili* f. 'hälsa', v. *heilla* 'förgöra, förtrolla' eller v. *heila* 'göra hel, bota'. Det förslag som hon stannar vid är alltså dock den feminina formen *hél* f., vilken böjs som *i*-stam och i sg. ack. blir *hél* (uttrycket 'in i amuletten' bör stå i detta kasus).

Magnus Källström (2007a:168, 341) har samma läsordning som Steenholt Olesen och tolkar sida B på samma sätt med undantag för formen på det sista ordet, som han med frågetecken föreslår skall förstås som *heilli* f. 'lycka': "Åke(?) ristade skyddsrunor och ... (run)or till lycka(?)".⁵⁴

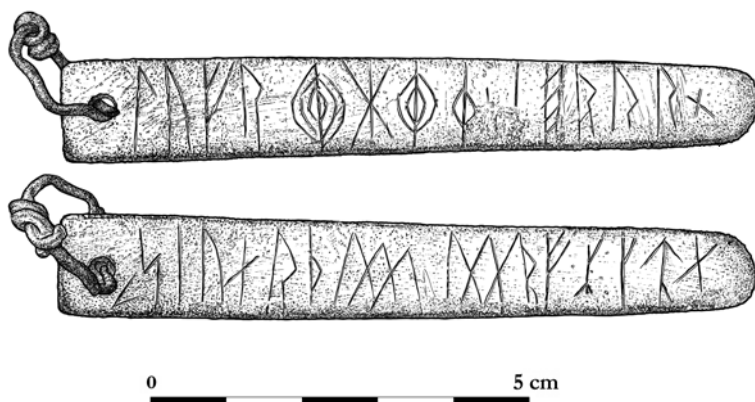
Jag finner Steenholt Olesens tolkning vara den mest tilltalande. Den är dessutom så fullständig som en tolkning under omständigheterna rimligen kan vara. Tolkningen inkorporerar alla de rader och runföljder som förblir oförklarade i Stoklunds förslag. Inskriften påminner enligt den mycket riktigt om såväl Skänningeblecket som Solbergablecken (1 och 2) dels med sin sannolika sammansättning 'hjalprunor' **bi-rkrunar**, dels med det försiktigt förslagna *barns móthir* 'barns mor', vilket allt skulle kunna betyda att detta bleck i likhet med Solbergablecken är ristat som födslohjälp för en kvinna. Jag är dock osäker på om den supplerade **b**-runan verkligen kan få plats i runföljden **-arns mopir** (se mina kommentarer i katalogen, nr 4). Ett annat problematiskt moment är den efterställda prepositionen *í* efter ordet *heili*. Källströms tolkning 'till lycka' förefaller här troligare.

Inskriften innehåller sannolikt två personnamn, *Sigmōð* och *Āki(?)*. Till en början könsidentifierade Stoklund (1999:288) inte det första namnet, men senare har hon angivit (2000:6) att det är fråga om ett hittills okänt mansnamn i nom. bestående av två kända namnelement, *Sigh-* och *-moth*. Källström kommenterar inte namnet, medan Steenholt Olesen (2007:90) försiktigt anger att efterleden *-moth* även förekommer i kvinnonamnet *Asmoth*, men namnet på blecket har ändelsen **-r** så det bör vara ett mansnamn (jfr *NRL* s. 164). Det andra namnet i runföljden **...aki** kan vara ett maskulint namn *Āke(?)*, men det går inte att säkert säga om det är bevarat i sin helhet; det kan också vara ett annat mansnamn av *an*-stam (Källström 2007a:341).

⁵⁴ Källström har meddelat mig att han har tänkt sig dativformen *heilli*, som t.ex. används i frasen *illu heilli* 'til ulykke' (muntligt meddelande). Jag modifierar därför här hans översättning.

6.1.2 Roskildeblecket (DR 246), Sjælland

Bronsblecket från Roskilde stad påträffades 1866 av en arbetare på ett fält mellan Maglekilde och Roskilde domkyrka. Ingen närmare fyndkontext är känd. Föremålet är 90 mm långt, 10–13 mm brett och 2 mm tjockt. Dess högra kortsida är smal och avrundad, medan den vänstra kortsidan är bredare och har rektangulära hörn (figur 51); vid denna sida finns också ett hål, och genom detta går en metalltråd, som Erik Moltke (1939:124) anger vara gjord av koppar. Blecket förvaras på Nationalmuseum i Köpenhamn under inventarienummer D 29.

Figur 51. Roskildeblecket.

Inskriften löper på två sidor, och runorna fyller bleckets hela yta. Runorna är lätta att se, och det finns inga spår av korrosion i metallen, även om det på bleckets ena sida finns ett par bortnötta ställen vid den nedre kanten. Runorna är således mycket tydliga och hade varit genomgående lätta att identifiera, om det inte varit för de ovanliga formerna somliga av dem har. Några ser ut som bindrunor, andra som balansrunor, medan några enstaka ger intryck av att vara dekorativa. Inskriften måste dock vara lexikal, eftersom den innehåller ett substantiv *lyf* n. 'läkemedel' och ett mansnamn fvn. *Sigvarðr*. Jag utgår därför från att alla runor på blecket kan tolkas.

Detta fynd var det första i sitt slag; dessförinnan var metallbleck med runinskrifter okända. Det är därför inte ägnat att förvåna att blecket kommit att behandlas av många forskare. För att nämna bara några: George Stephens (1867–1868:864) var den förste att föreslå att inskriften innehåller de två mansnamn: **siuarp** och **ōluf**r. Erik Moltke (1939:123–125, 1985:488 f.) diskuterade inskriftens runor men framlade ingen läsning. Ivar Lindquist (1932:66 f., fn. 1) föreslog både en läsning och en tolkning till hela inskriften. I *DRI* (1:297) accepteras dock inte hans tolkning men väl delar av

hans läsning. Även idag tilldrar sig blecket intresse, och den senaste diskussionen finns hos Steenholt Olesen (2007:94–98). Hon föreslår visserligen inte någon läsning eller tolkning men ändrar bleckets datering från medeltid till senvikingatid då hon (s. 96 f.) på språkliga grunder daterar blecket till 1050–1100-talet:

Roskilde-bronzeamulettens ene side, kaldet side A, begynder med en letlæselige sekvens med genuine runeformer: **siuarþ**. [...] Sekvensen er tolket som mandnavnet glda. *Sighwarth*. [– – –] Formen på Roskilde-bronzeamulet viser ikke nominativmarkør, hvad der peger på, at amulettet ikke er tidligere end fra anden halvdel af 1000-tallet, eftersom former af maskuline *a-*, *u-* og *i-*stammer i vikingetidsindskrifter og på de bornholmske runesten viser nominativendelse.

Jag vill inte ifrågasätta själva dateringen utan endast påpeka att grunden är otillräcklig, vi kan nämligen inte vara säkra på att namnet står i nominativ; det kan lika gärna stå i akkusativ och utgöra en fortsättning på baksidans inskrift.

Lindquists (1932:67) translitterering, normalisering till forndanska och översättning lyder:

A: **lufþēEnt · iſssrrr ×**
 B: **siuarþuuuuubfēkkūa**

Lyfþrent is réþ. Siuarþu ub fékk'k tuá.

Trefalt läkemedel är *réþ*. Jag har kunnat övermanna två kämpar.

Jag har undersökt blecket vid ett tillfälle, i januari 2015. I katalogen kommenterar jag runornas läsning och i det följande har jag därför valt att endast fokusera på det som enligt min mening saknas i den tidigare forskningen, nämligen kommentarer till Lindquists tolkning samt en analys av hittills gjorda läsningsförslag till bleckets avvikande runor. Jag translittererar enligt följande:

A: **lufþþþþþþþ · -- rrr ×**
 B: **siuarþuuu uuubfrkkū ×**

Det finns många problem med Lindquists läsning av den sida som han placerar först, men jag menar att han hade rätt i att den första runan inte kan vara en bindruna **ol**, som Stephens föreslog. Det av Stephens antagna mansnamnet **oluf** faller därför bort. Också Lindquists förslag att **luf** kan stå för fisl. *lyf* n. el. f. 'läkemedel' förefaller troligt och accepteras av Steenholt Olesen (2007:97 f.). För att få ordet *þrent* 'trefalt' måste man dock för det

första läsa **r** efter **p**, vilket strider mot det normala sättet att läsa runor, och för det andra acceptera att de tre **p**-runorna, av vilka två har extra bågar, är kvistrunor som står för **p** (3/3) **n** (2/2) och **t** (1/1). För att få ordet *þrent* måste man vidare acceptera att runan **X** är inte en kvistruna, utan en fördubblad yrruna, som får läsningen **EE**. Det blir dock inkonsekvent att uppfatta **r**:et som fördubblat men inte **p**-runorna. Man kan vidare lägga märke till det symmetriska inslaget, där antalet bistavar successivt minskar, samt till att dessa fyra runor har balansformer. Lindquists förslag att dessa runor är kvistrunor har accepterats i *DRI* (1:297), där följande translitterering av blectets runor ges:

A: **siuærp(uuu)(uuu)bfkyktuæ**
 B: **lufþ-nt · (c)-rrr ×**

Jag menar i stället att runor 5–8 är balansrunor och att **p**-runornas bågar inte behöver uppfattas som förstärkning. Om vi avbalanserar dem och räknar varje båge som ett **p**, kan denna sidas inledning translittereras som **lufþþþþþþþþ**. Det vi ser nu är sex **p**-runor, som är indelade i två grupper med tre **p** i varje. Detta motsvarar antalet och grupperingen av **u**-runor på blectets andra sida.

Att runa 6 av Lindquist får läsningen /e/ är oproblematiskt. Det finns ett antal säkra belägg på att **r** representerar fonemet /e/ eller /æ/ (Larsson 2002:139 f.). Det går således att acceptera denna tolkning, om runan **X** verkligen står för **r** och inte för **m**. Man noterar att tecknet markeras med ett frågetecken i *DRI* och på så sätt lämnas utan translitterering (jag byter ut frågetecken mot streck). Den andra säkra yrrunan i denna inskrift translittereras i *DRI* som **y**, vilket sannolikt är avhängigt av författarnas datering av blectet till medeltiden. Det är förmodligen av samma anledning som de translittererar Lindquists **a**-runor som **æ**.

Nästa ord vill Lindquist tolka som *is*, 3 pers. sg. pres. ind. av verbet *vesa*. Det tecken som Lindquist translittererar som **ssss** är mycket ovanligt. Lindquists sinnrika förslag att läsa det som en fyrfaldig **s**-runa inger respekt. Man kan dock notera att inskriftens runor annars endast upprepas tre gånger. Stephens föreslår att läsa tecknet som en äldre **h**-runa med fyra bistavar i stället för en, vilket är en intressant tanke. Jag menar dock att Lindquists förslag med **s**-runor är troligare. Emellertid är det problematiskt att låta också den övre bistaven representera en **s**-runa: den sitter för högt och utgår från den högra huvudstavens topp. Snarare ser den ut som en kortkvistruna 1, **t**. Dessa är dock ytterst sällsynta i Danmark (ett av exemplen finns på DR 392 från Bornholm). Det är därför inte sannolikt att tecknet skall läsas som en bindruna **ssst**. Att läsa det som ett slags skiljetecken är då ett bättre alternativ: ett liknande tecken inleder inskriften på GR 1. Det föregående tecknet är skadat i sin nedre del på grund av det bortnötta området vid

bleckets nedre kant. Jag menar dock att läsningen **ī** är troligare än den läsning **ç** som föreslås i *DRI* (se mina kommentarer i katalogen). De sista tre runorna **r** på denna sida av blecket vill Lindquist tolka som en begreppsruna *réþ*. Steenholt Olesen (2007:97) nämner ett intressant förslag av Jonas Nordby, som går ut på att tolka de tre runorna som en förkortning av *rád rett rúnar* liksom på N 408. Detta förklarar emellertid inte de **þ**, **u** och **s**-runor som också upprepas sex och tre gånger.

Vad gäller Lindquists uppfattning om inskriftens andra sida, förefaller hans läsning av bindrunorna vara möjlig. Bindrunan **kr** får i *DRI* translittereringen **ky** och hos Lindquist **Ek**, och båda varianterna är tänkbara. Det sista tecknet translittereras som **a** av Lindquist och som **æ** i *DRI*. Jag menar dock att det i stället kan vara fråga om ett avgränsningstecken. Tecknets vertikala linje når inte den nedre kanten till skillnad från huvudstavarna på de andra runorna på denna sida. Dess diagonala linje är dessutom längre än den vertikala. Tecknet bör snarare uppfattas som ett stort kryss än som en runa (jämför också mina fotografier i katalogen, nr 5).

Lindquists tolkning av denna sida rymmer ett antal problem. Man kan notera att han tolkar *uþ fékk'k* som 'jag har kunnat övermanna', trots att det snarare bör tolkas som 'jag återfick' med verbet *fá* i 1 pers. sg. pret. ind. och med prep. *uþ*, som kan lägga ett 'åter' till verbbetydelsen. Jag skulle vilja notera att Lindquists förslag att läsa *uþ fékk'k* på baksidan inte är helt omöjligt, men prepositionens tidiga form *uþ* är anmärkningsvärd. Bleckets datering till 1000–1100-talet talar snarare för formen *um*. Vidare får Lindquist orden 'två kämpar' i runföljderna **siuarþu** och **tua**. Han uppfattar antagligen **siuarþu** som ett appellativ med betydelsen 'seger- eller kampvaktare' i pl. ack.

Om vi återvänder till inskriftens inledning och till min translitterering, märker vi att runföljden **lufþþþr** påminner om Skänningebleckets *lyfrúnar* 'trolldomsrunor', även om runorna **una** ersatts av **þ**-runor. Denna effekt försvinner om man föresätter sig att läsa den första **þ**-runans tre bågar som ett dekorativt element. Källström har dock noterat (pers. medd.) att runa fem till åtta i sekvensen också kan stå för <**unar**> och att det kan röra sig om mer slumpvis skapade former. Också Steenholt Olesen (2007:98) föreslår här ordet *lyfrúnar*, men detta förutsätter att man förstår runan **r** som ett förkortat *rúnar*.

Sida A kan alltså antingen innehålla tre **þ**-runor, om man endast räknar huvudstavar, eller sex **þ**-runor, om man räknar alla bågar. Sida B innehåller sex **u**-runor, som bildar två grupper med tre **u**-runor i varje. Det bildas en god parallell till dessa grupper, om man läser sex **þ**-runor på sida A, vilka i sin tur bildar två grupper. Det finns även tre **r** på framsidan. Om vi nu endast ser på de upprepade runorna, får vi följande bild:

A: **þþþ þþþ rrr**
 B: **uuu uuu**

Man börjar tänka på Roskildeträpinnen (DR 247) med dess fyra sidor, fyllda med **u**- och **þ**-runor, som anses vara magiska tecken utan lexikal mening. Skillnaden är att vår inskrift delvis har språklig mening och att de runor som upprepas är tydligt grupperade: sex **þ**-runor på sida A, sex **u**-runor på sida B och tre **r**-runor på sida A. Det är då frestande att leka med tanken att inskriften skulle innehålla ett chiffer av samma typ som formeln *pistil-kistil-mistil* på Ög 181 eller **þmkiisssttiiiilll** på DR 239. Jag avstår dock från att försöka föreslå någon tolkning här.

Baksidans inskrift innehåller personnamnet fvn. *Sigvarðr*, som sannolikt står i akkusativ. Runföljden **ub** skulle dock kunna stå för explet. part. (perfektiverande) *of* (jfr Sö 159, Sö 164, Sm 35, Vg 67), som ristats **ub** på DR 81 och DR 338. De två sista runorna **tu** kan tolkas som en motsvarighet till ett subst. fvn. *tý* n. eller *tæ* n. ’hjelp, stönad?’ (*Norrøn ordbok*). Bleckets baksida skulle således kunna normaliseras som *Sigvarð of fekk’k tý* och tolkas som ’Jag fick hjälp för Sigvard’.

6.2 Danska fragmentariska tolkade bleck

6.2.1 Skørrebrovejblecket (DR DKBh63), Bornholm

Ett bronsbleck (figur 52) med två runristade rader på vardera sida påträffades 2005 med metalldetektor på Skørrebrovej, Vester Marie sn, Bornholm. Föremålet är 39 mm långt, 15 mm brett och 0,5 mm tjockt. Det har daterats runtypologiskt till 1000–1150. Föremålet förvaras nu på Nationalmuseet i Köpenhamn under inventarienummer D 199/2006. Lisbeth Imer translittererar inskriften på följande sätt i DK:

A: ...**hukriḱunuak ḱ** ...**losḱṛḱuk**...**h-**

B: **ukḱarnaṣumiauk**... **ḱ aukṣamraḱa**-...

Hon menar att inskriften kan vara lexikalisk och att den i sådant fall är avfattad på forndanska (se DK nr Bh 63):

Enkelte sekvenser kan udlæses som muligt meningsgivende. Sekvensen **lösḱṛ**^[55] (A-siden) kan udgøre et ord med betydningen ’sløv, slap, udygtig’. På B-siden kan sekvensen **auk** (to gange) være ordet ’og’, sekvensen **samraḱa** er muligvis et ord med betydningen ’delagtig i at beslutte, foretage sig noget’.

⁵⁵ Imers translitterering. Här translittererar hon runan ḱ som ö och inte som o.

Figur 52. Skørrebrovejblecket.

Jag undersökte blecket i januari 2015, och min läsningsrapport återfinns i katalogen (nr 3). Jag translittererar:

A: **luṣṭhukūr** i kunua-... ¶ + --**boskr̄kufu**-h--

B: **uk barna i tūmiaukof**... ¶ + **auksamraþa**-...

Det kan inte råda någon tvekan om att inskriften är lexikalisk, och den tycks önskingar för ett ungt par: **luṣṭhukūr i kunu a**-... *lysthug(u)r i konu* eller *lysthugr konu ā* 'lusthåg till kvinna', **uk barna i tūmi auk** *ok barna i tōmi ok* 'och bli med barn med tiden (eller: i god tid) och', **auk samraþa** *ok samrāða* 'och att vara i samråd'. I **luṣṭhukūr** ser jag motsvarigheten till en icke-belagd sammansättning fisl. *lyst-hugr* m. Detta ord bildas på samma sätt som många andra sammansättningar med efterleden *-hugr*. Bland belagda sammansättningar med efterleden *-hugr* finner vi: *ástarhugr* 'kärleksfölelse'; *fárhugr* 'fiendskap, ondskap'; *víghugr* 'lyst til at vega víg'; *miskunnarhugr* 'barmhertligt sindelag' m.fl. (*Norrøn ordbok*). I rad 2 på sida A, **boskr̄kufu**-h--, finns förmodligen ett önskemål om boende, hushåll eller boskap. Det är svårt att finna andra passande ord till runföljden **bos** än fisl. *bæs* m. sg. gen. av *bær* 'hus til å bu i' eller *bús* n. sg. gen. av *bú* 'bu, bustad, gard; hushald, midel, egedom som høyrer til hushaldet; bu,

buskap, fe' (*Norrøn ordbok*). Runföljden **krkufu** kan ha runan **r** för en vokal, t.ex. /e/, /æ/ eller /y/, men jag har inte lyckats tolka denna sekvens.

6.2.2 Uppåkrablecket (DR NOR2000;8C), Skåne

Detta bronsbleck (figur 53) påträffades 1999 med metalldetektor vid arkeologiska utgrävningar i Uppåkra, Uppåkra sn. Enligt e-postmeddelande från arkeologen Birgitta Piltz-Williams (30 oktober 2015) framkom blecket i ploglager. Inga arkeologiska undersökningar har alltså gjorts på fyndplatsen. Andra fynd som gjordes under samma detektering har daterats till yngre järnålder och vendeltid.

Blecket är 25 mm långt, 7 mm brett och 0,8 mm tjockt. Dess högra kortsida är böjd uppåt, och bägge kortsidorna tycks vara avbrutna. Långsidorna är inte helt raka utan parallellt rundade. Denna rundning tillsammans med innehållet i inskriften, som knappast kan räknas till samma genre *besvärjelser* som övriga lexikala runbleck, pekar på att vi här har att göra med en annan föremålstyp. Jag hade kunnat utesluta "blecket" från avhandlingskorpusen genom att lägga ytterligare en begränsning till definitionen av runbleck, nämligen att ett runbleck inte skall ha parallellt rundade sidor. Jag har dock i stället valt att behålla det, eftersom det inte går att utesluta att dess inskrift är av magisk karaktär.

Blecket förvaras på Lunds Universitets Historiska museum under inventarienummer 31000:3574. Inskriften löper endast på den ena sidan och har lästs och tolkats av Marie Stoklund (2000:8 f.): ...-ilkar × un × ra... Stoklund föreslår två tolkningsalternativ: att det antingen handlar om tre personnamn eller om två personnamn och ett verb *unna* i imperativ eller presens.

Figur 53. Uppåkrablecket.

Strecket i Stoklunds läsning betecknar en liten linje i bleckets vänstra avbrutna kortsida, som kan vara en bistav i en **h**-runa eller en del av ett skiljetecken. Runa 3 **l** kan också läsas som **n**. Bistaven är något för högt ansatt i förhållande till huvudstaven för att vara ett säkert **n**, men ändå för lågt för att vara ett säkert **l** (se kommentarer och fotografier i katalogen, nr 9). De andra runorna i inskriften läser jag på samma sätt som Stoklund:

...**h**in**kar** × un × ra... Eller: ... × **i**n**kar** × un × ra...

Inskriften innehåller runorna **a** och **n** med ensidiga bistavar. Något som också förtjänar en kommentar är skiljetecknet mellan **n** och **r**. Det tycks ha lagts till i efterhand, eftersom det inte finns tillräckligt med plats för det mellan runorna. Dess form ger intrycket av att ha tillkommit i en hast, eftersom det till skillnad från det föregående skiljetecknet inte bildar ett tydligt kryss utan snarare ser ut som en bock.

Om man accepterar Stoklunds förslag att texten består av tre namn, skulle det första kunna vara sammansatt och bestå av en förled **hin**, **in**, **hil** eller **il** och den maskulina efterleden **kar**. Möjligheterna är många: *Æinkārr*, *Hildkārr*, *Hæilkārr*, *Illkārr*. Inga av dessa namn är dock belagda i runinskrifter. I namn med efterleden *-kārr* brukar det finnas ett semantiskt samband mellan lederna. Kousgård Sørensen (1974:112) noterar att:

Navnene på *-kar* kan alle 'oversættes', hvad der ikke er tilfældet ved navnene som *Thorbiørn*, *Frøsten*, *Asløg*, *Gunfred* osv. [...] Grunden er, at dannelserne eksisterer eller har eksisteret som ord i sproget. De har da først fået funktion som tilnavne og dernæst som fornavne, et ganske normalt udviklingsforløb.

Adjektivet *kārr* < **kaṡura*- betyder ursprungligen 'krum, böjet', vilket senare har utvecklats till 'stædig, stridig, modvillig' (< 'krum af sind') och till 'krøllet, krushåret' (< 'krum af form'; Kousgård Sørensen 1974:112). Namn med denna efterled brukar därför antingen beskriva ett karaktärsdrag eller ett utseende. Kousgård Sørensen (s. 112) anger exempelvis följande östnordiska namn, som alla har komponenten *-kārr* med den första sekundära betydelsen: *Afkārr* 'den alltför stridige', *Styrkārr* 'den krigslystne', *Æfkārr* 'den tvivelrådige'. Hit ansluter sig också namnet *Öðinkārr*, som Kousgård Sørensen (s. 116) tolkar 'som har let ved, har tillböjlighet for raseri, galskab'. Den andra sekundära betydelsen finns representerad i tre västnordiska namn (översättningarna är Kousgård Sørensens): *Lambkārr* 'den lammekrøllede', *Þunnkārr* 'den tyndkrøllede' och *Gullkārr* 'den gyldentkrøllede'. Till dem kan också knytas följande runnamnsbelägg: *Rauðkārr* 'den rödkrullige' på U Fv1946;258, *Blākāri* 'Svartkrulle, den svartkrullige' på ÖI 66 samt *Hvītkārr* 'den vitkrullige' på U 258.

Man kan då försöka översätta de sammansättningar som ovan föreslagits för runföljden **hilkar/ilkar** eller **hinkar/inkar**: *Hildkārr* 'den stridslystne', *Illkārr* 'den elaksinnade', *Hæilkārr* 'den lyckosinnade' och *Æinkārr* 'den egensinnige'. Som parallell till det sista namnet kan vi ange *Æinrāði* 'den självrådige, egensinnige' på DR 114 och *Æinriði* 'den som rider ensam, den enastående ryttaren' eller 'enväldshärskare' på Sö 166. Vilket av dessa fyra namn det skulle kunna vara fråga om på Uppåkrablecket är dock oklart.

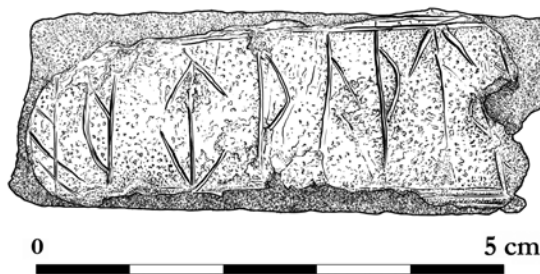
Det andra namnet kan vara ett mansnamn *Unn*, medan det tredje namnet börjar på *Ra*[...] och kan vara såväl ett mans- som ett kvinnonamn.

Stoklunds andra förslag är att det är fråga om två namn med ett verb *unna* 'älska' i mitten. Verbet kan stå antingen i 2 pers. sg. imp. eller i en analogisk form *unn* (till det vanliga *ann*) i 1 eller 3 pers. sg. pres. ind. Stoklund (2000:9) föreslår också att blecket "kan have tjent et magisk formål". Det kunde då vara rimligt att tolka *unn* som verbet *unna* i imperativ. Namnet *Ra[...]* föredrar jag i så fall att rekonstruera som ett kvinligt namn, varvid inskriften kan förstås som en uppmaning: *...kǣrr, unn Ra...!* t.ex. '[En]kar, älska Ra[gnhild]!'. Man kan också förstå inskriften som icke-magisk, som ett meddelande eller en kärleksbekännelse: *...kǣrr unn Ra...* t.ex. '[En]kar älskar Ra[gnhild]'

6.3 Danska otolkade runbleck av typ A

6.3.1 Lundablecket 1 (DR Fv1993:226), Skåne

Ett litet metallstycke, fäst på en metallplatta, påträffades 1990 i Lund inom ett vikingatida boplatsoområde (kv. Gyllenkrok) och daterades arkeologiskt till 1000-talet (Stoklund i Snædal & al. 1993:226). Blecket har även spår av ett trasigt runt hål. Det är alltså fråga om ett hänge, som gått sönder och sedan reparerats med hjälp av en metallplatta (figur 54). Bleckets och plattans material har inte bestämts. Tillsammans med metallplattan är blecket 55 mm långt, 20 mm brett och 4 mm tjockt. Det förvaras på Kulturhistoriska museet i Lund under inventarienummer 76420:172.

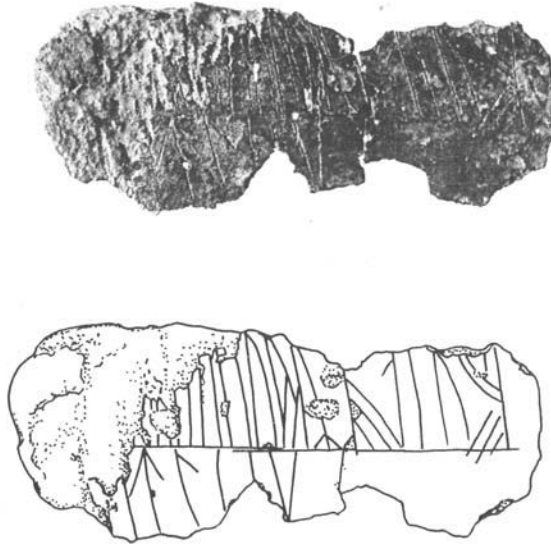

Figur 54. Lundablecket 1.

Ingen röntgenundersökning har gjorts för att fastställa om inskriften möjligen fortsätter på baksidan, men man kan åtminstone se runor på framsidan. Marie Stoklund (Snædal & al. 1993:226) menar att inskriften består av sju till åtta tecken, och att "[b]ortset fra en **t**-rune (nr 2 fra højre) er de øvrige tegn **p**-runer – spejlvendte og dobbelte varianter". Hon föreslår därför att föremålet är magiskt, eftersom **p**-runor av en sådan karaktär finns i

lignende tegn, men glider i højre side over i noget symmetrisk, mere ornamentalt end skriftlignende.” Enligt Stoklund visar fyndkontexten att blecket tveklöst varit en gravamulett.

Det är möjligt att blekets inskrift inte hade någon lexikal mening. Samtidigt får inte glömmas att blecket även haft konventionella runor i rad 2. Dessa hade möjligen kunnat tolkas om inskriften hade varit bevarad i sin helhet.

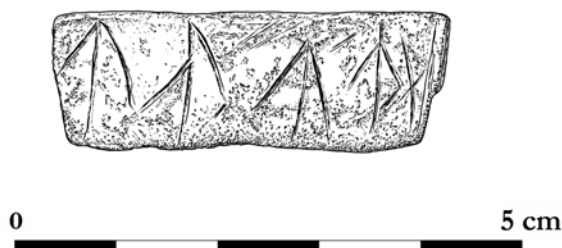

Figur 55. Lundablecket 2. Marie Stoklunds fotografi. Teckningen är utförd av M. Cinthio (Lunds Kulturhistoriska museum).

6.4.2 Lockarpsblecket (DR NOR2003;20), Skåne

Bronsblecket påträffades 1984 i en grav på en stor kyrkogård på Lockarps gamla bytomt (CT 8), Lockarps sn. Fyndet gjordes under arkeologiska utgrävningar av en vikingatida boplats. Blecket verkar enligt Helmer Gustavson (2003b:20) inte vara avbrutet, och det kan därför hänföras till typ B. Dess längd är 39 mm, bredden är 14 mm och tjockleken c:a 1 mm. Det förvaras på Malmö museer (MHM) under inventarienummer 12756:19. Föremålet har daterats arkeologiskt till 1000–1050-talet.

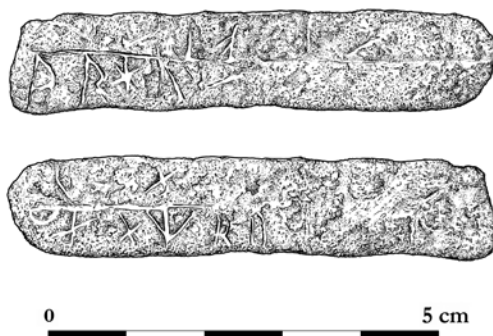
Det finns runor endast på framsidan (figur 56). Gustavson (2003b:21) föreslår två möjliga translittereringar: **tt̄t̄a**pa eller, mindre säkert, **tt̄t̄a**. Han föreslår även att runa 2 kan vara en bindruna **ar̄**. I så fall kan läsningen vara **t̄art̄a**pa. Blecket har således en eller två möjliga bindrunor. Jag har själv inte haft tillfälle att undersöka runblecket.

Figur 56. Lockarpsblecket.

6.4.3 Gyldensgårdsblecket (DR NOR2004;8), Bornholm

Blecket (figur 57) kom fram 2002 med hjälp av metalldetektering söder om Gyldensgård, Østermarie socken, och har daterats till 1050–1200. Föremålets ena kortsida förefaller avbruten, och jag kan därför inte föra det till vare sig typ A eller typ B. Det är 60 mm långt, 12–13 mm brett och 2–3 mm tjockt. Det ägs av Nationalmuseum i Köpenhamn (KNM:D 272/2004) men förvaras på Bornholms museum (under inventarienummer 3195×3).

Figur 57. Gyldensgårdsblecket.

Inskriften löper på två sidor och är indelad i två rader på såväl fram- som baksidan. Stoklund & al. (2004b:8) translittererar inskriften på följande sätt:

A: ... ᚦᚲ ᚲᚱᚰ...

B: ᚲᚲ ×... ᚦᚲ +ᚰᚲᚱᚱᚱ---

Blecket var inte rengjort när jag undersökte det i januari 2015, och ristningsspåren var fyllda av något som liknade jord. Jag vill därför understryka att min läsning är preliminär (alla kommentarer till läsningen finns i katalogen, nr 2):

A: ...f... ʀ ...þrḥ-...

B: ...f... × -u ʀ ḡ × mṛu...

Av intresse är att inskriften verkar ha bustrofedonläsordning, samt att avståndet mellan runorna förefaller vara ovanligt stort. Runorna tycks vara konventionella runor, men mer kan i dagsläget tyvärr inte sägas om inskriften.

6.5 Slutsatser

Undersökningen av de åtta danska vikingatida runblecken visar att hälften av dem är säkert lexikaliska. Vad gäller den andra hälften, kan man inte helt fastställa att de skulle vara av icke-lexikal karaktär, eftersom de antingen är för fragmentariska eller också har osäkra läsningar.

Runformerna på de danska runblecken samt de säkra runorden sammanfattas i kapitel 8. Här må bara noteras att tre bleck har såväl konventionella som okonventionella runor, nämligen Roskildeblecket och de två blecken från Lund; de resterande fem blecken är avfattade med uteslutande konventionella runor. Ett resultat av undersökningen är också säkrare läsningar för ett antal bleck (dessa ges i katalogen) samt två nya tolkningsförslag för Roskildeblecket respektive Skørrebrovejblecket.

7 Runbleck utanför Norden

... ...-arla ... runar ...
... ...arla ... rūnar
'österut(?)/västerut(?) ... runor'

Gs 17

7.1 Deernessblecket från Orkney (Or 21), Skottland

Under arkeologiska utgrävningar i Deerness Brough 2009 (Mainland, Orkney) kom ett kopparbleck (figur 58) med runor fram. Dess längd är 65 mm, bredden mellan 9 och 10 mm och tjockleken 1 mm. Det har ett elliptiskt hål för upphängning. Blecket hittades i den så kallade *Structure 25*, och Gerrard & al. (2010:5) beskriver anläggningen som ”a complex stone structure of many phases, only the last few of which were excavated. It had been converted from a dwelling into a shorter paved and divided building without a hearth. [...] The investigated phases of Structure 25 produced finds of tenth- to twelfth-century date.” Blecket fanns i fas R, vilket var en fas då golvet bekläddes med sten. Den inföll efter det att den primära boningen hade byggts om till en smalare anläggning med ny rumsindelning. Anläggningens funktion förblir dock oklar (s. 10 f.): ”perhaps as a storehouse or (unheated) workshop”.

Bleckets metall är starkt ärgad: korrosionen döljer inskriftens båda kortsidor och täcker även långsidornas kanter, framför allt nära de bågge ändarna. Röntgenundersökning har visat att metallen bakom korrosion är så förstörd att inga ristade linjer längre är synliga (Hines 2013:1). Inskriften har fyra rader: två på vardera sida. Uppskattningsvis har den bestått av 76–78 runor, av vilka omkring en tredjedel förstörts av korrosion. Hade inskriften bevarats i sin helhet hade den varit en av de längsta kända från Orkney. Blecket förvaras för tillfället på The McDonald Institute for Archaeological Research i Cambridge, England.

Figur 58. Deernessblecket.

Den första utvärderingen av inskriften gjordes av Michael Barnes, som använde sig av fotografier och kom till slutsatsen att föremålet innehåller "unintelligible runic inscriptions on both sides" (Gerrard & al. 2010:2). Inskriften har också undersökts av John Hines (2013:2), vars slutsats i princip är densamma: "However a systematic and patient attempt to identify the characters in the text and to interpret it does, ultimately, lead to the conclusion that if the maker's intention was to produce a pseudo-text that is mystifying and distracting, that goal was amply achieved." Hines kommenterar sin läsning på några ställen samt ger en detaljerad och användbar teckning av inskriften. Hans translitterering är (s. 5):

A: $\hat{a}\text{-}\hat{o}\hat{p}$: $u\hat{a}r$: $-b\text{-}\hat{a}\text{-}k\hat{m}\text{-}\text{-}$ ¶ $r\hat{t}l\hat{k}i\hat{k}u\text{-}\text{-}\hat{p}$: -
 B: $\hat{o}\text{-}u\hat{p}l\hat{i}\hat{a}\hat{l}\hat{a}u\hat{a}\text{-}\hat{a}\hat{p}k\text{-}\text{-}$ ¶ $\hat{a}\hat{p}$: $-\hat{a}\hat{b}$: $k\hat{a}\hat{l}\hat{a}k\hat{n}\text{-}$

Hines ger emellertid inte någon klassisk runologisk läsningsrapport, varför jag gör detta i katalogen. Han avslutar sitt arbete med följande ord (s. 5 f.): "It may seem suprising that a relatively rare runic amulet should have been inscribed in such a careless-looking way, but [...] actually being meaningless best explains this object and its inscription."

Jag har undersökt blecket en gång, i november 2014. Vid första anblicken förefaller inskriften verkligen vara slarvigt ristad och språkligt meningslös. Detta intryck framkallas dock av att de flesta runor är svåra att identifiera samt av att de ramlinjer som åtskiljer raderna på fram- och baksidan inte är raka utan något kurviga. Man noterar emellertid samtidigt två saker: att det finns konventionella runor i inskriften och att den innehåller möjliga skiljetecken. Det är vidare av intresse att notera att inskriften verkar ha ett stort antal bindrunor. Min translitterering är den följande (kommentarer och fotografier finns i katalogen, nr 1):

A: ...-āḷi | r̄nūār | obūlatūnkman̄---... ¶ ...---rtkikþuūn | iþōīn...
 B: ...trūplilāṛa | āþkṣ---... ¶ ...-ārīnab | mūluk---...--

Orkney är en ovanlig plats, där inskrifterna med bindrunor utgör en fjärdedel. Mindy MacLeod (2002:255 f.) noterar att bindrunor ingår i drygt en tredjedel av Maeshowe-inskrifterna. Hon argumenterar mot Barnes' antagande att bindrunorna i Maeshowe-inskrifterna inte kan ses som uttryck för en skriftkonvention (s. 256): "In fact the straightforward nature of most of the binds, as well as the numbers involved and the familiarity with which they are used can probably be taken to indicate an accustomed scribal convention". Förutom Maeshowe-inskrifterna, som bör ses som ett undantag på grund av deras sannolikt norska härkomst och mycket skickliga utförande (Barnes 1994a:40 f.), finns det tre andra inskrifter på Orkney med någorlunda säkra bindrunor: Or 1 har bindrunan **ōī** eller **tā** (Barnes & Page 2006:56, 155), Or 3 har **ār** (Barnes & Page 2006:159, Macleod 2002:256) och Or 6 har **ān̄**. Redan dessa tre inskrifter gör Orkney till den bindruntätaste platsen på de Brittiska öarna, där det i övrigt finns tre inskrifter med bindrunor (E 1, Sc 7 och Sh 7). Att rista ligaturer var alltså inte något främmande för Orkneys runristare, och det förefaller därför rimligt att försöka upplösa Deernessbleckets besynnerliga runformer som bindrunor.

Deernessbleckets inskrift kan vara lexikal, och för att demonstrera detta föreslår jag nedan några förvisso inte helt oproblematiska tolkningsmöjligheter. Jag normaliserar dem till fornisländska. Om man tillåter sig att vända på vissa av inskriftens många bindrunor, kan man få ordet **rūnār** *rūnar* i rad 1 på sida A i stället för **r̄nūār**. Sådana läsvända bindrunor finns i både vikingatida och medeltida inskrifter – se MacLeod 2002 "reverse-read binds" i tabell 16 (s. 145), 18 (s. 191), 20 (s. 201), 22 (s. 212) och 24 (s. 233), varför jag menar att det är värt att pröva att läsa några av bleckets bindrunor på detta sätt. Runföljden **kmān̄** kan tolkas som (*e*)*k man* 'jag minns'. Problematisk är här avsaknaden av **i** eller **a** före **k**-runan för att bilda ordet *ek*; å andra sidan kan det vara så att **a**-runan i den föregående runan bör dubbelläsas (jfr **a** för /e/ i bl.a. Sc 11 **aft ept** och IR 10 **an á en**). I nästa rad skulle man kunna tolka **rtkikþuūn** som [*bo*]rt *gekk(t) þú nú* '(bo)rt gick du nu' (se Noreen 1923:362, § 534:2d, där det anges att ändelsen *-t* i detta fall kan utebli). Vad som talar för att läsa bindrunan **ūn̄** i denna runföljd som **nū** är att de två **u**-runorna annars kommer att stå sida vid sida, vilket är ovanligt för vikingatida inskrifter. Meningen '(bo)rt gick du nu' skulle utgöra en slående parallell till Canterburyformeln (E DR419) och Sigtunablecket 1, trots att verbet här antagligen inte som där står i imperativ, utan i preteritum.⁵⁶ Mitt syfte med detta tolkningsförslag är endast att visa att

⁵⁶ Ett möjligt alternativ är att vi här träffar på verbets variant fisl. **ginga* 'gå' (se Noreen 1923, §504 Anm. 1). Det är oklart vilken imperativform detta verb skulle ha, men det är inte osannolikt att den skulle vara *gekk*.

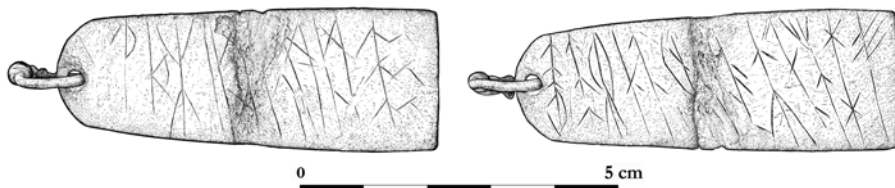
det inte är omedelbart berättigat att kalla Deernessblecket för icke-lexikaliskt.

7.2 Runbleck från dagens Ryssland

7.2.1 Gorodiščeblecken 1 och 2 (RU Melnikova2001;181 resp. RU Melnikova2001;189)

7.2.1.1 Fyndomständigheter och skick

Två bronsbleck (figur 59 resp. figur 60) försedda med runor påträffades 1983 under av E. N. Nosov ledda utgrävningar av vad som sedan 1800-talet kallats Rjurikovo Gorodišče, 'Ruriks fornstad' (tidigare endast Gorodišče, 'Fornstaden'). Detta är resterna av en befäst bosättning, som är belägen två kilometer från Novgorods centrum men som numera ligger inom stadens gränser. Detta är sannolikt det "Novgorod" som åsyftas i de äldsta östslaviska ("rusiska") krönikeställena. För enkelhets skull väljer jag att referera till föremålen som "Gorodiščeblecken" och inte "Rjurikovo Gorodiščeblecken".

Figur 59. Gorodiščeblecket 1.

Bleck 1 grävdes fram ur en grop med hushållsavfall. I samma skikt fanns keramik, som daterats till tiden mellan 950 och början av 1000-talet (Mel'nikova 2001:180). Bleckets längd är 58 mm, bredden mellan 16 och 21,5 mm och tjockleken 1 mm. Det har ett hål, och genom hålet går en metalltråd som bildar en upphängningsögla. Blecket var vikt i mitten när det hittades. Det har sedermera böjts tillbaka, men framsidans yta är skadad i de veck som uppstod av vikningen, och det är svårt att urskilja runorna där. Denna vikning var sannolikt inte avsiktligt gjord. Inskriften löper på bägge sidorna; den är inte radindelad, och runorna fyller bleckets hela yta på fram- och baksidan.

Bleck 2 är 49 mm långt, 12–13 mm brett och 1 mm tjockt. Det är alltså något mindre än bleck 1. Det har även det ett hål, men ingen metalltråd finns kvar. Det hittades på i stort sett samma plats som bleck 1 men låg i ett omrört kulturlager på 0,6–0,8 meters djup. Dess stratigrafiska placering

säger därför föga om dess möjliga datering, men inskriften, som endast finns på framsidan, sammanfaller med inskriften på den ena av sidorna av bleck 1. Bleck 2 kan därför vara samtida med bleck 1. Båda föremålen förvaras på Novgorods historiska museum, där de har inventarienummer 1650/8 resp. 1643/3.

Figur 60. Gorodiščeblecket 2.

7.2.1.2 Tidigare läsning och tolkning

Gorodiščeblecken har tolkats av E. A. Mel'nikova (1994:232–239; i stort sett samma text återges i 2001:180–189), som uppfattar dessa som krypterade. Hon föreslår att det kan vara fråga om ett slags blandning av äldre runor, balansrunor, runor med icke-grafematiska bistavar, förstärkta runor, koordinatrunor och bindrunor. Man frågar sig dock om ett bleck på 23 eller 24 tecken verkligen kan rymma så många olika krypteringsprinciper. Låt oss därför se närmre på hennes translittereringar och tolkningar (2001:182, 188):⁵⁷

Bleck 1

A: **gwarifarlad 1/3(t)**

1 5 10

B: **parniškaraki 2/3(u)**

15 20 24

Bleck 2

A: **parniškaraki 2/3(u)**

1 5 10

⁵⁷ I sin translitterering markerar Mel'nikova runa 12 som kvistruna (1/3) med oklar läsning, men i normaliseringen och översättningen läser hon den som **t** utan något frågetecken.

Mel'nikova gör ett beundransvärt försök att knäcka inskrifternas komplicerade kod, och det är möjligt att hon har rätt i antagandet att de skulle innehålla en kombination av flera krypteringsprinciper. Hennes läsning blir dock särskilt tveksam när hon föreslår att inskrifterna har runor med icke-grafematiska bistavar, eftersom hon inte lyckas klart motivera vilka linjer forskaren skall utesluta och vilka som skall tillåtas vara kvar. Detta gäller trots att hon redogör för den av henne rekonstruerade krypteringsprincipen, som går ut på att om en runa har korta nedåtriktade linjer till vänster och till höger om huvudstaven, kan dessa tas bort som ett par. Detta par måste bilda ett slags tak \wedge , men linjerna behöver inte utgå från samma plats på huvudstaven (se också Mel'nikova 1987:165 f., där samma princip presenteras på engelska). Denna princip förklarar dock inte varför t.ex. runa 14 på bleck 1 av Mel'nikova får läsningen **a** i stället för att läsas som **i**, medan runa 23, som ser som en bindruna **hh**, berövas alla bistavar och förvandlas till ett **i**.

Mel'nikovas tolkning har diskuterats av Birkmann (1995:274–276), som dock endast kommenterar läsningen, vilken han ifrågasätter starkt. Jag vill därför kort kommentera Mel'nikovas hela tolkning och därefter diskutera de olika (de)krypteringsprinciper som hon tillämpat. Inte heller i ljuset av min läsningsanalys kan hennes tolkning betraktas som övertygande; jag vill ändå undersöka den närmare, eftersom det är så svårt att tyda denna typ av runinskrifter att varje försök förtjänar att uppmärksammas. Mel'nikova tolkar inskriften på bleck 1 på följande sätt (normaliseringen till fornisländska och översättningen till ryska är hennes (s. 184, 188), medan översättningen till svenska är min):

A: **g** varr i färland **t**.
 (Eller: **g** varr i farland **t**.)
 B: *Þarnisk þær eigi u*

A: **g** защищенный [на пути] в опасную землю/в опасной земле **t**.
 (Или: **g** защищенный во время морского путешествия **t**.)
 B: Да не будешь ты лишен мужской силы!

A: 'g skyddad [på väg] till ett farligt land/i ett farligt land **t**.
 (Eller: **g** skyddad på havet **t**.)'
 B: 'Må dig inte saknas mannakraft!'

Detta tolkningsförslag är litterärt tillfredsställande som skyddsbesvärjelse för en manlig resenär på väg till främmande land. Mel'nikovas läsning för bleck 2 är densamma som för baksidan på bleck 1. Hon menar att bleck 2 är en kopia av bleck 1 och att kopian innehåller avskriftsfel; dessa leder henne i sin tur till slutsatsen att ristaren av bleck 2 antingen inte var lika runkunnig

som ristaren av bleck 1 eller hade bråttom. Såsom kommer att framgå av min vidare diskussion, ifrågasätter jag att bleck 2 skulle innehålla avskriftsfel.

Mel'nikova menar att runorna 1 och 12 inramar framsidans besvärjelse. Runa 1 **g** uppfattar Mel'nikova som ett ideogram för ordet 'gud' eller 'gudar' och runa 12 som ett ideogram för guden 'Tyr'. Runa 12 föreslår hon att läsa som en kvistruna 1/3 **t**, trots att detta strider mot det vanliga sättet att rista kvistrunor. Hon räknar med att den i konventionell räkning första ätten (**tbmlr**) här är den tredje. Den andra kvistrunan på sida B (r. 24 **u**) har emellertid som tredje ätt **fupork** i hennes förslag. Tolkningsförslaget för runa 1 **g** söker hon stöd för i runinskrifter på kufiska mynt. Enligt Hammarberg & Rispling (1985:66) förekommer ordet 'gud' med yngre runor 839 ggr på totalt 408 vikingatida mynt, medan det med äldre runor återfinns 226 ggr på totalt 147 mynt.⁵⁸ Det skall till och med finnas sex mynt med båda varianterna, yngre och äldre runor, medan på två mynt (s. 71–72, nr 16 och 32) ordet *guð* förekommer tillsammans med gudanamnet *Pórr*. Hammarbergs & Risplings resultat har dock starkt ifrågasatts av James Knirk (pers. medd.). Denne menar att det knappast finns ett enda säkert belägg på ordet 'gud' bland de 839 föreslagna instanserna; Mel'nikova kunde dock i sin tolkning omöjligen vara medveten om denna allvarliga kritik.

Runföljden **war** tolkas som ordet fisl. *varr* 'opmärksam paa noget, underrettet om noget, forsigtig' (Fritzner), vilket Mel'nikova översätter som 'skyddad' ('защищенный'). Detta ligger enligt min mening för långt från vad ordet egentligen betyder, även om det är släkt med verbet *verja*, som betyder 'hålla borta försvara'. Det är också problematiskt att /r/ här skulle skrivas med oetymologisk **r**-runa. Nästa runföljd, **ifarlad**, tolkar hon som *i fjarland* 'på väg till farligt land/i farligt land' ('в опасную землю/в опасной земле') eller *i farland* 'i havet/under havsresa' ('во время морского путешествия') Sammansättningen *fjarland* 'farligt land' är inte belagd men förefaller möjlig, då det finns andra sammansättningar fisl. med såväl förleden *fjar-* som efterleden *-land*. Sammansättningen *farland* anges i *Lexicon Poeticum* med översättningen 'skibs-land, hav'. Det förefaller ansträngt med meningen 'skyddad på väg till havet', men för att ge meningen 'skyddad på havet' hade ordet behövt stå i dativ, *farlandi*. Den första sammansättningen, *fjarland*, verkar därför vara den sannolikare.

Sida B inleds i Mel'nikovas läsning med runföljden **þarnišk**, som hon tolkar som det reflexiva verbet fisl. *þarnask* eller *þarfnask* 'saknas, behövas' i sg. pres. konj. Runföljden **þar** tolkar hon som pers. pron. i 2 pers. sg. dativ *þær* 'dig' och **aki** som avd. *eigi* 'ikke'. Den sista runan tolkar hon som en kvistruna 2/3 = **u**. Runan förstås som ett ideogram med den symboliska betydelsen *úrr* 'uroxe, manlig kraft'. Meningen *þarnisk þær eigi úr(s)!* 'Må

⁵⁸ I deras undersökning har ingått drygt 35 000 mynt, både orientaliska och västerländska.

dig inte saknas mannakraft!’ förefaller lexikaliskt, grammatiskt och syntaktiskt möjlig, men läsningen är, som vi skall se, tyvärr inte hållbar.

7.2.1.3 Gorodiščebleckens runor: ny translitterering

Jag har undersökt bleck 1 med stereomikroskop två gånger: i januari 2009 i Novgorod på Novgorods historiska museum och i mars 2013 i Moskva på GIM (Statliga Historiska Museet). Bleck 2 har jag också undersökt med stereomikroskop, men endast en gång, i januari 2009 på Novgorods historiska museum. Trots att jag gjort ytterligare två försök att få tillgång till blecken på museet i Novgorod, var de för samlingen ansvariga museitjänstemännen mycket ovilliga att åter låta mig undersöka dem. Min läsningsrapport presenteras i katalogen, där jag diskuterar möjliga läsningar för varje runa. Jag följer Mel'nikovas sidindelning men har ett lägre antal runor på framsidan av bleck 1.

Bleck 1 kan translittereras på följande sätt:

A: -**þamimultm-**
1 5 10

B: **þottþuąntniþonutanfnoi**
12 15 20 23

Bleck 2 kan translittereras:

A: **þottþuąntniþonutanfnoi**
1 5 10

I det följande utgår jag från min egen numrering av runorna. Såsom ovan noterats, menar Mel'nikova (1987:166) att ”The carvings on amulet II are less careful than on amulet I — one of the branches of rune 8 is missing, and the left loop of rune 1 is cut twice. All this suggests that amulet II is a copy of amulet I made by a less experienced carver.” Jag menar dock att ristningslinjerna på bleck 2 i själva verket är mer svepande än på bleck 1, vilket då snarare tyder på att ristaren var van och väl medveten om vilka tecken som skulle formos. Runa 1 har visserligen en extra båge på bleck 2, men enligt min mening tyder detta snarare på en medvetenhet hos ristaren om att bågarna i **þ**-runan kunde fördubblas, och inte på ett slarvigt kopierande av bleck 1. Det är därför osannolikt att det skulle vara fråga om en mindre erfaren ristare. Runa 8 på blecket 2 saknar inte huvudstavens nedre del, som Mel'nikova hävdar (se mina kommentarer i katalogen samt figur 11.3) Hade detta varit fallet, skulle man verkligen kunnat misstänka ett ristningsfel i detta runtecken, men runa 8 har i själva verket identisk utformning på de två blecken. Dessutom ristas två runor på bleck 2 med ett lägre antal linjer (3 och 12, se tablå 1 i katalogen), vilket också tyder på att ristaren till bleck 2 var skicklig och erfaren. Bägge inskrifterna är ristade

med lutning åt vänster, vilket möjligen skulle kunna tyda på att de utförts av samma hand.

Bleck 2 har alltså samma inskrift som baksidan på bleck 1 och kan utgöra ett slags nyckel till denna inskrift. Jag vill understryka att jag härmed inte menar att den skulle vara avsedd som nyckel, utan att en sådan kan uppstå av sig själv, om en och samma text krypteras på ett och samma sätt, men versionerna uppvisar skillnader mellan enskilda runtecken. Även dessa skillnader presenteras i katalogen i tablå 1, och de tillåter oss att förtydliga läsningen för runorna 13 och 15 på bleck 1.

Framsidan av bleck 1 innehåller några runor som skulle kunna höra till den äldre runraden. Runa 1 skulle således kunna vara **g**, såsom Mel'nikova föreslår, men det går heller inte att utesluta att den utgör en inledningsmarkör: runan når inte ner till den nedre kanten till skillnad från de andra runornas huvudstavar i denna rad. Det finns också en annan anledning till varför det är svårt att tro att runans läsning kan vara **g**, och det är att vi inte har några säkra belägg på runan **g** i yngre runinskrifter (se avsnitt 2.1). Runa 2 skulle kunna läsas som **w**, men det finns också en alternativ läsning **p** (jfr min analys av **p**-runans form i vikingatida runinskrifter i katalogen, tablå 4–7). Även här är det svårt att tro att runan skulle stå för en äldre runa, eftersom vi inte heller för **w**-runan har några säkra belägg i yngre runinskrifter. Också runorna 6 och 10 kan läsas som en äldre **m**-runa i balansform. Runa 3 har en ovanlig form. En liknande form har **a**-runorna på Rökstenen (Ög 136) i den del av inskriften som ristats med äldre runor. På baksidan av bleck 1 finns även en annan runa som starkt påminner om Rökstenens, nämligen runa 6. I samma del av Rökstensinskriften finns en **i**-runa som är insvept i en s-formad linje. På vårt bleck har den motsvarande runan två sådana s-formade linjer som sveper om runans huvudstav. Mel'nikova läser här en osäker bindruna **šk**, men jag menar att dess läsning snarare bör vara **i**. Dessa två ovanliga runor, som har slående likheter med Rökstenens äldre runor, leder tanken till att de äldre runorna på Gorodiščeblecken inte skall förstås på sitt vanliga sätt, utan som element i en krypteringsmetod. Gorodiščeblecken kan innehålla samma eller liknande chiffer med äldre runor som Rökstenen. Detta skulle förklara förekomsten av äldre runor så sent som perioden 800–950-talet. Om Gorodiščeblecket 1 innehåller äldre runor av samma slag som Rökstenen, betyder detta att runorna inte nödvändigtvis står för de i den äldre runraden förväntade ljudvärdena; i stället kan t.ex. **g** stå för /k/ och **w** för /u/.

Som spegelrunor karakteriserar Mel'nikova runorna 4 och 10 på framsidan och 12 och 14 på baksidan. Jag håller med henne om att dessa runor kan vara speglade (eller balanserade, som jag föredrar att kalla dem), men menar att runa 14 på baksidan snarare borde läsas som **pu** och inte som **r** (se mina kommentarer i katalogen). Till balansrunorna vill jag också räkna runa 6 på framsidan. Det är också helt möjligt att runorna 12, 13, 14, (15), 19, 21 och 22 på baksidan är balansrunor. Runa 12 kan vara en bindruna **top**

eller **loþ**, och runa 13 kan läsas som **fo** med en kortkvistruna **þ** i dess balanserade form. Runa 19 skulle kunna läsas som **nu**. Runa 21 kan vara **fn**. Runa 22 kan vara **o** i dess balanserade långkvistvariant **þ** eller **b** i dess balanserade kortkvistvariant **þ**. Det är således möjligt att sex eller sju runor på baksidan är balanserade.

Till runor med icke-grafematiska bistavar räknar Mel'nikova alla runor på baksidan av bleck 1 med undantag för 14, 18 och 23. Jag menar dock att det inte finns tillräckligt starka skäl för att räkna med att runorna på Gorodiščeblecken har krypterats på detta sätt. Som jag visar i katalogen kan merparten sådana runor, nämligen runorna 12, 13, 14, 19 och 21, förstås som bindrunor i balansform. Runorna 16, 18 och 20 kan förstås som vanliga bindrunor: runa 16 kan läsas **fn**, runa 18 som **po** och runa 20 som **tan**. Runa 15 kan läsas som en äldre **a-**, en yngre **h**-runa eller kanske snarare som en balanserad form av en långkvistruna **a**.

Vad gäller förstärkta runor, finner jag det svårt att tro att det finns några sådana i denna inskrift, förutom runa 1 på blecket 2 (**p**-runan med en dubblerad båge).

Runa 11 på framsidan av bleck 1 (runa 12 i hennes translitterering) förstår Mel'nikova (2001:183) som en kvistruna. Hon föreslår att läsa den som **t**. Som ovan har noterats, förefaller hennes läsning omöjlig; själva tanken kan emellertid vara riktig. Precis som inskriften på sida B avslutas med en kvistruna, kan även framsidans inskrift avslutas med en sådan. På vilket sätt denna skall läsas är dock oklart. Runan består emellertid av två komponenter: en huvudstav och tre zickzack-linjer. Det kan alltså vara fråga om 1/3 **m**.

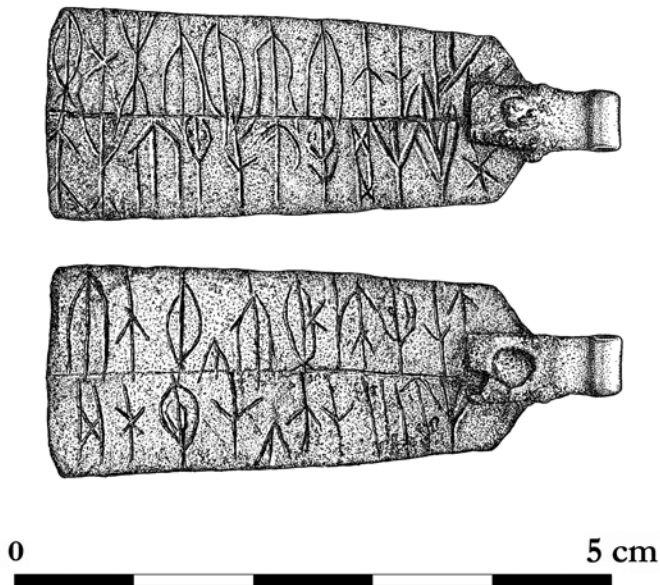
Jag menar således att Gorodiščeblecken är krypterade med balansrunor, bindrunor samt möjligen med äldre runor av samma typ som på Rökstenen och en eller två koordinatrunor. Möjligheten av runor med icke-grafematiska bistavar är jag starkt benägen att utesluta för denna inskrift (trots att detta sätt att kryptera förekommer på Kvinnebyblecket). Gorodiščeblecken kommer då att finna sina närmaste paralleller i Ladogablecket och Hovgårdsblecket, som också de har balansrunor, äldre runor samt bindrunor i balansform. Inskriften får inte någon tolkning av mig.

7.2.2 Ladogablecket (RU Melnikova2001;196)

7.2.2.1 Fyndomständigheter och bleckets skick

I augusti 1975 pågick arkeologiska utgrävningar på Varjažskaja ulica ('Varjaggatan'/'Väringagatan') i norra delen av den nordvästryska staden Staraja Ladoga ('Gamla Ladoga', vikingarnas Aldeigjuborg). Under utgrävningarna, som leddes av V. P. Petrenko, hittade man bland många andra föremål i ruinerna av en stor byggnad ett kopparbleck med runor (figur 61). Byggnaden har daterats till perioden från mitten av 800-talet till slutet

av 900-talet. Den var centralt belägen i förhållande till andra av periodens byggnader och utgjorde till och med ett slags mittpunkt för bebyggelsen (Petrenko 1985:91 f., 105–109). I slutet av 900-talet raserades den för att sedan brännas. Byggnaden kan ha använts för kultutövning (Petrenko 1985:111 f.) eller handel (Kirpičnikov 1985:17). I dess ruiner hittades människo- och djurskulpturer, hela och fragmenterade djurkranier samt många fragment av träskålar. Inte långt från den hittades två samanidiska dirhamer i samma markskikt som blecket. Dessa var präglade år 944/945 respektive år 950. Runblecket har därför daterats till 900-talet, även om det i själva verket kan vara äldre. Nu förvaras det i Staraja Ladogas museum under inventarienummer CAE-75. JIII-1/1303.

Figur 61. Ladogablecket.

Blecket är tillverkat av koppar. Vid dess högra kortsida finns en vikt, avsmalnande bit av metall, som tjänar som fäste för upphängning. Denna är dock gjord av brons, och Mel'nikova (2001:189) menar att den är resultatet av en reparation. Reparationen är illa utförd, och några av runorna vid bleckets högra kortsida döljs delvis av fästet. Min förmodan är emellertid att det inte funnits något tidigare fäste, utan att bronsfästet utgjorde ett slags innovation, bakom vilken kan ha stått en smed som inte kände till hur runbleck brukade se ut. Saken är nämligen den att vi i hela vår korpus inte

kan finna något annat runbleck med liknande fäste. Det finns dock några exempel på runbleck av liknande storlek och form (t.ex. Solbergablecken 4 och 5). Vi har också flera runbleck som har ett hål med en genomträd metalltråd, som bildar en ögla för upphängning. Mycket hypotetiskt kan det tänkas att ett hål eller en tråd gått sönder och att en smed av icke-skandinaviskt ursprung (vilket kan ha förekommit) i 800–900-talets Ladoga fick i uppdrag att laga den. En röntgenundersökning skulle kanske ha kunnat stödja eller utesluta denna hypotes, då den hade kunnat visa huruvida det funnits ett ursprungligt hål bakom fästet, men någon sådan undersökning har inte varit möjlig för mig att låta genomföra.

Bleckets längd är 48 mm. Bredden vid vänstra kortsidan är 18 mm och vid den högra kortsidan före fästet 14,2 mm. Tjockleken är c:a 0,5 mm. Blecket bär spår av stark avfrätning och har många utvittringsgropar. Det är dock bevarat i sin helhet. För enkelhets skull kallas blecket här i texten för *Ladogablecket*, och inte *Staraja Ladoga-blecket*. *Ladoga* var också stadens ryska namn fram till 1704.

7.2.2.2 Tidigare läsningar och tolkningar

Jurij Kuz'menko var den förste som försökte sig på att analysera inskriften. Han gjorde först ett försök att läsa den, vilket presenterades i två korta publikationer (Petrenko & Kuz'menko 1977; 1979), därefter fortsatte han med tolkningsförsök i ytterligare två publikationer (1995, 1997a) och till sist gav han (1997b:197) den fullständiga tolkning till inskriften som följer nedan. I sin translitterering anger Kuz'menko inom parentes alternativa läsningar; han normaliserar inskriften till fornisländska och översätter den till tyska:

A: $\widehat{\text{p}}\widehat{\text{u}}\widehat{\text{r}}\widehat{\text{a}}\widehat{\text{m}}\widehat{\text{u}}\widehat{\text{p}}\widehat{\text{r}}\widehat{\text{u}}\widehat{\text{n}}\widehat{\text{a}}\widehat{\text{r}}\widehat{\text{a}} - \text{ŋ} (\text{g}, \text{t}, \text{!}, \text{ŋ}) \text{m}\widehat{\text{u}}\widehat{\text{w}}\widehat{\text{a}}\widehat{\text{p}}\widehat{\text{w}}\widehat{\text{a}}\widehat{\text{m}}\widehat{\text{k}}\widehat{\text{f}}\widehat{\text{a}}$
 B: **unþrupinþat ŋ þaparnakifak**

*Þórr á móðrúnar (áss)? má váðvá mik(ki) fá.
 Unnr (ann) Óðinn þat dáð er Naggi fékk.*

'Thor hat Mutrunen, (der Ase??). Fange nicht mich das Riesenverderben. Odin gönnt die Tat (den Mut), die Naggi erhalten hat'.

Elena Mel'nikova (1994:231 f. och 2001:189–200) har gjort två försök att förstå inskriften. I hennes första artikel (1994:232) anges för första gången att inskriften kan vara krypterad med balansrunor. Läsningförslaget innehöll endast fyra lexem, som hon lämnade utan explicit tolkning: **runar** (det enda ordet i inskriften som hittills blivit allmänt accepterat), samt **unþr**, **þar** och **haki**. Lexemen får tolkningsförslag av Birkman (1995:272 f.), som bland

annat föreslår att uppfatta **unþr** som fisl. *undr* 'Seltsames, Wunderbares, Wunder' eller som *unnr* < *unðr* 'Woge, Welle'.

Mel'nikovas andra försök utgjorde ett förslag till helhetstolkning (2001:196, 200). Också hon anger alternativa läsningar inom parentes och normaliserar till fornisländska; dock översätter hon till ryska (jag översätter detta vidare till svenska):⁵⁹

A: **þamuprunaris ¶ oṁuþ(b)alw(b)mkfa**

B: **unþrupiow(b)at ¶ naþarnakifaþ**

Þá móðrúnar es á móðold m(aðr) <kfa> unþr úþjóð at haðar <nakifaþ>

[Я (или он)] получил гневные руны, которые в гневные времена (человек)... Унн (Один, или: меч) нежить⁶⁰ после битв...

[Jag, (eller han)] fick vredesrunor, som i vredestider (människa)...

Unn (Oden, eller: svärd) demoner efter strider...

Man noterar omedelbart att tolkningarna på flera punkter skiljer sig kraftigt åt. Faktiskt är det så att det enda sammanfallet mellan dem är att runföljden **muprunar** av bägge forskarna har tolkats som *móðrúnar*, i den ena förstått som 'modrunor', i den andra som 'vredesrunor', samt att Oden nämns i bägge tolkningsförslagen.

Tolkningarna citeras i McKinnell & al. (2004:64 f.), men kommenteras otillräckligt och avfärdas sedan genast utan att man helt har förstått dem. Från Kuz'menkos tolkning, eller snarare från dess tyska översättning, har således McKinnell & al. översatt förleden *váða-* 'Riesen-' inte i dess förstärkningsbetydelse utan som substantivet 'Riese', 'jätte'. 'Riesenverderben' har på så sätt förvandlats till 'the spoiler of giants'. De har också missförstått Mel'nikovas tolkning på två punkter: De hävdar att tolkningen "takes the plural *rúnar* as the subject of the singular verb *es*", vilket den i själva verket inte gör. Mel'nikova tolkar inte ordet *es* som verbet *vera* i 3 pers. sg. pres., utan som den relativa partikeln 'som'. McKinnell & al. har vidare missuppfattat det första ordet i hennes tolkning, nämligen *þá* i rad 1 på sida A, vilket de antagligen förstår som ett demonstrativt pronomen *sá*. Det är oklart för mig hur de i så fall vill förklara formen *þá*, vilket ju är m. pl. ack. eller f. sg. ack., alltmedan de översätter Mel'nikovas första rad som 'There are grief-runes'.

⁵⁹ Mel'nikova använder *r* i sin normalisering till fornisländska.

⁶⁰ I stället för det synnerligen ovanliga ordet *нежить* *nežist'* översätter hon i den löpande texten (s. 200) med det bättre belagda *нежить* *nežit'*, ett kollektivord för väsen utan kropp och själ men i mänsklig gestalt (dock inte spöken).

I det följande vill jag därför utförligt diskutera Kuz'menkos och Mel'nikovas tolkningsinsatser; det innebär ett betydande arbete att tolka krypterade inskrifter såsom denna, och allvarliga försök att tolka krypterade inskrifter förtjänar ingående diskussion. Jag menar också att man kan komma längre i sin förståelse av svåra inskrifter om man noga analyserar tidigare tolkningsinsatser, ty man får då ett bättre perspektiv på vilka tolkningsmetoder som har använts och vilket resultat dessa har givit.

I sin kritiska analys av Kuz'menkos tolkning tar Mel'nikova hänsyn endast till hans tidiga tolkningsförsök (Kuz'menko 1997a). Hon har förvisso en hänvisning till hans senaste förslag (Kuz'menko 1997b), men kommenterar den inte och tar på så sätt inte ställning till Kuz'menkos nyare läsning och tolkningsförslag.⁶¹ Detta avser jag att göra i vad som följer.

Rad 1 inleds i Kuz'menkos senaste förslag med bindrunan **pur**, vilket han tolkar som gudanamnet *Pórr*. Läsningen av denna bindruna är osäker (se mina kommentarer i katalogen, nr 12), men jag kommer nedan ändå att diskutera möjligheten att tolka runföljden just som detta gudanamn.

Mel'nikova läser i den första radens inledning runföljden **pa** och tolkar denna som *pá* – 1 eller 3 pers. sg. pret. av verbet fisl. *þiggja* 'faa, komme i besiddelse af noget som begjæres, gives' (Fritzner). Tolkningen kan accepteras utan större problem (vilket jag också gör nedan), men läsningen som den bygger på är något osäker. Mel'nikova betraktar inte den första runan som en bindruna, men även på hennes egen teckning finns en nedåtriktad bistav till höger om **p**-runans huvudstav (se katalogen).

Formen **pur** av gudanamnet *Pórr* är belagd fem gånger (Ög 136, Vg 150, DR 110, DR 209, E DR419), och formen **por** två gånger (Öl SAS1989;43, N B380). I form av en bindruna **pur** finns namnet vidare belagt på runstenen från Sønder Kirkeby (DR 220). Alla dessa åtta belägg har dock som slutkonsonant runan **r** och inte **r**. Kuz'menko uppmärksammar själv denna svårighet men menar samtidigt att **r**-runans användning kan förklaras antingen genom sammanfall av fonemen /r/ och /r/ eller genom icke-sammanfall.

Om det är fråga om sammanfall, skulle alltså som ett resultat såväl skrivningen **r** som **r** kunna förekomma. Kuz'menko (1997b:196) tar som exempel formerna **mopir** och **mopir** och säger att de "aus derselben Zeit stammen". Han menar härmed av allt att döma att de var samtida med varandra, inte med Ladogablecket. Sammanfallet i detta exempel är dock en fonetisk företeelse som orsakas av ett föregående /i/-ljud i svag stavelse (jfr Larsson 2002:75–77), varför det inte kan utgöra någon parallell till **pur** på Ladogablecket.

Det är allmänt accepterat att sammanfallet mellan /r/ och /r/ har skett senare i östnordiskan än i västnordiskan, och att sammanfallet har skett

⁶¹ Det kan därför förefalla något överraskande att Mel'nikovas läsning för de mest osäkra runorna i slutet av rad 2 på sida B (**kifak**) sammanfaller helt med Kuz'menkos nyare läsning.

tidigast efter dentala och alveolara konsonanter, sedan efter övriga konsonanter och till slut efter vokaler (Larsson 2002:33). Vår inskrift kan försiktigt förmodas höra till de mest östnordiska, och man förväntar sig då att sådana förväxlingar mellan runorna inträder ganska sent. Patrik Larsson (a. st.) sammanfattar Adolf Noreens iakttagelser att för Sveriges del ”står yrrunan kvar [efter icke-dentala konsonanter] till omkring 1050, då redrunan börjar tränga in även här, men de två växlar framgent under en tid. Efter vokaler är yrrunan i allmänhet bevarad till omkring år 1100, kanske t.o.m. till 1200 eller något senare, men redan före 1100 börjar de båda runorna förväxlas.” Fyndet av mynt visar att blecket kom i jorden tidigast under 950-talet, medan byggnadens förstörelse i slutet av seklet torde bilda en sista gräns. Ändå antyder bruket av äldre runor (**M**, **A** och **H**) i dess inskrift att blecket kan vara äldre. Förslaget om sammanfall stämmer då inte med inskriftens datering. Vi kan dock inte utan vidare utesluta möjligheten att ristaren av blecket kom till Aldeigjuborg från Västnorden, där sammanfallet verkar ha skett redan omkring år 900. Spurkland (2001:117 f.) skriver dock att ”på norsk område opphørte nokså raskt forskjellen mellom de to r-lydene, det betyr at /r/ falt sammen med vanlig /r/. [...] I alle endestavelsene er det **Rr** som blir brukt for /r/ i endestavelse.” Man kan alltså knappast förvänta sig att runorna skulle förväxlas, eftersom uttalsskillnaderna upphörde så tidigt och redrunan därefter är allenarådande i slutposition. Något som vidare försvårar situationen är att runföljden **unþr** förekommer i inskriften, vilket antyder att fonemet /r/ fortfarande inte sammanfallit med /r/ efter dentala konsonanter. Detta stämmer väl överens med den tidiga dateringen för blecket men mindre väl med Kuz’menkos förslag: om sammanfallet ännu inte har skett efter dentala konsonanter, bör det inte heller ha skett efter vokaler (vilket också runföljden **runar** visar). Man kan då heller inte förvänta sig någon förväxling mellan runorna **r** och **r**.

Om det är frågan om icke-sammanfall skulle enligt Kuz’menko **r** i slutposition i ordet **þur** stå för /r:/. Om jag förstår saken rätt, menas att det fonem som har uppstått genom assimilation av /r/ (Kuz’menko rekonstruerar /ðo:rr/ > /ðo:rr/) ännu skiljer sig kvalitativt från det korta /r/-fonemet. Som parallell ges den kvalitativa skillnaden mellan kort och långt /l/ respektive /n/ i fornisländskan, som uppkommit genom assimilation av /l/ respektive /n/. (Tesen om /l/ och /n/-assimilation behandlas med svensk sammanfattning i Kuz’menko 1978:94–100). Förslaget förutsätter att assimilationen /r/ resulterade i ett fonem som skilde sig kvalitativt från /r/, och att **r**-runan kunde beteckna detta fonem /r:/. För att utreda vad för slags ljud som assimilationen /r/ skulle kunna resultera i, går Patrik Larsson (2002:36–40) igenom alla personnamn i nominativ på *-arr*. Det visar sig då att av de totalt 86 belägg som SRD uppvisade 2001 ristas 78 med **r** och åtta med **r**. Larsson behandlar ingående dessa åtta beläggs tillförlitlighet (liksom

ytterligare två belägg med namn i akkusativ), och hans resultat (s. 38–40) är att man av de två säkra beläggen (Ög 14 och Ög 201⁶²) inte kan dra några slutsatser om att /r̥r/ skulle ha utvecklats till /r:/ . Hypotesen har alltså för svagt stöd i runinskrifterna för att kunna accepteras.

Runföljden **amubrunar** tolkar Kuz'menko övertygande som de två orden *á móðrúnar* 'har modrunor'. Verbet runsv. *æiga* 'äga; ha till maka' förekommer i olika former på många svenska runstenar (Peterson 2006:92). Också sammansättningen *móðrúnar* kan stödjas med paralleller (se avsnitt 7.2.2.4).

Det sista ordet i Kuz'menkos tolkning i rad 1 på sida A består av runföljden **as**. Läsningen är mycket osäker, men tolkningen *áss* för sekvensen **as** är inte omöjlig. Dock förväntar man sig snarare **o**-runan i detta ord så tidig som bleckets datering är.

Rad 2 börjar med en runa som Kuz'menko inte tar med i sin tolkning utan markerar med frågetecken. Han föreslår flera olika varianter till dess läsning, bl.a. en åsruna eller en förstärkt **t**-runa, men fastnar inte för någondera varianten utan börjar sin tolkning med nästföljande runa.

Runföljden **mu**, som följer därefter, tolkar Kuz'menko som pres. ind. *mā* av ett fsv. verb *mogha* (också *magha*, *mugha*) 'vara stark, hafva styrka eller makt, förmå; må' (Söderwall). Han uppger att ordet *mā* påträffas i två inskrifter (U 323, Vs 15). Ordet återges emellertid där med **mo**. Det finns fall när åsrunan markerar nasal vokal efter nasal konsonant, och Williams (1990:64, fn. 38) behandlar bland sådana fall även beläggen **mo** på U 323 och Vs 15. Vi skulle således ur denna synvinkel kunna räkna **mo** på Vs 15 och U 323 som goda paralleller till Kuz'menkos förslag, men det saknas en förklaring till varför vokalen /a:/ skulle återges med runan **u** i detta ord.

Nästa ord som Kuz'menko urskiljer i rad 2 tolkar han som *váðvá* – en sammansättning av två fornisländska ord: *váði* m. 'skade, ulykke, vaade' och *vá* f. 'skade, ulykke, fare' (Fritzner). Kuz'menko menar att ordet *váði* i fornisländska ofta förekommer som förled i sammansättningar i formen *váða-* eller *vað-*, och han anger följande exempel (jag ger Fritzners översättningar, eftersom jag inte vet vilken litteratur Kuz'menko konsulterat): *váðahark* 'sehr starker Lärm' (Kuz'menkos översättning; ordet saknas i Fritzners ordbok), *váðakuldi* m. 'skadelig kulde eller frost' (Kuz'menko översätter 'sehr starke Kälte') och *váðvænn* adj. 'farlig, som giver anledning til frygt for noget'.⁶³ I *Lexicon Poeticum* finns också ett exempel *váðamaðr* m. 'skadelig person'. I Cleasbys och Vigfussons ordbok finns exempel som *váða-blót* 'a pernicious sacrifice' och *váða-hark* 'a terrible noise'. Kuz'menko menar att betydelsen hos ordet *vá* förstärks

⁶² Egentligen finns dock endast ett säkert belägg, då Ög 201 måste uteslutas (se Källström 2005:13).

⁶³ De två sista sammansättningarna, *váðvænn* och *váðveifliga*, har dock antagligen inte *váði*- som förled utan *vá-*; *ð* är här sekundärt.

genom förleden *váða-* och att sammansättningen *váðvá* kan betyda 'Riesenverderben', dvs. 'en enorm skada'. Jag ställer mig dock tveksam till att förleden *váða-* verkligen skulle kunna användas som förstärkning. De exempel som finns i Fritznerns ordbok och i *Lexicon Poeticum* ger snarare vid handen att förleden användes i sin egentliga betydelse 'skada, skadlig'. Sammansättningen skulle då kunna översättas som 'en skadlig olycka' eller 'en skadlig fara', men även om man undviker att översätta 'en skadlig skada' ter sig uttrycket påtagligt tautologiskt. Denna känsla förstärks av att ordet *váði* troligen stammar från *vá* (Magnússon 1989:1149). Magnússon (a. st.) anger att ordet fisl. *vá* är av omdiskuterat ursprung, även om det uppenbarligen är besläktat med fe. *wāwa*, *wéa* och fsaxs. *wē*. Ordet är förmodligen belagt i två runinskrifter: på Ulvsundablecket, som har en arkeologisk datering till 800-talet, och på Järfällablecket, som är daterat till tiden omkring 1000 men kan vara äldre. Det är alltså inte uteslutet att man skulle kunna finna det på Ladogablecket.

Vidare i Kuz'menkos läsning följer runföljden **mkfa**, som ges tolkningen *mik(ki) fá* 'mig icke få'. **mk** tolkas som pron. i 1 pers. ack. *mik* med en **i**-runa som döljer sig i **k**-runans huvudstav. Runföljden (**i**)**k** skall sedan dubbellas, men denna gång får den dolda **i**-runan sin plats efter **k**-runan – **k(i)**. Kuz'menko (1997b:192) menar vidare att de två punkter som han ser mellan **k**-runans vänstra bistav och huvudstav är avsedda att beteckna denna dubbelläsning. Pronomenet *mik* i formen **mik** finns belagt på en runsten från Kärnbo ödekyrka (Sö 176), och negationspartikeln *ækki* i form **iki** förekommer på Sö 174, U 69, U 225 och Vs 24. Det är vidare ett välkänt faktum att partikeln *-gi/ki* i fornisländskan kunde fogas till substantiv, pronomina, adjektiv och adverb, varför ordet *mikki* inte vore något att förundra sig över; däremot kan man ifrågasätta den dubbelläsning av två runor (av vilka en runa, **i**, inte ens är synlig), som krävs för att få detta ord. Runföljden **fa** kan utan svårighet uppfattas som infinitiv av *fā*, ett verb som också förekommer fyra gånger på en runsten från Hillersjö (U 29) i 3 pers. sg. pret. (*fikk*) och två gånger i 3 pers. pl. pret. (*fingu*).

Mel'nikovas tolkning av rad 2 på sida A skiljer sig radikalt från Kuz'menkos. Runorna 16 och 19 uppfattar hon som **p** och inte som **w**. Hon ser också annorlunda på runan 18, som hos henne får läsningen **l**. Raden inleds således med runföljden **omypalp**, vilket får tolkningen *á móðöld* 'i vrestid'. Sammansättningen *móðöld* består av förleden fisl. *móð-* och efterleden *öld* f. 'mennesker, tidsalder' (Fritzner). Sammansättningar med denna efterled i just betydelsen 'tid, ålder' finns i fornisländskan, t.ex. i *Völuspá* (H) 37. *Lexicon Poeticum* har därtill sammansättningar som *rómqld*, *styrjöld*, *skær(u)öld* 'ofred, ofredstid, kamptid' och *hreggöld* 'stormtid'. *Móðöld* i betydelsen 'vrestid' skulle passa väl i sådant sällskap, och Mel'nikovas sammansättning skulle också samspela med den föregående raden genom sin upprepningen av förleden *móð-*. Problemet är att vi inte har

några helt säkra exempel i det vikingatida runmaterialet på att runan **þ** kunde stå för /d/. Tolkningen måste därför betraktas som osannolik.

I runföljden **mkfa** tolkar Mel'nikova runan **m** som ett ideogram för ordet fisl. *maðr* 'människa'. Som jämförelse hänvisar hon (2001:195) till Ingelstadsstenens **ð**-runa⁶⁴ (Ög 43, se också avsnitt 2.1). Sekvensen **kfa** lämnar hon otolkad. Att uppfatta runan **m** som ett ideogram är inte omöjligt, men det är att föredra att undvika sådana lösningar. Det mest kända och säkra exemplet på användning av begreppsrunor finns i den urnordiska inskriften på stenen från Stentofte, Blekinge (DR 357). Vidare hade stenen från Gummarp, också den från Blekinge (DR 358 †), som gick förlorad i en brand i Köpenhamn 1728, en urnordisk inskrift som översatts 'Haduwolf satte tre stavar fff'. Dessa (run)stavar har tolkats som begreppsrunorna *f[ehu]* 'Vieh, Bezits, Reichtum' (KJ 1966:208). Här är det alltså själva kontexten som avslöjar runornas betydelse. På Ladogablecket är det dock inte så självklart att efter en begreppsruna **m** skall följa på ordet 'vredetid'. Tolkningen försvåras också av att runföljden **kfa** förblir oförklarad.

Sida B, rad 1 inleds med runföljden **unþr**. Denna ger Kuz'menko sex olika tolkningsförslag: 1) gudanamnet fisl. *Unnr* m. med oklar etymologi, ett heiti för Oden; 2) appellativet fisl. **unaðr* m. < *unað* n. 'vän'; detta förutsätter emellertid att den andra runan i raden läses som bindrunan **nā**, vilket är omöjligt; 3) appellativet fisl. *unnr*, *uðr* f. 'våg, bölja' eller ett härav stammande kvinnonamn *Unnr/Uðr*; 4) appellativet fisl. *unnr* m. 'svärd'; 5) verbet fsv. *unna* 'gynna, älska, giva, skänka' i 3 pers. sg. pres. ind., *unner*, *unnar*; 6) verbet fisl. *vinna* 'arbeta, vinna' 3 pers. sg. pres. sg., *vinnr*, *viðr*. Formen **unþr** betraktar Kuz'menko som en övergångsform eller en kontamination av *unnr* (*vinnr*) och *uðr* (*viðr*). Det förslag som han själv tror mest på är att **unþr** är 3 pers. sg. pres. av verbet *unna*: *unner* 'gynnar'.

Det som är problematiskt med förslagen 1 och 3–6 är att vi saknar belägg på mellanstadiet *-nðr*. Det finns dock ett möjligt exempel på verbet *vinna* 'arbeta, kämpa mot' i övergångsformen **uiþr** *viðr* på Ribekraniet (DR EM85;151B; se Grønvik 1999a:110 f., se också Larsson 2002:47 f.). Det kan även möjligen handla om ett slags fakultativt övergångsstadium: Larsson (2002:47) ger exempel på fakultativa övergångsformer, där en och samma person kan kallas för **purun** *þōrunn(r)* i U 859 och **puruþr** *þōruðr* i U 860, trots att bägge stenarna är utförda av en och samma ristare, Åsmund Kåresson. Vi har även ett intressant medeltida belägg på hur namnet *Finnr* ristas **finþr** (N B599).

Nästa runföljd **upin** tolkar Kuz'menko som gudanamnet *Óðinn*. Namnet *Óðinn* förekommer i minst tre runinskrifter: på en fibula från Nordendorf, Bayern, i formen **wodan** (KJ 151, 500-talet), på Ribe-kraniet i formen **upin** (DR EM85;151B, 700-talet) och på en runpinne från Bergen i formen **open**

⁶⁴ Hon refererar dock felaktigt till denna häll som en amulett (2001:195).

(N B380, 1150-talets andra hälft). Det finns dessutom ett förslag att Oden på Ribe-kraniet även benämns **ulfur** *Ulfur* och **hutiur** *Hō-Týr* (MacLeod & Mees 2006:27). Man skulle alltså kunna acceptera tolkningsförslaget, om inte läsningen vore så osäker: den sista runan i **upin** bör snarare läsas som **o** än som **n**.

Rad 2 tolkar Kuz'menko som 'detta dåd som Naggi fick'. I den föregående raden vill han, som nämnts, tolka **unþr** som verbet *unna* i 3 pers. sg. pres. ind. Det blir då emellertid problematiskt att ha *þat dáð* 'detta dåd' i akkusativ, eftersom verbet *unna* kräver dativ. I fornvästnordiskan är substantivet *dáð* dessutom alltid feminint, vilket betyder att det inte kan betecknas med dem. pron *þat* n. Personnamnet *Naggi* skulle också behöva stöd, eftersom det i övrigt är okänt.

Mel'nikova väljer för runföljden **unþr** Kuz'menkos första förslag, det vill säga att det är fråga om *Unnr/Uðr*, ett heiti för Oden. Namnet *Uðr* förekommer bland de 54 namnen på Oden i *Grímnismál* (stroforna 46–50, 54). Något annat heiti för gudanamnet Oden är veterligen inte belagda i runinskrifter. Eftersom gudaheitit *Unnr* inte får något tydligt sammanhang med den föregående frasen i Mel'nikovas tolkning och inte heller med den fras som följer, föreslår hon dock ytterligare en tolkning för runföljden **unþr**, nämligen fisl. *unnr* m. 'svärd'. Appellativet *unnr* förekommer i skaldediktning (*Lexicon Poeticum*) och torde därför kunna påträffas i en runinskrift av detta slag.

Nästa ord i Mel'nikovas tolkning är fisl. *úþjóð* f., som hon översätter som нежить 'trolltyg, skrymt' (se även fn. 60). Fritzners översättning för detta lexem lyder 'slet folk, skare af slemme mennesker'. Prefixet *ú-* betecknar vanligtvis en negation eller en motsats. I *Lexicon Poeticum* beskrivs *óþjóð* med nästan samma uttryck som hos Fritznar: 'slet folk, slette mænd, pak, røvere'. *ú/ó-*prefixet i *úþjóð* betecknar således i fornisländskan en negation av endast vissa egenskaper (dåliga människor) och inte ett motsatsförhållande (icke-människor). I nyisländskan har ordet *úþjóð* betydelse: 'evil people, rabble, devils' (Cleasby & Vigfusson). Betydelsen 'devils' står inte på första plats i Cleasby & Vigfusson och får snarare betraktas som sekundär. Det är antagligen så att den har tillkommit senare, eftersom vi i belagd fornisländska inte ser några spår av den. Därför betraktar jag Mel'nikovas översättning 'trolltyg' som mindre sannolik.

Den första hälften av rad 2 på sida B tolkar Mel'nikova som *at haðar* 'efter strider', vilket är en helt möjlig tolkning. Den sista delen **nakifaþ** lämnar hon utan tydningsförslag.

I all korthet kan man säga att de starka sidorna med Kuz'menkos tolkning först och främst är hans sammansättning *móðrúnar*, som ger oss hopp om att inskriften faktiskt är tolkningsbar, samt hans noggranna diskussioner av olika tolkningsalternativ och de enskilda ordens betydelser. Mel'nikovas förtjänst är en förtydligande läsning av inskriften samt nya tolkningsförslag för enskilda runsekvenser, såsom t.ex. **þa** och **hafaþ**.

7.2.2.3 Ny translitterering

Eftersom en tolkning är så fullständigt beroende av sin läsning, har jag ägnat störst uppmärksamhet just åt inskriftens läsning. Jag har undersökt blecket med hjälp av ett stereomikroskop vid fem tillfällen (januari 2009, april 2010, november 2010, januari 2011 och mars 2013). Jag kommer möjligen inte fram till en bättre tolkning för Ladogablecket, men jag hoppas i alla fall ha producerat en säkrare läsning. Min translitterering följer nedan, medan alla kommentarer och fotografier återfinns i katalogen. Jag har också utfört en fonografematisk analys av Ladogableckets runor, som återfinns som bilaga 1 i katalogen.

A: **ḫṛamupṛunars | omuḫalḫamkfa**
B: **unṛupuḫiopaṭ | ḫaparnam--ḫ**

Ladogableckets runor är krypterade: de har vad jag kallar balansform (se avsnitt 2.6). Blecket har stratigrafiskt daterats till tiden efter 950-talet, men runologiskt kan det dateras till 800–950-talet. Man kan därför jämföra ortografien på blecket med den som möter på tidigvikingatida runstenar.

De äldre runorna **h**, **a** och **m** påträffas i yngre runinskrifter i både Danmark och Sverige (se avsnitt 2.1). Två allografer för /a/, ***** och **†**, möter också såväl i Sverige som i Danmark; vi finner dem på Sparlösastenen (Vg 119): **a** (**†**) och **a** (*****). Sparlösastenen har också två allografer för /m/ – ett äldre **m** och en kortkvistruna **m**. Vi finner dem även på Flemløsestenen, Fyn (DR 192) och Snoldelevstenen, Sjælland (DR 248). Snoldelevstenen har också en äldre **h**-runa, liksom Ladogablecket. Det finns också två mindre säkra belägg: det ena är på den försvunna Tune-stenen (DR 249 †) och det andra på Sønderby-stenen (DR 191), där det är ovisst om ***** betecknar **a** eller **h**.

Jag normaliserar inskriften till runsvenska (och inte rundanska eller fornisländska) av den anledningen att vi inte känner till några tidiga runbleck från Danmark och inte några bleck alls från Norge eller Island. Min fonografematiska analys av Ladogableckets runor (bilaga 1 i katalogen) baseras därför också på det runsvenska fonemsystemet.

Rad 1 på sida A börjar med **ḫ**, som möjligen också har en **r**-runas bistavar på sin huvudstav. Trots att jag har undersökt blecket fem gånger, kan jag fortfarande inte säkert säga om den första runan verkligen är en bindruna. Också sida B har en osäker bindruna **ḫa**, som jag trots allt arbete med läsningen inte kan vara helt säker på. Jag har därför valt att ge alternativa translittereringar till dessa rader. Rad 1 kan således också translittereras som **ḫamupṛunars**, och rad 3 som **unṛupuḫiopaṭ**. Den enda säkra bindrunan i inskriften är runa 18 (**ḫ**). Denna kan läsas på fyra olika sätt: som **aḫ**, som **ḫa**, eller dubbelt som **aḫa** eller **ḫaḫ**. Rad 4 avslutas med fyra (eventuellt fem) runor som nu är mycket svårästa på grund av korrosion i metallen. Två

av dem kan med viss tvekan identifieras som **m** och **k**. De andra två runorna låter jag bli att försöka identifiera: man kan tycka sig se vilka runor som helst på detta ställe, där metallen är full av utvittringsgropar.

7.2.2.4 Lexem som kan förekomma på Ladogablecket

Jag har flera gånger försökt att ge en helhetstolkning till Ladogableckets runor bara för att sedan tvingas erkänna att resultatet inte blivit övertygande. På detta senare stadium har jag försökt att avstå från att ge en sådan helhetstolkning för att i stället inskränka mig till att diskutera enskilda ord som kan finnas i inskriften. Detta har emellertid ur en synvinkel inte helt lyckats, då de tolkade runföljderna under processen ständigt tenderat att fogas samman i någon form av mening. Lena Peterson (1997:143, 146) beskriver hur detta kan gå till, och jag instämmer helt i beskrivningen:

Men det är nu så – och jag talar av egen erfarenhet – att när man en längre tid har brottats med en svår inskrift, så kan texten ta herraväldet över tolkaren. Den sätter sig på hjärnan och man blir inte kvitt den förrän man har fått en ”helhetstolkning”. [– – –] Tolkaren måste vara medveten om risken att texten kan gripa tag i honom/henne så till den grad att han/hon överväldigas av önskan – tvånget – att komma med en ”helhetstolkning”. Men det är förbjudet att låta sig förryckas av denna önskan, om tolkaren går ut över det som vetenskapligt kan slås fast.

Jag har därför tillåtit lexem att sammanföras syntaktiskt till något slags mening, men samtidigt endast fokuserat på att vetenskapligt försöka grunda de förslagen till tolkningar av enskilda runföljder.

Sida A

Rad 1 inleds med runföljden **þa** eller **þra**; därefter kommer följden **muprunars** som sannolikt innehåller sammansättningen *mōðrūnar*, som kommer att diskuteras senare. **s**-runan i radslutet knyter sannolikt an till rad 2. Om vi läser den inledande runföljden som **þa** kan vi ansluta oss till Mel'nikova, som där ser en motsvarighet till verbet fisl. *þiggja* 'få, ta emot, komme i besiddelse af noget som begjæres' (*Norrøn ordbok*, Fritzner). Verbet fvn. *þiggja* finns belagt på en runpinne från Bergen (N B380) i uttrycket *Þórr þik þiggi* 'Må Tor få dig'. Verbet står i 1 eller 3 pers. sg. pret., *þá*. Vi får då meningen *Þā mōðrūnar* '[Jag] fick vredesrunor, sinnesrunor'.

Om vi i stället väljer att läsa runföljden som **þra**, kan denna tolkas som motsvarigheten till verbet fisl. *þrā* i 2 pers. sg. imp. Ordet kan betyda 'trå, stunde, lengte' (*Norrøn ordbok*) Vi finner en avledning av verbet i appellativet fsv. **þrar** *þrār* f. pl. ack. 'trånader' på Sigtunablecket 1. Verbet används antingen med objekt i gen. eller med konstruktioner med prep. *efter*

(Fritzner och *ONP*).⁶⁵ Man kan då uppfatta runföljden **muprunar** som sg. gen. och tolka meningen som 'Sträva efter vredesrunan'.

Rad 2 består av runföljden **omupalþamkfa**. Det kan genast noteras att runföljden **þamkfa** innehåller tre konsonantrunor. Om vi inte vill räkna med utelämnade vokalrunor, finns det bara en lösning: att tolka följden som *æm* 'k jag är' och *fā* 'få'. Dessa två verb bör sannolikt hänföras till två olika meningar.

Låt oss först undersöka **amk**, som kan representera verbet *vesa* i 1 pers. sg. pres. ind. och ett enklitiskt ställt pers. pron. *ek*. Det faktum att fonemet /æ/ betecknas med **a**-runan i **am** är knappast ägnat att förvåna, då det på detta finns andra vikingatida exempel. På Forsaringen (Hs 7) ristats således adv. *æigi/ækki* som **aki**. Det finns också många säkra exempel på användning av **a**-runan för /e/ eller /æ/ i yngre runinskrifter (se Lagman 1990:50–61). Enligt fornisländska och fornsvenska grammatikor (Noreen 1904:389; 1923:310, Iversen 1973:84) kan personliga pronomen i synnerhet i diktspråket fogas enklitiskt till föregående verb. Bland vikingatida exempel kan nämnas Sigtunadosans inskrift (U Fv1912;8), som innehåller en mening som av S. B. F. Jansson (1987:133)⁶⁶ har tolkats **fonkauk** × **o nos au-a** *Fann*'k *gauk ā nās au[k]a* 'Jag märkte ökningen på likets gök'. För flera exempel på enklitiskt 'k se Källström (2010c:57 f.).

Runföljden **fa** kan vara 2 pers. sg. imp. *fā* eller 1 pers. sg. pres. ind. *fā/fæ*. Det utgör antingen en mening i sig eller hör till nästa fras. Verbet fisl. *fā* betyder 'gripe, ta', 'nå, komme til', 'få, komme ut for' (*Norrøn ordbok*) och finns belagt i vikingatida runbesvärjelser. På Sigtunadosan (U FV1912;8) finner vi således verbet i 3 pers. sg. pret. *fikk* i betydelsen 'skaffa sig, förvärva'. På Kvinnebyblecket används det i 2 pers. sg. pres. ind. *fæR* i uttrycket *fā ekki af e-n* 'inte få det man söker av någon': *it fæR ekki af Bofa* 'det (onda) uppnår ingenting med Bove'.

Runföljden **omupalþa** bör sannolikt inkludera **s**-runan från den föregående raden. **o**-runan står sannolikt för ett nasalerat ljud, vilket innebär att den antingen bör beteckna prep. *ā* eller ingår i samma ord som runorna **s** och **m**, t.ex. rel. part. **som**. På DR 217 förekommer partikeln i just denna form. Man får här alltså räkna med att vokalen /æ/ nasaliseras av det nästföljande /m/-ljudet. Nasalering av vokaler framför **m** finns belagt även före 900-talet: Henrik Williams (1990:38) anger tre tidiga belägg: **kom kam**

⁶⁵ Jag vill tacka Jurij Kuz'menko för att ha noterat detta i sin kritik av ett av mina tidigare tolkningsförslag av Ladogablecket (Düwel & Kuz'menko 2013:342).

⁶⁶ Otto von Friesens tolkning (1912:12) för denna rad lyder: *fann gauk ā nās au[k]a* 'man märkte på korpen, hur han ökade' eller 'man såg på asgöken, hur han svällde'. Satsen blir på så sätt subjektlös. v. Friesens tolkning är den allmänt accepterade; Janssons tolkning har dock den fördelen att satsen som subjekt får ett enklitiskt *ek*, vilket skulle förklara varför ristaren, som annars konsekvent använder skiljetecken för att markera ordgräns i denna inskrift, valde att skriva ihop **fonkauk** i stället för att dela upp det i två ord. Jag föredrar därför detta förslag framför v. Friesens och räknar exemplet som ett troligt belägg på enklitisk användning av *ek*.

(N KJ101), **kobr** *kambr* (DR EM85;370A) och **somon** *saman* (Ög 136). Förslaget är alltså möjligt, men utan en helhetstolkning kan det inte betraktas som säkerställt. Partikeln kan i fisl. användas med betydelsen 'paa den tid som, da' (Fritzner). Cleasby och Vigfusson anger följande exempel: *sem hringdi til aptansöngs vildi konungr ganga* 'När det ringde till aftonsång, ville konungen gå'. Denna användning som konjunktion förefaller äldre än partikelns relativa funktion (Cleasby & Vigfusson, *sem*).

En prövning för runologen är runföljden **upalþ** (eller **mupalþa** om vi dubbelläser **m-** och **a-**runorna). Eftersom möjligheterna att läsa denna sekvens är så många, behöver vi en fast punkt för att kunna bedöma hur sannolika de olika tolkningsförslagen är. En sådan fast punkt är ordet *mōðrūnar* 'vredesrunor', som avgränsar tolkningen till ett visst semantiskt fält. Det förefaller då sannolikt att runföljden antingen innehåller ordet/förleden *mōð-* 'vredes-' eller ordet/förleden *ōð-/ōða-* 'rasande'. Det som är svårt här är att hitta ett semantiskt övertygande ord med **l**-runan. Jag har till slut stannat för två varianter: den första är en motsvarighet till det fisl. ordet *él* n., som kan ha en figurativ betydelse 'vond tid, strid, kamp' (*Norrøn ordbok*, Fritzner). Runföljden (**m**)**upal** kan då tolkas som en sammansättning *mōð-él* n. eller *ōð-él* n. 'vredeskamp', 'rasande strid'. Den andra varianten är att läsa **þa** som **lþa**, vilket är helt möjligt på grund av bindrunans form, och då tolka runföljden som en motsvarighet till fisl. *leið* f. 'lei, veg; tid; hav'. Det faktum att diftongen /æi/ återges med **a**-runan kan vara ett tecken på en påbörjad monoftongering till /e/, som för Danmarks del kan påvisas redan från början av 900-talet (Bergman 1984:21). Detta skulle stämma med bleckets datering. Resultatet av monoftongeringsprocessen brukar återges med **i-** eller senare med **e-**runan, men också inte så sällan med **a**-runan. Således ristas dem. pron. *sā(r)* **þar** *þæir* på DR 6 och 280, och **þara** *þæira* på DR 91. Verbet *ræisa* ristas **rasþi** *ræisþi* på DR 213 och DR 268, neg. part. *æigi* ristas **aki** på DR 279, och personnamnet *Ōfæigr* ristas **ufah** på DR 138. Vi har också tidiga belägg på motsvarande monoftongering även i Sverige. Forsaringen (Hs 7), som av Magnus Källström (2010) har daterats till tidigt 900-tal,⁶⁷ ger oss några belägg på denna tidiga monoftongering, även om den inte diskuteras explicit i Källströms artikel. Två av exemplen utgörs just av dem. pron. *sā(r)* i nom. pl. *þæir* **þar** och personnamnet *Ōfæigr* **ofakr**. Det tredje belägget är verbet *æiga* 'äga, ha till maka' som i 3 pers. pl. pres. ind. *æigu* ristas **aku**.

Runorna **þa** kan emellertid också tolkas som motsvarigheten till adverbet fisl. *þá*, som har en mängd olika betydelser, 'da, på den tid, i så fall, i det

⁶⁷ Källström (2010:230 f.) skriver: "En runologisk granskning visar alltså att Forsaringen av allt att döma tillhör tidig vikingatid. [...] Forsaringens runformer och språkformer ger en samstämmig datering till vikingatiden, men inte till Rökstenens århundrade utan snarare något senare."

tilfellet, så', och kan användas pleonastiskt just före ett verb (*Norrøn ordbok*), såsom fallet är i vår inskrift (*æm'k*).

Vi får på så sätt flera olika möjligheter, som alla medför samma svårighet, nämligen att de måste konstrueras med *æm'k* 'jag är'. Meningarna 'jag är vredeskamp / rasande strid / vredesresa' kan sägas passa den föregående meningen, 'Sök taga vredesrunan', men är svåra att förena med den syntaktiskt. Meningen *Brā mōðrūnar sum (m)ōð-ēl þā æm'k* eller: *Brā mōðrūnar sum (m)ōða-læið æm'k*. 'Sök taga vredesrunan den tid då jag är rasande/vredes- strid/väg/tid/resa' skulle visserligen föra tankarna till Oden, men lämnar i alla fall mig otillfredställd.

Sida B

Rad 1 inleds med runföljden **unþr**, där yrrunan sannolikt visar på ordgräns. Formen **unþr** förklarar Kuz'menko (1997b:193) som en övergångsform i serien *unnr* > *undr* > *uðr*. Detta är dock inte lika troligt som hans andra förslag, nämligen att det skulle vara fråga om en kompromissform. Formen *undr* skulle då möjligen kunna utgöra en kompromiss mellan formerna *unnr* och *uðr*. Förslaget får dock tas med stor försiktighet, och jag förser det med ett frågetecken.

Om vi väljer att tolka inskriftens **unþr** som *unnr*⁶⁸ m.'svärd', står ordet här i sg. nom. Den påföljande runföljden **uþi** kan då tolkas som motsvarigheten till fisl. adj. *óðr* 'rasande, våldsam' i svag form i m. sg. nom., *ōði*. *Unnr* *ōði* kan följaktligen tolkas som 'rasande svärd' och bör då förmodligen också förstås bokstavligt och inte som en kenning. Om nästa runföljd är **uþā**, kan denna tolkas som ett ord motsvarande fisl. *úði* m. 'eld' i sg. gen. eller som ett ord motsvarande fisl. *óði* f. 'raseri' i sg. gen. 'Eldens svärd' eller 'raseriets svärd' kan förmodligen också det förstås bokstavligt. Runan **i** kan då med dubbelläsning av den föregående **α**-runan tolkas som ett adverb motsvarande fsv. *æ*, 'alltid, för alltid, ständigt, i vilket som helst tillfälle, varje gång'.

Nästa runa **o** kan tolkas som prep. runsv. *ā*. Jag menar att detta är en preposition som hör till verbet runsv. *fā*, som vi finner på blickets föregående sida. Hos Fritznér finns exempel på att verbet fisl. *fá á (e-n)* betyder 'övervälde, faa saadan magt over en, at han ikke kan beherske sig selv eller sit sind': *Opt fá á horskan, er á heimskan ne fá, lostfagrir litir* 'Ofta får fina ansikten makt över en klok, medan de inte fångslar en dum'. Nygaard (1905:19) översätter *fá á e-n* som 'faa magt over' och noterar (s. 18) att verbet *fá* med prep. *á* hör till en grupp av ord som ibland saknar objekt, om det av sammanhanget framgår vad det handlar om: "Stundom

⁶⁸ Ordet *unnr* m. 'svärd' har ändelsen *-ar* i sg. gen. (jfr kenningarna *ítrungur unnar* 'klinger' och *unnar Baldr* 'kriger' i *Lexicon Poeticum*). Det sannolikaste är därför att ordet är en *u*-stam. Om det hade varit en *i*-stam, skulle vi ha fått *i*-omljud **ynnur*. Ordet kan vara en mask. avledning till verbet **(ga)winnan* > **(ga)wunnuz* (jfr Vries 1977:666).

udelades som objekt en betegnelse for en gjenstand, der ikke er nævnt, men lettelig skjønnes af sammenhængen.” Som en följd av detta blir verbet i konstruktionen *fá á* med tiden intransitivt. Min tolkning tillåter en konstruktion såväl med objekt (i runföljden **þa**) som utan. Man kan finna objektet i *þā*, som är dem. pron. *sā(r)* i f. sg. ack., vilket bara kan syfta tillbaka på ’vredesrunan’. Jag föredrar emellertid en variant utan objekt för att inte behöva välja om sida A har ’vredesrunor’ eller ’vredesruna’. Runsekvensen **þat** kan därför lättast tolkas som konj. *þat* ’att, för att’.

Meningen ’Få, rasande svärd, en sådan makt att’ eller ’Få, raseriets/eldens svärd, en sådan makt för alltid’ följs på rad 2 av runföljden **haþar**. Denna tolkar Mel’nikova som ordet fisl. *hǫð* f. ’strid, kamp’. Jag accepterar denna tolkning men föreslår att ordet här står i pl. nom. *haðar*. Ordet förekommer oftast i sammansättningar men påträffas t.ex. i Bragi den gamles *Ragnarsdrápa* från andra hälften av 800-talet (str. 10) också som enkelt ord. Som sådant finns det belagt även i en runinskrift på ett sandstensbryne från 500-talet (N KJ50), där det står i formen **hāþu** sg. dat.: **wate hāli hino hornā ʀ hāhā skapi hāþu ligi** ’Må hornet vattna denna sten. Må den skada gräs, ligga i strid’ (jfr dock Grønvik 1996:143–147, som föreslår en annan tolkning).

Runföljden **na** kan tolkas som motsvarigheten till verbet fisl. *ná* i 3 pers. pl. pres. ’komme i besiddelse af, faa, opnaa noget’ (Fritzner). Söderwall anger också bl.a. betydelsen ’ernå, bekomma’, vilket exemplifieras med *man skal ther mera för gudz skull faa än j androm landom för peninga naa*. Tillsammans med det föregående ordet får vi meningen ’strider kommer i besittning av’ eller ’strider uppnår’.

Det följande ordet börjar antagligen med /m/- och slutar med /k/. Jag vill inte ge några egentliga tolkningsförslag här, utan föreslår bara som en försiktig arbetshypotes i syfte att fylla tomrummet adverbet *miðk* ’mycket’.

Nackdelen med meningen *Fā unnr ōði (unnr ūða/ōða æ), ā þat haðar nā m[ið]k* ’Få, rasande svärd(?)/ raseriets svärd(?)/ eldens svärd(?), en sådan makt att strider uppnår (mycket)’ är densamma som med den föregående meningen. Man noterar förvisso att temat fortfarande är vrede och strider, men man frågar sig vad meningen egentligen skulle betyda.

Runorna 3–10 **muþrunar**

I *Norrøn ordbok* anges följande betydelser för ordet *móðr* m. ’1) uro i sinnet, hugsrørle, hugverk, harme, vreide, sinne. 2) sinn, hug. 3) mot, djervskap’. I *Vǫluspá* (H), strof 22 och 48, används ordet *móðr* m. i betydelsen ’vrede’: *Þórr einn þar vá, þrunginn móði* ’Blott Tor slog till, full av vrede’ samt *af móði drepr Miðgarðs véurr* ’i vrede dräper [denne], värjaren av Midgård’. I *poetiska Eddan* påträffas ordet dock också med betydelsen ’iver, stridslust, mod’; t.ex. står det i *Reginmál* strof 14: *móð hefir meira en maðr gamall, ok er mér fangs vón at frekum úlfi* ’Mod har [han] mera än man, som är gammal; av vilde vargen väntar jag rov’ (Brates översättning 1913).

I *Guðrúnarhvöt*, i den tredje strofen, står: *ef it móð ættið minna bræðra eða harðan hug Húnkonunga* 'om mod I haden som mina bröder eller hunkonungarnes hårda sinne' (Brates översättning).

Hellquist (*mod*) anger att betydelsen 'beslutsamhet, mod' för tyskans *Mut* är så sen som från 1200-talet, och att ett tyskt *Mut* med den äldre betydelsen 'sinne, sinnelag' finns kvar i sammansättningar och i uttrycket *zu Mute*. Hellquist menar också att betydelsen 'mod' i svenskan kommer från medelhögtyskan och att betydelsen 'sinne, sinnestämning' för samma ord "har undanträngts av denna yngre och sannolikt lånade betydelse 'mod', men kvarlever i uttrycken *i hastigt mod* [...], *med berått mod* [...], *vara vid gott mod* [...] samt i *till mods*".

Exemplen från den poetiska Eddan visar på en något annorlunda bild, och betydelsen 'modig' tycks tvärtom ha följt ordet från urnordisk tid. I detta sammanhang är det viktigt att beakta den undersökning av nordiska personnamn med elementet *-modh* som Lena Peterson (1981) företagit. Hennes analys visar (s. 39) att det kan ha funnits "ett urnordiskt adjektiv **mōðu-* (<**mōþu-*), som vid sidan av den vanligare betydelsen 'upprörd, oroad, trött' etc. på grund av formsammanfall med subst. *móðr* 'sinneslag, vrede, mod' etc. haft betydelsen 'vred, modig'." Detta understryker återigen att substantivet *móðr* bör ha haft inte bara betydelsen 'vrede och 'sinne', utan också 'mod'.

Emellertid ingår onekligen ordet flisl. *móðr* m. som förled i sammansättningar oftast just med betydelsen 'sinne': *móð-akarn* n. förklarar således Fritzner som en figurativ beteckning för 'hjärta' – 'korn eller kjerne, hvori sjælen, sindet har sit sæde eller hjem'; *móðfall* n. översätts som 'sinds-fjæld, bryst' (*Lexicon Poeticum*); *móðtregi* m. förklaras som 'hjertelig, inderlig sorg' (Fritzner). Också ett flertal adjektiv har förleden *móðr-* i betydelsen 'sinne': *móðrakkr* 'tapper av sind', *móðoflugr* 'kraftig av sind, modig' m.m. (*Lexicon Poeticum*). Sammansättningen *móðrúnar* kan följaktligen även översättas 'sinnesrunor'.

Ordet *móðr* m. finns belagt i vikingatida och medeltida runinskrifter. Det mest kända exemplet är i form av ett adjektiv i följden **hin þurmuþi** '(den som har mod som Tor (eller den som har mod att våga)', som möter i Rökinskriften (Ög 136) (Peterson 1981:35, fn. 122 och s. 38).

I en inskrift på en träpinne från Bergen (Liestøl 1964; N B257), daterad till c:a 1330-talet, förekommer vidare uttrycket **ioluns moþ**, som Liestøl utifrån kontexten vill tolka som 'joluns' elende'.⁶⁹ Inskriftens fyra

⁶⁹ Liestøl (1964:49 f.) medger att "[d]et er freistande å gjera den enkle rettinga til *þotun* och sammanlikne med samansetninga *þotunmóðr* som vi kjenner frå Hávamál og Grøttasǫngr. Men sidan vi har to dǫme på dette 'iolun' bør ein vel gå ut ifrå at ordet eksisterte." Vidare anger han att ordet *jǫll* (*joll* i Fritzner) används i *Lokasenna* (str. 3: *jǫll ok áfu færi ek ása sonum, ok blend ek þeim svá meini mjǫð* 'ondska och ilska för jag åt asars söner och blandar dem så men i mjödet' (Brates översättning) och föreslår en betydelse även för detta ord med utgångspunkt i kontexten (framför allt de två parallella orden i den påföljande strofen: *hrópi*

besvärjelser saknar avslutning, eftersom pinnens ena ände är avbruten (detta markeras med tre punkter i normaliseringen och översättningen). Liestøls (1964:41 f.) normaliserar och översätter dem på följande sätt:⁷⁰

Sida A	Sida B	Sida C	Sida D
<i>Ríst ek bótrúnar, ríst ek bjargrúnar, einfalt við alfum, tvífalt við trollum, þrífalt við þ(ursum) ...</i>	<i>við inni skæðu 'skag'-valkyrju svát ei megi þótt æ vili lævis kona[!] lífi þínu ...</i>	<i>ek sendi þér, ek síða þér ylgjar ergi ok úpóla. Á þér renni úpóli ok 'joluns' móð. Sittu aldri, sof þú aldri ...</i>	<i>ant mér sem sjalfri þér. beirist : rubus : rabus : ep : arantabus : laus : abus : rosa : gaua ...</i>

Eg rister botruner, eg rister bergingsruner. Ein gong mot alvane, dobbelt mot trola, tredobbelt mot t[ussane] ... mot den skadelege 'skag'-valkyrja slik at ho aldri skal kunne endå ho allstødt vil. (Du) meinwise kone! Livet ditt ... eg sender på deg, eg seider på deg ulveargskap og utole. Måtte utolig pine og 'ioluns' elende renne på deg. Du skal aldri få sitte, du skal aldrig få sova, ... elsk meg som sjølve deg. **beirist** osv.

Av normaliseringen framgår att Liestøl tolkar inskriftens **mop** som *móðr* m. eller n. och att han översätter ordet som 'elende'. Om det är fråga om samma ord som Ladogableckets *mōðr* eller om detta är ett annat lexem är för mig inte helt klart; jag har emellertid valt att anföra hela inskriften, då den ger oss ytterligare två sammansättningar med efterledet *rúnar*: *bótrúnar* och *bjargrúnar*.

Sammansättningar med *-rúnar/-rūnar* är välkända såväl i den fornländska litteraturen som i äldre och yngre runinskrifter. I vårt material har vi Skänningebleckets *lyfrūnar* och *bōtrūnar* 'trolldomsrunic' respektive 'botruner'. En semantiskt näraliggande sammansättning *biargrúnar* förekommer av allt att döma på Østermarieblecket, som dateras till 1000–1150. På Järfällablecket föreslår jag vidare att läsa runföljden *ilfusrūn* och att tolka detta som *illfusrūn* 'ondskefull runa' eller 'ondskefull hemlighet'.

I det urnordiska materialet påträffas två sammansättningar med **-rūnō-*: på DR 357: **hidez runono** och **ginoronoz** och på DR 360: **haidz runo** och

och *rógi* 'baktaling, bakvasking, strid'): "Det er tale om vonde ynskje, og det ligg mein i omgreppet 'joll', og det same ventar vi ligg attom 'jolun' òg." (Jfr Lorenzo Lozzi Gallo 2001, som förespråkar läsningen **iatuns mop** och diskuterar möjliga tolkningar av denna runföljd.)

⁷⁰ Jag markerar vokalen som lång i pers. pron. *þú* i Liestøls normalisering.

ginarunaz. Stephen E. Flowers (1986:144) normaliserar och översätter dessa ord som *haidr-rūnō* 'bright and shining runes', respektive *gina-rūnar* 'magically powerful runes' och anger att "there are often compounds with **rūnō*- which demonstrate its place in a cosmic and/or magical world-view." På en annan dansk runsten (Maltstenen DR NOR1988;5, som dateras till 800–900-talet), finns sammansättningarna *tæitirūnar* 'glädjerunor' och *ævinrūnar* 'evighetsrunor'. I *Hávamál* (str. 120, 130) påträffas en liknande sammansättning *gamanrūnar* 'glädjerunor'. Dessa 'glädjerunor' omnämns också i *Sigrdrífumál* (6), som för övrigt innehåller det största antalet sammansättningar av denna typ (str. 7–14, 20).

När Sigurd ber valkyrian Sigdriva att lära honom vishet, berättar hon för honom vilka runor han måste behärska. Hon låter honom också veta exakt hur man hanterar dem: *sigrúnar* 'segerrunor' skall Sigurd rista på svärdets fäste, *qlrúnar* 'ölrúnar' ristas på hornet och på handens baksida, medan runan nöd ristas på nageln; *bjargrúnar* 'hjälpurunor' skall han rista i handflatan. Sigdriva berättar vidare för honom om *brimrúnar* 'bränningsrunor', som är till hjälp för att rädda skepp; de skall ristas på stäven och på styrårens blad och brännas med eld i åror. *Limrúnar* behöver Sigurd om han vill bli kunnig som läkare; dessa 'lemurunor' skall ristas i barken på ett träd, vars lemmar (kvistar?) går åt öster. *Málrúnar* 'målrúnar'⁷¹ skall Sigurd också kunna för att tala väl på tinget, och *hugrúnar* 'tankerunor, sinnesrunor' behöver han för att överträffa alla i vishet. I strof 20 i *Sigrdrífumál* omnämns återigen *bjargrúnar* och *qlrúnar*, men också två nya sammansättningar: *bókrúnar*⁷² och *meginrúnar*.

Beroende på hur man tolkar förleden *mōð(r)*- är det sammansättningen *meginrúnar* 'kraftfulla runor, maktrunor' (jfr 'iver, stridslust' för *mōðr*) eller sammansättningen *hugrúnar* 'sinnesrunor' (jfr 'sinne, upprört sinne' för *mōðr*) som hamnar semantiskt närmast Ladogableckets *mōðrúnar*. Bleckets inskrift bidrar på så sätt med en unik sammansättning, men samtidigt en som har gott stöd i språkligt parallella uttryck.

7.2.3 Sammanfattning

Runblecken från Rjurikovo Gorodišče och Staraja Ladoga ansluter sig till den övriga gruppen av vikingatida runbleck såväl typologiskt som runologiskt. Ladogablecket liknar mest till sin form de trapezoida blecken 4 och 5 från Solberga men har ett ovanligt fäste för upphängning, vilket kan

⁷¹ 'Målrúnar' omnämns också på ett revben från Skåne (DR Til5), som dateras till medeltiden.

⁷² Det har menats att *bókrúnar* i den poetiska Eddan (*Sigrdrífumál*) egentligen är ett avskriftsfel för *bótrúnar* (Liestøl 1964:41; Dillmann 1995:23; Björkhager & Gustavson 2002:192; Flowers 1986:182, not 125), detta eftersom vi har två runinskrifter med belägget *bótrúnar*, nämligen inskriften från Bryggen i Bergen (N B257) med dess *bótrúnar* och *bjargrúnar* och inskriften på Skänningeblecket (Ög NOR2001:32), som har *bótrúnar* och *lyfrúnar*.

vara resultatet av en reparation. Gorodiščeblecket 1 liknar mest till form och storlek Hovgårdsblecket och Björköblecket 1. Dessa bägge har dessutom metalltrådar för upphängning, på samma sätt som Gorodiščeblecket 1. Gorodiščeblecket 2 liknar till form och storlek Hallbjänsblecket.

Vad gäller runorna på de ryska blecken, kan noteras att det förekommer krypterade partier även på andra runbleck, t.ex. Roskildeblecket, framsidan av Solbergablecket 1 och Kvinnebybleckets första rad. Det finns möjligen också helt krypterade bleck, såsom Hovgårdsblecket. Vad gäller språket i inskriften, kan anmärkas att Ladogablecket innehåller minst tre ord som ansluter sig mycket väl till det på de övriga runblecken belagda ordförrådet (*brā* eller *pā*, *mōđrūnar* och *fā*).

Likheterna mellan Gorodiščeblecken och Björköblecken samt förekomsten på Gorodiščeblecken av runor av Rökstenens typ tyder på att dessa bleck kan gå tillbaka på svensk tradition. Om Ladogablecket är det svårt att säga något lika entydigt: de äldre runorna **H**, **A** och **M** förekommer i både i svenska och danska yngre runinskrifter, och belägg på balansrunor finns också i såväl Danmark som Sverige. Jag avstår därför från att föreslå någon motsvarande traditionslokalisering för Ladogablecket. Något som däremot allmänt talar för ett ursprung i Östnorden är bleckens tidiga datering till 900-talet, då de tidigaste runblecken alla kommer från svensk mark.

8 Resultat och sammanfattning

sæst : nipær : ok · rat : runâr : ris : up · ok

Sezt niðr ok ráð rúnar, ris upp ok

'Sätt dig ner och tyd runorna, res dig upp och'

N B584

I detta kapitel presenteras de resultat jag har nått i empirikapiteln. Detta är framför allt slutsatser rörande runbleckens innehåll, dvs. deras runor och de inskrifter de ingår i. Avhandlingen igenom ställer jag frågan: Vad kan jag med säkerhet säga står i texten på detta runbleck. Svaret på denna upprepade fråga ges nedan i form av kompakta tablåer med tillhörande kommentarer. Först presenterar jag säkra runformer och de möjliga identifikationerna av dessa (s. 284–288), därefter följer den i inledningen utlovade ordförteckningen över säkra(re) tolkningar (s. 290–298) samt en kort diskussion av formelspråket. Till slut sammanställs runbleckens innehåll med informationen om bleckens fyndmiljö (s. 301–302).

8.1.1 De vikingatida runbleckens utseende och runformer

Allmänt kan om runblecken sägas att merparten av dem (mellan 36 och 39) är ristade på två sidor. I korpusen finns endast sju bleck som säkert har ristning på endast en sida. Vidare har mer än hälften av de tvåsidiga blecken fler än två textrader. Med enbart konventionella runor (långkvistrunor och kortkvistrunor) har 23 bleck ristats; 16 bleck har såväl konventionella som okonventionella runor (lönrunor och runliknande tecken), medan fem bleck är ristade uteslutande med okonventionella runor. Av dessa fem bleck är tre ännu otolkade, medan två är osäkert tolkade (Gorodiščeblecken 1 och 2). Två i korpusen medtagna bleck har ristningar endast bestående av runliknande linjer.

Av de 28 runbleck vilkas läsordning kan fastställas löper inskriften vanligen från vänster till höger (detta gäller 25 stycken, men av dessa har nio bleck även bustrofedonordning). Tre bleck uppvisar emellertid en ovanligare läsordning: Lundablecket 1 har ristats från höger till vänster och från vänster till höger i en och samma rad (med utgångspunkt från skriftytans mitt); Hallbjänsblecket har ristats från vänster till höger och från höger till vänster i samma rad med utgångspunkt från skriftytans kanter; Eketorpsblecket har

ristats från vänster till höger på den ena sidan och från höger till vänster på den andra.

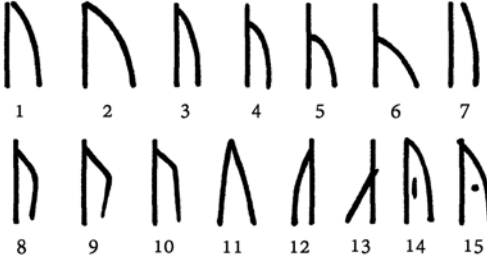
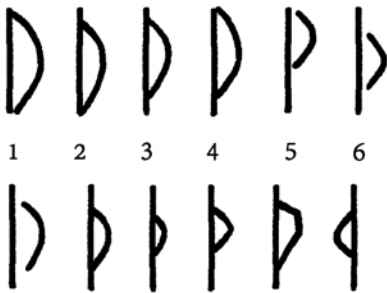

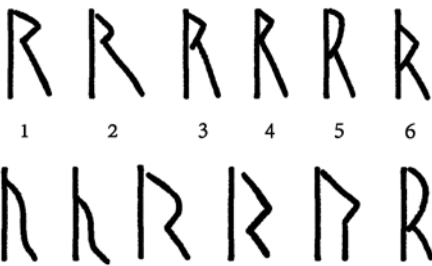

Det förekommer aldrig någon regelrätt ordindelning på runblecken, vare sig med skiljetecken eller med avstånd, men det finns markörer som inleder och avslutar sats. Det är av intresse att notera att skiljetecknen oftast har kryssform, korsform eller består av raka lodräta linjer (tablå 13 nedan).

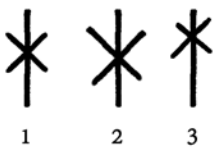
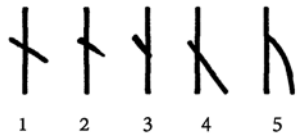

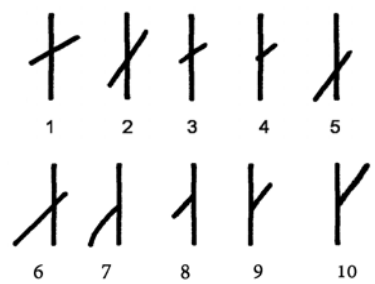

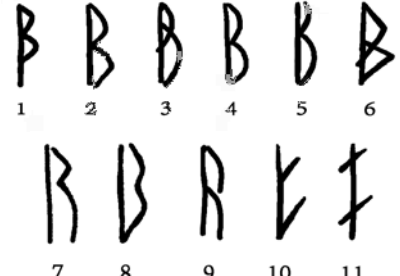
Jag har genomfört en analys av bleckens olika runformer, men jag indelar dem inte i graftyper och graftypsvarianter, eftersom detta skulle kräva mer tid än som stått till förfogande. Graftyper och graftypsvarianter får här därför stå sida vid sida. Jag väljer att fokusera på sådana egenskaper som 1) grafens position i förhållande till ramlinjer och till övriga runor (om runan är stupad eller vänd, blir det således en ny variant; däremot behandlar jag inte lutning som ett distinkt drag); 2) längden och formen på bistaven (kort~lång, böjd~rak); 3) bistavens och stavens position i förhållande till varandra (dvs. vinkeln mellan bistaven och huvudstaven) samt 4) antalet bistavar. (Jfr även med terminologin i katalogens inledning samt i bilaga 2 i katalogen.)

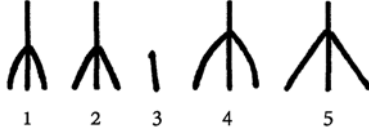
Jag indelar runor i konventionella och okonventionella. Under varje runform anger jag ett nummer: **f1**, **f2** etc. Jag anger vilka bleck som har vilka runformer (blecket betecknas med sitt katalognummer), och således förekommer exempelvis **f1** på blecken 34, 35 och 40. På så sätt kan läsaren lätt hitta de grafer som är av intresse. Jag strävar efter att ange så många belägg (för alla de 46 blecken) som denna notering tillåter, men jag anger inte hur många gånger en viss runform förekommer på ett visst bleck. Antalet på så sätt angivna belägg är därför inte helt representativt, men det låter oss förstå hur gångbara specifika runformer var. Om endast ett belägg anges, betyder detta att runformen är sällsynt (men det bör observeras att den likväl kan användas flera gånger i en och samma inskrift), medan tre eller fyra belägg är ett tecken på att formen är relativt vanligt förekommande.

Stupade, vända och stungna runor samt bindrunor som används för att korrigera felristningar listas bland de konventionella. Till de okonventionella runorna hör i sin tur olika typer av identifierade krypteringar (bestående av balansrunor, okonventionella bindrunor, äldre runor och stavlösa runor) samt oidentifierade runformer. Jag inkluderar inte problematiska läsningar för konventionella runformer, men jag gör undantag för okonventionella runor. De okonventionella runor som här betecknas som "lästa" kan ha osäkra läsningar och sakna tolkning, men jag diskuterar inte här hur säkra läsningarna är; detta görs i stället i katalogen. En del av de lästa okonventionella runorna – och detta gäller framför allt bindrunor – har alternativa läsningar, som inte kan tas upp här; de markeras heller inte, utan måste slås upp i katalogen. Jag inkluderar dock inte alla lästa okonventionella runor, utan bara dem som förefaller mer eller mindre troligt identifierade; som en följd därav är t.ex. inte alla lästa bindrunor från Deernessblecket eller Hovgårdsblecket medtagna, utan bara de som enligt min undersökning i katalogen är minst problematiska.

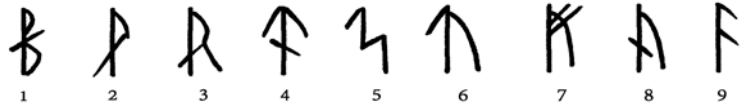
Tablå 3. Konventionella runor.

 <p>1 2 3 4 5 6 7</p>	<p>f1 – 34, 35, 40; f2 – 5, 25, 32, 34, 36, 40; f3 – 24, 39, 42; f4 – 24; f5 – 32, 35; f6 – 33, 41, 42; f7 – 42.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15</p>	<p>u1 – 1, 5, 9, 40; u2 – 2, 23, 35; u3 – 15, 24, 25, 41; u4 – 15, 24, 4; u5 – 39; u6 – 35; u7 – 35; u8 – 38; u9 – 3; u10 – 3; u11 – 23, 25, 31, 46; u12 – 37; u13 – 18?, 27?; y14 – 40, 41; y15 – 25.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12</p>	<p>p1 – 15, 18, 35; p2 – 3, 25; p3 – 1, 24; p4 – 6, 24; p5 – 2; p6 – 14; p7 – 14; p8 – 40, 41, 42; p9 – 6, 23; p10 – 5, 40, 41; p11 – 18, 25, 40, 41; p12 – 41.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7</p>	<p>o1 – 3, 4; o2 – 6, 41; o3 – 21; o4 – 18; o5 – 15; o6 – 24, 25, 35, 40; o7 – 32, 41.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12</p>	<p>r1 – 9, 15, 32, 33, 40, 46; r2 – 1, 2, 20; r3 – 4, 40, 46; r4 – 3, 41; r5 – 3, 18, 41; r6 – 40; r7 – 23, 24, 29, 33, 38; r8 – 25; r9 – 5, 35; r10 – 32, 33; r11 – 5, 32; r12 – 18, 27.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8</p>	<p>k1 – 1, 31, 32; k2 – 22, 25; k3 – 35; k4 – 3, 41; k5 – 23, 25, 40; k6 – 41; k7 – 3, g8 – 25, 40.</p>

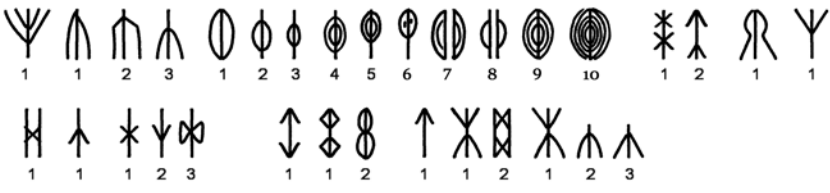
 <p>1 2 3</p>	<p>h1 – 2, 14, 15, 21, 22, 33, 34, 40; h2 – 20, 29?, 35; h3 – 27.</p>
 <p>1 2 3 4 5</p>	<p>n1 – 3, 14, 40, 41, 42, 46; n2 – 9, 15, 20, 38; n3 – 46; n4 – 4, 35; n5 – 25?, 35.</p>
 <p>1 2 3</p>	<p>i1 – i princip alla med i-runan; e2 – 4, 40; e3 – 20 (i bindrunan ei)</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8 9 10</p>	<p>a1 – 14, 24, 40, 41, 42; a2 – 3, 5, 22, 32, 34, 35; a3 – 18, 31, 32; a4 – 23; a5 – 35; a6 – 35; a7 – 20; a8 – 9, 20, 25, 31, 39; a9 – 18; a10 – 4, 25.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8</p>	<p>s1 – 3, 4, 5, 14, 15, 23, 25, 32, 40, 41; s2 – 41; s3 – 41; s4 – 41; s5 – 31, 39; s6 – 35; s7 – 24, 33; s8 – 27.</p>
 <p>1 2 3 4 5</p>	<p>t1 – 1, 6, 15, 24, 35, 40, 41, 42; t2 – 41; t3 – 4, 17, 20, 33; t4 – 31; t5 – 35.</p>
 <p>1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11</p>	<p>b1 – 20, 40, 46; b2 – 5, 41; b3 – 17, 21; b4 – 21; b5 – 23; b6 – 1; b7 – 3; b8 – 4; b9 – 6?; b10 – 31; b11 – 18.</p>

	m1 – 37, 40, 41, 42; m2 – 25, 32, 34; m3 – 31?.
	l1 – 20, 24, 36; l2 – 20, 24, 45, l3 – 9?, 25, 34, 35; l4 – 35.
	r1 – 33, 40, 41; r2 – 24, 41; r3 – 39; r4 – 4, 27; r5 – 35.

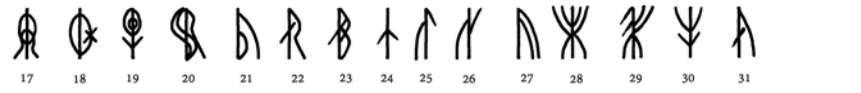
Tablå 4. Konventionella bindrunor.

b1 – 41 āb ; b2 – 35 āl ; b3 – 32 rā ; b4 – 27 tn (?); b5 – 25 st ; b6 – 25 tū ; b7 – 24 ūf ; b8 – 23 ūn ; b9 – 20 ēl .

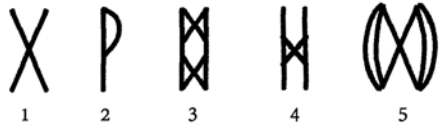
Tablå 5. Balansrunor.

f1 – 12. u1 – 12; u2 – 12, u3 – 12. p1 – 12; p2 – 12, 17, 36; p3 – 5; p4 – 12, 36; p5 – 12; p6 – 12; p7 – 41; p8 – 28; p9 – 5, 36; p10 – 36. o1 – 10, 11, 41; o2 – 12. r1 – 12, 41. k1 – 12. h1 – 12. n1 – 12. a1 – 12; a2 – 12; a3 – 36. t1 – 6, 12, 37?. b1 – 41; b2 – 21. l1 – 12. m1 – 10?, 12, 17?, 37, 41; m2 – 10, 12. r1 – 10?, 17?, 41; r2 – 12; r3 – 12.

Tablå 6. Okonventionella bindrunor.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16

17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31
br1 – 5 ūūū ; br2 – 37 ūūū ; br3 – 5 ūb ; br4 – 5 rk ; br5 – 5 tū ; br6 – 41 sss ; br7 – 41 ttt ; 10, 11 pot eller pol ; br8 – 5 ssst ; br9 – 10, 11 po eller lo ; br10 – 10, 11, 17 pu ; br11 – 10, 11 an ; br12 – 10, 11 tn ; br13 – 10, 11 po ; br14 – 10, 11 nū ; br15 – 10, 11 fan ; br16 – 10, 11 fn ; br17 – 12 pr? ; br18 – 12 pa? ; br19 – 12 pa ; br20 – 13 ir? ; br21 – 1 up ; br22 – 1 ar ; br23 – 1 ab ; br24 – 1 an ; br25 – 1 ul ; br26 – 1 uk ; br27 – 17 uu ; br28 – 17 fu ; br29 – for ; br30 – ka ; br31 – 37 au .

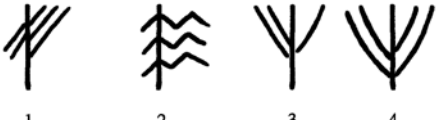
Tablå 7. Äldre runor.

	ä1–10, 17? g? ä2–10 w eller p ä3–10, 12 m ä4–12 h ä5–17 d? eller g?
1 2 3 4 5	

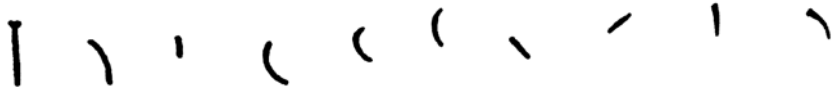
Tablå 8. Övriga krypterade runor (Rökstenens runor).

	kr1 – 10 a kr1 – 10, 11, 13? i
1 2	

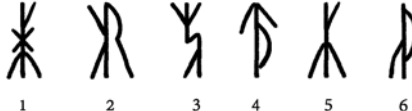
Tablå 9. Koordinatr runor (kvistrunor).

	k1 – 10, 11 (2/3 i); k2 – 10? (1/3 f eller 3/1 m); k3 – 25 (2/1 h); k4 – 25 (2/2 n).
1 2 3 4	

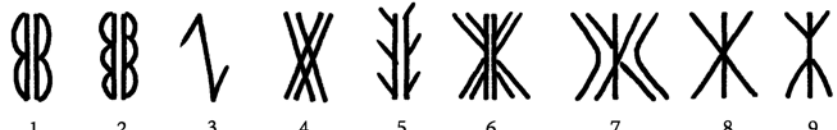

Tablå 10. Stavlösa runor.

f1 u1 p1 r1 r2 r3 n1 a1 s1 l1
f1 – 24; u1 – 24; p1 – 24, r1 – 24, r2 – 25, r3 – 25? n1 – 25, a1 – 25?, s1 – 24, l1 – 25.

Tablå 11. Runor med icke-grafematiska bistavar.

	ex1 – 40 h ; ex2 – 40 r ; ex3 – 40 s ; ex4 – 40 t ; ex5 – 40 kr̄ ; ex6 – 40 þ .
---	---

Tablå 12. Okonventionella oidentifierade runor (urval).

oläst 1 – 28, 29; oläst 2 – 28; oläst 3 – 37; oläst 4 – 28; oläst 5 – 28; oläst 6 – 28; oläst 7 – 17; oläst 8 – 26; oläst 9 – 26; oläst 10 – 28; oläst 11 – 26; oläst 12 – 17; oläst 13 – 17; oläst 14 – 17; oläst 15 – 17; oläst 16 – 17; oläst 17 – 17.

Tablå 13. Skiljetecken, hakkors och solhjul.

skt1 – 2, 5, 9, 24, 25, 38?, 40; skt2 – 5; skt3 – 17?, 10?; skt4 – 31; skt5 – 15, 41; skt6 – 25; skt7 – 25; skt8 – 17; skt9 – 17; skt10 – 1?; skt11 – 3, 33; skt12 – 18, 19; sol1 – 28; sol2 – 28.

Av lätt förklarliga skäl skiljer sig runformerna på metallbleck från sådana runor som ristats i sten: metall är lätt att rista i, och man behöver varken medarbetare eller någon speciell arbetsplats och speciella verktyg. Runorna **f**, **k**, **m**, **r** har på runblecken oftare raka bistavar än vad fallet brukar vara på runstenar; vidare förekommer kantiga bågar i **þ** och **b** oftare på runblecken än på runstenar (se t.ex. *SRI* 3, s. 62, om sörmländska runformer, som sällan har raka bistavar i **f**, **k**, **m** och **r** och aldrig kantiga bågar i **b** och **þ**). Detta har med all sannolikhet att göra med materialets egenskaper. Variationen i runformer ter sig också mycket större än vad som kan iaktas på runstenar.

Det finns mycket få stungna runor på blecken, vilket skulle kunna bero på att stingningar är svårare att antingen rista eller urskilja på små bleck än på runstenar. En stungen **i**-runa finns t.ex. endast i två eller tre inskrifter (Kvinneby-, Østermarie- och troligen Gamla Uppsablecket 2).

Bindrunor förekommer däremot betydligt oftare än på runstenar, men detta är en följd av att de så ofta används för att försvåra läsningen och inte av att de tillkommit för att rätta misstag (jfr MacLeod 2002:152–154). Också andra olika typer av krypteringar förekommer oftare på blecken (exempelvis i jämförelse med andelen svenska runstenar med krypterade runor). Vidare kombineras krypteringsprinciper inte sällan med varandra på blecken, så att exempelvis bindrunor kan förekomma tillsammans med balansrunor, och koordinatrunor påträffas på samma bleck som stavlösa runor.

Kortkvistrunormerna är sällsynta på blecken: de finns endast belagda på sju bleck (Hallbjänsblecket, Ulvsundablecket, Björköblecket 1, Klintablecken 1 och 2, Gamla Uppsalablecket 2 och Uppåkrablecket), och i stället dominerar långkvistrunorna fullständigt. För typtillhörighet, geografiskt ursprung, etc. för runbleck med konventionella respektive okonventionella runor hänvisas till undersökningen nedan (tabell 6–7).

8.1.2 De vikingatida runbleckens lexikon

I tablåerna 14–21 nedan förtecknas de namn och övriga ord som diskuteras i avhandlingen och som jag bedömer som säkra belägg på runbleckens ordförråd. I förteckningen ingår material från mina tolkningar av ett antal runbleck, nämligen i de fall där dessa förefaller mer övertygande än tidigare tolkningar, t.ex. på grund av en säkrare läsning. Ett subjektivt element är ofrånkomligt här, eftersom det saknas objektiva kriterier för att ovedersägligt skilja vad som är säkert från vad som är osäkert.

I lexikonet ingår inte tolkningarna för Vassundablecket 3, Villbergablecket och Leksandsblecket, eftersom jag bedömer dem som i dagsläget alltför osäkra. Tolkningen för Sigtunablecket 2 ingår heller inte, eftersom inskriften kan vara latinsk eller pseudolatinisk.

Både runsvenska och rundanska belägg betecknas i lexikonet som runnordiska. Lexikonet är uppställt efter ordklasser (egennamn, övriga substantiv, pronomen, adjektiv och presens particip, adverb, räkneord, verb inklusive preteritum particip, samt i den sista gruppen prepositioner, partiklar och konjunktioner). Inom dessa grupper förtecknas beläggen alfabetiskt. Om en belagd form sammanfaller med uppslagsformen, upprepar jag inte normaliseringen. De i lexikonet använda förkortningarna återfinns i förkortningslistan på s. 11.

Tablå 14. Egennamn.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säker är läsningen och tolkningen?</i>
<i>Āki m. 'Åke'</i>	...aki	Østermarieblecket (4)	Kan vara något annat mansnamn med <i>an</i> -stam.
<i>Bōfi m. 'Bove'</i>	bufi nom. bufa (två gånger) dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra Säkra
<i>-kārr</i>	kar	Uppåkrablecket (9)	Sannolikt ett mansnamn
<i>Katrīna f. 'Katarina'</i>	...rina nom. ...atrina nom.	Gamla Uppsalablecket 1 (20)	Säkra
<i>Krīstr m. 'Kristus'</i>	krīstr nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>Ōlof f. 'Oluf'</i>	oluf nom. uluf nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra Säkra
<i>Mikael 'Mikael'</i>	mikaēl nom.?	Gamla Uppsalablecket 1 (20)	Sannolika
<i>Ragn-, Rauð- el. Rand-</i>	ra...	Uppåkrablecket (9)	Möjligt ett kvinnonamn
<i>Sankta Maria f.</i>	santa maria nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>Sighmōðr m. 'Sigmod'</i>	sigmoþr nom.	Østermarieblecket (4)	Säkra
<i>Sigvarðr m. 'Sigvard'</i>	siuarþ ack.	Roskildeblecket (5)	Säkra
<i>Þōrr m. 'Tor'</i>	þor nom.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra

Tablå 15. Övriga substantiv.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säker är läsningen och tolkningen?</i>
<i>berg f. 'skydd, hjälp'</i>	birg sg. ack.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>biargguma f. 'hjälp Gumma, jordegumma'</i>	biargumā sg. nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>biargrūn f. 'hjälp Pruna'</i>	bi⟨a⟩rkrunar <i>biargrūnar</i> pl. ack.	Østermarieblecket (4)	Säkra
<i>bōtrūn f. 'botruna'</i>	butrunar <i>bōtrūnar</i> pl. ack.	Skänningeblecket (46)	Säkra

<i>dröttinn</i> m. 'hövding, furste, förste, herre'	trutin sg. nom.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>fylltý</i> f. el. n. 'fullkomligt bistånd'	fulti <i>fulltý(i)</i> sg. dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säker läsning och sannolik tolkning.
<i>guð</i> n. 'gud'	kuþ pl. nom.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>haf</i> n. 'hav'	hafi <i>hafí</i> sg. dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>hamarr</i> m. 'hammare'	hamri <i>hamri</i> sg. dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>hauss</i> m. 'huvud, skalle'	haus <i>haus</i> sg. ack.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>heill</i> n. el. f. 'lycka' el. 'amulett'	heil sg. dat. el. ack.	Roskildeblecket (5)	Säker läsning och sannolik tolkning
<i>hyrr</i> m. 'eld'	hur sg. nom.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>jötunn</i> m. 'jätte, kaosjätte, '	iotun sg. nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>kona</i> f. 'kvinna, hustru'	kunu <i>konu</i> sg. dat.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
	kunu <i>konu</i> sg. dat.	Skørrebrovejblecket (3)	Säkra
<i>lyf</i> f. el. n. 'läkemedel, trolldomsmedel'	lufia <i>lyfia</i> sg. gen.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
	luf sg. nom.	Roskildeblecket (5)	Säkra
<i>lyfrün</i> f. 'läkeruna, trolldomsruna'	lufrunar <i>lyfrünar</i> pl. ack.	Skänningeblecket (46)	Säkra
<i>maðr</i> m. 'man'	mans <i>manns</i> sg. gen.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>mōðir</i> f. 'moder'	mopir sg. nom.	Østermarieblecket (4)	Säkra
<i>mōðrúnar</i> f. 'modruna', 'vredesruna', 'sinnesruna'	muprunar sg. gen. eller pl. ack.	Ladogablecket (12)	Säkra
<i>nauðr</i> f. 'nöd, plåga, tryck, tvång'	nopir <i>nauðir</i> f. pl. ack.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>run</i> f. 'hemlighet, hemligt kunskap' el. 'runa'	rūn f. sg. nom.	Ulv sundablecket (31)	Sannolika
	rūn f. sg. nom.	Klintablecket 1 (38)	Sannolika

<i>sālōld</i> n. 'gravöl'	s-ālołt sg. nom.	Högstenablecket (35)	Sannolika
<i>sārriða</i> f. 'sårens feber'	sarriþu <i>sārriðu</i> sg. gen.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>tōm</i> n. 'tid'	ṭtumi <i>tōmi</i> ack.	Skørrebrovejblecket (3)	Sannolika
<i>tṽ</i> f. el. n. 'hjälp, bistånd'	tu <i>tṽ</i> sg. ack.	Roskildeblecket (5)	Sannolika
<i>þrā</i> f. 'plåga, tvång, längtan (plågsam längtan efter befrielse från tvång)'	þrar <i>þrār</i> f. pl. ack.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>þōr</i> m. 'böld', namn på sjukdomsdemon?	þur sg. nom.	Sigtunablecket 1 (24)	Osäker tolkning på grund av den alternativa tolkningen <i>þurs</i> (se nedan).
<i>þurs</i> m. 'turs, jätte, demon'	þurus sg. nom.	Hallbjänsblecket (15)	Säkra. Ordet innehåller inskottsvokalen [u].
	þurs sg. nom.	Sigtunablecket 1 (24)	Med dubbelläsning av s -runan över skiljetecken. Läsningen är något osäker.
	þursa <i>þursa</i> pl. gen.		Säkra
	þurs sg. nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
	þurs sg. nom.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>ulfr</i> m. 'ulv, varg, sjukdomsdemon?'	ulf sg. nom.	Sigtunablecket 1 (24)	Utan nom. ändelse. Alla belägg är säkra.
	ulfr (två gånger) sg. nom.		
<i>vā</i> f. 'skada, olycka'	ua sg. nom.	Ulvsundablecket (31)	Säkra
	uq sg. ack.	Järfällablecket (23)	Sannolika
<i>vitt</i> n. 'trolldom, trolldomsmedel'	uit sg. nom.	Kvinnebyblecket (40)	Säker läsning och sannolik tolkning

Tablå 16. Pronomen.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn och nr i katalogen</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>ek</i> pers. pron. 'jag'	ik <i>ek</i> eller k 'k	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	ik	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
	⟨i⟩k eller k 'k	Skänningeblecket (46)	Säkra
	k 'k	Roskildeblecket (5)	Sannolika
<i>ekki</i> pron. 'intet, ingenting, inte något'	eki n. ack.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>hann</i> pers. pron. 'han'	hans gen. hanum (två gånger) dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra Säkra
	han <i>hann</i> sg. ack. han <i>hann</i> sg. nom. eller ack.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra Säkra
<i>sā(ṛ)</i> dem. pron. 'den, han'	ṗem <i>ṗæim/ṗēm</i> m. sg. dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>sā(ṛ)si</i> dem. pron. 'denne'	ṗisi <i>ṗessi</i> f. pl. ack	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>sēr</i> refl. pron. 'sig'	ṗir sg. dat.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>sinn</i> poss. pron.	ṗin sg. ack.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>ṗū</i> pers. pron. 'du'	ṗu ṗir <i>ṗēr</i> (två gånger) dat. 'dig'	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
	ṗir <i>ṗēr</i> (två gånger) dat. 'dig'	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	ṗir <i>ṗēr</i> (två gånger) dat. 'dig'	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
	ṗir <i>ṗēr</i> dat. 'dig'	Järfällablecket (23)	Säkra

Tablå 17. Adjektiv och presens particip.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>argr</i> adj. 'arg, pervers, förvriden'	arki <i>argi</i> sv. böjn. sg. nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>farandi</i> pres. part. 'farande'	f(a)rantā <i>faranda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>fliügandi</i> pres. part. 'flygande'	fliuhānda <i>fliüganda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>galandi</i> pres. part. 'galdrande'	kalanta <i>galanda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	osäker tolkning (jfr om v. <i>gala</i> nedan)
<i>galgall</i> adj. 'benägen att bli hängd, galgfägel'	kalkla <i>galgla</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Sannolika
<i>hæilagr</i> adj. 'helig'	halhi <i>hælg</i> best. m. sg. nom. (två eller tre gånger)	Gamla Uppsalablecket 1 (20)	Två belägg kan räknas som säkra; det tredje är osäkert
<i>illfūs</i> adj. 'ondskefull, illvillig'	ilfus <i>illfūs</i> f. sg. nom.	Järfällablecket (23)	Säkra
<i>illr</i> adj. 'ond'	ilu <i>illu</i> (två gånger) n. sg. dat.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>meramuldigr</i> adj. eller <i>meramuldlikr</i> adj. 'täckt med sönderkrossad jord'	miramultika <i>meramuldika</i> sg. ack.	Solbergablecket 2 (42)	Den andra tolkningen är ordbildningsmässigt sannolikare än den första.
<i>rīðandi</i> pres. part. 'svängande'	riþa(n)ta <i>rīðanda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>rinnandi</i> pres. part. 'ändande, dödande'	rinanta <i>rinnanda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>seljandi</i> pres. part. 'bjudande'	salianta <i>seljanda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>signandi</i> pres. part. 'signande, besvärjande'	sikn(ānt)ā <i>signanda</i> sg. el. pl. ack.	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>þrīhofðaðr</i> adj. 'trehövdad'	þrihofpa <i>þrīhofðaða</i> sg. ack.	Solbergablecket 2 (42)	Med haplografi eller bortfall av trycksvag vokal mellan lika konsonanter. Säkra

<i>þrymiandi</i> pres. part. 'rasande, vrålande'	þrymianti sg. nom.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
<i>vīss</i> adj. 'viss, kunskapsrik, säker, upplyst, känd'	uis m. sg. nom.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra

Tablå 18. Adverb.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>alt</i> 'överallt, helt, alldeles, allt'	alt	Kvinnebyblecket (40)	Tolkningen är osäker på grund av den alternativa tolkningen alti <i>haldi</i> 'må hålla'.
<i>hær</i> 'här'	hir	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>nū</i> 'nu'	nū	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra. u -runan ingår i bindrunan ūf .
<i>ok</i> 'ock, också'	auk	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>svā</i> 'så'	sua	Østermarieblecket (4)	Säkra

Tablå 19. Räkneord (ej alfabetiskt uppställda).

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>þrīr</i>	þriar <i>þrīar</i> f. ack.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra
<i>nū</i>	niu <i>nū</i> f. ack.	Sigtunablecket 1 (24)	Säkra

Tablå 20. Verb (inkl. preteritum particip).

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>bauga</i> 'binda med ring, omringa'	baugar <i>baugar</i> 3 pers. sg. pres. ind.	Solbergablecket 1 (41)	b -runan ingår i bindrunan āb . Säkra
<i>barna</i> 'bli gravid'	barna inf.	Skørrebroveblecket (3)	Säkra
<i>biarga</i> 'hjälpa, skydda'	biarki <i>biargi</i> 3 pers. pl. pres. konj.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra

<i>biðia</i> 'bedja, begära, bjuda, befälla'	biþ <i>bið</i> 1 pers. sg. pres. ind.	Järfällablecket (23)	Säkra
<i>bregða</i> 'hastigt röra, svänga, kasta, dra, förändra, göra slut på, förstöra'	bra <i>brā</i> 3 pers. sg. pret. ind.	Kvinnebyblecket (40)	Osäker tolkning på grund av den alternativa men mindre sannolika tolkningen * <i>brā</i> 'blix'
<i>fā</i> 'få, uppnå, bringa'	fer 3 pers. sg. pres. ind.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	fa <i>fā</i> 2 pers. imp. el. <i>fā</i> 1 pers. pres. ind.	Ladogablecket (12)	Sannolika
	frk <i>fekk</i> 1 pers. sg. pret.	Roskildeblecket (5)	Sannolika
<i>fā</i> 'måla, teckna, skriva, rista'	fa <i>fā</i> 1 pers. sg. pres. ind.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>finna</i> 'finna'	funtin pret. part. i 3 pers. sg. nom.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
<i>flyja</i> 'fly'	fliu <i>fly</i> 2 pers. sg. imp.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
	fly 2 pers. sg. imp.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>fōða</i> v. 'ge näring'	fupir <i>fōðir</i> 3 pers. sg. pres. ind.	Högstenablecket (35)	Sannolika
<i>gala</i> 'galdra, sjunga galder, skrika'	ant. i formen gal 1 pers. sg. pres. ind. el. i formen galanta pres. part.	Högstenablecket (35)	Osäker tolkning
<i>gæta</i> 'skydda, ta vara på'	keti <i>gæti</i> 3 pers. sg. pres. konj.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>hafa</i> 'hava'	af 2 pers. sg. imp.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
	ifir 3 pers. sg. pres.	Säkra	Säkra
<i>hialpa</i> 'hjälpa'	ialbi 3 pers. sg. pres. konj.	Gamla Uppsalablecket 1 (20)	Säkra
<i>koma</i> 'komma'	kam 3 pers. sg. pret.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>liða um</i> 'gå bort, försvinna, upphöra' finns belagd i formen <i>umliðinn</i> pret. part.	umliþin 3 pers. sg. nom.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra

<i>niūta</i> 'få, använda, ha gagn av'	niut <i>niūt</i> 2 pers. sg. imp.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
<i>ōiðka</i> 'förgöra'	oiþki 1 pers. sg. pres. konj.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>rīsta</i> 'rista'	risti eller rist 1. pers. sg. pres. ind., pret. ind. eller pres. konj.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	ristar <i>rīstær</i> 3 pers. sg. pres.	Østermarieblecket (4)	Oväntad a -runa. Säkra
	reist <i>ræist</i> st. böjn. 3 pers. sg. pret.	Østermarieblecket (4)	Säkra
<i>samrāða</i> 'att vara i samråd'	samraþa inf.	Skørrebrovejblecket (3)	Säkra
<i>seiða</i> 'seida'	saiþi <i>seiði</i> 1 pers. sg. pres. konj.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>skaða</i> 'skada'	skapi 3 pers. sg. pres. konj.	Ulvundablecket (31)	Säkra
<i>una</i> 'finna sig tillfreds, giva sig till ro, förbli (på en plats)'	unir <i>unir</i> 3 pers. sg. pres.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
<i>vesa/vera</i> 'vara'	is <i>es</i> 3 pers. sg. pres. ind.	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
	is <i>es</i> 3 pers. sg. pres. ind.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	eru <i>eru</i> 3 pers. pl. pres. ind.	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>virka/værka</i> 'värka, ha smärta, ha ont'	uirti <i>virkti</i> 3 pers. sg. pres. konj. eller pret. ind.	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>æirumarka</i> 'rista helande tecken; signa med helande tecken'	irumarkar 3 pers. sg. pres. ind.	Solbergablecket 1 (41)	Säkra

<i>ælti</i> 'sätta i rörelse, pådriva, driva, hetsa, jaga, förfölja, förjaga, fördriva'	altit <i>æltit</i> 2 pers. pl. imp. (med pron. i dualis): <i>æltið-it = æltit</i>	Solbergablecket 1 (41)	Säker läsning och sannolik tolkning
---	--	------------------------	-------------------------------------

Tablå 21. Prepositioner, partiklar, artiklar och konjunktioner.

<i>Normalisering till runnordiska och översättning</i>	<i>Inskriftsform</i>	<i>Bleckets namn (nr i katalogen)</i>	<i>Kommentarer: hur säkra är läsningen och tolkningen?</i>
<i>af</i> prep. 'av'	af	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>at</i> prep. 'dit'	at	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>en</i> konj. 'och, som'	in	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>frān</i> prep. 'från'	fran (två gånger)	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	fran	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
	fran	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>(h)inn</i> best. art.	in	Solbergablecket 1 (41)	Säkra
	hin (två gånger)	Solbergablecket 2 (42)	Säkra
<i>ok</i> konj. 'och, men'	auk	Sigtunablecket 1 (23)	Säkra
	auk	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
	auk	Østermarieblecket (4)	Säkra
	auk (två gånger) uk	Solbergablecket 1 (41)	Säkra Säkra
	auk uk	Skørrebrovejblecket (3)	Säkra
<i>um</i> prep. med ack. 'med, omkring, på grund av'	um	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>undir</i> prep. 'under'	untir	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>ūr</i> prep. 'ur, från'	hur	Kvinnebyblecket (40)	Säkra
<i>viðr</i> prep. 'med, hos, på grund av, mot'	uiþr (åtta gånger)	Högstenablecket (35)	Säkra
<i>yfir</i> prep. 'över'	yfir	Kvinnebyblecket (40)	Säkra

Man noterar genast att runbleckens lexikon innehåller vissa typer av ord oftare än andra, och det finns t.ex. ett stort antal verb med betydelseorna 'få, skaffa', 'hjälpa', 'utöva trolldom', 'rista, göra tecken', 'skada, förgöra'. Verb i presens (ind. eller konj.) eller imperativ förekommer betydligt oftare än verb i preteritum. Substantiven på runblecken kan lätt grupperas efter tema, såsom exempelvis 'hjälp och läkning', 'skada och illagörande trolldom' eller beteckningar på olika typer av runor. Ordförrådet på runblecken skiljer sig därigenom markant från runstenarnas ordförråd, även om några av bleckens ord också är belagda på runstenar, såsom *haf* n., *hammar* m.m. Det finns dock många unika ord, som endast förekommer på runblecken.

Kvinnors närvaro i inskrifterna, om vi begränsar oss till bruket av substantiv, är påtagligare än mäns: på detta tyder ord som *biargguma*, *kona* (två gånger) och *mōðir*. Det enda substantiv som säkert betecknar just en man (*drōttinn* får här utgå, då det åsyftar tursen) är *maðr* i uttrycket *manns konu* 'mannens kvinna' på Solbergablecket 2. Det används också talande nog just i en konstruktion som betecknar en kvinna. Ser man på personliga pronomina, dominerar 'jag' och 'du, dig'. Också pronomenet 'han, honom' är frekvent och används fyra gånger, men endast i två fall åsyftas en man, Bove, medan två användningar gäller tursar. Man hade då kunnat förvänta sig att i runblecksinskrifterna få träffa på ett större antal kvinnonamn än mansnamn. De säkra namnbeläggen ger oss dock en bild av det vikingatida samhället som liknar de vikingatida runstensinskrifternas, då de fördelar sig på tre kvinnonamn och sex mansnamn. (De enda två säkra beläggen på gudanamn, *Tor* och *Kristus*, ingår inte i denna uträkning.)

8.1.3 Trollformlerna på de tolkade runblecken

Genom hela avhandlingen diskuterar jag till vilken formeltyp inskrifterna på runblecken skulle kunna föras (se särskilt avsnitt 1.1.1 i inledningen om manande, rituella och episka besvärjelser samt lönnformler).

Det tolkade runmaterialet består övervägande av manande trollformler (med inslag av rituella och episka meningar). Hit hör Sigtunablecket 1, Kvinnebyblecket, Solbergablecken 1 och 2, Järfällablecket och möjligen även Hallbjänsblecket. Till de i första hand rituella formlerna kan föras inskrifterna på Østermarieblecket och möjligen även Roskildeblecket. Till episkt-rituella inskrifter vill jag föra Högstenagaldern. Till gruppen *lönnformler* kan Sigtunablecket 5 föras. Alla de andra otolkade runblecken undandrar sig i nuläget sådana bestämningar.

Jag vill vidare mycket grovt dela in de tolkade blecken i fyra grupper: inskrifter med 1) avvärjande ord (som driver bort något slags ont, med betydelser såsom 'fly bort'); 2) skyddande ord och fraser (t.ex. 'hjälp', 'Tor skydde honom'); 3) såväl avvärjande som skyddande ord samt 4) önskefraser eller önskemål. Inskrifterna i den sista gruppen kan inte helt kallas skyddande, särskilt i de fall deras syfte var att t.ex. tvinga någon till

kärlek; samtidigt är de dock heller inte avvärjande, och det behövs därför för dem en separat grupp. I min korpus finns bara två inskrifter som möjligen innehåller önskemål, nämligen Skørrebrovejblecket och Uppåkrablecket. Skørrebrovejblecket betraktades tidigare som lexikaliskt men saknade tolkning; jag finner några önskefraser i dess inskrift, som kan utgöra önskemål till för ett ungt par. Tyvärr kan jag inte vara säker på denna tolkning, eftersom inskriften inte är fullständig. Uppåkrablecket i sin tur är för fragmentariskt, och dess tolkning därför heller helt säker: inskriften kan också utgöra en manande kärleksformel.

Det bör påpekas att gränsen mellan skyddande och avvärjande ord i vissa fall kan vara relativt vag samt att min tolkning av Högstenablecket kan anses hamna något utanför dessa grupper, varför den inte ingår i tabell 6 nedan. Också min tolkning för Ladogablecket är svår att typbestämma. Den har delvis skyddande karaktär, delvis önskemålskaraktär. Jag exkluderar både den och Gorodiščeblecken ur tabell 6.

Att säga något sammanfattande om trolldomsformlernas struktur är svårt, då varje text är unik och jag inte vill generalisera alltför mycket. Man kan dock notera att formlerna är uppbyggda av vissa ”byggstenar”, fasta uttryck och fraser, som enligt min mening har varit utbytbara och ingått i ristarens språkliga arsenal för trolldomsformler. Det kan förmodas att ristaren/besvärjaren kunde välja relativt fritt bland dessa för att skapa en i slutändan unik textformel för den enskilda beställaren.

En struktur för avvärjande formler kan anas i de få runblecksinskrifter av detta slag som vi idag känner till: först namnges onda krafter eller definieras åtminstone på något sätt (1), sedan drivs de bort (2) och hotas eller förbannas (3). Därefter kan några konstaterande ord yttras (4) som bekräftelse på resultatet och eventuellt några avslutande ord läggas till (5). (Jfr Gustavson & Snædal Brink 1981:190.)

Strukturen för de skyddande formlerna är svårare att fånga, men det är bara i inskrifter med värnande ord (som i två fall även har avvärjande ord) som inskriftens mottagare nämns vid namn. Det är också i dessa inskrifter, som ristaren explicit säger att hon eller han ”ristar” eller ”ristade” runor samt också nämner vilken typ av runor som har ristats eller vilken typ av hjälp eller skydd som är på väg.

De två inskrifter som skulle kunna uttrycka önskemål (Skørrebrovejblecket och Uppåkrablecket) är osäkert tolkade, varför jag väljer att inte föreslå någon struktur för denna typ.

8.1.4 Bleckens innehåll i relation till fyndmiljöer

För att kunna analysera i vilka fyndmiljöer de tolkade respektive otolkade runblecken påträffats, har jag indelat fyndmiljöerna i två typer: gravmiljö och boplatSMiljö. Analysen baseras på mina tolkningar, där jag har föreslagit sådana, eller på andra forskares tolkningar, om jag accepterar dessa.

Även en så grov uppdelning visar sig ge intressanta resultat (tabell 6). Det framgår att alla de tolkade inskrifterna i grupp 1 (dvs. med avvärjande ord) har hittats i gravar (3 stycken). Den enda inskriften med möjligt avvärjande innehåll som inte kommer ur gravmiljö (Sigtunablecket 2) får detta sitt innehåll i Nordéns tolkning. Nordén styrdes emellertid i sina tolkningsförsök av antagandet att runbleck bör innehålla just avvärjande inskrifter mot gengångare, och denna tolkning kan knappast betraktas som tillförlitlig. Den ingår därför inte i ordförteckningen ovan och inte heller i tabell 6. Slutligen kan noteras att Högstenableckets inskrift i min tolkning inte låter sig kategoriseras: Jag kan inte fastställa om den är skyddande eller avvärjande, och jag exkluderar därför blecket från tabellen.

Fyra inskrifter har skyddande ord i sina tolkningar. Även här måste dock poängteras att tre av dessa är fragmentariska och följaktligen kan ha haft avvärjande ord i de partier som är nu borta (Østermarieblecket, Skänningeblecket och Gamla Uppsalablecket 1). Ett bleck är krypterat och skulle därför också kunna innehålla avvärjande ord (Roskildeblecket). Vidare ingår tre bleck som har fått tolkningar med skyddande ord inte i tabell 6, eftersom deras tolkningar inte kan betraktas som säkra (Gorodiščeblecken 1 och 2 samt Ladogablecket). Det går därför inte att utesluta att även några av, eller till och med alla dessa bleck skulle ha placerats i grupp 3, om vår kunskap om inskrifterna bara hade varit mer fullständig.

Tabell 6. Tolkade runbleck i relation till fyndmiljöer.

Tolkade runblecks-inskrifter	Gravmiljö	Boplatsmiljöer					Okänd	Totalt
		stadsmiljö			övriga			
		stad	verkstad	fort.	land	osp.		
Grupp 1: avvärjande ord	3						3	
Grupp 2: skyddande ord		1			1	1	4	
Grupp 3: avvärjande & skyddande ord		1	2			1	4	
Grupp 4: önskemål?		1				1	2	
Summa	3	5			2		3	13

De inskrifter som har både avvärjande och skyddande ord är Sigtunablecket 1, Kvinnebyblecket och Solbergablecken 1 och 2. För Sigtunablecket 1, som har många skilda tolkningar, är det ordet *lyfia* som av många uppfattats som skyddande; i övrigt måste inskriften sägas ha avvärjande innehåll.

Kvinnebyblecket och Solbergablecken 1 och 2 kan problemfritt tolkas som inskrifter med såväl skyddande som avvärjande ord. Alla inskrifter med känd fyndplats i denna grupp härrör från stadsmiljö, medan miljön för ett bleck är okänd.

Läget kan då sammanfattas på följande sätt: Från gravmiljö är endast runbleck med avvärjande ord kända, medan bleck från stadsmiljö innehåller skyddande och avvärjande ord. Inga runbleck med endast avvärjande ord i sin inskrift kan med säkerhet sägas komma från stadsmiljö, men Sigtunablecket 1 är här en stark kandidat. Det är emellertid svårt att säga om denna situation reflekterar ”verkligheten”, eller om den delvis kan vara resultatet av förväntningar som tillåtits styra tolkningarna.

Även för de otolkade blecken är det av intresse att se vilka runor som förekommer i vilka miljöer (tabell 7). I detta syfte indelar jag som nämnts tidigare runorna grovt i konventionella och okonventionella. I tabell 7 ingår inte Solbergablecken 4 och 5, eftersom dessa inte förefaller ha runor utan endast runliknande linjer. Jag utesluter även Villbergablecket och Leksandsblecket, som jag ändå menar är lexikaliska, men jag låter Klintablecken vara kvar i tabellen.

Tabell 7. Otolkade runbleck i relation till fyndmiljöer.

Otolkade runblecks-inskrifter	Gravmiljö	Boplatsmiljöer					Okänd	Totalt
		stadsmiljö			övriga			
		stad	verkstad	fort.	land	osp.		
Grupp 1: konventionella runor	5	1		2	1	1		10
Grupp 2: okonventionella runor		2					1	3
Grupp 3: konventionella & okonventionella	2	2		2		3	1	10
Totalt	7	14					2	23

Det är intressant att notera att merparten otolkade runbleck är ristade med konventionella runor (grupp 1 – 10 stycken). Man lägger vidare märke till att runbleck med endast okonventionella runor (grupp 2) inte förekommer i gravmiljö och överhuvudtaget är sällsynta (endast tre stycken). Runbleck med både konventionella och okonventionella runor (grupp 3) påträffas såväl i gravmiljö som i stadsmiljö men dominerar i stadsmiljö. Situationen leder tanken till att det kan vara dags att ifrågasätta ytterligare ett vanligt

antagande, nämligen att merparten runbleck inte kan ha haft som primärt syfte att förmedla ett språkligt budskap.

Efter min undersökning är antalet tolkade runbleck fortfarande visserligen lägre än antalet otolkade (22 mot 24, om man inkluderar Villbergablecket, Klintablecket 1 och Leksandsblecket bland de tolkade), men detta betyder inte att de icke-lexikala runblecken egentligen dominerar. Om man från de 24 otolkade runblecken exkluderar dem som är alltför fragmentariska för att tolkas, liksom de runbleck som på fonotaktiska grunder kan tänkas vara tolkningsbara samt de runbleck som förefaller vara krypterade (t.ex. sådana som har både skiljetecken och konventionella runor), skulle antalet otolkade bleck bli endast åtta. Det är då fullt möjligt att lexikaliska runbleck från vikingatiden påträffas i samma utsträckning som icke-lexikaliska eller snarast till och med oftare.

Översikten visar vidare att de otolkade blecken endast i tre fall består av uteslutande okonventionella runor, och i gravmiljö påträffar vi oftast runbleck med konventionella runor. Detta motsäger sådana förväntningar som baseras på de ovannämnda antagandena om att runbleck bör vara kopplade till gravmagi och innehålla dunkla magiska runtecken.

8.1.5 Runbleckens runor: magiska tecken eller skrivtecken utan magisk funktion?

Detta leder mig till en avslutande diskussion av vilken status runbleckens runor har: om de, för att hårdra motsättningen, är enheter i ett skriftsystem eller tenderar att vara magiska tecken utan språklig mening.

Frågan om runornas status som magiska symboler har kommit att bli nästan infekterad, och det finns idag helt motstridiga ståndpunkter i frågan liksom också i grunden olika sätt att gå tillväga för att besvara den.⁷³ Särskilt svårbestämd är runornas status i detta hänseende i inskrifter med äldre runor. Jag väljer emellertid att nedan fokusera endast på mitt vikingatida material.

Runbleckens inskrifter innehåller för det mesta runor som lätt kan läsas eller som kan läsas sedan de väl avkrypterats. Trots att endast något mindre än hälften av de kända inskrifterna kan tolkas i dagsläget, har jag efter att ha genomfört min undersökning övertygats om att den primära funktionen hos deras runor var att återge de språkliga budskap som gjorde runblecken till vad de var, nämligen kraftfulla trolldomsföremål. Trots dessa föremåls natur tjänstgjorde själva runorna endast som vanliga skrivtecken.

Som framgår av tablå 12 ovan, finns det emellertid på några runbleck ett antal okonventionella runor, som kanske hade en annan funktion än den språkliga. Det är just dessa runor som oftast leder tanken till runmagiska förklaringar, det vill säga att runor i sig skulle ha kunnat uppfattas som

⁷³ Ämnet diskuteras och sammanfattas utförligt i Düwels arbeten (1992, 1997 och 2008:206–211).

magiska tecken som skänkte magisk kraft till en inskrift inte genom att förmedla ordens makt utan i sin egenskap av just runtecken (mer om denna diskussion finns hos Barnes 2012:191–194). Dock är en sådan magisk karaktär på vikingatiden utan tvekan sekundär i förhållande till runornas rent språkliga funktioner. För några runor, såsom runan **þ**, går det möjligen att finna stöd med exempel ur fornisländsk litteratur och runinskrifter (se Dillmann 1995) för att de har haft magiska funktioner. I så fall är det också möjligt att några av runbleckens runor skulle kunna förstås som förmedlare av magiska egenskaper eller begrepp. De okonventionella runorna på Sigtunablecket 5, som oftast har fördubblade huvudstavar och som till den största delen verkar anspela på runan **þ**, har förmodligen ristats som sådana symboliska tecken snarare än som krypterade skrivtecken.

Runbleckens magiska kraft ligger sammanfattningsvis först och främst i det språkliga talade budskapet. Detta kunde sedan ristas antingen med runor, såsom enheter i ett skriftsystem, eller med runor, såsom förmedlare (symboler) av magiska ord och begrepp. Man kan dock notera att det senare sättet att förmedla språkligt magiska budskap, dvs. genom runor som symboler, inte är särskilt frekvent; och trots vad som antagits i tidigare forskning, var det långt ifrån dominerande på de vikingatida runblecken.

8.1.6 Slutord

Att inskrifterna på runbleck hör till genren trollformler kan betraktas som bekräftad. Vad som förvånar är dock att lönnformler är sällsynta på de vikingatida runblecken, och det enda säkra exemplet saknar datering (Sigtunablecket 5). Vi träffar således inte på några futharkinskrifter, palindrom eller inskrifter bestående av specifikt magiska ord (jfr användningen i äldre inskrifter av sådana magiska ord som **alu** och **laukar**). Som typ dyker lönnformlerna upp under urnordisk tid under påverkan av orientalisk magi och typen blir populär igen under medeltiden, nu under påverkan av kontinental magi. De vikingatida runblecken visar sig således genom sitt innehåll kunna ha starka rötter i inhemsk tradition. De utgör på så sätt ett unikt material för forskning om skandinaviskt magiskt tänkande.

Summary

This doctoral dissertation is a monographic study of 46 Viking-Age runic plates. The aim is to read and interpret as far as possible the inscriptions on these plates in order to as clearly as practicable depict the inscriptional genre of *Viking-Age runic plates*.

The term *runic plate* covers a large number of diverse non-monumental objects. For the purposes of this dissertation I therefore narrow the term and in my corpus include only objects which are made of metal, are functionally flat (i.e. have only two writing surfaces), contain runes or rune-like lines and evidence no clear everyday function. In this way a more typologically homogenous group of magical objects is obtained.

The dissertation comprises eight chapters. The chapters divide the runic plates according to principles of geography (Swedish, Danish and non-Scandinavian objects, respectively), content (interpreted and uninterpreted inscriptions), and typology (Type A “pendants”, Type B “non-pendants” and Type C “rolled or folded plates”). I choose to deal first with the Swedish runic plates, since it is in Sweden that the earliest runic plates (eighth to tenth-century) have been found, while all the Danish runic plates date from the eleventh to the twelfth century. The presentation thus approaches a chronological survey, facilitating understanding of the development of the inscriptional type. The dissertation is complemented by a richly illustrated catalogue which is digitally available.⁷⁴ The catalogue contains transliterations of the inscriptions on the runic plates as well as reports on the reading of the runic plates I have personally examined. The runic plates are here arranged geographically by country and province; they are listed alphabetically in each geographical unit. The catalogue further contains two appendices. Appendix 1 comprises a phonographematic analysis of the runes on the Ladoga plate. Appendix 2 is an alphabetical list of all the runic plates. Further relevant information beyond reading and interpretation is also provided here; there are also references to the pages in the main text and the catalogue where each individual plate is discussed.

⁷⁴ The catalogue and pictures have been stored in a Dropbox folder but will be moved after publication of the dissertation and catalogue. The link to the folder is:
<https://www.dropbox.com/sh/6ml9glca3s7kc1f/AAACYYYfbFSYMTvf4aEoxMi70a?dl=0>

Chapter 1 comprises an introduction, part of which deals with the genre of *magical formulas*, which in line with Ohrt's model (1917:1–58) are divided into exhortative, ritual, epic and secret formulas, and also provides a comprehensive presentation of the runic plate material.

The presentation of the material shows that Type A was more popular than Type B in the Viking Age (if the plates we have today are regarded as representative). We further see that it is among the pendants that examples of repaired plates are found (i.e. the Ladoga plate and possibly Lund plate 1) as well as plates which may have been re-used (Solberga plate 3).

The plates are usually made of bronze or copper. It should be noted, however, that the distinction between these is somewhat arbitrary; as far as I am aware, no chemical analyses have been made of the plates, so that conclusions as to the type of material are based on a more or less subjective impression of its appearance. That said, the material appears to indicate that bronze and copper were used to almost the same extent for the production of plates. Bronze was however used somewhat more often in the early Viking Age while the number of copper plates seems to increase towards the end of the period. Lead was for some reason considered unsuitable for the production of runic amulets during the Viking Age. Runic lead plates did however become popular during the Middle Ages, presumably under continental influence. It seems that silver was similarly regarded as unsuitable (if the silver amulets were not recast due to the value of the material).

The chronological distribution of the Viking-Age runic plates indicates a point of particular interest, namely that the earliest plates come from Gotland and the Mälars-valley in what is today Sweden. This suggests that even the early Russian plates from Staraja Ladoga and Rjurikovo Gorodišče, which have been dated to the tenth century (but which could also be older), are a product of East Scandinavia which the Vikings brought with them to Rus'. This idea is confirmed later in the analysis where we find typological and runographic similarities between the runic plates from the Mälars area and from Rus'.

To enable me to take into account the find circumstances of the runic plates, I have divided these into two crude types: finds from graves and from settlements. The latter have been further divided in broad terms into urban areas and other environments. Consideration of the find areas shows that only 13 runic plates were found in graves while 27 were found in settlements. This contradicts the general assumption that Viking-Age runic plates are usually found in graves. This assumption has its roots in Arthur Nordén's (1943:186 f.) conviction that runic plates usually comprised amulets against revenants, but has been accepted by many other researchers. The number of Viking-Age grave plates is however hardly negligible. Four of the 13 plates in this category belong to Type A while five are of Type B. It cannot thus be maintained that either Type A or Type B has any particular

connection with graves. It is however striking that all the runic plates of undeniable C-type come from burials. It has sometimes been assumed that the folding of the runic plate was associated with the ritual acts performed in connection with the burial (Nordén 1943:188; Svärdström 1969a:36): this assumption is supported in my corpus.

In three cases of burials containing skeletons the plates were placed on the bodies, while in two cases we have remarkable tombs containing no skeletal remains. It is tempting to suppose that the latter two cases might represent symbolic burials. It is in any case possible that both the folding of the plates as well as their placement in the graves reflect ritual acts.

As concerns the 27 runic plates from settlements, they are often finds from metal detecting in connection with archaeological excavations of Viking-Age and early mediaeval settlement areas. Sometimes, however, more information is forthcoming. It is for example established that one runic plate was found in the ruins of a building with a presumably cultic or mercantile function (Ladoga plate), two plates were found in an artisan area (Solberga plates 1 and 2), while two plates were found in a military area at the Garrison on Birka. It is however often difficult to establish with any degree of certainty the purpose of a construction, and a great number of plates have been found in disturbed culture layers of Viking-Age and early mediaeval settlements. In the division between urban areas and the rest, the former clearly dominate, which is hardly a surprise. The concentration of both people with knowledge of runes and those in need of runic magic must have been greater in cities than in rural areas. It should however be noted that the circumstances of preservation and examination could also have an impact here.

Chapter 2 contains a review of the comparative material. To simplify matters, in the introduction I divide the runes on the plates into two types: conventional and unconventional. By conventional I mean Viking-Age short-twig and long-branch runes. The corpus includes, however, a large number of plates whose inscriptions contain or are thought to contain characters other than those just mentioned, such as for example staveless runes, older runes, mirror runes (which I call balanced runes), runes with non-graphemic branches and so on. These runes are designated as unconventional in this work. In order to provide more reliable readings of the runic plates containing these runes, this chapter discusses comparable Viking-Age runic inscriptions with similar divergent characters. Unlike the plates, these inscriptions have been reliably read and interpreted. I do not provide a comprehensive discussion of all the relevant material but simply aim to distinguish what is certain from what is not.

I begin by discussing older runes in younger runic inscriptions. The result of my investigation shows that the older runes **H**, **A** and **M** are retained in younger transitional inscriptions, but that we lack reliable evidence of **G**, **D**

and **w** during the transitional period. Older runes can still be used in younger inscriptions, either in separate systems of code or as ideograms.

I further discuss staveless runes and confirm that questions remain surrounding their use. I also discuss bind-runes and coordinate runes and confirm that their use is well attested as a means of encryption on both runic stones and non-monumental objects during the Viking and Middle Ages.

I suggest the label “runes with non-graphemic branches” and use it for runes which have been provided with additional lines devoid of linguistic meaning used to: 1) obscure the content of the inscription: “encrypting non-graphemic branches”, 2) give the rune or inscription extra magical power: “amplifying non-graphemic branches”, 3) decorate the rune: “decorative non-graphemic branches”. Instances of all three types are difficult to identify unequivocally as well as to distinguish from each other, as I discuss in brief.

In this chapter, I suggest the new label “balanced runes” for those unconventional runes which have previously been considered to mirror themselves (“mirror runes”), since I can show that the principle behind the construction of the runes is not mirroring but balance. The label “mirror runes” is misleading for another reason: the literature on different systems of writing and code reserves the label “mirror” (as in “mirror writing”) for writing signs which change course and continue in a different direction (in runology these would be called *inverted runes*).

To explain how the principal works, I divide the runes into three groups: runes which lack balance I call *unbalanced* (℥), runes with balanced sides *semibalanced* (℥), and the runes which are completely balanced I call *fully-balanced* (℥). The crucial element for complete balance in a rune is firstly, that it shows symmetry between its left and right side, and secondly that it shows symmetry between its upper and lower component (top and base). A rune balanced on its left and right side as well as between its upper and lower components automatically puts its focal point in the middle. When carvers balance their runes, they take only one step towards balance (and in this system never two), and the steps are prioritised in exactly this order. If we imagine a rune which lacks balance between both the right and left side and between the upper and lower component and thus does not have its focal point in the middle (℥), the form of balance is created by taking a single step and balancing the rune’s right and left side (℥). If however a rune already has balance between the sides, but not between the upper and lower component (℥), and therefore does not have a focal point in the middle, its upper and lower components will be balanced (℥). If a rune is balanced both between sides and components, it does not need – and cannot – be balanced (℥).

I suggest the label “rune-like signs” should be used sparingly. The term *rune-like signs* usually refers to characters which are intended to resemble runes but which are not runes. I therefore prefer to identify *runiforms*. This excludes carvings which are simply vaguely rune-like but refers to signs that

resemble runes but which simultaneously cannot be identified as conventional or unconventional runes. Principles of writing that are unfamiliar to us might lie behind the runiforms.

Chapter 3 considers Type-A interpreted Swedish runic plates: the Hallbjäns plate, Sigtuna plate 1, the Kvinneby plate and Solberga plates 1 and 2. I discuss previous readings and interpretations, investigate earlier methods of interpretation and suggest my own transliterations of these runic plates. For all except the Hallbjäns plate I also propose new interpretations. The suggested interpretations are all based on the new readings found in the catalogue.

My reading of Sigtuna plate 1 differs in two places from earlier ones. The most significant discovery is my identification of a staveless rune **f** in the last line of the inscription. I suggest a new interpretation of the first and final line of the inscription which runs as follows:

Troll of the wound-fever, prince of trolls!
Flee now! Found is (the troll of the wound-fever, prince of trolls...)
May you have three torments, wolf, may you have nine needs!
The wolf has these (torments and needs) and by these the wolf calms
itself. Use the magic charm!

The text is thus a magical formula with several elements which are characteristic of a typical exhortative formula: 1) a direct order to a supernatural creature, which is named in several ways in order to drive it away; 2) a partly threefold repetition of these names (“wolf” is repeated three times, while “wound-fever’s troll, prince of trolls” in my new interpretation is repeated innumerable times). It is hardly self-evident that the aim of the curse is to drive away a sickness demon but any other interpretation is scarcely more likely. I date the inscription to the first half of the eleventh century.

My reading of the Kvinneby plate differs from previous ones in several places, of which the most important are the introductory cryptic runes and the inscription’s dotted runes. I agree with Börje Westlund’s reading of the encrypted introductory runes but choose different, more methodical means of justification. My interpretation of the inscription is:

Here I carve (may I carve/I carved) help for you, Bove, with total assistance. Fire is safe for you (known to you), (the fire) which drove all evil away from Bove. May Thor protect him with the hammer which came from the sea! Flee from evil! Magic (Evil) achieves nothing with Bove. Gods are under him and over him.

I believe the spell is an exhortative protection formula with ritual and narrative elements. The naming of both the fire and the hammer may reflect a ritual act which could be performed in conjunction with the carving. I also show the connection between fire on the one hand and the god Thor on the other. I interpret the image of the fish as a reminder of Thor's strength and magical power and draw attention to spells dealing with fire-fish in Finnish-Karelian mythology which have a clear connection with a mythological figure, "the heavenly smith". The dating of the Kvinneby plate must remain broad, circa 1000–1130.

New readings are provided for the introductory cryptic runes of plates 1 and 2 from Solberga. I also try to interpret the introduction, although my attempt must be characterised as uncertain. I further suggest interpretations of additional problematic places in the inscription. The interpretation of Solberga plate 1 runs:

Keep this quiet: I remember/name enough (that I) ... with help delivered (her) (?). And may Christ and Saint Mary save you, Oluv! The helping woman (= midwife) binds with a ring and marks/signs with healing signs. Perverse giant and howling troll, go from you, Oluv!

Solberga plate 2 is interpreted as follows:

I carve (or: mark with signs) the three-headed troll, covered with crushed earth, from the man's woman. May (I) enchant him there, destroy (him)! His head pained him (when it) disappeared into the fire.

We thus have in both cases an exhortative magical formula with ritual elements. The archaeological dating of the Solberga plates corresponds to the runological dating.

Chapter 4 discusses interpreted Swedish runic plates of Type B as well as fragmentary plates. As with the previous chapter, I discuss earlier readings and interpretations. I also suggest interpretations of the Ulvsunda plate, the Järfälla plate and the Högstena plate which are similarly based on new readings as found in the catalogue. The most radical change in interpretation concerns the inscription on the Högstena plate, which I read as follows:

Through the enchanting one [or in plural, 'the enchanting ones'; the plural designation can also be applied to the following labels], through the one intended for the gallows, through the swinging one, through the ending [i.e. killing] one, through the offering one, through the one casting spells, through the travelling one, through the flying one. The

funeral feast also gives nourishment with the help of the dead/after death.

The inscription on the Högstena plate may have been connected to a rite involving the hanging of people or animals and although the reason for this cannot now be determined, the theme of sacrifice is clearly present in the inscription. The text that I identify can no longer be considered (as previously) a warding-off formula. To some extent it approaches an epic formulation describing a certain sequence of events. It also resembles ritual formulas providing instructions for a particular rite. I therefore, with some reservation, suggest classifying this formula as epic-ritual.

This chapter also includes a discussion of two problematic runic plates with inscriptions not conclusively identified as being in either Latin or Runic Swedish. These are Vassunda plate 3 and Sigtuna plate 2. The result of my investigation is that the inscription on the Vassunda plate is lexical and its inscription is composed in Runic Swedish. The inscription on Sigtuna plate 2 is also lexical but may contain a Latin or rather, perhaps, pseudo-Latin formulation.

Chapter 5 discusses 22 uninterpreted Swedish runic plates. My investigation shows that far from all the uninterpreted plates are definitely non-lexical. I find no reason to doubt the non-lexicality of eight of these: Björkö plate 2, Solberga plates 3, 4 and 5, and Sigtuna 3, 5, 6 and 7. The number of uninterpreted inscriptions which may be lexical is thus 14 in my view. I further question whether the plates from Villberga and Östra Aros evidence letter magic and suggest interpretations of the plates from Villberga and Leksand.

Chapter 6 treats the eight Danish runic plates in the corpus. The investigation shows that half of these are unquestionably lexical. It is not possible to unequivocally prove that the other half are non-lexical because they are either too fragmentary or evidence uncertain readings. Results of the investigation include more reliable readings for a number of the plates (these are provided in the catalogue) as well as new interpretations proposed for the plates from Roskilde and Skørrebrovej respectively.

Chapter 7 considers four runic plates found outside of the Scandinavian countries. A new reading is given of the Deerness plate from Orkney, and I argue that it is not justified to summarily dismiss the plate's inscription as non-lexical. The Gorodišče plates are also given a new reading but no corresponding interpretation. I believe that the plates from Gorodišče are encrypted with balanced runes, older runes of the same type as on the Rök stone as well as one or two coordinate runes. I am strongly inclined to dismiss the idea that this inscription contains runes with non-graphemic

staves. Finally, a new reading is provided for the Ladoga plate. I discuss the lexemes which may occur in the inscription but give no overall interpretation of the inscription.

Chapter 8 consists of a summary of all the certain runic forms (tableaux 3–13) and words which occur in the corpus of runic plates (tableaux 14–21). In general it can be stated that most of the runic plates are carved on two sides and that more than half of them have more than two lines of text. Twenty-three plates are carved with conventional runes (long-branch and short-twig runes). Sixteen plates evidence both conventional and unconventional runes (cryptic runes and rune-like signs) while five plates are carved entirely in unconventional runes. Two runic plates have carvings consisting of rune-like lines.

The inscriptions typically run from left to right on the 28 runic plates whose reading order can be established. Three plates show a more unusual reading order, however (plate 1 from Lund, and the plates from Hallbjäns and Eketorp).

There is no word division on the runic plates, via either punctuation marks or spacing, but there are markers which open or close sentences as well as in one case indicating a single word loaded with meaning (*sārrīða* ‘wound-fever’ on Sigtuna plate 1). It is interesting to note that the punctuation marks most often take the form of a cross or consist of straight vertical lines.

The forms of runes on metal plates differ for obvious reasons from those carved in stone: metal is easy to inscribe and carvers require neither helpers nor any special workplaces or tools. The branches of the runes **f**, **k**, **m**, and **r** found on metal plates are straight more often than on those found on runestones; the bows of the runes **þ** and **b** are furthermore more often angular on plates than on runestones (see e.g. *SRI* 3, p. 62, on rune-forms in Sörmland, which rarely have straight branches on **f**, **k**, **m** and **r** and never evidence angular bows on **b** and **þ**). This is in all probability related to the properties of the material. The variation in rune-forms is also much greater than that observable on runestones.

There are very few dotted runes on plates, which might be due to the fact that dots are more difficult to either carve or discern on small plates than on runestones. Bind-runes, conversely, occur much more frequently than on runestones, but this is probably a consequence of their being used to complicate the reading rather than to correct errors (cf. MacLeod 2002:152–154). Principles of cryptography frequently occur in combination on the plates, so that bind-runes, for example, can occur together with balanced runes, and coordinate runes on the same plate as staveless runes.

Short-twig rune-forms are rare on the plates: they are completely outnumbered by long-branch runes, being found on only seven plates.

The interpretations of the plates Vassunda 3, Villberga and Leksand are not included in the dictionary in Chapter 8 as I consider them too uncertain. For the same reason I also exclude my suggested interpretation of the introduction of Solberga plate 1. I do, however, include some words from the plate from Skørrebrovej and Ladoga.

The dictionary is arranged according to word class (names, other nouns, pronouns, adjectives and present participles, adverbs, numbers, verbs including past participles, and in a last group prepositions, particles and conjunctions). The entries are listed alphabetically within these groups. Examples from both Runic Swedish and Runic Danish are designated in the tableaux (14–21) as Runic Scandinavian. It is immediately obvious that certain types of words occur more frequently than others in the vocabulary of the runic plates, and that for example there is a large number of verbs with the meaning ‘get, acquire’, ‘help’, ‘practise magic’, ‘carve, make signs’, ‘damage, destroy’ as well as a great number of verbs (including present participles) which designate physical movement from one location to another. Verbs in the present (indicative or subjunctive) or the imperative occur much more often than verbs in the simple past. The nouns on the runic plates can be grouped relatively easily according to theme, such as for example ‘help and healing’, ‘injury and malevolent magic’ or descriptions of different types of runes. The vocabulary on runic plates differs markedly from that on runestones, although of course some of the words on the plates are evidenced on runestones.

The presence of women is more substantial than men’s in the inscriptions, if we restrict ourselves to the use of nouns referring to people: this is shown by words such as *biargguma* ‘helping woman (midwife)’, *kona* ‘woman’ (twice) and *mōðir* ‘mother’. The only noun which unequivocally refers to a man is *maðr* ‘man’ in the expression *manns konu* ‘man’s woman’ on Solberga plate 2 (*drōttinn* ‘prince’ is here excluded as it refers to a troll). It is thus used in a construction which describes a woman. Consideration of personal pronouns shows that the pronouns ‘I’ and ‘you (subject and object)’ dominate. The pronouns ‘he, him’ are frequent, being used four times, but only in two cases to refer to a man, Bove; two usages instead refer to trolls. In this context, one might expect to encounter more female names than male ones in the inscriptions. Instead, however, the names which are certain reflect the same image of Viking society as the Viking-Age stone runic inscriptions, with four female and six male names. (The only two certain examples of divine names – *Thor* and *Christ* – are not included in this calculation. If these are included we arrive at twice as many male names as female ones on the runic plates.)

Throughout the dissertation I discuss the type of formula to which the inscriptions on the runic plates belong. The interpreted runic material consists predominantly of exhortative magic formulas (with ritual or epic

elements). This grouping includes Sigtuna plate 1, the Kvinneby plate, Solberga plates 1 and 2, the Järfälla plate and possibly also the plate from Hallbjäns. To the primarily ritual formulas belong the inscriptions on the plates from Østermarie and possibly also Roskilde. I am inclined to place the Högstena incantation with the epic-ritual formulas. Sigtuna plate 5 can be grouped with the *secret formulas*.

I further divide (in table 6) the interpreted plates into four groups: inscriptions with 1) warding-off words (which drive away some form of evil, as for example ‘fly away’); 2) protective words and phrases (e.g. ‘help-runes’, ‘help’, ‘May Thor protect him’); 3) words which both ward off and protect, and 4) wishes or phrases of desire. It should be pointed out that the distinction between words which protect or ward off can in some cases be rather vague, and that my interpretation of the Högstena plate might be considered to fall somewhat outside of these groupings. In order to clarify the find circumstances of the interpreted and uninterpreted inscriptions, I have, as mentioned above, roughly divided these into two types: graves and settlement areas. The situation can be summarised as follows: from the graves, only runic plates with warding-off words are known, while plates from urban areas contain both protective and warding-off words. No runic plate whose inscription contains only warding-off words can be definitely stated to derive from an urban area, although Sigtuna plate 1 is a strong candidate. It is, however, difficult to determine whether this situation reflects “reality”, or if it is partly the result of the expectations guiding the interpretations.

In this chapter I try to draw some conclusions about the structure of the magic formula. While I do not want to generalise too much on the basis of a relatively small sample, it can be noted that the formulas appear to be constructed with certain “building blocks”: set phrases and expressions which in my opinion were interchangeable and which comprised part of the carver’s linguistic arsenal of magic formulas. The carver or enchanter could without doubt choose relatively freely from these to create an ultimately unique textual formula for the individual client.

The structure of the warding-off formulas can be glimpsed in the few runic plate inscriptions evidencing these which are known today: the evil forces are first named, or at least defined (1), they are then driven off (2) and threatened or cursed (3). Thereafter may follow some words of reinforcement (4) which confirm the results, sometimes followed by further concluding words (5).

The structure of the protective formulas is more difficult to apprehend, but it is only in inscriptions with words of protection (which in two cases also have warding-off words) that the beneficiary of the inscription is named. It is also in these inscriptions that the carver explicitly states that he or she “carves” or “carved” runes and names the type of runes which have been carved or the type of help or protection which is forthcoming.

As the two inscriptions in the corpus which (might) express wishes are both uncertain, I choose not to suggest any structure for this type.

A further table 7 in this chapter shows how uninterpreted inscriptions might be related to their find circumstances. It is interesting to note that most of the uninterpreted runic plates are carved with conventional runes (group 1). It is also significant that plates comprising exclusively unconventional runes (group 2) do not occur in graves and on the whole are rare (only three examples). Runic plates with both conventional and unconventional runes (group 3) are found in both graves and urban areas but mainly in the latter. The situation suggests that it might be time to call yet another popular assumption into question, namely that the primary aim of most of the runic plates was not the conveyance of a linguistic message. The number of interpreted runic plates is undeniably lower than the number of uninterpreted ones (22 to 24, if the plates from Villberga, Klinta 1 and Leksand are included among the former group), but this does not necessarily imply that the non-linguistic runic plates dominate. If one excludes from the 24 uninterpreted runic plates those which are too fragmentary for interpretation, as well as those which for phonotactic reasons appear to be interpretable and those which seem to be encrypted (e.g. those with both punctuation marks and conventional runes), the number of uninterpreted inscriptions falls to eight. It is thus completely possible that lexical runic plates from the Viking Age have been found to the same extent as non-lexical ones, possibly even more frequently.

The survey further shows that the uninterpreted inscriptions consist exclusively of unconventional runes in only three cases, while the runic plates from graves most often utilise conventional runes. This contradicts the expectations based on the assumptions mentioned above that runic plates are linked to grave magic and contain obscure runic signs of “heathen magic”.

In conclusion, I briefly discuss the status of the runes on runic plates and whether they comprise part of a writing system or are more likely to be magical signs devoid of linguistic meaning. The inscriptions on the runic plates for the most part evidence runes which can easily be read, or which can be read after decryption. Despite the fact that slightly fewer than half of the known inscriptions can currently be interpreted, my investigation has convinced me that the primary function of the runes on the plates was to convey the linguistic messages which made the runic plates what they were in the eyes of contemporary Scandinavians, namely powerful magical objects. The runes themselves, however, functioned in these cases only as ordinary writing signs.

Nevertheless, as shown by tableau 12, a number of unconventional runes occur on the plates, and the function of these extended perhaps beyond a purely linguistic one. It is in fact these runes which have most often attracted

explanations of runic magic, i.e. ideas that the runes themselves could have been perceived as magical signs which imbued inscriptions with magical power, not through the words but through the runes themselves. In any case, this magical character was no doubt secondary in relation to the linguistic function of runes on runic plates during the Viking Age.

Bibliografi

Arkiv- och referensförkortningar

ÁBM = Magnússon, Ásgeir Blöndal.

ANF = *Arkiv för nordisk filologi*. 1888 ff., Lund.

AST1 = Nordén 1943.

ATA + nummer = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

AUD = *Arkæologiske Udgravninger i Danmark*. 1985–2002, København.

Bo = runinskrifter från Bohuslän.

[Bo] KJ + nr = runinskrift i Krause & Jankuhn 1966.

[Bo] Peterson = Peterson 1992.

BN = Nilsson 1973.

D = inskrifter från Dalarna, Sverige.

[D] Fv = *Fornvännen*.

DFU = Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Realkatalogen.

DK = Rundatabasen *Danske Runeindskrifter*, se under internetkällor.

DLM = *Den ljusa medeltiden. Studier tillägnade Aron Andersson*. 1984, Stockholm. (Studies 4.)

DR + nr = runinskrift från Danmark, se nr i *DRI*.

DRI = *Danmarks runeindskrifter*. Ved Lis Jacobsen & Erik Moltke under medvirksomhed af Anders Bæksted & Karl Martin Nielsen. 1=Text. 2=Atlas. Registre. 1941–1942, København.

[DR] AUD + årtal och sida = *AUD*.

[DR] DK + landskap och nummer = DK under internetkällor.

[DR] EM85 + sida = Moltke, Erik, 1985.

[DR] Fv + årtal och sida = *Fornvännen*.

[DR] IK + nr = *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*. Ikonographischer Katalog 1–3. Red. Karl Hauck. 1985–89, Münster. (Münster Mittelalter-Schriften.)

[DR] NOR + årtal och sida = *NOR*.

[DR] Til + nummer = Tillæg i *DRI*. S. 582–594.

E + nr = runinskrift från England, se Barnes & Page 2006.

[E] DR + nr = nr i *DRI*.

FMIS = Riksantikvarieämbetets fornminnesregister, se under internetkällor.

G + nr = runinskrift från Gotland, se nr i *GR*.

GR + nr = runinskrift från Grönland, se nr i Olsen 1949.

GR = *Gotlands runinskrifter* 1–2. Granskade och tolkade av Elias Wessén, Sven B. F. Jansson & Elisabeth Svärdström. 1962–1978, Stockholm. (*SRI* 11–12.)

GR 3 = se under internetkällor.

Gs + nr = runinskrift från Gästrikland, se nr i *GsR*.

- GsR* = *Gästriklands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1981, Stockholm. (*SRI* 15:1.)
- Hs + nr = runinskrift från Hälsingland, se nr i Åhlén 1994.
- IJGLSA* = *Interdisciplinary Journal for Germanic Linguistics and Semiotic Analysis*. 1996 ff., Berkeley.
- IM = runinskrift från Isle of Man.
- [IM] MM = Manx Museum. MM nummer ges till sten korsmonument av Manx Museum and National Trust.
- IR + nr = runinskrift från Irland, se nr i Barnes & al. 1997.
- KJ = runinskrifter i Krause & Jankuhn 1966.
- KLNM* = *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid från vikingatid till reformationstid* 1–22. 1956–1978, Köpenhamn.
- KVHAA = Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets akademien.
- N + nr = runinskrift från Norge, se nr i *NlyR*.
- N A + nr = Opublicerad norsk runinskrift i Runearkivet, Oslo.
- N B + nr = Opublicerad norsk runinskrift från Bergen i Runearkivet, Oslo.
- [N] KJ + nr = runinskrift i Krause & Jankuhn 1966.
- NE* = *Nationalencyklopedin. Ett uppslagsverk på vetenskaplig grund utarbetat på initiativ av Statens kulturråd*. 1–20. 1989–1996, Höganäs.
- NGL* = *Norges gamle love indtil 1387*. Se Hertzberg & Storm.
- NlyR* = *Norges innskrifter med de yngre runer*. Utg. för Kjeldeskriftfondet. 1–. 1941 ff., Oslo. (Norges innskrifter indtil reformationen. Afd. 2.)
- NlæR* = *Norges innskrifter med de ældre runer*. Udgivne for det Norske historiske kildeskriftfond ved Sophus Bugge & Magnus Olsen. 1–3. 1891–1924. Christiania. (Norges innskrifter indtil reformationen. Afd. 1.)
- NoB* = *Namn och Bygd. Tidskrift för nordisk ortnamnsforskning*. 1913 ff., Uppsala.
- NOR* = *Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning* 1–. 1986–2004, Oslo.
- NRL* = Peterson 2007.
- Nä + nr = runinskrift från Närke, se nr i *NäR*.
- NäR* = *Närkes runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1975 Stockholm. (*SRI* 14:1.)
- ONP* = *Ordbog for det norrøne prosasprog*. Se under internetkällor.
- Or + nr = runinskrift från Orkney, se nr i Barnes & Page 2006.
- Or Barnes + nr = runinskrift från Maeshowe, Orkney, se nr i Barnes 1994a.
- RU Melnikova + årtal och sida = Mel'nikova 2001.
- SAOB* = *Ordbok över svenska språket*. Utg. av Svenska akademien. 1898 ff., Lund.
- SAS* = *Studia Anthroponymica Scandinavica. Tidskrift för nordisk personnamnsforskning*. 1983 ff., Uppsala.
- Sc + nr = runinskrift från Skottland, se nr i Barnes & Page 2006.
- Sh + nr = runinskrifter från Shetland, se nr i Barnes & Page 2006.
- SI + nr = runinskrift på lösföremål från Sigtuna, se 'SI' under internetkällor.
- Sm + nr = runinskrift från Småland, se nr i *SmR*.
- SmR* = *Smålands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Ragnar Kinander. 1935–1961, Stockholm. (*SRI* 4.)
- SOS* = *Språk och Stil. Tidskrift för svensk språkforskning*. Red. Elmevik Lennart, Bengt Nordberg & Mats Thelander. 1–. 1992 ff., Uppsala.
- SRD = Samnordisk runtextdatabas. Se under internetkällor.
- SRI* = *Sveriges runinskrifter*. Utg. av KVHAA. 1–. 1900 ff., Stockholm.
- Sö + nr = runinskrift från Södermanland, se nr i *SöR*.

SöR = *Södermanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate & Elias Wessén. 1924–1936, Stockholm. (*SRI* 3.)

U + nr = runinskrift från Uppland, se nr i *UR*.

[U] ANF + årtal och sida = *ANF*.

[U] AST1 + årtal och sida = Nordén 1943.

[U] ATA + nr = *ATA*.

[U] DLM = *DLM*.

[U] FJÖLNIR + årtal, nr och sida = *Fjölnir*.

[U] FV + årtal och sida = *Fornvännen*.

[U] NOR + årtal och sida = *NOR*.

[U] Uppl + årtal och sida = Svärdström 1969a.

UR = *Upplands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén & Sven B. F. Jansson. 1940–1958, Stockholm. (*SRI* 6–9.)

UV Öst = Riksantikvarieämbetet UV Öst = 'Samla' (Arkeologirapporter) under internetkällor.

Vg + nr = runinskrift från Västergötland, se nr i *VgR*.

[Vg] Fv + årtal och sida = *Fornvännen*.

VgR = *Västergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Hugo Jungner & Elisabeth Svärdström. 1940–1970, Stockholm. (*SRI* 5.)

Vr + nr = runinskrift från Värmland, se nr i *VrR*.

VrR = *Värmlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1978, Stockholm. (*SRI* 14:2.)

Vs + nr = runinskrift från Västmanland, se nr i *VsR*.

VsR = *Västmanlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven B. F. Jansson. 1964, Stockholm. (*SRI* 13.)

Ög + nr = runinskrift från Östergötland, se nr i *ÖgR*.

[Ög] NOR + årtal och sida = *NOR*.

[Ög] UVÖst + årtal och sida = UV Öst.

ÖgR = *Östergötlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–1918, Stockholm. (*SRI* 2.)

Öl + nr = runinskrift från Öland, se nr i *ÖlR*.

[Öl] ATA + nummer = *ATA*.

[Öl] BN + sida = se Nilsson 1973.

[Öl] Fv + årtal och sida = *Fornvännen*.

[Öl] Köping + nr = Owe 2002.

[Öl] SAS + årtal och sida = *SAS*.

ÖlR = *Ölands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Sven Söderberg & Erik Brate. 1900–1906, Stockholm. (*SRI* 1.)

Vikingatida och medeltida källor (jfr även referensförkortningar)

Austrfararvísur = *Heimskringla (Óláfs saga helga)*. Bd. 2. 1941, Reykjavík. (Íslenzk fornrit.) S. 134–143.

Eddan: Brate, Erik, 1913: *Sámunds Edda*. Översatt från isländskan. Stockholm.

Eddukvæði I–II. Utg. av Jónas Kristjánsson og Vésteinn Ólason. 2014, Reykjavík. (Íslenzk fornrit.)

- Egils Saga Skalla-Grímssonar* = *Íslendinga sögur*.
Fjölsvinnsmál = *Eddukvæði II*.
Flateyjarbók I–II = En samling af norske konge-sagaer med indskudte mindre fortællinger om begivenheder i og udenfor Norde samt annaler. Bd. 1–2. Utg. av Guðbrandr Vigfusson & C. R. Unger. 1860–1862, Christiania.
Gautreks saga = *Die Gautrekssaga in zwie Fassungen*. Herausgegeben von Wilhelm Ranisch. 1900, Berlin. (Palaestra XI.)
Grettis saga Ásmundarsonar = *Íslendinga sögur*.
Grímnismál = *Eddukvæði I*.
Gripisspá = *Eddukvæði II*.
Guðrúnarhvöt = *Eddukvæði II*.
Hálfs saga ok Hálfsrekka = *Fornaldarsögur Norðurlanda 2*. Utg. Guðni Jónsson. 1950, Reykjavík. S. 93–134.
Harðar saga. Utg. av Bjarni Vilhjálmsson & Þórhallur Vilmundarson. 1991, Reykjavík.
Hávamál = *Eddukvæði I*.
Helgakviða Hundingsbana 1 = *Eddukvæði II*.
Hervarar saga ok Heiðreks konungs. Utg. av Jón Helgason. 1924, København.
Hymiskviða = *Eddukvæði I*.
Íslendinga sögur. Mál og menning. Reykjavík.
Íslensk bókmenntasaga 1. Red. Vésteinn Ólason. 1992, Reykjavík.
Lokasenna = *Eddukvæði I*.
Njals saga = *Íslendinga sögur*.
Nordiska kungasagor. Översättning av K. G. Johansson. 1992, Stockholm.
Oddrúnargrátr = *Eddukvæði II*.
Ragnarsdrápa = *Den norsk-islandske skjaldediktning 1, B*. Utg. av Finnur Jónsson. 1912, Köpenhamn. S. 1–4.
Reginmál = *Eddukvæði II*.
Saxo Grammaticus. *Gesta Danorum. The History of the Danes*. Red. Karsten Friis-Jensen; översättning av Peter Fisher. Bd. I–II. 2015, Oxford.
—*Saksens danesaga*. Översättning av Jørgen Olrik. 1908–1912, København.
Sigrdrifumál = *Eddukvæði II*.
Skírnismál = *Eddukvæði I*.
Snorres Edda. Förf. Snorre Sturlasson. Översättning från isländskan och inledning av Karl G. Johansson & Mats Malm. 1999, Stockholm.
Þrymskviða = *Eddukvæði I*.
Vafþrúðnismál = *Eddukvæði I*.
Völuspá (H) = *Eddukvæði I*

Litteratur

- Agrell, Sigurd, 1927: *Runornas talmystik och dess antika förebild*. Lund. (Skrifter utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund 6.)
Agåker, Fanny, 2010: *Runic Plates. Products of Cultural Fusion in Viking Age and Medieval Scandinavia*. Uppsala Universitet (masteruppsats).

- Allén, Sture, 2007: Rävstalstenen. *Språkets roll och räckvidd. Festskrift till Staffan Hellberg den 18 februari 2007*. Red. Karin Milles & Anna Vogel. Stockholm. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology 42.) S. 15–24.
- Almqvist, Bo, 1974: Torvigg. *KLNM* 18. Sp. 533–536.
- Anonym författare, 1957: *Dagens Nyheter*, 29 januari 1957. (Framsidas bild jämte information om fyndomständigheterna för Kvinnebyblecket).
- Appelgren & Nilsson 2007 = Appelgren, Katarina, Nilsson, Anders, 2007: Gravar och symboliska begravingar. *Gården, tingen, gravnen. Arkeologiska perspektiv på Mälardalen*. Red. Johan Anund. S. 107–132.
- Árnason, Jón, 1862–1864: *Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri*. Bd. 1–2. Leipzig.
- Bang, Anton Christian, 1901–1902: *Norske Hexeformularer og magiske Opskrifter*. Kristiania. (Videnskapselskabets skrifter 2: Historisk-filosofisk Klasse 1.)
- Barnes, Michael P., 1994a: *The Runic Inscriptions of Maeshowe, Orkney*. Uppsala. (Runrön 8.)
- 1994b: On Types of Argumentation in Runic Studies. *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions. Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990*. Red. James E. Knirk. Uppsala. (Runrön 9.) S. 11–29.
- 1998: The Transitional Inscriptions. *Runeninschriften als Quellen interdisziplinärer Forschung: Abhandlungen des Vierten Internationalen Symposiums über Runen und Runeninschriften in Göttingen vom 4.–9. August 1995: proceedings of the Fourth International Symposium on Runes and Runic Inscriptions in Göttingen, 4.–9. August 1995*. In Zusammenarbeit mit Sean Nowak herausgegeben von Klaus Düwel. Berlin. (Ergänzungsbände zum *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 15.) S. 448–461.
- 2006. Standardised futharks: A useful tool or a delusion? *Runes and their Secrets*. Copenhagen. S. 11–29.
- 2012. *Runes. A Handbook*. Woodbridge.
- Barnes & Page 2006 = Barnes, Michael & R. I. Page, 2006: *The Scandinavian Runic Inscriptions of Britain*. Uppsala. (Runrön 19.)
- Barnes & al. 1997 = Barnes Michael, Jan Ragnar Hagland & R. I. Page, 1997: *The Runic Inscriptions of Viking Age Dublin*. Dublin. (Medieval Dublin Excavations 1962–1981, 5).
- Bauer, Alessia, 2003: *Runengedichte. Texte, Untersuchungen und Kommentare zur Gesamten Überlieferung*. Wien. (Studia Mediaevalia Septentrionalia 9.)
- Bergman, Gösta, 1984: *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm.
- Bertell, Maths, 2003: *Tor och den nordiska åskan. Föreställningar kring världsaxeln*. Stockholm.
- Bianchi, Marco, 2010: *Runor som resurs: vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland*. Uppsala. (Runrön 20.)
- Birkmann, Thomas, 1995: *Von Ågedal bis Malt. Die skandinavischen Runeninschriften vom Ende des 5. bis Ende des 9. Jahrhunderts*. Berlin. (Ergänzungsbände zum *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 12.)
- Björkhager, Viktoria, 2010: *Runbleck och svartgods. Arkeologisk förundersökning. RAÅ 5: Motalagatan, Nordanågatan och Nunnestigen samt kv Abboten, Nunnan och S:ta Ingrid, Skänninge stad, Mjölby kommun, Östergötlands län*. Linköping. (Rapport, Östergötlands länsmuseum; 2011:113.)

- Björkhager & Gustavson 2002 = Björkhager, Viktoria & Gustavson, Helmer, 2002 (tr. 2004): Runblecket från Skänninge. *Kulten – makten – människan: arkeologi i Östergötland*. (Östergötland 2003.) S. 183–194.
- Brate, Erik, 1913: Sámunds Edda. Översatt från isländskan. Stockholm.
- Braune & al. = Braune, W., Ebbinghaus, E. A. & Helm, K., 1969: *Althochdeutsches Lesebuch*. 15. uppl. Tübingen.
- Brunstedt, Solveig, 1996: *Alsnu Kungsgård. Forskningsprojekt Hovgården. Arkeologisk undersökning*. Stockholm (Rapport, UV Stockholm 1996:71/2 (2).)
- Bäckvall, Maja, 2013: *Skriva fel och läsa rätt? Eddiska dikter i Uppsalaeddan ur ett avsändar- och mottagarperspektiv*. Uppsala. (Nordiska texter och undersökningar 31.)
- Bugge, Sophus, 1900: En nyfunden Gotlandsk Runesten. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* 11:1. 1871–1905, Stockholm. S. 114–124.
- Bæksted, Anders, 1952: *Målruner og trolldruner: runemagiske studier*. København. (Nationalmuseets skrifter. Arkæologisk-historisk række, 4.)
- Bø, Olav, 1974: Trollformlar. *KLNM* 18. Sp. 674–678.
- Carelli, Peter, 1996: Blixtar och dunder, magiska under. Om åskstenstraditionen och förekomsten av stenåldersfynd i medeltida kulturlager. *Fornvännen* 91. S. 153–170.
- Clanchy, Michael Thomas, 1992: *From Memory to Written Record. England 1066–1307*. Oxford.
- Cleasby & Vigfusson 1957 = Cleasby, Richard & Vigfusson, Gudbrand, 1957: *An Icelandic-English Dictionary*. Oxford.
- Dillmann, François-Xavier, 1995: Runorna i den fornisländska litteraturen. En översikt. *Scripta Islandica* 46. S. 13–28.
- 1997: Kring de rituella gästabuden i fornskandinavisk religion. *Uppsalakulten och Adam av Bremen*. Red. Anders Hultgård. Lund. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala, 11.) S. 51–74.
- Düwel, Klaus, 1970: Germanische Opfer und Opferriten im Spiegel altgermanischer Kultworte. *Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa*. Red. Herbert Jankuhn. Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen / Philologisch-historische Klasse, F. 3, 74.) S. 219–239.
- 1992: Runen als magische Zeichen. *Runica minora. Ausgewählte kleine Schriften zur Runenkunde*. Red. Rudolf Simek. 2015, Wien. (Studia Mediaevalia Septentrionalia 25.) S. 211–222.
- 1997: Magische Runenzeichen und magische Runeninschriften. *Runor och ABC. Elva föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1995*. Red. Staffan Nyström. Stockholm. (Runica et Mediaevalia. Opuscula 4.) S. 23–42.
- 2008: *Runenkunde*. 4., überarb. und aktualisierte Aufl. Stuttgart. (Sammlung Metzler.)
- 2009: Der erste Merseburger Zauberspruch – ein Mittel zur Geburtshilfe? *Erzählkultur. Beiträge zur kulturwissenschaftlichen Erzählforschung. Hans-Jörg Uther zum 65. Geburtstag*. Red. Rolf Wilhelm Brednich. Berlin. New York. S. 401–423.
- Düwel & Kuz'menko 2013 = Düwel, Klaus & Kuz'menko, Jurij, 2013: Runic Incriptions in Eastern Europe – An Overview. *Studia historyczne* 56. Kraków. S. 327–362.

- af Edholm, Klas, 2016: Människooffer i förmordisk religion. En diskussion utifrån arkeologiskt material och källtexter. *Chaos. Skandinavisk tidskrift för religionshistoriske studier* 65. København. S. 125–147.
- Eriksson, Manne & Zetterholm, Delmar O., 1933: En amulett från Sigtuna. Ett tolkningsförsök. *Fornvännen* 28. Stockholm. S. 129–156.
- Ersgård, Lars, 1997: *Det starka landskapet. En arkeologisk studie av Leksandsbygden i Dalarna från yngre järnålder till nyare tid*. Stockholm. (Skrifter, Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar 21.)
- Ersgård & al. 1983 = Ersgård, Lars, Hjærtner-Holdar, Eva, Johnsson, Marianne, Rydström, Gunhild & Syse, Bent, 1983: Arbetshypoteser och tolkningar. Från den arkeologiska undersökningen i samband med Riksväg 70 Tunsta–Leksand–Krökbacken. Information från Riksantikvarieämbetet–UV December 1983.
- Falk, Anna-Britt, 2008: *En grundläggande handling. Byggnadsoffer och dagligt liv i medeltid*. Lund. (Vägar till Midgård 12.)
- Fisher 2015 = Saxo Grammaticus under vikingatida och medeltida källor.
- Fjölnir* = *Medlemstidning för arkeologiska föreningen Fjölnir*. Uppsala.
- Flowers, Stephen E., 1986: *Runes and Magic. Magical Formulaic Elements in the Older Runic Tradition*. New York. (American University Studies. Series 1, Germanic Languages and Literature 53.)
- Fornvännen* = *Fornvännen. Tidskrift för svensk antikvarisk forskning*. Stockholm. 1906 ff.
- Frans, Victor, 2014: En nyläsning av Vassunda II. Stockholm universitet (uppsats).
- Fridell, Staffan, 2000: De stavlösa runornas ursprung. *Saga och Sed*. S. 85–100.
- 2005: Brindar, göpor och pinnsvin. Svenska dialektala benämningar på vilda däggdjur. *Saga och sed*. S. 27–39.
- 2011: Graphic Variation and Change in the Younger Futhark. *NOWELE* 60/61. S. 69–88.
- 2014: Den stungna **m**-runan. *Futhark* 5. S. 195–197.
- Fridell, Staffan & Óskarsson, Veturliði, 2012: Till tolkningen av Oklundainskriften. *Saga och sed* 2011. S. 137–149.
- von Friesen, Otto, 1912: Runinskrifterna på en koppardosa funnen i Sigtuna, augusti 1911. *Fornvännen* 7. S. 6–19.
- 1916. Lister- och Listerby-stenarna i Blekinge. Uppsala. (Uppsala universitets årsskrift 2.)
- 1918–[1942]: *Undersökningar, anteckningar och infall i marken och skrifrummet hösten 1918– af Otto v. Friesen*. Anteckningsbok IX (Otto von Friesens samling, Uppsala universitetsbibliotek).
- 1935. En runbesvärjelse från Sigtuna. *Uppsala Nya tidning*. Julnummer 1935. S. 3–4.
- Fritzner = Fritzner, Johan. *Ordbog over Det gamle norske Sprog*. Bd. 1–3: 1886–1896, Kristiania. Bd. 4: Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo, 1972, Oslo.
- Frog, 2013: Shamans, Christians, and Things in Between: From Finnic-Germanic Contacts to the Conversion of Karelia. *Conversions: Looking for Ideological Change in the Early Middle Ages*. Red. Leszek Słupecki & Rudolf Simek. Vienna. (Studia Mediaevalia Septentrionalia 23.) S. 53–97.
- Futhark* = *Futhark. International Journal of Runic Studies*. 2010 ff., Uppsala.
- Gerrard & al. 2010 = Gerrard, J., Barrett, J. & Saunders, M., 2010: *The Brough of Deerness Excavations 2009: Annual Data Structure Report*. Unpublished report. Cambridge.

- Genzmer, F. 1950. Gyrill – Jyrill. *ANF* 65. S. 150–153.
- Gihl, Gunnar. 1927a. *Rapport till Riksantikvarien [rörande arkeologiska undersökningar i Sigtuna 1927] den 4 september 1927*. Otryckt rapport i ATA (dnr 3570/27).
- 1927b. *Arkeologiska undersökningar i Sigtuna 1927*. (Upplands fornminnesförenings tidskrift 10, bilaga 2.) S. 3–13.
- Gotfredsen, Edvard, 1956: Barsel. *KLNM* 1. Sp. 354–367.
- Grambo, Ronald, 1979: *Norske trollformler og magiske ritualer*. Oslo.
- Grendon, Felix, 1909: The Anglo-Saxon Charms. *The Journal of American Folklore* 22. Nr 84 (April–June 1909). S. 105–237.
- Grimm, Jacob & Grimm, Wilhelm, 1960: *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig.
- Gräslund, Anne-Sofie, 1989: Några reflektioner om det äldsta Sigtuna. *Avstamp – för en ny Sigtunaforskning. 18 forskare om Sigtuna: heldagsseminarium kring Sigtunaforskning den 26 november 1987 Gröna Ladan, Sigtuna*. Red. Sten Tesch. Sigtuna. S. 35–41.
- 2006: Dating the Swedish Viking-Age Rune Stones on Stylistic Grounds. *Runes and their secrets*. Copenhagen. S. 117–139.
- Grønvik, Ottar, 1987: *Fra Ågedal til Setre. Sentrale runeinnskrifter fra det 6. århundre*. Oslo.
- 1990: Der Runenstein von Tanum – ein religionsgeschichtliches Denkmal aus urnordischer Zeit. *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place-Names: based on papers read at the Symposium on Encounters Between Religions in Old Nordic Times and on Cultic Place-Names held at Åbo, Finland, on the 19th-21st of August 1987*. Ed. by Tore Ahlbäck. Åbo. S. 273–293.
- 1992: En hedensk bønn. Runeinnskriften på en liten kobberplate fra Kvinneby på Öland. *Eyvindarbók. Festskrift til Eyvind Fjeld Halvorsen 4 mai 1992*. Red. Finn Hødnebo & Jon Gunnar Jørgensen m.fl. Oslo. S. 71–85.
- 1996: *Fra Vimose til Ødemotland. Nye studier over runeinnskrifter fra førkristen tid i Norden*. Oslo.
- 1999a: Runeinnskriften fra Ribe. *ANF* 114. S. 103–127.
- 1999b: *Håvamål. Studier over verkets formelle oppbygning og dets religiøse innhold*. Oslo. (Det Norske Videnskaps-Akademi. II Hist.-Filos. Klasse. Skrifter. Ny Serie 21.)
- Gustavson, Helmer, 1969: Ett runbleck från Järfälla. *Fornvännen* 64. S. 209–212.
- 1976: Runfynd 1975. *Fornvännen* 71. S. 96–109.
- 1984: Christus regnat, Christus vincit, Christus imperat. *DLM*. S. 61–76.
- 1994a: Latin and Runes in Scandinavian Runic Inscriptions. *Runische Schriftkultur in kontinental-skandinavischer und angelsächsischer Wechselbeziehung. Internationales Symposium in der Werner-Reimers-Stiftung vom 24.–27. Juni 1992 in Bad Homburg*. Unter Mitarbeit von Hannelore Neumann und Sean Nowak; herausgegeben von Klaus Düwel. Berlin. S. 313–327.
- 1994b: Runverket. *KVHAA:s årsbok* 1994. S. 46–47.
- 1994c: Verksamheten vid Runverket, Stockholm. *NOR* 9. S. 25–28.
- 1994d: Om runfynd 1993. *Fornvännen* 89. S. 279.
- 1996: Rapport till Riksantikvarieämbetet 20/9 1996 ”ang. undersökningen av runstenen vid Rävsaal (Rävsaalstenen), Valla sn, Bohuslän ”Bo KJ80”. (ATA dnr 411-5210-1996.)
- 2000a (tr. 2001): Verksamheten vid Runverket i Stockholm. *NOR* 15. S. 21–37.

- 2000b: Rapport till Riksantikvarieämbetet 23/2 2000 ”ang. ett bronsbleck med runor från Eketorps borg, Gräsgårds socken, Öland”. (ATA dnr 326-1087-2007.)
- 2000c: Runfynd 1993: Uppland, Adelsö socken, Hovgården. Se ’Runfynd 1993’ under internetkällor.
- 2001 (tr. 2003): Verksamheten vid Runverket i Stockholm. *NOR* 16. S. 19–34.
- 2002a: Runverket. *KVHAA:s årsbok* 2002. S. 43–45.
- 2002b (tr. 2004): Verksamheten vid Runverket i Stockholm. Nyfynd och nyregistreringar 2001. *NOR* 17. S. 25–39.
- 2003a: *Gamla och nya runor*. Artiklar 1982–2001. Stockholm. (Runica et Mediævalia. Opuscula 9.)
- 2003b (tr. 2005): Verksamheten vid Runverket i Stockholm. *NOR* 18. S. 20–26.
- 2004: Runor på föremål från Köpingsvik. *Köpingsvik på Öland – 30 undersökningar 1970–1994: arkeologiska undersökningar i Köpingsvik, utförda av Riksantikvarieämbetet och Kalmar läns museum: RAA 215, 216 m.fl., Köpings sn, Borgholms kn, Öland*. Red. Hella Schulze med bidrag av Mats Blohmé, Helmer Gustavson & Hakon Hjelmqvist. Kalmar. S. 63–70.
- 2008: Harpans magi. *Situne Dei*. S. 35–46.
- 2009a: Runes as a Mark of Status. *The Martial Society. Aspects of Warriors, Fortifications and Social Change in Scandinavia*. Red. Lena Holmquist Olausson & Michael Olausson. (Theses and Papers in Archaeology 11.) S. 117–124.
- 2009b: Rapport till Riksantikvarieämbetet: Revidering av undersökningsrapport om kopparbleck med runor från Statens historiska museum, ”Från tusen år i Sverige”. (ATA dnr 321-5048-2009.)
- 2009c: Sl 5 Sigtuna, Kv. Granhäcken. *Runristade lösföremål från Sigtuna*. Manus. Se Sl under internetkällor.
- 2010: Sårfeberbenet från Sigtuna. *Situne Dei*. S. 61–76.
- 2013: Sl 4 Sigtuna, Kv. Humlegården 3. *Runristade lösföremål från Sigtuna*. Manus. Se Sl under internetkällor.
- 2014: Sl 3 Sigtuna, Kv. Humlegården 3. *Runristade lösföremål från Sigtuna*. Se Sl under internetkällor.
- 2017: Två runristade kopparamuletter från Solberga, Köpingsvik (Öl Fv1976;96A och Öl Fv1976;96B). *Futhark* 7. S. 63–99.
- Gustavson & Källström 2016 = Gustavson, Helmer & Källström, Magnus, 2016: Runbleck från Sigtuna. Några nyfynd från Svarta jorden och museets magasin. *Situne Dei*. S. 14–25.
- Gustavson & Snædal Brink 1981 = Gustavson, Helmer & Snædal Brink, Thorgunn, 1981: Runfynd 1980. *Fornvännen* 76. S. 186–202.
- Gustavson & Snædal Brink 1984 = Gustavson, Helmer & Snædal Brink, Thorgunn, 1984: Runfynd 1983. *Fornvännen* 79. S. 250–259.
- Gustavson & Åhlén 1986 = Gustavson, Helmer & Åhlén, Marit, 1986: Arbetet vid Runverket, Stockholm. *NOR* 1. S. 11–13.
- Hall, Alaric, 2009: “**þur sarriþu þursa trutin**”: Monster-Figthing and Medicine in Early Medieval Scandinavia. *Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia* 61(1). S. 195–218.
- Hallström, Gustaf, 1922–1924: Det hedniska Sigtuna. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* 37. Uppsala. S. 1–13.

- Hammar, Thomas, 2006: Runblecket nr II från Vassunda. En omläsning. *Fornvännen* 101. S. 280–282.
- Hammarberg, Inger & Rispling, Gert, 1985: Graffiter på vikingatida mynt. *Hikuin* 11. Højbjerg. S. 63–78.
- Harrison, Dick, 2005: *Gud vill det! Nordiska korsfarare under medeltiden*. Stockholm.
- Hed Jakobsson & Runer 2016 = Hed Jakobsson, Anna & Runer, Johan, 2016: I Sigtunas utkant. Gravar och bebyggelse vid Götes mack. *Situne Dei*. S. 80–81.
- Hedenstierna-Jonson, Charlotte, 2006: *The Birka Warrior. The Material Culture of a Martial Society*. Stockholm. (Theses and papers in scientific archaeology 8.)
- 2009: Rus', Varangians and Birka Warriors. *The Martial Society. Aspects of Warriors, Fortifications and Social Change in Scandinavia*. Red. Lena Holmquist Olausson & Michael Olausson. (Theses and Papers in Archaeology 11.) S.159–178.
- 2015: Särskilda kvinnor i Klinta. *Grävda minnen: Från Skedemosse till Sandbyborg*. Red. Kjell-Håkan Arnell & Ludvig Papmehl-Dufay. Kalmar. (Kalmar län 95.) S. 140–153.
- Hellquist, Elof, 1948: *Svensk etymologisk ordbok*. 3. uppl. Lund.
- Hertzberg & Storm = *Norges gamle love indtil 1387*. Bd 5, *Supplement, Glossarium, Anhang samt tillæg og rættelser* ved Gustav Storm og Ebbe Hertzberg.
- Hines, John, 2013: *A runic 'amulet'* (manus).
- Holmquist, Lena, 2010: Pilen som samme Birkas Garnison i brand. *Situne Dei*. S. 197–204.
- Holtmark, Anne, 1951: SARÞUARA – Sárþvara. *ANF* 66. S. 216–220.
- Hultgård, Anders, 1988: Recension av Ivan Lindquist, Religiösa runtexter III. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*. Red. Bergfors, Erik Olof. Uppsala. S. 137–144.
- 1997: Från ögonvittnesskildring till retorik. Adam av Bremens notiser om Uppsalakulten i religionshistorisk belysning. *Uppsalakulten och Adam av Bremen*. Red. Anders Hultgård. Lund. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 11.) S. 9–50.
- 2001: Menschenopfer. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 19. S. 533–546.
- Høst, Gerd, 1952: Til Sigtuna og Canterbury formlene. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap* 16. Oslo. S. 342–347.
- Imer, Lisbeth M., 2007: *Runer og runeindskrifter. Kronologi, kontekst og funktion i Skandinaviens jernalder og vikingetid. Katalog*. København.
- Iversen, Ragnvald, 1973: *Norrøn grammatikk*. Oslo.
- Jansson, Sven B. F., 1957: Ett nyfunnet öländskt runbleck. *Fornvännen* 52. S. 74–76.
- 1984: Runverket. *KVHAA:s årsbok* 1984. S. 42 f.
- 1987: *Runes in Sweden*. Övers. Peter Foote. Stockholm.
- Johansson & Malm, 1999: se *Snorres Edda* under vikingatida och medeltida källor.
- Johnsen, Ingrid Sanness, 1968: *Stutruner i vikingtidens innskrifter*. Oslo.
- Jolly & al. 2002 = Jolly, Karen, Raudvere, Catharina & Peters, Edward, 2002: *Witchcraft and Magic in Europe. The Middle Ages*. (The Athlone History of Witchcraft and Magic in Europe.) London.
- Jónsson, Finnur, 1901: *Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800–1300*. København.

- 1924: *Hávamál*. København.
- Jungner, Hugo, 1936: Högstena-galdern. En västgötsk runbesvärjelse mot gengångare. *Fornvännen* 31. S. 278–304.
- Kalkar, Otto, 1881: *Ordbog til det ældre danske sprog*. København.
- Karlenby, Leif, 1985: Ett runbleck från Hässelby. *Fjölnir*. Uppsala 4:2. Uppsala. S. 44–51.
- Kitzler, Laila, 2000: Odensymbolik i Birkas Garnison. *Fornvännen* 95. S. 13–21.
- Кирпи́чников 1985 = Кирпичников, А. П., 1985: Раннесредневековая Ладога (Итоги археологических исследований). *Средневековая Ладога*. [Rannesrednevekovaja Ladoga (Itogi archeologičeskich issledovanij). *Srednevekovaja Ladoga*.] Leningrad. S. 3–26.
- af Klintberg, Bengt, 1973: *Gasten i svensk folktradition*. Stockholm. (Småskrifter utg. av Institutet för folklivsforskning.)
- 1988: *Svenska trollformler*. 2 uppl. Stockholm.
- Kousgård Sørensen, John, 1974: *Odinkar* och andre navne på *-kar*. *Namn och Bygd* 62. S. 108–116.
- Krause, Wolfgang, 1993 [1970]: *Runen*. Berlin.
- Krause & Jankuhn 1966 = Krause, Wolfgang & Jankuhn, Herbert, 1966: *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Bd. 1 = Text. Bd. 2 = Tafeln. Göttingen. (Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische klasse, Dritte Folge 65.)
- Kuz'menko, J. K., 1978 = Кузьменко, Ю. К., 1978: Судьба исконных противопоставлений /l-/ll/, /n/-/nn/ в скандинавских языках. *Скандинавика* 3 [Sud'ba iskonnych protivopostavlenij /l-/ll/, /n/-/nn/ v skandinavskich jazykach. *Scandinavika* 3 Učenyje zapiski LGU 399, Serija Filologičeskich nauk 78.] Leningrad. S. 76–212.
- 1995 = Kuzmenko, Jurij, 1995: Vikingatidens runinskrifter i Östeuropa. *Colloquia Scandinavistica Vilnensia*. Red. Ērika Sausverde & Paal Arbo. Vilnius. S. 25–39.
- 1997a = Кузьменко, Ю. К., 1997: К интерпретации надписи на подвеске из Старой Ладоги. *Дивидинец Староладожский: междисциплинарные исследования* [K interpretacii nadpisi na podveske iz Staroj Ladogi. *Divinec Staroladožskij: meždisciplinarnye issledovanija*.] Red. G. S. Lebedev. S:t Petersburg. S. 18–27.
- 1997b = Kusmenko, Jurij, 1997: Zur Interpretation der Runeninschrift auf dem Anhänger von Alt-Ladoga. *Germanic Studies in Honor of Anatoly Liberman*. Red. Kurt Gustav Goblirsh, Martha Berryman Mayou & Marvin Taylor. *NOWELE* 31/32. S. 181–201.
- 2011 = Кузьменко, Ю. К., 2011: Руническая надпись на деревянном стержне из Старой Ладоги. *Именослов. История языка. История культуры*. [Runičeskaja nadpis' na derevjannom steržne iz Staroj Ladogi. *Imenoslov. Istorija jazyka. Istorija kul'tury*]. Red. F. B. Uspenskij. Moskva. S. 242–274.
- Kuusela, Tommy, 2014: "Med trehövdad turs skall du leva". Sexuellt betvingande trolldom i nordisk mytologi och religion. *Chaos. Skandinavisk tidskrift for religionshistoriske studier* 62. S. 41–74.
- Källström, Magnus, 1998: *Järfällas runstenar*. Järfälla.
- 1999: *Torbjörn skald och Torbjörn – studier kring två mellansvenska runristare*. Stockholm. (MINS 48.)

- 2005: Vad hette Åsmunds medristare i Tierp och Norrsunda? Till tolkningen av mansnamnet **hiriar** och den dunkla runföljden **nibiar**. *SAS* 23. S. 5–18.
- 2007a: *Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden*. Stockholm. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 43.)
- 2007b: The Rune-Stone Fragment from Finsta in Skederid: the Oldest Rune-Stone with Long-Branch Runes in the Mälars Valley. *Cultural Interaction Between East and West. Archaeology, Artefacts and Human Contacts in Northern Europe*. Festskrift till Ingemar Jansson. Stockholm. (Stockholm Studies in Archaeology 44.) S. 50–55.
- 2010a: Det 22:a internationella fältrunologmötet 11–13 september 2009 i Sigtuna. *Fornvännen* 105. S. 121–123.
- 2010b: Lönnrunorna i Långgränd. En runinskrift och en ordlek från medeltidens Sigtuna. *Situne Dei*. S. 77–83.
- 2010c: ”...men jag fulländade den?”. Till tolkningen av ett dunkelt parti på runstenen Ög 66 vid Bjälbo kyrka (2010). *ANF* 125. S. 51–66.
- 2012a: Åkomman och demonen på ”feberbenet” från Professorn 4. Ett bidrag till tolkningen av en besvärlig runinskrift från Sigtuna. *Situne Dei*. S. 37–43.
- 2012b: Gotländska bildstenar som källor för runologi och nordiska språk. *Gotlands bildstenar. Järnålderns gåtfulla budbärare*. (Gotländskt arkiv 84.) S. 119–128.
- 2013a: Vikingatida och medeltida skrifttraditioner: Några iakttagelser med utgångspunkt i det svenska runmaterialet. *Futhark* 4. S. 101–128.
- 2013b: Kvinnor och män i tiohundralets Uppland. Några nedslag i den vikingatida namnhistorien utifrån runinskrifter. *Ortnamnssällskapet i Uppsala årskrift*. Uppsala. S. 71–88.
- 2014a: Birka, Sigtuna och Medelpad – glimtar från tre vikingatida skriftmiljöer. *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Red. Ann-Catrine Edlund, Lars-Erik & Susanne Haugen. Umeå. (Northern Studies Monographs. Vardagligt skriftbruk 3.) S. 107–124.
- 2014b: *Undersökning av ett runbleck från Sunnerby i Otterstads socken, Västergötland*. (Runrapport från Riksantikvarieämbetet.) Se ’Samla’ under internetkällor.
- 2014c: *Undersökning av ett nyfunnet runbleck från Gamla Uppsala, Uppland*. (Runrapport från Riksantikvarieämbetet.) Se ’Samla’ under internetkällor.
- 2015a: Undersökning av DR ATA 5000/45 Vä, Vä sn. (manus).
- 2015b: *Fastr och fostre* – en runristare och några tolkningsproblem på Sästahällen (U 163). Manus.
- 2016: Vikingatidens *själ*. Ett runord och den svenska missionshistorien. *Studier i svensk språkhistoria* 13. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 76.) S. 151–165.
- 2017a: *Runläsning på fredagseftermiddagen*. 10 februari 2017. Se K-blogg under internetkällor.
- 2017b: *Ännu ett runbleck från Gamla Uppsala*. (Rapport från Riksantikvarieämbetet. ATA dnr 3.5.1-01423-2017.)
- Lagerholm, Per, 2008: *Stilistik*. Lund.
- Lagerkranz, Gunnar, 1983: *Svenska sjukdomsnamn i gångna tider*. 2 uppl. Eskilstuna.

- Lagman, Svante, 1989: Till försvar för runristarnas ortografi. *De vikingatida runinskrifternas kronologi. En presentation och några forskningsresultat.* Uppsala. (Runrön 1.) S. 27–37.
- 1990: *De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter.* Uppsala. (Runrön 4.)
- Larsson, Patrik, 2002: *Yrrunan. Användning och ljudvärde i nordiska runinskrifter.* Uppsala. (Runrön 17.)
- Ledin, Per, 2001: *Genrebegreppet – en forskningsöversikt. Rapport nr 2.* Studentlitteratur och författaren. Se under internetkällor.
- Lexicon Poeticum = Antiquæ linguæ septentrionalis. Ordbog over det norsk-islandske skjaldesprog.* Oprindelig forfattet af Sveinbjörn Egilsson. Forøget og påny udg. for det Konglige Nordiske Oldskriftselskab ved Finnur Jónsson. 2 udg. 1931, København.
- Liestøl, Aslak, 1964: Runer frå Bryggen. *Viking 27. Tidsskrift for norrøn arkeologi.* Utg. av Norsk arkeologisk selskap. Oslo. S. 5–55.
- Linderholm, Emanuel, 1918: *Nordisk magi. Studier i nordisk religions- och kyrkohistoria.* 1, *Urnordisk magi.* Stockholm. (Svenska landsmål och svenskt folkliv 20.)
- Lindquist, Ivar, 1920: Runinskriften på Hogastenen i Bohuslän. Ett rättsdokument från 700-talet. *Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings tidskrift.* 1914–1957, Göteborg. S. 59–71.
- 1931: Torshymnen från Sigtuna en oskattbar källskrift. *Svenska Dagbladet*, 18 augusti 1931.
- 1931: Hednisk hymnsång i Norden. *Svenska Dagbladet*, 19 augusti 1931.
- 1931: Torsamulettens talmystik. *Svenska Dagbladet*, 22 augusti 1931.
- 1932: *Religiösa runtexter 1, Sigtuna-galdern: runinskriften på en amulett funnen i Sigtuna 1931. Ett tydningsförslag.* Lund. (Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund 15.)
- 1936: Trolldomsrunorna från Sigtuna. *Fornvännen* 31. S. 29–46.
- 1957: Ny runinskrift tolkas. *Stockholmstidningen*, 28 februari.
- 1987: *Religiösa runtexter III. Det vikingatida kvädet på en kopparplåt från Södra Kvinneby i Stenåsa socken, Öland. Ett tydningsförslag.* Efter författarens efterlämnade manuskript utgivet av Gösta Holm. Lund. (Skrifter utgivna av Vetenskaps societeten i Lund 79.)
- Lindqvist, Natan, 1921: *En isländsk svartkonstbok från 1500-talet.* Uppsala.
- Lindskog, Bengt I., 2008: *Medicinsk terminologi.* 5 uppl. Stockholm.
- Ljung, Cecilia, 2016: *Under runristad häll. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige.* Bd 1–2. Stockholm. (Stockholm Studies in Archaeology 67:1–2).
- Loman, Bengt, 1965: Rökrunorna som grafematiskt system. *ANF.* S. 1–60.
- Louis-Jensen, Jonna, 2001: ”Halt illu frän Būfa!”: til tolkningen af Kvinneby-amuletten fra Öland. *Northern Lights: Following Folklore in North-Western Europe: Essays in Honour of Bo Almqvist.* Ed. by Séamas Ó Catháin. Dublin. S. 111–126.
- 2005: Södra Kvinneby. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 29. S. 193–196.
- 2006 [2001]: ”Halt illu frän Būfa!”: til tolkningen af Kvinneby-amuletten fra Öland. *Con amore: en artikelsamling.* Red. af Michael Chesnutt & Florian Grammel. København. S. 265–284.

- Lozzi Gallo, Lorenzo. 2001: On the Interpretation of **ialuns** in the Norwegian Runic Text B257. *ANF* 116. S. 135–151.
- Lundberg, Oskar, 1949: Runinskriften från Roes: en gotländsk bildristares signatur. *Fornvännen* 44. S. 23–32.
- Lundgreen & Beck 2001 = Lundgreen, Michael & Beck, Heinrich, 2001: Merseburger Zaubersprüche. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 19. S. 601–605.
- Läffler, Leopold Fredrik, 1901: Runinskriften på den den gotländska Roes-stenen. *Svenska fornminnesföreningens tidskrift* 11:2. Stockholm. S. 197–205.
- Lönnqvist, Olov & Widmark, Gun, 1997: Den fredlöse och Oklundaristningens band. *Saga och sed*. S. 145–159.
- MacLeod, Mindy. 2002. *Bind-Runes. An Investigation of Ligatures in Runic Epigraphy*. Uppsala. (Runrön 15.)
- MacLeod & Mees 2004 = MacLeod, Mindy & Mees, Bernard, 2004: On the t-like Symbols, Rune-Rows and Other Amuletic Features of the Early Runic Inscriptions. *IJGLSA* 9:2. S. 249–299.
- MacLeod & Mees 2006 = MacLeod Mindy & Mees, Bernard, 2006: *Runic Amulets and Magic Objects*. Woodbridge.
- Magnússon, Ásgeir Blöndal, 1989: *Íslensk orðsifjabók*. Reykjavík.
- Marstrander, Carl J. S., 1952: *De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet. Skrift og språk i folkevandringstiden 1. Danske og svenske innskrifter*. Oslo.
- McKinnell, John, 2005: *Meeting the Other in Norse Myth and Legend*. Cambridge.
- McKinnell & al. 2004 = McKinnell, John and Simek, Rudolf, with Düwel, Klaus. 2004: *Runes, Magic and Religion. A Sourcebook*. Wien. (Studia Mediaevalia Septentrionalia 10.)
- Mejsholm, Lotta, 2009: *Gränsland: konstruktion av tidig barndom och begravningsritual vid tiden för kristnandet i Skandinavien*. Uppsala.
- Mel'nikova, E. A., 1977 = Мельникова, Е. А., 1977: *Скандинавские рунические надписи. Тексты, перевод, комментарий*. Древнейшие источники по истории народов СССР. Москва. [*Skandinavskie runičeskie nadpisi. Teksty, perevod, kommentarij*. Drevnejšie istočniki po istorii narodov SSSR. Moskva.]
- 1987: = Melnikova, Elena, 1987: New Finds of Scandinavian Runic Inscriptions from the USSR. *Runor och runinskrifter: föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*. Stockholm. (KVHAA:s konferenser 15.) S. 163–173.
- 1994 = Мельникова, Е. А., 1994: Скандинавские амулеты с руническими надписями из Старой Ладogi и Городища. *Древнейшие государства на территории СССР. 1991 год*. Москва. [*Skandinavskie amulety s runičeskimi nadpisi'ami iz Staroj Ladogi i Gorodišča. Drevnejšie gosudarstva na territorii SSSR. 1991 god*. Moskva.] S. 231–239.
- 2001 = Мельникова, Е. А., 2001: *Скандинавские рунические надписи. Новые находки и интерпретации. Тексты, перевод, комментарий*. Москва. [*Skandinavskie runičeskie nadpisi. Novye nachodki i interpretacii. Teksty, perevod, kommentarij*. Moskva.]
- Menander, Hanna, 2011: Skydd för sista resan. *Arkeologi i Östergötland* 2011. S. 33.
- Moberg, Lennart, 1962: Språkliga strövtåg i forntidens Uppland. *Saga och sed* 1961. S. 47–60

- Moltke, Erik, 1934: Runetrolddom. *Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri* 10. Utg. av Letterstedtska föreningen. Stockholm. S. 427–439.
- 1939: Mediaeval Rune-Amulets in Denmark. *Acta Ethnologica* 1938. 1936–1938, København. S. 116–147.
- 1985: *Runes and their Origin: Denmark and Elsewhere*. Copenhagen.
- Moretti, Debora, 2015: Binding Spells and Curse Tablets through Time. *The Materiality of Magic. An Artefactual Investigation into Ritual Practices and Popular Beliefs*. Red. Ceri Houlbrook & Natalie Armitage. Philadelphia. S. 103–121.
- Nilsson, Bertil, 1996: Från gravfält till kyrkogård. Förändringar och variation i gravskicket. *Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Red. Bertil Nilsson. Uppsala. (Publikationer. Projektet Sveriges kristnande 5.) S. 349–385.
- Nilsson, Bruce E., 1973: *The Runic Inscriptions of Öland*. (mikrofilm). Ann Arbor.
- 1976: The Runic ‘Fish-Amulet’ from Öland. A Solution. *Mediaeval Scandinavia* 9. Odense. S. 236–245.
- Nordberg, Andreas, 2003: *Krigarna i Odins sal. Dödsföreställningar och krigarkult i fornnordisk religion*. Stockholm.
- Nordén, Arthur, 1937: Magiska runinskrifter. *ANF* 53. S. 147–189.
- 1943: Bidrag till svensk runforskning. *Antikvariska studier* 1. (KVHAA:s handlingar 55). Stockholm. S. 143–232.
- Noreen, Adolf, 1904: *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. Halle. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 8. Altnordische Grammatik 2.)
- 1923: *Altisländische und Altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre) unter Berücksichtigung des Urnordischen*. 4 uppl. Halle. (Sammlung kurzer Grammatiken germanischer Dialekte 4. Altnordische Grammatik 1.)
- Norrøn ordbok* = Heggstad, Leiv, Hødnebø, Finn & Simensen, Erik, 1997: *Norrøn ordbok*. 4. utgåva av Gamalnorsk ordbok ved Hægstad og Torp. Oslo,
- NOWELE* = Nowele: *North-Western European language evolution*. 1–. 1983 ff., Odense.
- Nygaard, Marius, 1905: *Norrøn syntax*. Kristiania.
- Nytt om runer* = *Nytt om runer. Meldingsblad om runeforskning*. Oslo. 1984–2004.
- Näsström, Britt-Mari, 1997: Stucken, hängd och dränkt. Rituelle mönster i norrön litteratur och i Adam av Bremens notiser om Uppsalakulten. *Uppsalakulten och Adam av Bremen*. Red. Anders Hultgård. Lund. (Religionshistoriska forskningsrapporter från Uppsala 11.) S. 75–99.
- 2002: *Blot. Tro och offer i det förkristna Norden*. Stockholm.
- Ohrh, Ferdinand, 1917: *Danmarks trylleformler* 1. *Inledning og tekst*. København.
- Olsen, Magnus B, 1919: *Eggjum-Stenens Indskrift med ældre Runer*. Oslo.
- 1940: Sigtuna-amuletten. Nogen tolkningsbidrag. *Avhandlinger. Norske videnskaps-akademi i Oslo II, Historisk-filosofisk klasse*. Oslo.
- 1949. Sproget i de grønlandske runeinnskrifter. *Fra norrøn filologi*. Oslo. S. 51–71.
- Owe, Jan, 2002: *Runfynden vid Köpings kyrka*. Bro.
- Page, R. I., 1999: *The Icelandic rune-poem*. London. S. 1–37.
- Palm, Rune, 2004: *Vikingarnas språk 750–1100*. Stockholm.
- Paulsson, Tove, 1993: *Huset och lyckan. En studie i byggnadsoffer från nordisk järnålder och medeltid*. Lunds Universitet (C-uppsats).

- Peterson, Lena, 1981: Personnamnselementet *-modh*. Ett bidrag till dess härledning. *NoB* 69. S. 15–41.
- 1992: Hogastenen på Orust. *Blandade runstudier* 1. Uppsala. (Runrön 6.) S. 81–111.
- 1994: The Graphemic System of the Staveless Runes. *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions. Grindaheim, Norway, 8–12 August 1990*. Red. James E. Knirk. Uppsala. (Runrön 9.) S. 217–252.
- 1997: Tolkaren och texten, texten och tolkaren. *Runor och ABC. Elva föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 1995*. Red. Staffan Nyström. Stockholm. (Runica et mediævalia. Opuscula 4.) S. 141–148.
- 2006: *Svenskt runordsregister*. Se under internetkällor.
- 2007: *Nordiskt runnamnslexikon*. 5. rev. uppl. Uppsala.
- Petrenko, V. P., 1985 = Петренко, В. П., 1985: Раскоп на Варяжской улице (постройки и планировка). *Средневековая Ладога*. Leningrad. [Раскоп на Варяжской улице (postrojki i planirovka). *Srednevekovaja Ladoga*. Leningrad.] S. 81–116.
- Petrenko & Kuz'menko 1977 = Петренко, В. П. & Кузьменко, Ю. К., 1977: Старая Ладога II. [Petrenko, V. P. & Kuz'menko, J. K., 1977: Staraja Ladoga II]. Se Mel'nikova, E. A. 1977. S. 162–169.
- 1979: Nya fynd med runor från Gamla Ladoga. *Viking* 42. *Tidsskrift for norrøn arkeologi*. Utg. av Norsk arkeologisk selskap. Oslo. S. 78–84.
- Pieper, Peter, 1987: Spiegelrunen. *Runor och runinskrifter: föredrag vid Riksantikvarieämbetets och Vitterhetsakademiens symposium 8–11 september 1985*. (KVHAA:s konferenser 15.) Stockholm. S. 67–72.
- Pipping, Hugo, 1933: Sigtuna-amuletten. *Studier i nordisk filologi* 23:4. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 238.) Helsingfors.
- Podemann Sørensen, 2016: Du store kineser!: Anråbelser og andre 2. persons udtryk i ritualtekster. *Chaos* 65. *Skandinavisk tidsskrift for religionshistoriske studier*. København. S. 9–22.
- Pousette, Sven Erik, 1962: *Rapport över arkeologiska undersökningar av fornlämningarna nr 29 b och c Veddesta, Järfälla socken, Uppland*.
- Price, Neil, 2006: Vikingatida sejd, trolldom och schamanism. *Odens Öga – mellan människor och makter i det förkristna Norden*. Red. Anders Andrén & Peter Carelli. Helsingborg. S. 112–119.
- Raudvere, Catharina, 1993: *Föreställningar om maran i nordisk folketro*. Lund. (Lund Studies in History of Religions 1.)
- 2002: Trolldóm in Early Medieval Scandinavia: Jolly & al. 2002.
- Reallexikon = Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Völlig neu bearbeitete und stark erweiterte Auflage. Hrsg. von H. Beck & al. 1–35. 1973–2007. Berlin & New York.
- Reichborn-Kjennerud, I., 1928–1933. *Vår gamle trolldomsmedisin* 1–2. Oslo.
- Rietz, Johan Ernst, 1867: *Svenskt dialektlexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund.
- Rindal, Magnus, 1995: Dei norske mellomalderlovene. Alder, overlevering, utgåver. *Skriftlege kjelder til kunnskap om nordisk mellomalder*. Red. Magnus Rindal. (KULT:s skriftserie 38.) Oslo. S. 7–20.
- Ros, Jonas, 1990: Förkristen tro. *Makt och människor i kungens Sigtuna: Sigtunautgrävningen 1988–90: 28 artiklar om de preliminära resultaten från*

- den arkeologiska undersökningen i kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10, Sigtuna. Red. Sten Tesch. Sigtuna. S. 133–138.
- Sadovszky, Otto J. von. 1995. *Fish, Symbol and Myth. A Historical Semantic Reconstruction*. Budapest. (ISTOR books 6.)
- Saga och Sed = Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens Årsbok*. 1934 ff., Uppsala.
- Salberger, Evert, 1978: *Runsvenska namnstudier*. Stockholm. (Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 13.)
- Salo, Unto, 2006: *Ukko. The God of Thunder of the Ancient Finns and his Indo-European Family*. Washington, D. C.
- Sarmela, Matti, 2009: *Finnish Folklore Atlas*. Translated from Finnish by Annira Silver. Helsinki.
- Scripta Islandica = Scripta Islandica: Isländska sällskapetets årsbok*. Utg. av Isländska sällskapet. 1950 ff., Uppsala.
- Schlyter, Carl Johan, 1877: *Glossarium ad Corpus iuris Sueo-Gotorum antiqui: Ordbok till Samlingen af Sweriges gamla lagar*. Lund.
- Schulte, Michael, 2007: Runic Amulets and Magic Objects. By Mindy MacLeod and Bernard Mees. Reviewed by Michael Schulte. *Journal of Germanic Linguistics* 19:1. Cambridge. S. 73–83.
- Schulze, Hella, 1987: *Köpings socken. Ölands järnåldersgravfält*. Bd. 1. Red. Margareta Beskow Sjöberg. Kalmar. S. 21–138.
- 1984: *Köpingsvik. En handels- och hantverksplats från vikingatid och medeltid på Öland. Solberga 4:8. Köpings socken. Arkeologisk undersökning 1975*. (Rapport UV 1984:23. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer.)
- Schön, Ebbe, 1998: *Svensk folktro A–Ö. Hur vi tänkt, trott och trollat*. Stockholm.
- 2005: *Asa-Tors hammare. Gudar och jättar i tro och tradition*. Stockholm.
- Seim, Karin, 1982: *Grafematisk analys av en del runeinnskrifter fra Bryggen i Bergen*. Otryckt doktorsavhandling vid Universitet i Oslo.
- Seligmann, Siegfried, 1927: *Die magischen Heil- und Schutzmittel aus der unbelebten Natur mit besonderer Berücksichtigung der Mittel gegen den bösen Blick: eine Geschichte des Amulettwesens*. Stuttgart.
- Siech & Berggren 2002 = Siech, Suzanne & Berggren, Åsa, 2002: *Öresundsförbindelsen*. Petersborg 6: rapport över arkeologisk slutundersökning. Malmö.
- Simek, Rudolf, 2004: *Religion und Mythologie der Germanen*. 2. uppl. Darmstadt.
- Situne Dei = Situne Dei: årsskrift för Sigtunaforskning*. 2006 ff., Sigtuna.
- Skaldic Project* = se under internetkällor.
- Skemer, Don C., 2006: *Binding Words. Textual Amulets in the Middle Ages*. University Park, Pa. (Magic in History.)
- Snædal, Thorgunn, 1997: *Rapport till Riksantikvarieämbetet 23/4 1997*. (ATA dnr 431-2524-1997.)
- 2002: *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi*. Uppsala. (Runrön 16.)
- Snædal & al. 1988 = Snædal, Thorgunn, Stoklund, Marie & Åhlén, Marit, 1988: Runfynd 1987. *Fornvännen* 83. S. 234–250.
- Snædal & al. 1993 = Snædal, Thorgunn, Stoklund, Marie & Åhlén, Marit, 1993: Runfynd 1991 och 1992. *Fornvännen* 88. S. 223–237.
- Sonne, Lasse C. A., 2011: *Vikingetidens Thor-Kult. Historiske Studier i Vikingetidens Religion*. København.

- Spurkland, Terje, 2001: *I begynnelsen var ʀᚱᚰᚱᚱ: norske runer og runeinnskrifter*. Oslo. (Skrifter fra Landslaget for norskundervisning 138.)
- Steblin-Kamenskaya, S. I., 2013: Некоторые методологические проблемы чтения и толкования рунической надписи Старолadoжского амулета. *Старолadoжский сборник* 10. Санкт-Петербург. [Nekotorye metodologičeskie problemy čtenija i tolkovanija runičeskoj nadpisi Staroladožskogo amuleta. *Staroladožskij sbornik* 10. Sankt Petersburg.] S. 247–265. (Artikel på ryska med längre sammanfattning på engelska.)
- Steenholt Olesen, Rikke, 2007: *Fra biagrhrúnar til Ave sanctissima Maria. Studier i danske runeindskrifter fra middelalderen*. Se under internetkällor.
- 2010: Runic Amulets from Medieval Denmark. *Futhark* 1. S. 161–176.
- Sten & Vretemark 2007 = Sten, Sabine & Vretemark, Maria, 2007: *Osteologisk analys av brända ben från Ulvsunda, RAÄ 138, Bromma socken i Uppland*. Stockholm.
- Stephens, George, 1867–1868: *The Old-Northern Runic Monuments of Scandinavia and England* 2. London and Copenhagen.
- Stille, Per, 1999: *Runstenar och runristare i det vikingatida Fjädrundaland. En studie i attribuering*. Uppsala. (Runrön 13.)
- Stoklund, Marie, 1987: *Runefynd. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1986. København. S. 189–211.
- 1996: The Ribe Cranium Inscription and the Scandinavian Transition to the Younger Reduced Futhark. *Frisian runes and neighbouring traditions: proceedings of the First International Symposium on Frisian Runes at the Fries Museum, Leeuwarden 26–29 January 1994*. Red. Tineke Looijenga & Arend Quak. Amsterdam. (Amsterdamer Beiträge zur älteren Germanistik 45.) S. 199–209.
- 1999 (tr. 2000): *Runer 1999. Arkæologiske Udgravninger i Danmark 1999*. København. S. 285–291.
- 2000 (tr. 2001): *Arbejdet ved Runologisk Laboratorium, København. Nyfund og nyregistreringer fra Danmark 1999. NOR* 15. S. 4–9.
- 2003: *Bornholmske Runeamuletter. Runica – Germanica – Mediaevalia*. Herausgegeben von Wilhelm Heizmann & Astrid van Nahl. (Ergänzungsbände zum *Reallexikon der germanischen Altertumskunde* 37.) Berlin. S. 854–870.
- Stoklund & al. 2004a = Stoklund, Marie, Rasmussen, Aino Kann & Brinch Madsen, Helge, 2004: *The Runic Inscription on the Ribe Scull Fragment. Ribe Excavations 1970–76. Vol. 5. Højbjerg*. S. 27–42.
- Stoklund & al. 2004b = Stoklund, Marie, Imer, Lisbeth & Steenholt Olesen, Rikke, 2004 (tr. 2006): *Arbejdet ved Runologisk Laboratorium, København. NOR* 19. S. 4–10.
- Strid, Jan Paul, 1984: *Rapport till Riksantikvarieämbetet 10/10 1984. (ATA dnr 4991/84)*.
- 1994: *Till tolkningen av Högstenableckets rungalder. Odlingslandskap och fångstmark: en vänbok till Klas-Göran Selinge*. Red. Ronnie Jensen. Stockholm. S. 303–308.
- Strid & Åhlén 1986 = Strid, Jan Paul & Åhlén, Marit, 1986: *Runfynd 1985. Fornvännen* 81. S. 216–223.
- Stroh-Wollin, Ulla, 1994: *Varför säger vi som? Om inbrytningen av runsvenskt sum i funktionen som relativpartikel. SOS* 4. S. 99–131.

- 1997: Vad betyder regional-kronologisk variation? Fallet *vas/vaR, es/eR*. *Blandade runstudier* 2. Uppsala. (Runrön 11.) S. 115–133.
- Strömbäck, Dag, 1935: *Sejd. Textstudier i nordisk religionshistoria*. Stockholm. (Nordiska texter och undersökningar 5.)
- Sundqvist, Olof, 2010: Om hängningen, de nio nätterna och den dyrköpta kunskapen i *Hávamál* 138–145. *Scripta Islandica* 61. S. 68–96.
- Svärdström, Elisabeth, 1967: Högstenableckets rungalder. *Fornvännen* 62. S. 12–21.
- 1969a: Runblecket från Aros. *Uppland: årsbok för medlemmarna i Upplands fornminnesförening och hembygdsförbund*. Uppsala. S. 31–38.
- 1969b: Runfynd 1968. *Fornvännen* 64. S. 297–306.
- Syse, Bent, 1996: *En bygd i vägen. Arkeologisk undersökning riksväg 70 Delen Tunsta–Leksand–Krökbacken. Leksands socken, Dalarna*. Med bidrag av Lars-Erik Englund, Eva Hjærtner-Holdar, Peter Kresten, Lena Larsson och Ingemar Pahlsson. Uppsala. (UV Uppsala, Rapport 1996:46.)
- Söderwall = Söderwall, K. F., 1884–1918: Ordbok öfver svenska medeltids-språket. Lund. (Samlingar utgivna av svenska fornskrift-sällskapet. Serie 1. Svenska skrifter 27:1, 27:2:1–2.)
- m.fl., 1925–1973: Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement. (Samlingar utgivna av svenska fornskrift-sällskapet. Serie 1. Svenska skrifter 54:1–2.)
- Tesch, Sten, 2006: *Sigtuna* 2:181 (Kv. *Granhäcken*). *Rapport: arkeologisk undersökning*. Sigtuna.
- 2007a. Kungen, Kristus och Sigtuna – platsen där människor och guld möttes. *Kult, Guld och Makt. Ett tvärvetenskapligt symposium i Götene*. Göteborg. (Historieforum Västra Götaland, series B. Vetenskapliga rapporter och småskrifter 4.) S. 233–257.
- 2007b. Sigtuna – det maktpolitiska och sakrala stadsrummet under sen vikingatid och tidig medeltid (c:a 980–1200). *Människors rum och människors möten. Kulturhistoriska skisser: Berit Wallenbergs stiftelse 50 år: vetenskapligt symposium på Nationalmuseum 14 november 2005*. Moderator: Gunnar Wetterberg. Berit Wallenbergs stiftelse. S. 71–121.
- Thompson, Claiborne W., 1975: *Studies in Upplandic Runography*. Austin, Texas-London.
- Thors, Carl-Erik, 1957: *Den kristna terminologin i fornsvenskan*. Helsingfors.
- Vilhjálmsen, Bjarni & Vilmundarson, Þórhallur, 1991: = se *Harðar saga* under vikingatida och medeltida källor.
- de Vries, Jan, 1932–1933: Über Sigvats Álfablót-Strophen. *Acta Philologica Scandinavica* VII. S. 169–180.
- 1977 [1962]: *Altnordisches Etymologisches Wörterbuch*. 3. uppl. Leiden.
- Westlund, Börje, 1989: Kvinneby – en runinskrift med hittills okända gudanamn? *SAS* 7. Stockholm. S. 25–52.
- Wessén, Elias, 1965a: *Svensk språkhistoria 1. Ljudlära och ordböjningslära*. 7. uppl. Stockholm.
- 1965b: *Svensk språkhistoria 2. Ordbildningslära*. 4. uppl. Stockholm.
- 1965c: *Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax*. 2. uppl. Stockholm.
- Wikell, Roger. 2012: Tors fiskafänge – en bortglömd bild på Lingastenen Sö 352. *Situne Dei*. S. 63–72.
- Wikström, Anders, 2009: *Rapportsammanställning 2009-02-19*. (SMUV.) Sigtuna.

- Williams, Henrik, 1990: *Åsrunan: användning och ljudvärde i runsvenska steninskrifter*. Uppsala. (Runrön 3.)
- 1993: *Ö-namn: nordiska personnamn med det privativa prefixet Ö-*. *Personnamn i nordiska och andra germanska fornspråk. Handlingar från NORNA:s artonde symposium i Uppsala 16–19 augusti 1991*. Red. av Lena Peterson. (Norna-rapporter 51.) S. 95–107.
- 1996: *Runstenstexternas teologi. Kristnandet i Sverige. Gamla källor och nya perspektiv*. Red. Bertil Nilsson. Uppsala. (Projektet Sveriges kristnande. Publikationer 5.) S. 291–312.
- Worsaae, Jens Jacob Asmussen, 1846: *Blekingske mindesmærker fra hedenold, betragtede i deres forhold til de øvrige skandinaviske og europæiske oldtidsminder*. Kjöbenhavn.
- Åhlén, Marit, 1994: *Runinskrifter i Hälsingland. Bebyggelsehistorisk tidskrift 27*. Stockholm. S. 33–50.
- 1997: *Runristaren Öpir. En monografi*. Uppsala. (Runrön 12.)

Internetkällor (senast konsulterade i april 2017)

- DK = Runedatabasen Danske Runeindskrifter: <http://runer.ku.dk/Search.aspx>
- FMIS = Fornsök = RAA:s fornminnesregister: <http://www.fmis.raa.se>
- GR 3 = *Gotlands runinskrifter 3*: <http://www.raa.se/kulturarvet/arkologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/gotlands-runinskrifter-3/>
- K-blogg = Riksantikvarieämbetets blogg: <http://www.k-blogg.se>
- Ledin, Per, 2001: *Genrebegreppet – en forskningsöversikt*: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:679560/FULLTEXT01.pdf>
- ONP = *Ordbog for det norrøne prosasprog*: <http://onp.ku.dk>
- Peterson, Lena, 2006: *Svenskt runordsregister, tredje reviderade upplagan*. Uppsala: <http://www.rattsatt.com/rundata/Runordsregister.pdf>
- Runfynd 1993: Ursprungligt tillgänglig: <http://www.nordiska.su.se/personal/carlquist-j/adelso.html>
Sidan kan hittas nu här: <https://web.archive.org/web/20061011024942/http://www.nordiska.su.se/personal/carlquist-j/adelso.html>
- Samla = Riksantikvarieämbetets öppna arkiv 'Samla': <http://samla.raa.se/xmlui/>
- Skaldic Project = *Skaldic Poetry of the Scandinavian Middle Ages*: <http://skaldic.abdn.ac.uk/db.php>
- SI + nr = Helmer Gustavson, *Sigtunas lösföremål*: <http://www.raa.se/kulturarvet/arkologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/sigtunas-losforemal/>
- SHM:s samlingar = <http://mis.historiska.se/mis/sok/sok.asp>
- SRD = Samnordisk runtextdatabas: <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>
- Steenholt Olesen, Rikke, 2007: *Fra biarghrúnar til Ave sanctissima Maria. Studier i danske runeindskrifter fra middelalderen*: <http://nfi.ku.dk/publikationer/phd-afhandlinger/rso-phd-afhandling-20okt2008.pdf/>